

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

İŞSİZLİK, STRES VE DİNİ BAŞA ÇIKMA

Yüksek Lisans Tezi

Muharrem Bilal ÇOLAK

Çorum 2020

İŞSİZLİK, STRES VE DİNİ BAŞA ÇIKMA

Muharrem Bilal ÇOLAK

**Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Muammer CENGİL**

ÇORUM-2020

KABUL VE ONAY

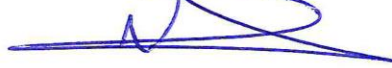
Muharrem Bilal ÇOLAK tarafından hazırlanan *İşsizlik, Stres ve Dini Başa Çıkma* başlıklı bu çalışma, 06/01/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN (Başkan)

İmza

Prof. Dr. Muammer CENGİL (Danışman)

İmza

Prof. Dr. Şaban Haklı

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

İmza

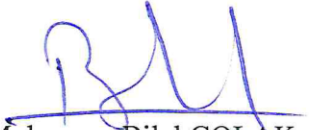
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (06.01.2020)

Muharrem Bilal ÇOLAK

ÖZET

ÇOLAK, Muharrem Bilal. *İşsizlik, Stres ve Dini Başa Çıkma*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2020.

Bu çalışmanın amacı, işsiz bireylerin işsizlik sürecinde kullandıkları dini başa çıkma tarzları ile algıladıkları stres düzeyleri arasındaki ilişkinin çeşitli demografik değişkenler de göz önüne alınarak incelenmesidir. Bu amaçla, 2019 yılı Ekim ayı içerisinde Çorum Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne iş aramak için başvuruda bulunan bireyler içerisinde seçilen 192 erkek ve 208 kadın olmak üzere toplam 400 kişiden oluşan örneklem grubuna, sözlü onayları alındıktan sonra, sosyo-demografik özellikleri, hissettikleri sosyal dışlanma ve stres durumlarının tespiti için araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, algıladıkları stres düzeylerinin ölçülebilmesi için Algılanan Stres Ölçeği ve dini başa çıkma tarzlarını ve düzeylerini belirlemek için Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen bulguların istatistiksel analizi için SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır.

Çalışmada, çeşitli değişkenlerin bireylerin dini başa çıkma düzeyleri ve algılanan stres düzeyleri üzerinde etkisinin olduğu, ayrıca dini başa çıkma tarzları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Ulaşılan sonuçlar bulgular ve yorumlar bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Çalışma, işsizlik, stres, başa çıkma, din, dini başa çıkma.

ABSTRACT

ÇOLAK, Muharrem Bilal. *Unemployment, Stress and Religious Coping* (Master's Thesis), Çorum, 2020.

The purpose of this study is to examine the relationship of religious coping styles with the stress levels of unemployed individuals regarding the demographic factors. This study involved a test group of 400 unemployed individuals, consisting of 208 men and 192 women, who applied to the Çorum Province Labor and Employment Directorate during October 2019 after having received the approval from the unemployed individuals, the Religious Coping Styles Scale has been applied in order to determine their styles and levels of religious coping and Perceived Stress Scale has been applied for determining the stress situations of the unemployed individuals. Moreover the researcher has prepared the Individual Information Form in order to determine the social –demographic characteristics, stress situations and feelings of unemployed individuals being socially excluded. The SPSS 22.0 program has been used for statistical analysis of the data obtained in this study.

In this study, it was observed, that the various factors had an effect upon the religious coping levels of individuals and the perceived stress level. Moreover, the significant correlation was seen between religious coping styles and perceived stress levels. Obtained data and results are given in details in the comments section.

Key words: work, unemployment, stress, cope with, religion, religious cope.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLOLAR DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
ÖN SÖZ	xiv
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN ALT PROBLEMLERİ	2
3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	3
4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	5
5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	6
6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	6
7. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	7
8. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	7
9. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	8
A. Kişisel Bilgi Formu.....	8
B. Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği	9
C. Algılanan Stres Ölçeği	10
10. GÜVENİRLİK ANALİZİ SONUÇLARI	11
11. VERİLERİN ANALİZ YÖNTEMİ.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA VE İŞSİZLİK KAVRAMLARI

1.1. ÇALIŞMA KAVRAMI.....	13
1.2. İŞSİZLİK KAVRAMI.....	16
1.2.1. İşsiz Tanımı	17

1.2.2. İşsizlik Tanımı	19
1.2.3. İstihdam ve İşsizliğin Ölçülmesi İle İlgili Kavramlar	21
1.3. İŞSİZLİK TEORİLERİ	23
1.3.1. Klasik Teori	24
1.3.2. Neo Klasik İktisat Teorisi	25
1.3.3. Keynesyen Teori	25
1.3.4. Yapısalcı Teori	26
1.4. İŞSİZLİK TÜRLERİ	27
1.4.1. Açık İşsizlik	28
1.4.1.1. Arızı (Friksiyonel) İşsizlik	29
1.4.1.2. Yapısal (Bünyevi) İşsizlik	30
1.4.1.3. Konjonktürel İşsizlik	31
1.4.1.4. Teknolojik İşsizlik	32
1.4.1.5. Mevsimlik İşsizlik	34
1.4.2. Gizli İşsizlik	35
1.5. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK VE İŞSİZLİĞİN GENEL YAPISI	36
1.5.1. Türkiye'de Yaş Gruplarına Göre İşsizlik	40
1.5.2. Türkiye'de Genç İşsizliği	42
1.5.3. Türkiye'de Cinsiyetlere Göre İşsizlik	45
1.5.4. Türkiye'de Medeni Durumlara Göre İşsizlik	48
1.5.5. Türkiye'de Eğitim Durumlarına Göre İşsizlik	49
1.5.6. Türkiye'de Kır - Kent İşsizliği	52
1.5.7. Türkiye'de İş Arama Sürelerine Göre İşsizlik	54

İKİNCİ BÖLÜM

STRES VE İŞSİZLİĞİN PSİKO-SOSYAL VE SOMATİK (FİZYOLOJİK)

SONUÇLARI

2.1. STRES KAVRAMI	58
2.1.1. Stres Belirtileri	59
2.1.2. Fizyolojik ve Psikolojik Açından Stres	60
2.1.3. Stresin Kaynakları	63
2.1.4. Stresin Sonuçları	65

2.1.4.1. Stresin Psikolojik Sonuçları.....	65
2.1.4.2. Stresin Sosyal ve Davranışsal Sonuçları.....	68
2.1.4.3. Stresin Fizyolojik Sonuçları.....	68
2.2. İŞSİZLİĞİN PSİKO-SOSYAL VE SOMATİK (FİZYOLOJİK) SONUÇLARI	69
2.2.1. İşsizliğin Psikolojik Sonuçları	74
2.2.1.1. İşsizlik ve Psikolojik Sonuçları Arasındaki İlişkiyi Belirleyen Faktörler	
.....	79
2.2.1.1.1. Cinsiyet	79
2.2.1.1.2. Yaş	81
2.2.1.1.3. Medeni Durum	83
2.2.1.1.4. Eğitim Durumu	84
2.2.1.1.5. İşsizlik Süresi.....	85
2.2.1.1.6. Öz Saygı.....	88
2.2.1.1.7. Finansal ve Sosyal Destek	90
2.2.2. İşsizliğin Toplumsal ve Davranışsal Sonuçları.....	91
2.2.3. İşsizliğin Somatik (Fizyolojik) Sonuçları	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAŞA ÇIKMA DİN VE DİNİ BAŞA ÇIKMA

3.1. BAŞA ÇIKMA.....	99
3.1.1. Stresle Başa Çıkma Tarzları	101
3.1.1.1. Problem Odaklı Başa Çıkma.....	102
3.1.1.2. Duygu Odaklı Başa Çıkma	103
3.2. DİN KAVRAMI VE DİNİN RUH SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	104
3.2.1. Din ve Dindarlık Kavramları	104
3.2.2. Din ve Ruh Sağlığı.....	106
3.2.2.1. Dinin Psiko-Sosyal İşlevleri	109
3.3. DİNİ BAŞA ÇIKMA.....	115
3.3.1. Dini Başa Çıkma Tarzları	117
3.3.2. Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma	119
3.3.3. Dini Başa Çıkmanın Unsurları	120

3.3.4. Dini Başa Çıkmanın İşlevleri.....	123
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. KATILIMCILARA AİT GENEL BİLGİLER.....	125
4.1.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgilerine Dair Bulgular.....	125
4.1.2. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi, Bakmakla Yükümlülük ve Ekonomik Destek Durumlarına Dair Bulgular	128
4.1.3. Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumlarına Dair Bulgular	130
4.1.4. Katılımcıların Stres Belirtileri ve Kendilerini Stres Altında Hissetme Durumlarına Dair Bulgular	131
4.1.5. Katılımcıların Dini Başa Çıkma Düzeylerine Dair Bulgular	135
4.1.6. Katılımcıların Algılanan Stres Düzeylerine Dair Bulgular	136
4.2. KATILIMCILARIN CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	139
4.2.1. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	139
4.2.2. Katılımcıların Cinsiyetleri İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	142
4.3. KATILIMCILARIN YAŞ GRUBU DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	144
4.3.1. Katılımcıların Yaş Grupları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	144
4.3.2. Katılımcıların Yaş Grupları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	146
4.4. KATILIMCILARIN MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	148
4.4.1. Katılımcıların Medeni Durumları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	148
4.4.2. Katılımcıların Medeni Durumları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	150

4.5. KATILIMCILARIN ÇOCUK SAYISI DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME.....	151
4.5.1. Katılımcıların Çocuk Sayıları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	152
4.5.2. Katılımcıların Çocuk Sayıları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	154
4.6. KATILIMCILARIN EĞİTİM DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME.....	155
4.6.1. Katılımcıların Eğitim Durumları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	155
4.6.2. Katılımcıların Eğitim Durumları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	158
4.7. KATILIMCILARIN YAŞADIKLARI YER DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME.....	160
4.7.1. Katılımcıların Yaşadıkları Yer ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	160
4.7.2. Katılımcıların Yaşadıkları Yer İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	162
4.8. KATILIMCILARIN İŞSİZLİK SÜRESİ DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME.....	163
4.8.1. Katılımcıların İşsizlik Süreleri ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	163
4.8.2. Katılımcıların İşsizlik Süreleri İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	165
4.9. KATILIMCILARIN BERABER YAŞADIKLARI AİLEDE ÇALIŞAN KİŞİ DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME.....	167
4.9.1. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi Bulunup Bulunmaması ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	167
4.9.2. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi Bulunup Bulunmaması ile Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	169
4.10. KATILIMCILARIN BAKMAKLA YÜKÜMLÜLÜK DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME.....	170

4.10.1.Katılımcıların Bakmakla Yükümlü Olup Olmamaları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	170
4.10.2.Katılımcıların Bakmakla Yükümlü Olup Olmamaları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	171
4.11.KATILIMCILARIN EKONOMİK DESTEK DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	173
4.11.1.Katılımcıların Ekonomik Destek Alıp Almamaları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular.....	173
4.11.2.Katılımcıların Ekonomik Destek Alıp Almamaları ile Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular.....	175
4.12.KATILIMCILARIN HİSSETTİKLERİ DIŞLANMA DURUMLARINA GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	176
4.12.1.Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumları ile İşsizlik Sürelerine İlişkin Bulgular.....	177
4.12.2.Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumları ile Cinsiyetlerine İlişkin Bulgular.....	178
4.13.KATILIMCILARIN DİNİ BAŞA ÇIKMA TARZLARI İLE ALGILANAN STRES DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI.....	180
4.13.1.Katılımcıların Dini Başa Çıkma Tarzları ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular.....	180
4.13.2.Katılımcıların Demografik Değişkenlerine Göre Dini Başa Çıkma Tarzları ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular.....	186
4.14.HİPOTEZLERİN KABUL VE RET DURUMLARI	189
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	193
KAYNAKÇA	199
EKLER	213
EK-1. Kişisel Bilgi Formu	213
EK-2. Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği.....	215
EK-3. Algılanan Stres Ölçeği	216

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1.1. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası İşgücü, İşsizlik Oranı ve İşsiz Sayısı (15+ yaş)	39
Tablo 1.2. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası Yaş Grupları ve Dönemlere Göre İşsizlik Oranları (%).....	41
Tablo 1.3. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası Genç İşsizliği (15 – 24 yaş)	44
Tablo 1.4. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası Cinsiyetlere Göre İşsizlik Oranları (15+ yaş)	47
Tablo 1.5. Türkiye’de 2000 – 2013 Yılları Arası Medeni Durumlara Göre İşsizlik Oranları (15+ yaş)	48
Tablo 1.6. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası Eğitim Durumlarına Göre İşsizlik Oranları (15+ yaş)	51
Tablo 1.7. Türkiye’de 2000 – 2013 Yılları Arası Kır – Kent İşsizlik Oranları (15+ yaş)	53
Tablo 1.8. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası İş Arama Sürelerine Göre İşsiz Sayıları (Bin)	56
Tablo 2.1. İşsizliğin Süresine Göre Sonuçları.....	73
Tablo 4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Dair Bilgiler	126
Tablo 4.2. Katılımcıların Ailelerinde Çalışan Kişi ya da Kişiler, Bakmakla Yükümlülük ve Ekonomik Destek Durumlarına Dair Bilgiler	129
Tablo 4.3. Katılımcıların Aile, Akraba, Komşu ve Yakın Arkadaşları Tarafından Hissettikleri Dışlanma Durumlarına Dair Bilgiler.....	130
Tablo 4.4. Katılımcıların Stres Belirtileri Yaşama ve Kendilerini Stres Altında Hissetme Durumlarına Dair Bulgular	132
Tablo 4.5. Katılımcıların Cinsiyetleri ile İşsizlik Sürecinde Kendilerini Stres Altında Hissetme Durumlarının Karşılaştırması.....	134
Tablo 4.6. Katılımcıların Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma Düzeylerine Dair Bulgular	135
Tablo 4.7. Katılımcıların Algılanan Stres Düzeylerine Dair Bulgular.....	136

Tablo 4.8. Katılımcıların Algılanan Stres Düzeyleri ile İşsizlik Sürecinde Kendilerini Stres Altında Hissetme Durumlarının Karşılaştırması.....	138
Tablo 4.9. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması	139
Tablo 4.10. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması	142
Tablo 4.11. Katılımcıların Yaş Grupları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması	144
Tablo 4.12. Katılımcıların Yaş Grupları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması	147
Tablo 4.13. Katılımcıların Medeni Durumları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması	148
Tablo 4.14. Katılımcıların Medeni Durumları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması	150
Tablo 4.15. Katılımcıların Çocuk Sayıları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması	152
Tablo 4.16. Katılımcıların Çocuk Sayıları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması	154
Tablo 4.17. Katılımcıların Eğitim Durumları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması	156
Tablo 4.18. Katılımcıların Eğitim Durumları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması	158
Tablo 4.19. Katılımcıların Yaşadıkları Yer ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması	160
Tablo 4.20. Katılımcıların Yaşadıkları Yer ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması	162
Tablo 4.21. Katılımcıların İşsizlik Süreleri ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması	163
Tablo 4.22. Katılımcıların İşsizlik Süreleri ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması	165
Tablo 4.23. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi ya da Kişiler Bulunup Bulunmaması ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması.....	167

Tablo 4.24. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi ya da Kişiler Bulunup Bulunmaması ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması.....	169
Tablo 4.25. Katılımcıların Bakmakla Yükümlü Oldukları Kişi ya da Kişiler Bulunup Bulunmaması ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması.....	170
Tablo 4.26. Katılımcıların Bakmakla Yükümlü Oldukları Kişi ya da Kişiler Bulunup Bulunmaması ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması	172
Tablo 4.27. Katılımcıların Ekonomik Destek Alıp Almamaları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması	173
Tablo 4.28. Katılımcıların Ekonomik Destek Alıp Almamaları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması	175
Tablo 4.29. Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumları ile İşsizlik Süreleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular	177
Tablo 4.30. Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumları ile Cinsiyetleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular	178
Tablo 4.31. Katılımcıların Dini Başa Çıkma Tarzları ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular	180
Tablo 4.32. Katılımcıların Demografik Değişkenlerine Göre Dini Başa Çıkma Tarzları ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular	187
Tablo 4.33. Hipotezlerin Kabul ve Ret Durumları.....	190

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. İşsizliğin Nedenleri ve Türleri.....	29
Şekil 2.1. İşsizlikte Etkileşim Döngüsü.....	71

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ASÖ	: Algılanan Stres Ölçeği
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
e-mail	: Elektronik posta
F	: F değeri
İLO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
Kurum	: Çorum Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
p	: Anlamlılık Seviyesi
r	: Korelasyon Kat Sayısı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
Ss.	: Standart Sapma
t	: t değeri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
X	: Aritmetik Ortalama

ÖN SÖZ

İşsizlik, günümüzde hem gelişmekte olan hem de gelişmiş tüm ülkelerin en önemli ve öncelikli sorunlarından birisidir. Ağırlıklı olarak ekonomik boyutu üzerinde durulan, uygulamaya konulan aktif ve pasif istihdam politikaları ile önlenmeye çalışılan işsizlik olgusu, ekonomik boyutunun yanı sıra psiko-sosyal açıdan da birçok olumsuz sonuca kaynaklık etmektedir.

Söz konusu olumsuz sonuçlar içerisinde başı çeken ve beraberinde birçok psikolojik, toplumsal, davranışsal ve fizyolojik soruna yol açan stres, yalnız işsiz bireyleri değil aynı zamanda işsiz bireylerin ailelerini ve içinde buldukları toplumu da etkileyerek geri dönüşü zor problemlere kaynaklık etmektedir.

Yaşamın temel dayanaklarını oluşturan ve yaşamı bütünüyle kapsayan din, yalnızca Allah'a olan sorumlulukların yerine getirilmesi ile sağlanan huzur ve manevi rahatlama hissi olmayıp, aynı zamanda sağladığı inanç ve güven duygularıyla bireyin üstesinden gelemediği yaşam olaylarının getirdiği stres ve zorluklarla başa çıkabilmede oldukça önemli bir kaynaktır. Bu nedenle, başa çıkma yöntemleri içerisinde yer alan ve daha önce işsiz bireyler üzerindeki etkileri müstakil olarak araştırılmayan dini başa çıkmanın işsiz bireyler üzerindeki etkilerinin araştırılması ve işsiz bireylere sağladığı kazanımlarının ortaya konulması önem kazanmaktadır.

Bu doğrultuda hazırlanan “işsizlik, stres ve dini başa çıkma” isimli bu çalışmamız giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde çalışmanın problemi, alt problemleri, hipotezleri, amacı ve önemi, varsayımları, sınırlılıkları, evreni ve örneklemini, yöntemi, veri toplama araçları, güvenilirlik analizi sonuçları ve verilerin analiz yöntemi üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde çalışma, işsiz ve işsizlik kavramlarına, işsizliğin teorilerine ve türlerine değinilmiş, ülkemizdeki işsizlik durumu ve işsizliğin genel yapısı teorik olarak ortaya konmuştur.

İkinci bölümde, işsizliğin en belirgin sonucu olan stres kavramına, stresin belirtilerine, kaynaklarına ve bireyler üzerinde yol açtığı etkilere değinilmiştir. Stres kavramı ve bireyler üzerindeki etkilerinin açıklanması sonrasında işsizliğin ülkemizde ve dünyada gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde ortaya konan psiko-sosyal, davranışsal ve fizyolojik sonuçları ve bu sonuçları etkileyen psikolojik faktörlere değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, başa çıkma kavramı ve tarzlarına, din kavramına, din ve ruh sağlığı ilişkisine, dinin psiko-sosyal işlevlerine ve dini başa çıkma kavramlarına değinilerek, dini başa çıkmanın tarzları, unsurları ve işlevleri açıklanmıştır.

Dördüncü ve son bölümde, çalışmaya katılan örnekleme ait bulgular çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve yorumlanmış, temel problem ve alt problemlere ilişkin oluşturulan hipotezlerin desteklenip desteklenmediği saptanmıştır.

Sonuç bölümünde ise araştırma bulgularının sonuçları genel olarak değerlendirilerek konunun çözümüne ilişkin önerilere yer verilmiştir.

Öncelikle, bu çalışmanın planlanıp hazırlanmasında bana yardımcı olan, kıymetli görüş ve önerileriyle yol gösteren değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Muammer CENGİL olmak üzere, anket uygulama aşamasında emeğini esirgemeyen Çorum Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğünde görevli çalışma arkadaşlarıma, çalışmanın her aşamasında maddi ve manevi desteği ile yanımda yer alan kıymetli eşime ve motivasyon kaynağım olan biricik kızım Asude Serra'ya şükranlarımı sunuyorum.

Muharrem Bilal ÇOLAK

Çorum - 2020

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

İnsanlığın yaratıldığı günden bu yana varlığını ve önemini koruyan çalışma ve iş olguları, üretimin ve özellikle tüketimin çoğaldığı günümüz dünyasında daha da önem kazanmıştır.

Çalışma ve iş olgularının ekonomik getiri elde etmenin yolunu oluşturması nedeniyle önem taşıdığı bilinen bir geçektir. Ancak çalışma ve iş olguları bireylere ekonomik getiri sağlamanın yanında psikolojik ve sosyal anlamda da oldukça önemli kazanımlar sağlamaktadır. Zira çalışmak ve iş sahibi olmak bireylerin hayatlarına anlam ve güven katan, bireylere aidiyet ve kimlik kazandırarak öz saygılarına olumlu etkide bulunan, bireylere kendilerini gerçekleştirme imkanı tanıyan, iş ortamı ve iş arkadaşlığı sayesinde bireylere sosyal destek imkanı sunan, özetle bireyleri psikolojik ve sosyal açıdan destekleyen bir olgudur.

Bu nedenle, oldukça önemli ve fonksiyonel bu olgudan mahrum kalmak, yani işsizlik ise bireyler için başlı başına bir stres kaynağını oluşturmakta ve psiko-sosyal açıdan telafi edilmesi oldukça güç birçok kayba neden olmaktadır.

Yirminci yüzyılın başlarında gerçekleşen Dünya Ekonomik Buhranına kadar yalnızca ekonomik açıdan ele alınan işsizlik olgusu, bu dönemden sonra psiko-sosyal yanlarıyla da ele alınmaya başlanmıştır. İşsizliğin psiko-sosyal yönüne ilişkin gerçekleştirilen bu araştırmalarda, işsizliğin başta strese neden olduğu, stresin ise beraberinde kaygı, depresyon, tükenmişlik, umutsuzluk, çaresizlik ve öz güven kaybı gibi pek çok psikolojik soruna yol açtığı saptanmıştır.

Ayrıca işsizliğin sosyal dışlanma, aile içi ilişkilerde bozulma, yabancılaşma, toplumsal huzursuzluk, öfke patlamaları, suç oranlarında yükselme, zararlı madde kullanımında artış, intihar ve fizyolojik rahatsızlıklarda artış gibi pek çok toplumsal, davranışsal ve somatik soruna yol açtığı ortaya konmuştur.

Yine yapılan araştırmalar göstermiştir ki, işsizliğin neden olduğu stres ve diğer psiko-sosyal etkiler cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, işsizlik süresi, bakmakla yükümlü bulunma ya da aile reisi olma durumu, sağlanan maddi ve sosyal destek gibi pek çok faktöre göre değişebilmektedir.

Diğer yaşam olaylarında olduğu gibi bireylerin işsizliği tehdit olarak algılayıp

algılamamaları, tehdit olarak algılamaları halinde algıladıkları tehdidin boyutu ve işsizliğe atfettikleri önem derecesi algıladıkları stresin düzeyini belirlemektedir. Algılanan stresin düzeyi ise ortaya çıkabilecek olan olumsuz psiko-sosyal sorunları ve bu sorunların etkilerini belirlemektedir.

Bireyler hayatlarında karşılaştıkları stres ve sıkıntılarla mücadele edebilmek için bir takım başa çıkma yolları kullanmaktadır. Bu başa çıkma yolları içerisinde ise din ve dini inanç en etkili yollardan birini oluşturmaktadır. Zira din ve dini inanç birçok insan için vazgeçilmez bir sığınak, anlam kazanma aracı ve stresten arınıp mutluluk sağlama yoludur. Bu nedenle işsiz bireylerin karşı karşıya kaldıkları bu olumsuz süreç içerisinde dinden ve dini başa çıkmadan inançları doğrultusunda faydalandıkları ve önemli kazanımlar sağladıkları düşünülmektedir.

Dini başa çıkma ile ilgili yapılan çalışmalara göre, dini başa çıkma etkinliklerinin kullanımı olumlu ve olumsuz olarak iki tarzda olabilmekte, ayrıca kullanılan dini başa çıkma tarzının etki düzeyi cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, sorunun mahiyeti ve sıklığı gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmamızın temel problemi, “İşsiz bireylerin kullandıkları dini başa çıkma tarzlarının ve algılanan stres düzeylerinin bazı demografik değişkenler de göz önüne alınarak ortaya konması ve aralarındaki ilişkinin araştırılması” olarak belirlenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN ALT PROBLEMLERİ

Çalışmamızda ortaya konan temel probleme bağlı olarak şu alt problemler geliştirilmiş ve bu problemlere cevap aranmıştır:

1. Katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, yaşadığı yer, işsizlik süresi, beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi bulunup bulunmama, bakmakla yükümlü olup olmama ve ekonomik destek alıp almama değişkenleriyle olumlu dini başa çıkma tarzları ve düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, yaşadığı yer, işsizlik süresi, beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi bulunup bulunmama, bakmakla yükümlü olup olmama, ekonomik destek alıp almama değişkenleriyle olumsuz dini başa çıkma tarzları ve düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3. Katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, yaşadığı yer, işsizlik süresi, beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi bulunup bulunmama, bakmakla yükümlü olup olmama, ekonomik destek alıp almama değişkenleriyle algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Katılımcıların hissettikleri dışlanma durumları ile cinsiyetleri ve işsizlik süreleri arasında bir ilişki var mıdır?
5. Katılımcıların olumlu dini başa çıkma tarzları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Varsa bu ilişkinin yönü nedir?
6. Katılımcıların olumsuz dini başa çıkma tarzları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Varsa bu ilişkinin yönü nedir?

3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

1. Kadınların olumlu dini başa düzeyleri, erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksektir.
2. Katılımcıların cinsiyetleri ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
3. Erkeklerin algılanan stres düzeyleri, kadınlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
4. Yaşça büyük olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, yaşça küçük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
5. Yaşça küçük olanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, yaşça büyük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
6. Yaşça küçük olanların algılanan stres düzeyleri, yaşça büyük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
7. Evli olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, bekar/dul/boşanmış olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
8. Katılımcıların medeni durumları ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
9. Evli olanların algılanan stres düzeyleri, bekar/dul/boşanmış olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
10. Çocuk sayısı fazla olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, çocuğu olmayanlara ve daha az çocuğu olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
11. Katılımcıların çocuk sayıları ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

12. Çocuk sayısı fazla olanların algılanan stres düzeyleri, çocuğu olmayanlara ve daha az çocuğu olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
13. Eğitim durumu daha düşük olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, eğitim durumu daha yüksek olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
14. Eğitim durumu daha düşük olanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, eğitim durumu daha yüksek olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
15. Eğitim durumu daha yüksek olanların algılanan stres düzeyleri, eğitim durumu daha düşük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
16. Köy ve kasabada yaşayanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, ilçe ve ilde yaşayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
17. Katılımcıların yaşadıkları yer ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
18. İlçe ve ilde yaşayanların algıladıkları stres düzeyleri, köy ve kasabada yaşayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
19. İşsizlik süresi uzun olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, işsizlik süresi daha kısa olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
20. Katılımcıların işsizlik süreleri ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
21. İşsizlik süresi uzun olanların algılanan stres düzeyleri, işsizlik süresi daha kısa olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
22. Katılımcıların beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmaması ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
23. Beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunmayanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, bulunanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
24. Beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunmayanların algılanan stres düzeyleri, bulunanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
25. Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, bulunmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
26. Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, bulunmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
27. Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların algılanan stres düzeyleri, bulunmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.

28. Katılımcıların işsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almaması ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
29. İşsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek almayanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, alanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
30. İşsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek almayanların algılanan stres düzeyleri, alanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.
31. İşsizlik sürecinde aile, akraba, komşu ve yakın arkadaşları tarafından dışlandığını hissedenlerin oranı işsizlik süresi uzadıkça artmaktadır.
32. Erkek katılımcılar içerisinde ailesi tarafından dışlandığını hissedenlerin oranı, kadın katılımcılar içerisinde ailesi tarafından dışlandığını hissedenlerin oranından fazladır.
33. Olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Olumlu dini başa çıkma düzeyleri arttıkça, algılanan stres düzeyleri azalmaktadır.
34. Olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arttıkça, algılanan stres düzeyleri artmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ülkemizde işsizliğe ilişkin yapılan çalışmaların büyük bir kısmının işsizliğin ekonomik boyutuyla ilgili olduğu görülmektedir. İşsizliğin neden olduğu psiko-sosyal sonuçlarla ilgili olarak ise 1930'lu yıllardan itibaren yurt dışında sıklıkla çeşitli araştırmalar yapılmasına rağmen, ülkemizde bu konuda yapılan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda ise işsiz bireylerin büyük bölümünün stres yaşadığı ve birçok psiko-sosyal sorunla karşı karşıya kaldıkları saptanmıştır.

Birey tarafından zararlı ve tehdit edici olarak algılanan ve gerileme sebep olan her durum ve olay stres kaynağı olarak değerlendirilebilmekle birlikte (Aydın ve İmamoğlu, 2001, s. 43), söz konusu olay ya da durumun önem derecesi ve stresle karşı karşıya kalan bireylerin birtakım özellikleri stresin düzeyini belirlemektedir. Bundan

dolayı işsiz bireylerin yaşadıkları stresin düzeyleri ve stresin düzeylerini belirleyen özelliklerin tespiti önem kazanmaktadır.

Bireylerin stresle ve problemlerle mücadelelerinde inançlarını kullanma yolu (Karakaş ve Koç, 2014, s. 570) olan dini başa çıkmaya ilişkin olarak, strese ve sıkıntıya neden olan hastalık, engellilik, depresyon, hamilelik, boşanma, ölüm, çeşitli yaş ve gelişim dönemleri ve eğitim dönemleri gibi pek çok alanda araştırmanın yapıldığı, ancak işsizlik ile dini başa çıkma ilişkisinin konu edinildiği müstakil herhangi bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir.

Bu nedenle strese ve sıkıntıya neden olan birçok olay ve durumla başa çıkmada etkisinin bulunduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konan dini başa çıkmanın, işsiz bireylerin bu olumsuz süreç içerisinde yaşadıkları stres düzeyleri üzerindeki etkisinin ortaya konması önem kazanmaktadır.

Bu kapsamda, çalışmamızda işsiz bireylerin karşı karşıya kaldıkları stresin algısal düzeyinin ve stresle başa çıkmada dini başa çıkma tarzlarının etkisinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Ayrıca, söz konusu etki araştırılırken işsiz bireylerin dini başa çıkma ve algıladıkları stres düzeyleri üzerinde etkili olabileceği düşünülen çeşitli değişkenlerin incelenmesi de çalışmanın amaçlarındandır.

5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

1. Araştırmanın örnekleminin araştırma evrenine genelleme yapmak için yeterli sayıda olduğu varsayılmıştır.
2. Araştırmanın örnekleminin yüzde 95 güven aralığında araştırma evrenini temsil ettiği varsayılmıştır.
3. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.
4. Araştırmaya katılan örneklem grubunun verdiği cevapların doğru ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.

6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

1. Araştırma 2019 Ekim ayı ile sınırlıdır.
2. Araştırmanın evreni Çorum Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne kayıtlı işsizler ile sınırlıdır.

3. Araştırmada elde edilen bulgular, deneklerin verecekleri cevaplar ile sınırlıdır.
4. Araştırmada ölçölmek istenen dini başa çıkma tarzları, Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeğinin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
5. Araştırmada ölçölmek istenen algılanan stres düzeyleri, Algılanan Stres Ölçeğinin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

7. ARAşTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini Çorum Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğünde aktif olarak kaydı bulunan işsizler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2019 Ekim ayı içerisinde Kuruma kayıt olmak ve iş aramak için başvuruda bulunan ve araştırmamıza katılan işsizlerdir.

Ülke geneli işsizlik verileri TÜİK tarafından araştırılmakta ve yayınlamaktadır. Ancak bu veriler 2014 yılından bu yana bölgesel bazda yayınlanmakta, il bazındaki verilere ise yer verilmemektedir. Bu nedenle Çorum ilinde bulunan toplam işsiz sayısına ulaşma imkanı bulunmadığından araştırmanın evreni Çorum Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne kayıtlı işsizler olarak belirlenmiştir.

Elde edilen verilere göre 2019 Ekim ayı sonu itibariyle Çorum Çalışma ve İş Kurumuna kayıtlı aktif işsiz sayısı 12.679 (% 46,34) erkek ve 14.680 (% 53,65) kadın olmak üzere toplam 27.359 kişidir (İŞKUR, 2019).

Buna göre araştırmanın evrenini 27.359 aktif işsiz oluşturmaktadır. Yüzde 95 güven seviyesi ve yüzde 5 kabul edilebilir hata payı ile örneklem sayısı 379 olarak belirlenmiştir. Hatalı ve eksik doldurulan anketlerinde olabileceği düşünülerek 450 adet anket formu bastırılarak 2019 Ekim ayı içerisinde Çorum Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü'ne başvuruda bulunan ve anketi doldurmayı kabul eden işsiz bireylere uygulanmıştır. Bazı bireylerin anketleri hatalı ve eksik doldurduğu tespit edilmiş ve bu anketler çıkarıldıktan sonra elde edilen 400 güvenilir anket formu araştırmaya dahil edilerek değerlendirilmeye alınmıştır.

8. ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ

İşsiz bireylerin kullandıkları dini başa çıkma tarzlarının ve algılanan stres düzeylerinin bazı demografik değişkenler de göz önüne alınarak ortaya konması ve

aralarındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanan araştırma, teorik ve uygulama olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın teorik kısmının oluşturulmasında gerekli literatür taramaları gerçekleştirilerek konuların içeriği ve işleniş biçimi, konuyla ilgili araştırmalar ve bu araştırmaların sonuçları incelenmiş ve alıntılama yoluyla çalışmaya aktarılmıştır. Ayrıca, konulara ilişkin olarak olabildiğince ilk kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın uygulama aşamasında ise en yaygın nicel araştırma yöntemlerinden olan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket yönteminin tercih edilmesinin nedeni ise, bu yöntemin aynı anda birçok kişiye ulaşma kolaylığı sağlaması ve Din Psikolojisi alanında yaygın olarak kullanılmasıdır (Hökelekli, 2005, s. 12).

9. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Verilerin toplanması aşamasında, katılımcıların demografik bilgilerini belirleyebilmek amacıyla “Kişisel Bilgi Formu”, dini başa çıkma tarzlarını ve düzeylerin tespit edilebilmek amacıyla “Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği” ve algılanan stres düzeylerini ölçülebilmek amacıyla da “Algılanan Stres Ölçeği” kullanılmıştır.

Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği’nin çalışmada kullanımıyla ilgili olarak sayın Prof. Dr. Halil EKŞİ’den ve Algılanan Stres Ölçeği’nin çalışma kullanımıyla ilgili olarak ise sayın Prof. Dr. Mehmet ESKİN’den e-mail yoluyla gerekli izinler alınmıştır.

Hazırlanan anket formları öncelikle 20 kişilik deneme gurubuna uygulanarak ön değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra asıl uygulamaya geçilmiştir.

A. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların “cinsiyetlerini”, “yaşlarını”, “medeni durumlarını”, “çocuk sayılarını”, “eğitim durumlarını”, “yaşadığı yerleri”, “işsizlik sürelerini”, “beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişilerin olup olmadığını”, “bakmakla yükümlü oldukları kişi ya da kişiler bulunup bulunmadığını”, “işsizlik sürecinde ailelerinden, çevrelerinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almadıklarını”, “işsizlik sürecinde aileleri, akrabaları, komşuları ve yakın arkadaşları tarafından dışlanma hissedip hissetmediklerini”, “işsizlik sürecinde aşırı yemek yeme ya da iştahsızlık sorunu yaşayıp yaşamadıklarını”, “işsizlik sürecinde uykusuzluk ya da aşırı uyuma sorunu yaşayıp yaşamadıklarını”, “işsizlik sürecinde daha önce keyif alarak

yaptıkları etkinliklerden keyif alamaya devam edip etmediklerini”, “işsizlik sürecinde etraflarındaki kişi ve olaylara karşı aşırı öfke duyup duymadıklarını” ve “işsizlik sürecinde kendilerini stres altında hissedip hissetmediklerini” belirleyebilmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan ve katılımcılara uygulanan 16 soruluk anket formudur.

B. Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği

Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği, Pargament ve arkadaşlarınca, üç farklı grubun karşı karşıya kaldığı yaşam olayları ile başa çıkma, dini başa çıkma ve birtakım psikolojik veriler arasındaki ilişkiye dayalı olarak geliştirilmiştir.

İlk grubu, Oklahama kentinde meydana gelen ve birçok kişinin yaşamını yitirmesine neden olan bombalama eyleminden etkilenen 296 kişi; ikinci grubu, üniversite öğrencisi olan ve son üç yıl içerisinde önemli düzeyde olumsuz sayılan bir olayla karşı karşıya kalmış 540 kişi; üçüncü grubu ise bir hastanede bulunan ve bedensel sağlığı orta ve ileri düzeyde tehlikede olan 551 kişi oluşturmaktadır.

Söz konusu üç gruptan elde edilen bulgular neticesinde 14 maddeden oluşan (7 olumlu ve 7 olumsuz), olumlu ve olumsuz olmak üzere iki boyutu bulunan işlevsel bir dini başa çıkma tarzları ölçeği geliştirilmiştir (Ekşi, 2001, s. 67-68).

Geliştirilen Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği, sayın Prof. Dr. Halil Ekşi (2001) tarafından 115 öğrenci ile gerçekleştirilen çalışma neticesinde Türkiye koşullarına uyarlanmış ve çalışmada ölçeğin olumlu dini başa çıkma ve olumsuz dini başa çıkma olmak üzere iki farklı boyutunun bulunduğu saptanmıştır. Ölçeğin Türkiye koşullarına uyarlanması aşamasında dilsel eşdeğerlik çalışması, madde analizi, güvenilirlik analizi ve faktör analizi çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Aynı çalışmada, ölçeğin olumlu dini başa çıkma alt boyutunun cronbach's alpha değerinin 0.64, olumsuz dini başa çıkma alt boyutunun cronbach's alpha değerinin 0.63 ve tüm ölçeğin cronbach's alpha değerinin 0.69 olduğu görülmektedir.

Dörtlü likert tipinde olan ölçekte ki değerlendirme ifadeleri 1: Hemen hemen hiç yapmam, 2: Arada sırada yaparım, 3: Orta derecede yaparım ve 4: Sıklıkla yaparım şeklinde sınıflandırılmıştır. Olumlu ve olumsuz dini başa çıkma tarzlarından alınabilecek en düşük puan “7”, en yüksek puan ise “28” dir. Ölçeğin alt boyutlarından alınan yüksek puanlar söz konusu dini başa çıkma tarzının fazla, düşük puanlar ise az kullanıldığını göstermektedir.

Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeğin alt boyutlarına göre maddeleri aşağıdaki gibidir:

Olumlu Dini Başa Çıkma İfadeleri

Madde 1. Allah ile daha sıkı bir bağ kurmaya çalışırım.

Madde 2. Böyle bir olayla Allah'ın bana nasıl güç vereceğini görmeye çalışırım.

Madde 6. Allah'tan sevgi ve şefkat dilerim.

Madde 8. Öfkemi gidermesi için Allah'tan yardım dilerim.

Madde 9. Günahlarımın affedilmesini dilerim.

Madde 11. Planlarımı Allah'ın yardımıyla hayata geçirmeye çalışırım.

Madde 13. Sorunlarımı dert etmeyi bırakmak için kendimi dine veririm.

Olumsuz Dini Başa Çıkma İfadeleri

Madde 3. İyi bir kul olmadığım için cezalandırıldığımı hissederim.

Madde 4. Bu işe şeytanın sebep olduğuna karar veririm.

Madde 5. Allah'ın gücünden/kudretinden şüpheye düşerim.

Madde 7. Allah'ın beni sevip sevmediğinden şüpheye kapılırım.

Madde 10. Allah'ın beni yalnız bıraktığından endişelenirim.

Madde 12. Dindar kardeşlerimin/dini kurumların beni terk etmesinden endişelenirim.

Madde14. Allah tarafından cezalandırılmayı hak edecek ne yaptığımı düşünürüm.

C. Algılanan Stres Ölçeği

İnsan hayatını birçok yönden etkileyen stresin ölçülmesinde kullanılan bireylerin öznel stres algılarını ölçmede en sık kullanılmakta olan ölçeklerden biri Cohen, Kamarc ve Mermelstein tarafında geliştirilmiş olan Algılanan Stres Ölçeği'dir (Eskin vd., 2013, s. 133).

Cohen ve arkadaşlarınca, bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları birtakım durumların ne boyutta stresli algılandığını ölçmek için tasarlanan ölçeğin 14 maddelik uzun formunun yanı sıra 10 ve 4 maddeden oluşan iki formu daha bulunmaktadır. Beşli likert tipi derecelendirme türünde olan ölçekte ki değerlendirme ifadeleri "0: Hiç, 1: Neredeyse Hiç, 2: Bazen, 3: Sıkça, 4: Çok Sık" şeklinde sınıflandırılmıştır. Ölçeğin 14 maddelik formunda olumlu ifade içeren 7 madde tersten puanlanmaktadır.

Çalışmamızda kullandığımız 10 maddelik Algılanan Stres Ölçeği formunda ise 4, 5, 7 ve 8. sorular olmak üzere dört soru tersten puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan “0”, en yüksek puan ise “40” dır. Ölçekten alınan puanın yüksek olması yaşanan olay ya da olaylara dair stres algısının fazla olduğunu göstermektedir (Eskin vd., 2013, s. 134).

Eskin, Harlak, Demirkıran ve Dereboy (2013) tarafından Adanan Menderes Üniversitesinde eğitim gören 234 öğrenci ile gerçekleştirilen, ölçeğin Türkçeye uyarlaması, güvenilirlik ve geçerlik analizinde ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının ASÖ-4 için 0.66, ASÖ-10 için 0.82 ve ASÖ-14 için 0.84 olduğu, güvenilirlik katsayılarının ise ASÖ-4 için 0.72, ASÖ-10 için 0.88 ve ASÖ-17 için 0.87 olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca söz konusu çalışmada ölçeğin maddelerin “stres/rahatsızlık algısı” ve “yetersiz özyeterlik algısı” olmak üzere iki alt faktörünün bulunduğu ve stres/rahatsızlık algısı alt faktörünün cronbach’s alpha değerinin 0.80, yetersiz özyeterlik algısı alt faktörünün cronbach’s alphas değerinin ise 0,69 olduğu saptanmıştır.

10. GÜVENİRLİK ANALİZİ SONUÇLARI

Veri analizlerine geçilmeden önce Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Buna göre, araştırmamızda kullanılan Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeğinin olumlu dini başa çıkma alt boyutunun iç tutarlılık katsayısını gösteren cronbach’s alpha değerinin 0,82, olumsuz dini başa alt boyutunun cronbach’s alpha değerinin 0,65 ve ölçeğin tamamının cronbach’s alpha değerinin ise 0,67 olduğu saptanmıştır.

Algılanan Stres Ölçeğinin ise cronbach’s alpha değeri 0,75 olarak hesaplanmıştır.

Bu sonuçlar söz konusu ölçeklerin alt boyutlarının ve toplam puanlarının analize tabi tutulabilecek düzeyde güvenilirlik sağladığını göstermektedir.

11. VERİLERİN ANALİZ YÖNTEMİ

Anket uygulaması sona erdikten sonra araştırmaya katılan işsiz bireylerin Kişisel Bilgi Formuna ve ölçeklerde yer alan ifadelere verdikleri cevaplar sayısal verilere dönüştürülerek SPSS 22.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket

programına girilmiş ve istatistiki frekanslar ile yüzdeler dilimlere ait bulgular elde edilmiştir.

Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeğinin programa işlenmesinde ve toplam puanının hesaplanmasında ölçeğin alt boyutları dikkate alınmıştır. Algılanan Stres Ölçeğinde ise toplam puanlar hesaplanmadan önce ters kodlanması gereken sorular belirlenerek bu kodlama işlemi gerçekleştirilmiş ve ölçeğin toplam puanı hesaplanmıştır.

Yapılan normallik analizinde, ölçeklerin basıklık (Kurtosis) ve çarpıklık (Skewness) değerleri verilerin normal dağıldığını gösterdiğinden verilerin analizinde parametrik testlerden yararlanılmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri ile dini başa çıkma tarzları ve algılanan stres düzeylerinin karşılaştırılmasında ve aralarında ilişkinin tespitinde ikili gruplar için Independent Samples t-Test (Bağımsız Grup t-Testi), ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında ise One Way ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi) kullanılmıştır.

ANOVA testi sonrası gruplar içerisinde anlamlı ilişki bulunduğunun tespit edilmesi halinde, bu anlamlı ilişkinin hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için, varyansların homojen dağılıp dağılmaması ve örneklem dağılımının eşit olup olmamasına bağlı olarak Post-Hoc analizlerinden olan Scheffe ve Games-Howell testi uygulanmıştır.

Dini Başa Çıkma Tarzları ile Algılanan Stres Ölçeklerinin aralarındaki ilişkinin derecesinin ve yönünün belirlenebilmesi amacıyla da Pearson Correlation Coefficients (Pearson Korelasyon Katsayısı) analizi kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA VE İŞSİZLİK KAVRAMLARI

1.1. ÇALIŞMA KAVRAMI

Tarihsel süreç içerisinde iktisadi gelişmeler doğrultusunda tüm toplum ve bireylerin kendi inançları, ölçütleri ve değerlerince belirlenmekte olan “çalışma” kavramının değeri ve manası, yaşamın devamını sağlayan toplumsal bir etkinlik olarak, insanlığın yaratılmasına kadar uzanan geçmişi ile bireyin hayatının en önemli odak noktalarından biri olmayı sürdürmektedir (Keser, 2005, s. 362).

İlkel toplumlarda hayatın sürekliliğini sağlayabilmek için gerçekleştirilen faaliyetler; avcılık, toplayıcılık, kölelik, zanaatçılık vb. gibi çeşitli merhalelerden geçen çalışma olgusu, tarımın ağırlıklı olarak faaliyet konusu olduğu toplumlarda, aile içinde düzensiz faaliyetler şeklinde gerçekleştirilmiştir (Polat, 2015, s. 4). Sanayi Devrimi’ne kadar, bireyin yalnızca gündelik ihtiyaçlarını kazanmak amacıyla yaptığı eylemler şeklinde vasıflandırılan çalışma, Sanayi Devrimi ile birlikte, “bir teşekkülde düzenli olarak çalışma, istihdama dahil olma ve verilen emeğe karşı da ücret ödeme” şeklinde ortaya çıkmıştır (Ören ve Yüksel, 2012, s. 36-37).

Çalışma kelimesinin, diğer dillerde kullanıldığı şekli ile köken yapısı incelendiğinde, kelime manasına “sıkıntı” ve “acı”nın yüklendiği görülmektedir. Türkçe’de ise “çalışma” kelimesinin tanımlarına bakıldığında diğer dillerdeki şekliyle bir sıkıntı ve acı manasının yüklenmediği (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 3), “çalışmak işi, emek, say, mesai” gibi kelime anlamlarının verildiği ve “emekçinin düşünsel veya bedensel gücünü bir mal veya hizmet üretim sürecinde kullanması” şeklinde kavramsal tanımlamalarının yapıldığı görülmektedir (TDK, 2019).

Çalışma, işi yapanın emeğini satmasına paralel olarak ve işgücü de dahil olmak üzere her şeyin bir ederinin olduğu kuralından yola çıkarak, “saatlik, günlük, haftalık veya aylık bir ödeme faaliyeti” olarak ele alınabilmektedir. Bu doğrultuda çalışma, “bir işin yerine getirilmesi ve bu yerine getirmeden kaynaklanmış bir ücretin kazanılması” olarak değerlendirilmektedir (Ören ve Yüksel, 2012, s. 38).

Çalışma kavramı ile anlatılmaya çalışılan olguların çokluğu, bu olguların zaman zaman iç içe geçmiş olması ve de iş, emek vb. kavramlarla aynı veya yakın anlamlar

belirtmesi, çalışma kavramının anlamı bakımından bazı karışıklıklara neden olabilmektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 3).

Genel manada, “insanın yaşamını sürdürmesi amacına yönelik zihinsel ve bedensel her türlü uğraş” olarak tanımlanmakta olan iş eylemi; kavram olarak ise “sadece bir eylem” olarak tanımlanabileceği gibi, “eylemin sonucu olarak ortaya konulan eser” ve “gerçekleştirilmesi gerekli görev” olarak da üç değişik boyutta değerlendirilebilmektedir (Işığıçok, 2018, s. 302).

Çalışma, bireyin dinlenme ve boş geçen zamanının tersi şeklinde ifade edilebilecekken, işsiz olma ya da bedelsiz çalışmanın zıttı olarak “iş” kavramı kullanılabilir (Polat, 2015, s. 8).

Emek kavramı ise “insanın üretime bizzat katılma fonksiyonu” olarak ifade edilebileceği gibi, “emeğin üretimde kullanılır hale gelmesi, insanın bir işte istihdam edilmesi, yani çalışması” demektir (Zaim, 1997, s. 2).

İş ve emek kavramlarını da bünyesinde barındıran çalışma olgusu, “karşılığı ödenmiş emek” veya “gelir getiren aktiviteler” olarak tanımlanabileceği gibi geniş manada; “insanların geçimlerini sağlamanın çeşitli yolları” veya “birey tarafından gerçekleştirilen her türlü iş” şeklinde ifade edilebilir (Polat, 2015, s. 6).

Farklı disiplinlerce, kendi yaklaşımları doğrultusunda tanımlamaları yapılan çalışma olgusu, ekonomistler tarafından; “ücret, maaş veya mesleki kazanç için yapılmakta olan ve fiziksel ya da zihinsel gayrete dayanan üretimin en önde gelen faktörlerinden birisi” şeklinde tanımlanırken, sosyolojik açıdan; “insanın bir iş ortaya koyabilmesi için diğer bireylerle olan etkileşimi ve hiyerarşik bir düzen içinde belli bir statüye ulaşması” olarak açıklanmaktadır (Yıldız H. , 2010, s. 133) . Psikoloji bilimi açısından ise çalışma, sadece ücret elde etme aracı değil, aynı zamanda kişisel doyumun da bir aracı görülmekte (Erikli, 2018, s. 12) ve “iş gören birey ile gördüğü iş arasındaki ilişki” şeklinde ifade edilmektedir (Yıldız H. , 2010, s. 133).

Bireylerin bazen çok farklı amaçlarla çalışmaları ve çalışmayı sürdürmeleri söz konusudur. Bu nedenle çalışma eylemini sadece ekonomik yanları ile değerlendirmemek gerekir. Yapılan çeşitli araştırmalarda elde edilen sonuçlarda çalışmanın, yani sıkıntı ve acıya neden olan bu olgusunun, yalnızca ekonomik bir eylem olmadığını göstermiştir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 3).

Toplum açısından olduğu kadar toplumun parçası olan birey açısından da oldukça önem arz eden çalışma, genel anlamda birey için şu manalara gelmektedir (Keser, 2005, s. 363-364):

- Hayatı sürdürebilmek için ekonomik bir kaynaktır.
- Çalışma, bireye statü kazandırmaktadır. Bireyler için bazen sahip oldukları şeyler değerlerinden ötürü değil de kazananına veya ailesine toplumsal açıdan itibar sağladığı için önem ifade eder. Birey için çalışma da böyle bir statü kaynağıdır.
- Çalışma, bireye olumlu kimlik ve aidiyet kazandırarak bireyin sosyal açıdan kabullenilmesine olanak sağlar.
- Çalışma, çalışan bireyin düzen ve uyum içinde hayatını sürdürmesine yardımcı olur. Bireyin hayatını çeşitli yönlerden düzenleyerek boşlukta kalma ihtimalinden kurtulmasını sağlar.
- İşbirliği sağlama, dayanışma ve paylaşım içinde olma gibi toplumsal yetilerin gelişmesine aracılık ederek yeni ilişkiler kurma ve sosyalleşmeye olanak sağlar.
- Çalışma, bireyin kişiliğinin ve kimliğini yapılandırmasına yardımcı olarak başarının ve ortak hareket etmenin zevkini yaşatır.
- Çalışma, bireye ekonomik getiri sağlayarak iş dışı hayatının maddi temelini oluşturulması ve iş dışı yaşamın biçimlendirilmesinde de önemli bir görev üstlenir.
- Çalışma, bireyin yetenek, gelişim ve yeni şeyler ortaya koyma yetilerini gelişmesini sağlayarak kişinin yaşama atfettiği değerlerin oluşmasında fayda sağlar.
- Çalışma, ekonomik getirisi sayesinde bireyin kendini başarılı, mutlu ve bağımsız hissetmesinde olumlu etki sağlar.
- Çalışma, birey tarafından sosyal bir görev şeklinde kabul görmektedir.
- Çalışma, birey açısından psikolojik doyum ve şahsi hedeflere ulaşmasına aracılık etmektedir.

Yukarıda bahsedilen ve çalışmanın tipik özelliklerini belirten faktörler, bireyin toplum hayatındaki fiziksel ve zihinsel yerini, statüsünü ve sosyal ilişkilerinin içeriğini belirleyen faktörlerdir. Çalışmayan bireylerin tüm bu etkenlerden uzak kalması, çalışmayan bireyi toplumdan soyutlayacak ve sosyal dışlanmaya neden olabilecektir. Bu

durum da bireyin sosyo-psikolojik yapısının negatif yönde etkilenmesine neden olacaktır (Ören ve Yüksel, 2012, s. 42). Keskin çizgilerle ayrılamayan ve birbiri ile örtüşmekte olan yönleri bulunan bu faktörler bütün olarak ele alındığında bireyin çalışmaya yüklediği manayı meydana getirmektedir (Polat, 2015, s. 19-20).

1.2. İŞSİZLİK KAVRAMI

İşsizlik olgusu, üretim faktörlerinden biri olan işgücünün tam anlamıyla kullanılmaması sebebiyle ekonomide üretim kayıplarına sebep olması, kullanılmayan faktörün insan olmasından dolayı da gelir kayıplarına yol açması nedeniyle bireyin kendine, çevresine ve içinde bulunduğu topluma çeşitli maliyetler yükler. Bu maliyetler sebebiyle işsizlik, dünyanın pek çok ülkesinde önemli bir problem olarak görülmektedir (Biçerli, 2007, s. 421).

19. yüzyılın sonlarında meydana gelen Sanayi Devrimi ile başlayan sosyo-ekonomik politikaların çözümü için önemle üzerinde durduğu işsizlik (Andaç, 2010, s. 42), bilhassa 1929 yılında gerçekleşen dünya ekonomik krizi döneminde oldukça önemli bir sorun şeklinde ortaya çıkmıştır. İşsizlik, ikinci dünya savaşı sonrasında yaşanan resesyon dönemlerinde, petrol krizlerinde ve 1994 Meksika krizi ile başlayıp günümüze kadar uzanan süreçte meydana gelen küresel ekonomik krizlerle birlikte gün geçtikçe daha ağır ve süreklilik gösteren sonuçlara neden olmuştur (Tarı ve Bakkal, 2017, s. 2).

İşsizlik toplumun bünyesinden meydana geldiğinden devletler sorunun çözümü için, özellikle ikinci dünya savaşından sonra, tam istihdam politikası ile iş isteyen herkese iş alanı oluşturacak, yani tam istihdamı sağlayacak şekilde planlamalar yapmaya başlamışlardır. Ancak tam istihdama her zaman ulaşmak mümkün olmadığından işsizlik olgusu tam manasıyla çözüme kavuşturulamamıştır (Zaim, 1997, s. 169),

Krizler ve daralmaların emek piyasasına olan olumsuz etkisinin yanında, özellikle 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve globalleşmenin hızlanması neticesinde küresel ticaretin ulusal piyasalara egemen olması ve bu durumun da yeni istihdam sağlama hacminin daralmasına sebebiyet vermesi nedeniyle işsizlik artmış ve yapısal bir hale gelmiştir (Murat ve Şahin, 2011, s. 25). Bu özelliğiyle de işsizlik, tüm dünyanın ve ülkemizin içinde bulunduğu en önemli problemlerden birisi olmayı sürdürmektedir (Andaç, 2010, s. 42)

1.2.1. İşsiz Tanımı

19. yüzyılda geçerli olan anlayışa göre işsiz dendiğinde, yeteneksizliğinden ötürü herhangi bir mesleği olmayan veya geçimsiz olması nedeniyle iş bulamayan ve vaktini boşa harcayıp aylıklık eden bir insan tipi akla gelmekteydi. Ancak günümüz koşullarında böyle bir tanım geçerliliğini yitirmiş (Zaim, 1997, s. 169), işsiz ve işsizlikle alakalı daha gerçekçi ve detaylı tanımlar yapılmaya başlanmıştır.

Türk Dil Kurumu (TDK) Büyük Türkçe Sözlükte işsiz kavramı; “iş olmayan, cari ücret düzeyinde çalışma istek ve yeteneğine sahip olmasına rağmen iş bulamayan kişi” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019).

Zaim’e (1997) göre ise işsiz; “çalışma arzu ve iktidarında olup, piyasadaki cari ücret haddinde çalışmak isteyen, fakat makul ve uygun bir iş bulamayan kimsedir” (s. 172).

Yapılan uluslararası karşılaştırmalarda işsizliğin ölçülmesi ve sınırları ile ilgili Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün tavsiye ve açıklamaları genel kabul görmektedir (Kumaş, 2001, s. 12). Buna göre ILO tarafından geliştirilen ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nun da kullandığı işsiz tanımı; “referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son dört hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve iki hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan on beş ve daha yukarı yaştaki fertler” (TÜİK, 2018) ve ayrıca, “üç ay içinde başlayabileceği bir iş bulmuş yada kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksikliklerini tamamlamak amacıyla bekleyenler” (TÜİK, 2019) şeklindedir.

Uluslararası Çalışma Örgütüncü 1982 yılında Cenevre’de yapılan 13. Çalışma İstatistikçileri Konferansı’nda kabul edilen karara göre de, işsizliğin uluslararası standart tanımındaki üç kriter (Kumaş, 2001, s. 12; Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 64);

Belirli bir minimum yaşın üzerindeki aktif nüfusun referans dönemi boyunca:

- İşsiz olma; ücretli olarak ya da kendi hesabına çalışma şeklinde istihdam edilmemiş olanlar. Yani işi olmayanlar,
- Halen çalışmaya elverişli bulunma; yani referans dönemi boyunca ücretli ya da kendi hesabına çalışma şeklinde istihdam edilmeye hazır olanlar. Yani herhangi bir işe başlamaya hazır olanlar,

- Bir iş talep etme; yani belirli bir süre önce iş aramak üzere belirgin adımlar atmış olanlar. Yani iş arayanlar, şeklinde sıralanabilmektedir.

İş ve işlemlerini Türkiye Çalışma ve İş Kurumunun yürüttüğü, pasif istihdam politikalarının başında gelen ve işsizlik sigortası uygulamasının dayanağını teşkil eden, 1999 tarih ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nda ise işsiz; “bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, herhangi bir kasıt ve kusuru olmaksızın işini kaybeden sigortalılar” olarak tanımlanmaktadır. (www.mevzuat.gov.tr, 4447 Sayılı/1999, s. m. 47/c).

Bu değerlendirmeler göz önüne alınarak özetle diyebiliriz ki işsiz; “çalışma istek ve yeteneğinde olup da günün çalışma ve ücret koşullarına göre, emeğini sunmasına karşın sosyo-ekonomik nedenlerle isteği dışında (gayri iradi) çalışma olanağı bulamayan kişilerdir” (Andaç, 2010, s. 42).

Aktif nüfusun içerisinde çalışan ve işi olmadığı halde iş arayanlar işgücü olarak tanımlanmakta olup, bu iki grup içerisinde yer almayanlar, yani işgücü piyasasında çalışmayanlar ve işi olmadığı halde iş aramayanlar işgücü dışında sayılırlar ve bu kişiler işsiz tanımı içinde de yer almazlar (Biçerli, 2007, s. 56).

TÜİK işgücüne dahil olmayanları; “işsiz, yani işsiz olduğu halde iş aramayan veya istihdamda bulunmayan 15 ve daha yukarı yaşta kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus” (TÜİK, 2018) şeklinde tanımlamakta ve bu tanım da yer alanlar işsizlik tanımının da dışında yer almaktadırlar.

İşgücüne dahil olmayanları TÜİK aşağıdaki gruplara ayırmıştır (TÜİK, 2018):

- 1- İş aramadığı halde çalışmaya hazır olanlar; çeşitli nedenlerle iş arama eyleminde bulunmayan, ancak iki hafta içerisinde işe başlamaya hazır olduğunu belirten kişilerdir. Bu kişiler ikiye ayrılmaktadır;
 - a- İş bulma ümidi olmayanlar: Daha önce iş arama eylemi içerisinde olmasına karşın iş bulamayanlar veya kendi niteliklerine uygun bir iş bulamayacağını düşündüğü için iş aramaktan vazgeçen ancak işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişilerdir.
 - b- Diğer: Mevsimlik çalışma yapma, öğrenci olma, ev hanımı olma, irad sahipliliği, çalışamaz durumda olma ve emeklilik gibi sebeplerle iş aramayıp ancak işbaşı yapmaya hazır olduğunu belirten kişilerdir.
- 2- Mevsimlik çalışanlar: Mevsimlik çalışması sebebiyle iş aramayan ve iş başı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.

- 3- Ev işleriyle meşgul olanlar: Evinde ev işleriyle uğraşması nedeniyle iş aramayan ve iş başı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.
- 4- Eğitim/öğretim: herhangi bir öğretim kurumuna devam etmesi sebebiyle iş aramayan ve iş başı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.
- 5- Emekli: Bir sosyal güvenlik kuruluşundan emekli olduğu için iş aramayan ve iş başı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.
- 6- Çalışamaz halde olanlar: Fiziksel engel, yaşlılık veya hastalık sebebiyle iş aramayan ve iş başı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.
- 7- Diğer: Kişisel veya ailevi sebepler ve bunun dışında kalan diğer sebepler ile iş aramayan ve iş başı yapmaya da hazır olmayan kişilerdir.

Kendi adına iş yeri veya tarım işletmesi kurmak isteyen, ancak henüz bunu yapabilecek durumu olmayan ve ücret karşılığı iş talebinde bulunmayan kimseler, ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken işi sonlanan ve ücretli bir iş aramayanlar (Andaç, 2010, s. 41) ve kanuni çalışma yaşının altında olan çocuklar da işsiz tanımı dışında tutulmaktadır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 50).

Bunların haricinde; kendi yetenekleri doğrultusunda çalışacağı pek çok iş olmasına rağmen, atıl ve tembel kalmayı çalışmaya tercih edenler, kanun veya örf/adette tayin edilen çalışma saatlerinin süresi dışında veya üstünde iş arayıp bu şartlarda iş bulamayanlar, işgücü piyasasında belirlenen ücretin çok üzerinde ücret talep etmesi nedeniyle iş arayan ve bulamayanlar da işsiz sayılmazlar (Kumaş, 2001, s. 11).

İş aramadığı halde çalışmaya hazır olanlar grubu içerisinde yer alan iş bulma ümidi olmayanlar, işsizliğin uzun süreli olması ve iş piyasasında iş bulma şanslarının azaldığı durumlarda kendine uygun iş bulunmadığı düşüncesi ile iş aramaktan vazgeçip işgücü dışında kalmayı tercih ederler. İş aradıkları sürece bu kişiler işgücüne dahil edilirken, iş aramayı sonlandırma durumunda ise işgücünde bulunmayanlar grubuna geçerler (Biçerli, 2007, s. 56). Bu gruptakiler, işe girmeye hevesli ve işe başlamaya hazır olup, muhtemelen çok uzun süredir iş bulamadığı için iş aramaktan vazgeçen “cesareti kırılmış” veya “gücenmiş işçi” olarak da adlandırılan kişilerdir. (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 71).

1.2.2. İşsizlik Tanımı

Türkçe'de işi olmayan anlamına gelen “iş” kökünden türetilmiş olan işsizlik kavramının (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 379), farklı tanımları mevcuttur.

TDK Büyük Türkçe Sözlükte işsizlik; “işsiz kalma, iş bulamama durumu”, “kişinin herhangi bir nedenle işini yitirmesi ve bir yenisini bulma çabası içine düşmesi durumu”, “cari ücret düzeyinde emek sunumunun emek istemini aşması durumu”, “bir ülkede, bölgede ya da anakentte, çalışma çağındaki insanların bir bölümünün, istemleri dışında, çalışmalıklı bir işten yoksun bulunmaları durumu”, “bir toplumda, bir toplumsal kümede çalışma çağındaki nüfusun bir bölümünün istençleri dışında ücretli işten yoksun bulunması durumu” (TDK, 2019) gibi çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır.

Zaim’e (1997) göre işsizlik, emek ile arz talebi arasında meydana gelen dengesizliklerden ortaya çıkar. Yani modernleşen sanayinin yapısı gereği emeğin arz ve talebi sürekli olarak birbirine uyumlu olmadığından işsizlik ortaya çıkar ve sanayi ile hizmet sektörlerinde çoğunlukla meslek talebi açısından, başka bir ifadeyle emeğin talebinde ortaya çıkan değişmelerden meydana gelir (s. 173).

Klasik iktisatta; “bir ülkedeki işgücü seviyesi ile istihdam seviyesi arasında ortaya çıkan fark” olarak (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 15) tanımlanan işsizlik olgusu, Keynes tarafından, “cari ve parasal ücret düzeyinde çalışmaya hazır toplam işgücü arzı ve işgücü talebinin mevcut istihdam hacminden büyük olması.” şeklinde tanımlanmıştır (Polat, 2015, s. 30).

Günümüz iktisatçıları tarafından da kabul görmüş genel şekliyle ise; “çalışma arzusu olan ve çalışmaya muktedir, cari ücret düzeyinde belirli sürelerde iş aramasına rağmen iş bulamayan kimseye işsiz, bu olguya da işsizlik denmektedir” ve bu tanımından yola çıkarak işsizliğin asıl faktörleri, “iş arama eyleminde bulunma” ve “bir işte çalışma isteği” şeklinde belirlenmiştir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 379).

Çalışma amacıyla işgücü piyasasına dahil olan emeğin çalışma koşullarına dahil olamaması (Bayraktar ve İncekara, 2013, s. 16-17) ile ortaya çıkan işsizlik, insan gücünün her ne şekilde olursa olsun zaman bakımından israf edilmesi olarak da değerlendirilebilir (Gül vd., 2009, s. 14).

İşsizlik, genelde işgücünün, kendi isteği ile gerçekleşmeyen, irade dışı meydana gelen ve çeşitli süreler boyunca, çeşitli sebeplerle işsiz kalmaları şeklinde gerçekleşir. Başka bir deyişle, işgücünün bir bölümünün gönülsüz şekilde karşı karşıya kaldığı bir süreçtir (Kumaş, 2001, s. 10). Böylece işsizlik, geçmiş yıllarda bahsedildiği gibi tembellikten kaynaklı değil, toplumun yaşadığı sosyo-ekonomik süreçle ilgili bir durumdur (Andaç, 2010, s. 43).

Genel anlamda işsizlik pek çok ekonomik, sosyal ve siyasal sebep neticesinde meydana gelebilmektedir. Özellikle, rekabette meydana gelen değişiklikler, teknolojik alandaki yeni gelişmeler, piyasalar ve şirket yapılarındaki globalleşme gibi nedenler, yeni iş gücünü gerekli hale getirirken bir yandan da güncel çalışma koşullarına ayak uyduramayan işgücünün işsiz kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizler ve istikrarsızlıklar da işsizliğin ve işsizliğin süresinin artmasına neden olmaktadır (Kumaş, 2001, s. 410).

Ülke ekonomileri açısından enflasyonla birlikte en önde gelen problemlerinden birisi olan işsizlik, iş aramasına rağmen iş bulamayanlar ve işleri olmasına rağmen ekonomik şartlar sebebiyle işlerini kaybeden bireylerden meydana gelen yapısıyla (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 15), bireysel ve toplumsal manada oldukça fazla olumsuz sonuçlara neden olabilen önemli bir olgudur. Ekonomik ve sosyal politika tedbirlerine rağmen etkisini her geçen gün artıran işsizlik, ekonomik düzeni olumsuz yönde etkilemeyi sürdürmekle beraber psiko-sosyal açıdan da yıkımlara yol açmaktadır (Öztürk, 2015, s. 25-26).

1.2.3. İstihdam ve İşsizliğin Ölçülmesi İle İlgili Kavramlar

Türkiye’de resmi istihdam ve işsizlik oranlarının ölçümü TÜİK tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ölçümler ise birtakım kavramlar kullanılarak, hanehalkı anketleri ile yapılmaktadır. Söz konusu kavramlar ve tanımları şu şekildedir:

Hanehalkı: Aralarında ki akrabalık bağına bakılmaksızın aynı konutta yaşamakta olan, temel gereksinimlerini beraber karşılayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya daha çok kişiden oluşan topluluktur (TÜİK, 2018).

Kurumsal Olmayan Nüfus: Üniversite yurtları, huzurevi, yetiştirme yurtları (yetimhane), hapishane, özel nitelikteki hastane, kışla vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalan nüfustur (TÜİK, 2018).

Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki (Aktif) Nüfus: Kurumsal olmayan nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfustur (TÜİK, 2018). Aktif nüfus, işgücü ile işgücüne dahil olmayanların toplamıdır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 36).

İşgücü: Referans dönemi içerisinde ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan çalışma çağındaki nüfustur (TÜİK, 2018). Aktif nüfusun çalışan veya işi olmadığı halde iş aramakta olan kesimidir (Biçerli, 2007, s. 56).

İşgücü Piyasası: Ücretlerin ve istihdamın şeklinin belirlendiği, arz ve talep yapısına bağlı olarak iş akitleri yolu ile meydana gelen bir buluşma noktasıdır. (Mehmet ve Kılıç, 2009, s. 10). Emeğini arz edenlerle, bu emeği talep edenleri, yani iş arayanlarla işverenleri bir araya getiren, emeğin fiyatının ve bu fiyat üzerinden ne kadar emek arz edileceğinin belirlendiği yapı olarak tanımlanmaktadır. Emek piyasası adı da verilmektedir (Cerev ve Yenihan, 2017, s. 78).

İşgücüne katılma oranı: İşgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır (TÜİK, 2018). Çalışanlar ile işsiz olup da aktif olarak iş arayanların toplamının aktif nüfusa oranlanması ile bulunur (Biçerli, 2007, s. 81). Belirli bir yaş, cinsiyet ve ırktaki kişinin işgücünde olma ihtimalini gösteren bu kavram, bireylerin işgücüne katılma kararlarını yansıtır (Biçerli, 2007, s. 53).

İşbaşında Olanlar: Ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içerisinde en az bir saat süreyle iktisadi faaliyette bulunan kişilerdir (TÜİK, 2018).

İşbaşında Olmayanlar: İş ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli sebeplerle işinin başında olmayan, işveren olarak veya kendi hesabına çalışanlar istihdamda kabul edilmektedir (TÜİK, 2018).

İstihdam: İşbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubuna dahil olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfustur (TÜİK, 2018). Üretim faktörlerinden olan işgücünün, aktif olarak üretime katılmasına yani gelir elde etmek amacıyla bir işte çalışması ya da çalıştırılmasına denilmektedir (Gül vd., 2009, s. 8). ILO'ya göre; belirli bir yaşın üzerinde olup bir hafta veya bir gün gibi belirli bir kısa dönem süresince ücretli olarak veya kendi namına çalışan kişiler istihdamı oluşturmaktadır (Murat ve Eser, 2013, s. 97).

Tam İstihdam: Ekonomide cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği istihdam düzeyidir. Tam istihdamı, "işgücünün istihdam hacmine eşit olduğu ekonomik durum", "makro düzeyde toplam işgücü talebinin toplam işgücü arzına eşit olduğu ekonomik durum" ve "çalışma arzu ve yeteneğinde olan kimselerin topluca üretime katılabildikleri ekonomik durum" olarak çeşitli şekillerde tanımlamak mümkündür (Gül vd., 2009, s. 9-10).

Eksik İstihdam: Ulusal bir ekonomide üretim faktörlerinin halihazırdaki teknolojik seviyeye göre tam ve en faal bir şekilde kullanılmamasıdır (Gül vd., 2009, s. 11). Eksik istihdam kavramı genel olarak üç hali ifade eder. Bunlar; durumları uyduğu

halde haftada kırk saatten daha az çalışanlar, edindiği meslek dışındaki işlerde çalışanlar ve çalıştığı halde daha iyi şartlarda iş arayanlardır (Biçerli, 2007, s. 160).

Kayıtdışı İstihdam: Referans haftasında yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlardır (TÜİK, 2018). Yani kayıtdışı çalışan veya çalıştırılanlardır.

İstihdam Oranı: İstihdamın, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır (TÜİK, 2018).

İşsizlik Oranı: İşsiz nüfusun işgücü içerisindeki oranıdır (TÜİK, 2018). İşgücü piyasasına ait önemli göstergelerden biri olan bu oran; toplam işgücünün işsizlere bölünmesiyle tespit edilmektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 67). İşsizlik oranını aşağıdaki formül yoluyla hesaplanabilmektedir (Biçerli, 2007, s. 425):

$$\text{İşsizlik (\%)} = \frac{\text{İşsizler}}{\text{İşgücünde olanlar}} \times 100$$

İşgücüne Dahil Olmayanlar: İşsiz, yani işsiz olduğu halde iş aramayan veya istihdamda bulunmayan 15 ve daha yukarı yaşta kurumsal olmayan çalışma çağındaki çeşitli gruplara ayrılan nüfustur (TÜİK, 2018).

1.3. İŞSİZLİK TEORİLERİ

Bazı iktisatçılara göre dönemin en büyük toplumsal problemlerinden biri olarak nitelenen işsizliğin, ekonomiye olan olumsuz etkileri ve bu olumsuz etkileri giderebilmek için üretilen çözüm yolları uzun yıllardır tartışılmaktadır. Bu anlamda 1950’li yıllardaki çözümlenmelerin 1970’lerde işsizliği tanımlamada ve açıklamada eksik kalabildiği görülmektedir. Bu manada evrensel doğrulara ve kabullere ulaşmak ve bunu iktisatla ilişkilendirmenin zorluğu açıktır. Diğer yandan işsizlik olgusunun açıklanış şeklini gelişmişlik veya azgelişmişlik kavramlarından ayrı düşünmekte mümkün değildir. Böyle bir ayırım çerçevesinde yapılan incelemeler 1960’lı yıllardan sonra yerini yeni ve güncel sınıflandırmalara bırakmıştır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 389).

Tam istihdamın sağlanması veya işsizliğin önüne geçilmesi gibi hususlar iktisadi yaklaşımların öncelikli çabası olmakla birlikte, işsizliğin meydana gelmesi ve nedenleri hakkında iktisatçılar farklı görüşlere sahiptirler ve bu konuda farklı teoriler öne sürmüşlerdir. İşsizliğin ve nedenlerinin açıklanmasında piyasa kavramı, piyasa dengesi ve piyasalara müdahale odaklı olarak yapılan bu tahliller, hemen hemen iktisat

okullarının sayısı kadar farklılık göstermektedir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 18). Tam istihdamın sağlanması veya işsizliğin önüne geçilmesi gibi hususlar tüm iktisadi yaklaşımların öncelikli çabası olmakla birlikte, her biri kendinden önceki teorinin düşüncelerinden istifade etmiş, ancak varsayımlarını kendinden önce var olan teorilerin eksik veya yanlış yönlerini açıklama şeklinde kurmuştur (Polat, 2015, s. 34).

İstihdam ve işsizlik olguları birbirinden ayrı düşünülemediğinden teori temelinde de tüm istihdam teorileri içerisinde işsizliği barındırmaktadır. Bu nedenle dört temel yaklaşım olan Klasik, Neo-klasik, Keynesyen ve Yapısalcı işsizlik teorilerine çalışmamızda ana hatlarıyla değinilecektir (Tiryaki, 2013, s. 237).

1.3.1. Klasik Teori

İlk iktisadi ekol olan Klasik ekol, ekolün kurucusu olan Adam Smith'in 1776 yılında Milletlerin Zenginliği kitabının yayınlanmasıyla başlamış ve 1929 yılındaki dünya ekonomik buhranına kadar etkinliğini sürdürmüştür. İşsizlik kavramı ve politikalarının önemi bu ekol ile beraber daha da artmıştır (Akcan, 2016, s. 27).

Klasik teoriyi savunan iktisatçılar, işsizlik hakkında otomatik denge temelli görüşleri benimsemişlerdir ve bu görüş kaynağını J.B. Say'ın "Mahreçler" yasasından almaktadır. "Say yasası" genel tanımıyla; "her arzın kendi talebini yaratacağı" prensibine dayanmaktadır. Bu yasa, işsizliği iradi kabul ettikleri için işsizliğin olmayacağı gibi bir hipotezden hareket etmektedir. Bu durumda piyasada her ürün satılacak, böylece yetersiz talepten kaynaklanan işsizlik de olmayacaktır. Çünkü, işgücü talebinde veya arzında fazlalık gibi dengesizlik meydana geldiğinde, ücretlerin artı ve eksi yönlü hareketi bu dengesizliği yok etmeye yetecektir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 389).

Klasik teorinin açıklamalarına göre de işsizlik, yalnızca üretimdeki kısa dönemli dalgalanmalara bağlı olarak meydana gelebilir. Bu değişimler ise mal veya işgücü piyasasındaki fiyat ve ücret dengesinden uzaklaşma ile meydana gelecektir. Bunun dışında bir işsizlik meydana gelirse, bu bireyin isteğine bağlı olarak oluşan iradi ya da friksiyonel işsizliktir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 389). Bu nedenle ekonomi sürekli olarak tam istihdamda dengededir (Akcan, 2016, s. 27). Ancak, piyasaya devlet ve sendikalar başta olmak üzere, yapılacak her türlü müdahale ücret ve fiyatlardaki esnekliği azaltarak işsizliğe neden olacaktır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 18-19).

1.3.2. Neo Klasik İktisat Teorisi

Neo-klasik teori, günümüzün çalışma ekonomisi doktrininde hakim paradigma konumundadır. Neo-klasik okul Cambridge Üniversitesi'nin ünlü İngiliz iktisatçısı Alfred Marshall tarafından kurulmuştur (Biçerli, 2007, s. 9).

1980 sonrası dönemde hakim olan Neo-klasik yaklaşıma göre, işgücü maliyetini aşağı çekici politikalar önerilmekte, hem sosyal devlet anlayışında hem de çalışma yaşamında esneklik anlayışında önemli ve öncelikli bir kısıtlamaya gidilmesi gerekmektedir (Yıldız, 2014, s. 15).

Klasik teoriye benzer biçimde Neo-klasik teori de işgücü piyasasının işsizliğe müsaade etmeyeceğini savunmaktadır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 23). Bu teori işsizliği geçici ve iradi yani kişinin kendi isteği ile ortaya çıkmış işsizlik olarak tasvir etmekte olup, işgücü piyasasının işleyişine ilişkin aşağıdaki temel hipotezleri ortaya atmışlardır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 391-392):

- Tam, mükemmel bilgi ve işgücü devingenliğinin, hiçbir maliyeti olmaksızın, kendi kendine meydana geldiği kabul edilmektedir.
- İşgücünün genel yapısından kaynaklı olarak, çalışanlar birbirinin yerine tam ve kusursuz şekilde geçebilmektedir.
- Mallara ait fiyatlar gibi, ücretlerde de eksiksiz bir esneklik olmaktadır.
- Toplam talep seviyesinin sabit olarak kaldığı kabul edilir.

Tüm bu hipotezler altında denge ücret seviyesi, emek arzının ve talebinin dengede olduğu noktada gerçekleşmektedir. Bu durumda tam istihdam gerçekleşerek herhangi bir işsizlik meydana gelmeyecektir. Piyasada emek talebi fazlalığına dayanan bir işsizlik meydana geldiği durumda, reel ücretlerde düşüş yaşanacak ve işsizlik sorunu ortadan kalkmış olacaktır. Ücretlerin düşmesi ile beraber emek talebinde azalma görülecek ve denge düzeyine yaklaşıldıkça işgücü fazlası da olmamış olacaktır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 24). Fakat, kişiler denge ücret seviyesinin üzerindeki bir ücret ile çalışmak istemiyor ve iş bulamıyorsa o halde iradi işsizlik söz konusu olur (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 392).

Neo-klasik ekol savunucuları, her ne kadar temel itibarıyla klasik ekolden fazla uzak kalmamış olsalar bile, klasik ekolün görüş ve yaklaşımlarını analitik olarak ifade ettiklerinden klasik ekolden ayrılmışlardır (Akcan, 2016, s. 29).

1.3.3. Keynesyen Teori

İşsizliğin çözümüyle alakalı klasik iktisatçıların yaptığı önermeler, 1929 dünya krizi sonrası dönemde geçerliliğini kaybetmiştir. İşsizlikle ilgili en büyük sorun talep eksikliğinde yaşandığı için, kriz sonrası Keynes'in işsizlik teorisi 1936 yılında gerçekleştirdiği çalışma ile kabul görmeye başlamış ve 1960'ların ortalarına kadar etkili olmayı sürdürmüştür (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 21). İsmi J.M. Keynes'ten alan bu teorinin savunucularının işsizlik hakkındaki görüşleri klasik iktisat teorilerinden ayrılmaktadır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 390).

Keynes, işsizliğin ücretlerin esnek olmayışı ve taleplerin yetersizliğinden meydana geldiğini savunmaktaydı. Keynesyen teori, nominal ücretlerin sendikalar ve işverenlerce sözleşme yoluyla belirlendiği likidite sorununun olduğu ve faiz sınırının veri alındığı hipotezine dayanmaktadır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 21). Keynesyen görüşü savunan iktisatçılar da, işsizliğin yok edilebilmesi için kamu harcama ve yatırımlarının çoğaltılmasının yanı sıra nakdi önlemleri önermektedirler (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 390-391).

Büyük kriz neticesinde milyonlarca çalışanın işsiz kaldığını gören Keynes, tam istihdamın meydana gelmesinin mümkün olabileceğini, ancak bunun kendi kendine meydana gelecek bir durum olmadığını savunmuştur. Keynes'e göre ekonomi eksik istihdam düzeyinde de dengelenebilmekte ve istihdam seviyesi de o piyasadaki gelir ve harcama seviyesine bağlı şekilde gerçekleşmektedir (Yıldız, 2014, s. 14).

Keynes, tam istihdamın meydana gelmesi için iki yolun varlığından bahsetmektedir. İlk olarak, fiyat ve ücretleri şekle sokmanın zorluğunu belirtilmiş olsa dahi yeterli süre geçtiğinde ücret ve fiyatlardaki inme ile dengenin tekrardan kurulabileceğini, ancak geçen bu sürenin, üretimde eksilme ve işsizlik nedenleriyle piyasaya maliyetinin çok olabileceğini; ikinci olarak ise reel toplam talepteki düşüşün, devletin piyasaya müdahale etmesi yoluyla, para ve maliye politikaları sayesinde arttırılabileceğini, ancak bu durumda da toplam talepteki artışın, işsizliği doğal işsizlik seviyesinin altına çekebilecek kadar fazla olması halinde ise enflasyona neden olabileceğini savunmuştur (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 391). Kendisinden sonra gelen iktisatçıların çoğu onun bu görüşünü kabul etmiştir (Yıldız, 2014, s. 14).

1.3.4. Yapısalcı Teori

Yapısalcı teoride, gelişmişlik seviyelerine göre farklı sosyo-ekonomik yapılar ve özelliklere sahip olmaları nedeniyle gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ayrımı söz

konusudur. Bu farklı yapısal özelliklerinden ötürü, bu tür ülke ekonomilerinde meydana gelen dengesizliklerin nedeni ve ortaya çıkış şekilleri de birbirlerinden farklılık gösterir. Bu yapısal farklılıklardan dolayı uygulanacak istikrar getirici uygulamalarında aynı olması beklenemez (Karabıyık, 2009, s. 39).

1929 Buhranı sonrasında Keynes tarafından işsizliği tanımlamakta kullanılan efektif talep eksikliği kavramı, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki işsizliğin mahiyetini açıklamada yeterli olmamıştır. Bu ülkelerdeki ölçülü olmayan ekonomik etkinlikler, iç tasarruf oranlarının düşük seviyede olması, sermaye birikim hızının yetersiz kalması, hızlı şehirleşme ve nüfustaki artış, verimlilikte meydana gelen düşüşler gibi nedenler, işsizliğe etki eden en önemli nedenler olarak öne çıkmaktaydı. 1950'li yılların sonlarına gelindiğinde asıl şeklini alan yapısal teoriyi savunan ekonomistler, işsizliğin çözümü ile ilgili olarak bu etkenleri kullanarak tavsiyelerde bulundular (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 24).

İşsizliğin çözümüne dair bu tavsiyeler iki aşamalı olarak açıklanabilmektedir. Birinci aşama; geleneksel Keynesyen para ve maliye politikaları uygulamaya konularak işsizliğin düşürülmesidir. Fakat bu politikalar ile eksilen işsizlik oranları enflasyonun artış meylini hızlandırmıştır. İkinci aşama ise; yapısalcı teorilerin bölgelere dayanan farklılıkları önlemeye ve gidermeye, akışkanlığı yükseltmeye ve toplam işgücünün formasyonunu geliştirmeye yönelik gayretleridir. Bu gayretler, işgücünün niteliğini artırıp daha nitelikli olan emek unsurunun iş bulma imkanlarını genişletecektir. Diğer yandan, bölgesel bazlı kalkınma ve istihdam imkanlarının yükselmesi de işsizliği düşürücü bir politika olarak görülmektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 392-393).

Temel manada doğal işsizlik oranlarına dayalı olan yapısalcı teoriye göre işsizlik, ekonomilerdeki arz ve talebin yapısal şeklinin sonucudur ve dışsal müdahalelere bağlı değildir (Karabıyık, 2009, s. 41).

1.4. İŞSİZLİK TÜRLERİ

İşsizliğin genel tanımı, işsizliğin ana hatlarını belirlese de ayrıntıda kalan birçok hususu kapsamaktan uzaktır. Sonuçları açısından birbirine benzeyen bir olgu sebeplerine göre incelendiğinde meydana farklı açıklama eksenleri çıkacaktır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 381).

İşsizlik, yapı bakımından farklı özellikler göstermektedir. İşsizliğin yapısındaki bu farklılıklar cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, etnik köken gibi gruplardan oluşabileceği

gibi, coğrafi demografik dağılıma, meslek türlerine ve süresine göre de farklılıklar gösterebilir (Gül vd., 2009, s. 15).

Ayrıca çalışmak isteyen bireylerin iş bulamamalarının birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler bireysel olabileceği gibi sosyo-ekonomik yapıdan kaynaklanan sebeplere de bağlı olabilir. Sosyo-ekonomik sebepler de dönemlere ve ülkelerin gelişmişlik hallerine göre değişmektedir (Karabıyık, 2009, s. 110).

Tüm bu nedenlerden ötürü, işsizliği meydana getiren nedenlerle ilgili bir ayrıma gitme gereği doğmuş ve işsizlik türleri “Açık İşsizlik” ve “Gizli İşsizlik” olarak iki genel gruba ayrılmıştır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 381; Biçerli, 2007, s. 431).

1.4.1. Açık İşsizlik

İşsizliğin tanımında yer alan genel kriterler, aynı zamanda açık işsizlik kavramını da kapsamaktadır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 33). Açık işsizlik; “çalışma gücü ve arzusu olduğu halde, cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamıdır” (Zaim, 1997, s. 170) ve resmi istatistiki verilere yansımakta olan rakamları ifade etmektedir (Biçerli, 2007, s. 432).

Başka bir ifade ile açık işsizlik, genel geçer işsizlik tanımlarında bahsedilen, dünyada ILO ve OECD, ülkemizde ise TÜİK tarafından tanımlanan işsizlik oranlarının hesaplanmasında dikkate alınan işsizlik türüdür (Polat, 2015, s. 47).

Açık işsizlik, nedenlerine ve yapısındaki farklılıklara göre türlere ayrılmıştır. Başlıca açık işsizlik türleri ise; Arızı (friksiyonel), yapısal (bünyevi), konjonktürel, teknolojik ve mevsimlik işsizliktir (Zaim, 1997, s. 179).

Şekil 1.1. İşsizliğin Nedenleri ve Türleri
Kaynak: Polat, 2015, s. 48

1.4.1.1. Arızı (Frikسیونel) İşsizlik

Arızı işsizlik; “bir toplumda emek arz ve talebi arasında genel bir denge olduğu zaman bile, işçilerin kısa vadeli yer değiştirmesinden doğan bir işsizlik nevidir” (Zaim, 1997, s. 192).

Başka bir deyişle arızı işsizlik, ilk kez iş arayanlarla, çalışanların kendi istekleri doğrultusunda, daha iyi bir ücret ya da daha iyi bir çalışma şartları elde etme amacıyla, ayrıldıkları işten başkaca bir işe yerleşinceye kadar, yani istihdam edilinceye kadar geçen süre zarfında işsiz kalmalarıyla meydana gelen işsizliktir. “İş arama süresi işsizliği” olarak da tanımlanabilen bu tür işsizlik, genel olarak açık iş ile iş arayanları bir araya getirme sorunundan kaynaklıdır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 37).

Arızı işsizlikte, emek piyasası hakkında maliyetsiz bir şekilde bilgi edinildiği varsayımı esas alınmaktadır. Ancak işgücü piyasasında bulunan iş arayanlar ile işverenler yine de tam bilgiye sahip olmayabilir ve bilgi edinmeye çalışabilirler. Söz konusu bilgi edinme süresince işsiz kalınması arızı işsizliği meydana getirmektedir. Bu nedenle arızı işsizlik genel manada kısa sürelidir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 381).

Ekonomik olarak gelişmiş veya gelişmemiş tüm ülkelerde işgücü piyasasının iyi işlememesinden ötürü meydana gelebilen arızı işsizlik, ilk kez iş arayanlar ve daha iyi şartlarda iş arayanların varlığının dışında, işgücü piyasasının organizasyonundaki yetersizlikler, işgücünün genel mobilite eksikliği, bilgi eksiklikleri, üretimle ilgili

giderlerinin zamanında karşılanamaması gibi sebeplere de bağlanabilir (Tiryaki, 2013, s. 256).

Bu tipteki işsizlikleri önleyebilmek için, bir ülkede işgücü arz ve talebinin dengede tutulmasına, yani çalışma istek ve gücündeki insan sayısı kadar iş alanı açılmasına çalışılır. Ancak bu toplam denge sağlanabilse bile çalışma ve çalıştırma özgürlüğü olan bir ülkede emek akışkanlığından doğan geçici bir işsizlik meydana çıkar (Zaim, 1997, s. 171). Arızı işsizlik işte bu akışkanlıktan doğan “doğal” sonuçtur (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 382).

Bu işsizlik çeşidi kısmen iradi, kısmen de irade dışıdır. Süre itibariyle geçici ve kapsadığı alan bakımından kısmi olup, işsizliğin en zararsız türüdür (Tiryaki, 2013, s. 256).

1.4.1.2. Yapısal (Bünyevi) İşsizlik

Yapısal işsizlik; “bir iktisadi düzenin yapısındaki değişimlerden doğan işsizlik nevidir” (Zaim, 1997, s. 188) ve “toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında ve adetlerindeki değişimler, moda değişimleri, aynı ülkede bölgeler arası iktisadi denge değişimleri yapısal işsizliği doğurur” (Zaim, 1997, s. 171).

ILO tarafından “eksik istihdam” olarak da adlandırılan yapısal işsizlik (Kumaş, 2001, s. 63), az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere nüfus artışıyla doğrusal oranda artan işgücünü bünyesinde eritebilecek ve üretimi çoğaltabilecek yapısal değişimlerin ortaya konulamaması durumunda meydana gelen sürekli işsizliktir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 33).

Yapısal işsizliğin meydana gelmesinin temel sebebini uzmanlaşmış, yetenek ve nitelik gerektiren belirli birtakım işler için tek bir iş piyasası yerine fazla sayıda alt iş piyasasının bulunmaması oluşturmaktadır. Yapısal işsizlik, işgücü piyasalarında aynı anda açık işler ve iş aramakta olan kişiler olmasına rağmen birbiri ile eşleşmemesinden (Biçerli, 2007, s. 441), başka bir ifade ile de emek gücünün yetenek, seçilmiş olan mesleki çalışan, sanayi ya da coğrafi yerleşim alanı gibi nedenlerle mevcut işgücünün, istenilen işgücü talebine uyumsuzluğundan meydana gelir (Gül vd., 2009, s. 19).

Yapısal işsizliğin meydana gelme nedenlerinin; “doğal nedenler” ve “uygulanan ekonomi politikalarından kaynaklanan nedenler” (Akcan, 2016, s. 11) veya “ekonomi içi (endojen) nedenler” ve “ekonomi dışı (exojen) nedenler” (Tiryaki, 2013, s. 252) gibi sınıflamalara tabi tutulduğu görülmektedir.

Doğal nedenlerin başında ekonomik büyüme gelmekle birlikte (Akcan, 2016, s. 11), endüstriyel ve teknolojik gelişmeler de doğal nedenler arasındadır (Gül vd., 2009, s. 19).

Emeğin makine ile karşılanması veya talepte meydana gelen kaymanın sebep olduğu işsizlik ekonomi içi nedenle oluşmuştur. Bazen ekonominin kapasitesinde ortaya çıkan küçülmeler, işgücü arzındaki ani yükselişler, kaynaklardaki tükenmeler, küresel rekabetin derecesindeki artışlar gibi politik ve doğal unsurlardan kaynaklı sebepler ekonomi dışı sebepleri oluşturmaktadır (Tiryaki, 2013, s. 252; Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 385)

İşsizlik çeşitleri içerisinde en ciddi sorunu meydana getiren bu işsizlik türü (Biçerli, 2007, s. 441) endüstriyel, mesleki, doğal, kurumsal ve demografik yapıdaki değişiklikler akabinde meydana gelir. Ülkenin tamamında ve tüm sektörlerde ortaya çıkabileceği gibi, belirli bazı bölgeler, sektörler ve mesleklerde de görülebilir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 33).

1.4.1.3. Konjonktürel İşsizlik

Konjonktürel işsizlik, “talep yetersizliği işsizliği” olarak da bilinmekte olup, işgücü piyasasında yeterli seviyede açık iş bulunmaması nedeniyle ortaya çıkan bir işsizlik türüdür (Biçerli, 2007, s. 446).

Keynesyen görüş tarafından ortaya atılan konjonktürel işsizlik, bilhassa sanayileşmiş ülkelerde görülen (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 37), genel ve yaygın özellik gösteren bir işsizlik türüdür. Bu özelliği konjonktürel işsizliği en önemli işsizlik türü haline getirmektedir. Çünkü, çoğunlukla genel ve yaygın işsizlik ya emeğe karşı talepte meydana gelen değişimlerden ve toplam aktif talebin yetersizliğinden ya da üretimin gerektiği kadar arttırılmayışından ve toplam emek talebinin yetersiz kalmasından meydana gelir (Zaim, 1997, s. 170).

Konjonktürel işsizliğin en önemli özelliği, diğer işsizlik türlerine nazaran dönemselsel bazlı daha çok dalgalanmanın meydana gelmesidir. Yapısal ve geçici işsizlik oranları çoğunlukla yıldan yıla düşük değişimler geçirerek belirli oranlar çerçevesinde seyrederken, konjonktürel işsizlikte ise ekonomideki düşme ve yükselme eğilimlerine bağlı olarak daha büyük ve etkili dalgalanmalar görülebilmektedir (Biçerli, 2007, s. 455).

Ekonominin genişleme dönemlerinde toplam talepteki ve üretimin seyrindeki artışlara bağlı olarak işsizlik oranı kademeli şekilde düşmektedir. Diğer yandan durgunluk dönemlerinde toplam talepteki azalma üretim ve satış miktarlarını olumsuz yönde etkileyeceğinden, istihdam da bu doğrultuda daralacak, işsizlik oranlarında yükselme görülecektir (Biçerli, 2007, s. 446).

Konjonktürel işsizliğin ekonomik açıdan dalgalanma dönemlerinde meydana gelişi aynı zamanda iki önemli problemi de ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, üretim ve yatırımlarda artış olmasına rağmen, toplam talebin eksik kalmasıdır. İkincisi ise talebin eksik kalmasına bağlı olarak ekonominin dönemsel bir büyüme ve küçülme içine girmesidir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 383). Yatırımcıların yatırımlarını depresyon dönemlerinde gereğinden çok artırmaları yani arz talep dengesinin gözetilmemesi ekonomiyi durağanlaştırır ve işsizlikte artış meydana gelir (Gül vd., 2009, s. 21). Ancak, meydana gelen bu işsizlik geçici sürelidir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 37).

Bu işsizlik türü psikolojik açıdan da ele alındığında işinden istem dışı ayrılmış bireylerin yaşayacakları olumsuz duygu diğer işsizlik türlerine göre çok daha etkili olabilmektedir. Çünkü bu bireylerin çevreleri üzerindeki kontrol edebilirlikleri kaybolmaya başlamıştır. Bu bireyler öğrenilmiş çaresizlik yaşayabilmekte, iş bulma ümitleri diğer işsiz bireylere göre çok daha hızlı bir şekilde kaybolabilmektedir (Yıldız, 2014, s. 85-86).

1.4.1.4. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik; “insan gücü yerine makine ikame edilmesinden veya daha verimli metotların uygulanmasından ileri gelen işsizliktir.” ve “makine çağının doğurduğu bir neticedir” (Zaim, 1997, s. 182).

Üretim teknolojisinin emeğin yoğun olduğu sistemden sermayenin yoğun olduğu sisteme geçmesiyle meydana gelen teknolojik işsizlik (Gül vd., 2009, s. 20), üretim yöntemlerinde yeni teknoloji ve tekniklerin uygulamaya konulmasından kaynaklanır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 36).

Üretimde özellikle otomasyona dayalı ileri düzey teknolojilerin devreye girmesi ve kullanımı ile birlikte istihdam azalması meydana gelecektir. Çünkü otomasyonun istihdam üzerindeki olumsuz etkisi makina kullanımından daha fazladır; makina insan gücü yerine kullanılırken, otomasyon ise insan beyni yerine geçirilerek birden fazla

işçinin kullanmakta olduğu makinaları tek bir “beyin” (cerveau) sistemi yönetebilmektedir. Bu durumda, yeni teknolojinin kullanımı sonucunda işgücü azaltmalarına gidilmişse, kuşkusuz ortaya teknolojik işsizlik çıkacaktır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 36).

Teknolojik gelişmelerin işgücü piyasalarında iki farklı etkisi olabilmektedir. İlki; teknolojik gelişmeler aynı miktardaki mal ve hizmetin daha az etken ve süre kullanımı ile üretilmesine imkan sağlar. Bu durumda eskiye göre daha az insan emeği kullanılacağından, işsizlik problemi ortaya çıkacaktır. Bu duruma örnek olarak, tarım sektöründe modern teknolojilerin kullanılması ile birlikte bazı işgücünün işsiz kalması gösterilebilir. İkinci olarak ise; teknolojik gelişme bazı durumlarda eski teknoloji ile çalışan birtakım mesleklerin işgücünden kalkmasına sebep olur (Biçerli, 2007, s. 444) Bu duruma örnek olarak ise üretimi insan gücüne dayanan marangozluk ve bakırcılık gibi mesleklerin teknolojik ilerlemeler ve makineleşme nedeniyle yok olmaya yüz tutması gösterilebilir.

Teknolojik işsizliğin ortaya çıkma yollarından biri de işçilerin özgüven yetersizlikleri ile ilgilidir. Modern teknolojiye ayak uyduramayacağını düşünen çalışanlar, üretimden uzaklaşarak yeni teknolojik sürece yabancılaşmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da bu çalışanların işten çıkarılması kaçınılmaz hale gelmekte ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bilhassa özel sektör çalışanlarında verimliliğin düşmesi neticesinde işten çıkarılmaları daha çok karşılaşıldığından, teknolojiye dayalı işsizlik genel manada özel sektörden ekonomiye yayılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Akcan, 2016, s. 18).

Bu işsizlik türü, gelişmiş ve azgelişmiş bütün ülkelerde görülmekte olup, az gelişmiş ülkelerdeki etkileri daha önemli boyutlardadır (Gül vd., 2009, s. 20). Özellikle az gelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin çoğalması, modern ve teknolojik üretim tekniklerinin daha yoğun olarak kullanılmasına ve daha az insan gücü gereksinimine neden olduğundan işsizliği çoğaltacaktır (Erol, 2013, s. 51-52).

Yeni teknolojilerin girdiği alanlarda üretim miktarının yükselmesi, bu alanda çalışanların ise işsiz hale gelmesi ve bu alandan başka alanlara doğru işgücü akımına neden olması sebebiyle, bazı iktisatçılar tarafından teknolojik işsizlik yapısal işsizlik sınıfında değerlendirilmektedir (Tiryaki, 2013, s. 257; Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 36).

1.4.1.5. Mevsimlik İşsizlik

Mevsimlik işsizlik; “belirli mevsimlerde ortaya çıkan doğal koşullar ya da sosyal olaylar nedeniyle üretimin azalmasına, ekonomik faaliyetlerin düşmesine paralel olarak ortaya çıkan işsizlik türüdür” (Gül vd., 2009, s. 22).

Üretimin mevsimsel bazda arttığı dönemlerde çalışabilen ancak mevsim dışı dönemlerde geçimlerini sağlayabilmek için herhangi bir işte çalışmak isteyen fakat talep ve üretim şartları tekrar düzelineye kadar iş bulmayan kişilerin yaşadıkları bir işsizlik çeşididir (Aydın, 2012, s. 21).

Mevsimlik işsizliğin iki farklı şekilde genel nedeni vardır. Bunlardan birincisi; tarım, inşaat, turizm gibi sektörleri etkileyen hava şartları ve mevsimsel değişkenlerdir. Bu nedenler mevsimlik işsizliğe doğrudan doğruya ve ani şekilde etki eder. İkincisi ise; kömür, yazlık ve kışlık giyim, inşaat malzemesi gibi mallara karşı olan talebin bazı mevsimlerde değişmesinden kaynaklı sanayinin bizzat kendi yapısından doğan etkenler olup, iş paylaşımının gelişmiş olması ile ilgilidir. Bu nedenlerde daha genel ve mevsimlik işsizliğe dolaylı şekilde tesir eden sebeplerdir (Zaim, 1997, s. 179).

Konjonktürel işsizlikte olduğu gibi emek talebindeki iniş ve çıkışların bir sonucu olan mevsimlik işsizlikte, konjonktürel işsizlikten farklı olarak talep iniş ve çıkışları beklenen dalgalanmalardır ve yıl süresince sistemli bir seyir izlemektedir. Örneğin kışın soğuk geçtiği bölgelerde inşaat faaliyetleri durmakta, bahar dönemi ile birlikte tekrar başlamakta (Biçerli, 2007, s. 455), yine aynı şekilde tuğla ve toprak sanayinde yazın çalışma yapılırken kışın işler askıya alınmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde sıkça karşılaşılmakla birlikte gelişmiş ülkelerde de görülmekte olan mevsimlik işsizliğin, tarımsal ağırlıklı sektörler içerisinde belirli bir takım aylarda toplanması, bölgenin iklimi ve çevresel etmenlerden kaynaklanmaktadır. Çalışan bireylerin yılın belirli bir bölümünü aktif olarak geçirmeleri, diğer bölümünü ise aktif olarak geçen dönemde kazanılan ücret ile sürdürmeleri olgusu öncelikle sermaye eksikliği, verimde düşüklük, herhangi bir tarımsal ürün getirisinin yıl içerisinde oransız biçimde dağılması gibi sorunlarla doğrusal olarak ilişkilidir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 386).

Milli gelir içerisinde tarımsal sektörün ağırlıklı yer aldığı ülkelerin karşı karşıya kaldıkları karakteristik bir işsizlik olgusu olan mevsimlik işsizlikten çok sayıda birey etkilenmekte, tarım sektörü dışında da işçi devrinin fazla olduğu inşaat, turizm, şeker,

toprak sanayi gibi iş kollarında ve bu iş kollarında çalışan kadınlar, gençler gibi demografik gruplarda fazlaca görülmektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 387; Yıldız, 2014, s. 93-94).

Ülkemizde mevsim işsizliği Aralık-Şubat ayları arasındaki dönemde en üst seviyeye çıkarken, Temmuz – Ağustos aylarında ise en alt seviyelere düşmektedir. Bu durum ülkemizde, özellikle tarım ve inşaat sektörlerindeki çalışma koşullarından meydana gelmektedir (Güney, 2009, s. 139).

1.4.2. Gizli İşsizlik

Gizli işsizlik; “çalışır görünen, fakat elinde olan veya olmayan sebeplerle normalin altında çalışan insanların halini veya düşük verimle çalışılmasını” ifade etmektedir ve bu duruma “eksik istihdam” da denilmektedir (Zaim, 1997, s. 170).

Başka bir ifadeyle gizli işsizlik, “teknolojik bir değişme olmaksızın, üretim kapasitesine nazaran fazla miktarda işçinin istihdam edildiği bir hali” ifade etmektedir (Zaim, 1997, s. 177).

Gizli işsizliğin en temel ve belirleyici özellikleri düşük verim, düşük gelir, ve yeteneklerin tam anlamıyla kullanılmayışıdır (Biçerli, 2007, s. 431). Buna göre gizli işsizlik durumunda, açık işsizlikten farklı olarak birey bir iş sahibidir ve bundan dolayı kişinin teknik bakımdan işsiz olduğu söylenemez (Erol, 2013, s. 51). Açık işsizlik istatistiksel yani sayılabilen ve ölçülebilen bir kavram iken gizli işsizlik ise esas itibariyle analitik yani çözümlene gerektiren bir kavramdır (Biçerli, 2007, s. 431).

Herhangi bir üretim faaliyetinin yürütüldüğu alanda işgücündeki işçilerin bir kısmı üretim faaliyetinden çekildiğinde aynı alanda gerçekleştirilen üretimde ciddi bir azalma olmuyorsa, bu durumda gizli işsizlik söz konusudur (Biçerli, 2007, s. 432). Bu işsizlik türünde bireyler görünürde çalışıyorlar olmalarına karşın bunların marjinal verimlilikleri yoktur veya çok azdır (Biçerli, 2007, s. 459-460). Bazı durumlarda da marjinal verimlilik negatif seviyede dahi olabilmektedir. Öyle ki, herhangi bir işletmede bazı işçileri işten çıkarmakla işletmenin fiziki getirisi artabilir. Böyle bir durumun sebebi, herhangi bir işe haddinden fazla yerleştirilen işgücünün yapılan çalışma esnasında işin yapılmasını engelleyebilecek boyutta kalabalık bir kitle oluşturmasıdır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 39). Gizli işsizlik genellikle tarım sektöründe ve kamu işletmelerinde diğer yerlere göre daha uygun bir biçimde gözlenebilmektedir (Biçerli, 2007, s. 459-460).

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde gizli işsizlik farklı nedenlerle meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki gizli işsizlik talep eksikliğinden meydana gelir ve geçici bir durum sergiler. Az gelişmiş ülkelerde ise gizli işsizliğin nedeni eksik sermaye ve organizasyonun yetersiz olmasından kaynaklıdır. Bu nedenlerle, az gelişmiş ülkelerde işsizlik yapısal ve süreklilik gösterir (Uyar Bozdağlıoğlu, 2008, s. 49). Nüfus artış seviyesinin, sermaye artış seviyesinden yüksek olmasından ötürü de az gelişmiş ülkelerde gizli işsizlik süreklilik göstermektedir (Tiryaki, 2013, s. 259).

Diğer yandan, işsizliğin yüksek boyutlarda olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işsizlerin iş arayıp da iş bulma ümitlerini yitirmiş olmaları sonucu iş aramayı bırakmış “ümidi kırılmış/güçenmiş işsizler” de gizli işsizlik kapsamında değerlendirilebilir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 39-40). Bu kişiler artık iş arama faaliyeti içinde olmadıkları için resmi istatistiklerde işsiz sayısına dahil edilmeyecek ve işsiz sayılmayacaklardır (Biçerli, 2007, s. 432).

1.5. TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK VE İŞSİZLİĞİN GENEL YAPISI

Türkiye’de işsizlik 1980 sonrası dönemde “ihracata dayalı sanayileşme stratejisi” kapsamında önemli bir yapısal probleme dönüşmüştür. Bilhassa 1990’ların başından itibaren işgücü arzının özellik ve vasıf seviyesi ile işgücü talebinin istediği özellik ve vasıf ihtiyacı arasında mühim farklılıkların meydana gelmesi, söz konusu yapısal sorunu daha da önemli hale getirmiştir. İşsizlik nüfus artışlarının da etkileriyle 2000’li yıllardan sonra süregelen bir problem şeklinde günümüze kadar gelmiştir (Mehmet ve Kılıç, 2009, s. 33).

1995’ten sonraki yaklaşık olarak 10 yılda tarımsal bazlı istihdam yüzde 44,4’ten yüzde 40,1’e gerilemiş, tarım sektöründe istihdam edilmekte olan işçilerin ağırlıklı olarak hizmet sektörüne girmesiyle birlikte sadece hizmet sektöründe genişleme yaşanmıştır. Bununla beraber kentsel alanlara göç hızlanmaya başlamıştır (Yıldız, 2014, s. 26).

Hızlanan kırdan kente doğru gerçekleşen bu göç ile birlikte istihdamın yapısında da değişiklikler meydana gelmiştir. İşgücü kapsamına girenlerin büyük bir kısmı tarım sektöründe istihdam edilirken kırdan kente göç ile beraber tarımda istihdam oranı azalmıştır. Kırsal kesimin yoğun biçimde kente göç vermesine karşın sanayi sektörü göçle doğrusal bir büyüme gösterememiştir. Bu durum da kırsal alanlardan göç

edenlerin işsiz kalmasına ve/veya formel sektörlerin dışında kalmasına neden olmuştur (Gül vd., 2009, s. 134).

2001 ekonomik krizi ile üretim ve imalatın durma seviyesine gelmesi de işsizliğin yükselmesine neden olmuştur. Artan işsizlikle beraber üretim ve imalatın durması Gayri Safi Milli Hasıla'nın da düşmesine neden olarak 2001 ekonomik krizine derinlik kazandırmıştır (Gül vd., 2009, s. 123). Söz konusu krizin akabinde, daha tam manasıyla ekonomik toparlanma gerçekleşmeden 2008 küresel krizi meydana gelmiş ve yine emek piyasasını olumsuz olarak etkilemiştir. Peş peşe meydana gelen bu krizler sonrası ekonominin genel durumunda düzelmeler sağlandığında ve özellikle de 2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranları yakalandığında bile, yeni istihdam meydana getirecek ortamın oluşturulamaması nedeniyle işsizliğin azaltılmasında yeterli başarı sağlanamamıştır (Yenilmez ve Kılıç, 2018, s. 57; Tarı ve Bakkal, 2017, s. 2-3).

2008 küresel krizinin Türkiye'ye olan etkileri iki şekilde görülmüştür. İlki; ülke dışından döviz cinsinden kredi kullanma imkanlarının zorlaşması ve kredi maliyetlerinin artmasıdır. İkincisi ise küresel ticaretteki daralmaya doğrusal olarak ihracatın olumsuz yönde etkilenmesidir. Bu nedenler Türkiye'de talebin azalmasına sebep olurken, bu daralmaya paralel olarak işsiz sayısında yeniden artışlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Gül vd., 2009, s. 185-186).

Türkiye'de işsizliği meydana getiren sebepler yapısal ve konjonktürel olmak üzere ikiye ayrılmakla birlikte, işsizliği bu denli yaygın hale getiren sebepler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Alabaş, 2007, s. 15; Bayrakdar, 2015, s. 47-48):

- Nüfustaki hızlı artış ve genç nüfusun fazlalığı,
- Büyümedeki yetersizlik ve makro-ekonomik istikrarsızlık,
- İşgücünün vasıf düzeyinin yetersizliği,
- İstihdamı teşvik edici politikalar yerine istihdamı güçleştiren etkenlerin varlığı,
- Tarımsal ekonomiden endüstriyel ekonomiye geçişte gereken yapısal düzenlemelerin yapılamaması,
- Eğitim seviyelerindeki artışla birlikte artan kadın işgücünün emek piyasalarına girmesi,
- İşgücü maliyetlerinin fazlalığı,
- Değişken işgücü uygulamasına geçilmesi,
- Yüksek ücret dışı istihdam maliyetleri,
- Rekabet gücü açısından firmaların yetersiz seviyede olması,

- İş yaşamını düzenleyen yasaların katı kurallı olması ve esnekliğinin olmayışı,
- Bilgi ekonomisinin beraberinde getirdiği teknolojik gelişmelerin iş yapısı ve istihdamda değişiklikler yapması,
- Sermaye-yatırım yetersizlikleri,
- Bölgesel gelişmişlik farklılıkları.

Genel anlamda, işsizlik oranlarının cinsiyetler bakımından ayrımına bakıldığında, Türkiye’de erkeklerin işsizlik oranı kadınların işsizlik oranlarına göre önemli ölçüde yüksek olduğu, kadınların ise daha çok kentlerde işsiz kaldıkları görülmektedir. Kırsal alanlarda “ücretsiz aile işçiliği” yapan ve istihdam edilmiş konumda olan kadınların kentsel alanlarda istihdam dışında kalması durumu ile karşılaşılmaktadır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 424).

İşsizlik oranları yaş aralıkları ve dönemler açısından değerlendirildiğinde, hızlı nüfus artışına bağlı işgücüne olan yeni katılımların da etkisiyle, 15-24 yaş grubunda yer alan gençlerin diğer yaş gruplarına kıyasla işsizlik oranının, genel işsizlik oranlarından daha fazla olduğu gözükmemektedir (Taş vd., 2018, s. 290).

Eğitim seviyeleri açısından işsizlik oranları ele alındığında, Türkiye’de eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne katılım oranının da arttığı, ancak yükseköğretim haricindeki tüm eğitim düzeylerinde kadınların işgücüne katılma oranının, erkeklerin yarısı kadar olduğu, bununla beraber eğitim düzeyi yükseldikçe erkek işsizlik oranları düşme eğilimi gösterirken; daha yüksek eğitim seviyesindeki kadınların işsizlik problemi ile daha çok karşılaştıkları görülmektedir (Yenilmez ve Kılıç, 2018, s. 58).

Medeni durum açısından işsizlerin çoğunluğunu bekarlar oluşturduğu görülmektedir. Söz konusu durum hem erkek hem de kadınlar için işsizliğin genel özelliğini meydana getirmektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 426).

İş arama süreleri açısından Türkiye’de işsizlik oranlarına bakıldığında ise iş arayanların ağırlıklı olarak kısa süreli yani bir yıldan daha az süredir iş aradıkları (Gül vd., 2009, s. 201), ülkemizde uzun süreli işsizlikten erkeklerin (Alabaş, 2007, s. 33) ve eğitim durumu bakımından ise lise altı eğitime sahip kişilerin daha çok etkilendiği görülmektedir (Alabaş, 2007, s. 37).

Sonuç olarak nüfus artışına bağlı olarak Türkiye’de işgücü miktarının hızla arttığı, genel anlamda işsizliğin; miktar ve oransal olarak yükseldiği, erkeklere kıyasla kadınlarda, kırsal alanlara göre kentsel alanlarda, eğitim seviyesi yüksek olanlara göre eğitim seviyesi daha düşük olanlarda ve genç yaş aralığında bulunanlarda daha fazla

olduğu ve işsizliğin uzun süreli bir yapıya büründüğü söylenebilir (Mehmet ve Kılıç, 2009, s. 26; Karabıyık, 2009, s. 195).

Tablo 1.1. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası İşgücü, İşsizlik Oranı ve İşsiz Sayısı (15+ yaş)

YILLAR	İŞGÜCÜ (Bin)	İŞSİZLİK ORANI (%)	İŞSİZ SAYISI (Bin)
2000	23.078	6,5	1.497
2001	23.491	8,4	1.967
2002	23.818	10,3	2.464
2003	23.640	10,5	2.493
2004	22.016	10,8	2.385
2005	22.454	10,6	2.388
2006	22.751	10,2	2.328
2007	23.114	10,3	2.377
2008	23.805	11,0	2.611
2009	24.748	14	3.471
2010	25.641	11,9	3.046
2011	26.725	9,8	2.615
2012	27.339	9,2	2.518
2013	28.271	9,7	2.747
2014	28.786	9,9	2.853
2015	29.678	10,3	3.057
2016	30.537	10,9	3.330
2017	31.643	10,9	3.454
2018	32.275	11	3.537

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 1.1. yer alan veriler genel olarak değerlendirmeye alındığında; işsizlik oranlarında 2000 yılından 2009 yılına kadar olan dönemde sürekli bir artışın yaşandığı görölmektedir. Söz konusu olan dönem içinde ilk olarak yaşanan 2001 ekonomik krizi işsizlik oranlarını yaklaşık yüzde 1,9 yükseltmiş ve 2002 yılında işsizlik oranı yüzde 10,3 olmuştur. 2008 yılında dünya genelinde yaşanan ve Türkiye’yi de önemli ölçüde etkileyen ikinci büyük ekonomik kriz Türkiye genelinde işsizlik oranlarının 2009 yılında yüzde 14’e yükselmesine neden olmuştur (Bayrakdar, 2015, s. 47).

İşsizlik oranının artışına doğrusal olarak 2000 yılında 1.497.000 olan işsiz sayısı, işgücüne yeni katılımlardaki artış ve krizin yarattığı etki (Gül vd., 2009, s. 186) ile birlikte 2003 yılında 2.493.000 kişiye ulaşmıştır. 2007 yılının ortalarında etkileri hissedilen ve 2008 yılında derinleşerek tüm dünyayı etkisi altına alan küresel krizin olumsuzluklarına paralel olarak krizin etkileri Türkiye ekonomisine de olumsuz yönde

yansımış (Gül vd., 2009, s. 129) ve 2007 yılında 2.377.000 kişi olan işsiz sayısı, 2009 yılında 3.471.000 kişiye ulaşmıştır.

2010 yılı itibariyle düşme seyri gösteren işsizlik oranı 2011 yılında çift haneli rakamlardan tek haneli rakamlara düşerek yüzde 9,8'e gerilemiş ve 2001 ve 2008 krizleri sonrası en düşük orana ulaşmıştır.

2013 ve 2014 yıllarında tek hanelerde seyretmeye devam eden işsizlik oranı 2015 yılında yeniden çift haneli rakamlara yükselerek yüzde 10,3 oranına ulaşmıştır.

2016, 2017 ve 2018 yıllarında ise birbirine yakın bir seyir takip eden işsizlik oranı yüzde 10,9 ila 11 bandında seyretmiş, işsiz sayısı ise işgücü sayısındaki artışla doğrusal olarak son 19 yılın en yüksek seviyesine 2018 yılında çıkarak 3.537.000 kişiye ulaşmıştır.

1.5.1. Türkiye’de Yaş Gruplarına Göre İşsizlik

Ekonomilerin başlıca sorunlarından biri olan işsizliğin yaş gruplarına göre dağılım şeklinin bilinmesi ve analize edilebilmesi işsizlikle mücadele politikalarının geliştirilebilmesinde önem ve öncelik arz eden bir ögedir (Karabıyık, 2009, s. 192).

Bu bağlamda Türkiye’de işsizlik oranlarının yaş dönemlerine göre dağılımı incelendiğinde, 15-24 yaş arası gençlerin işsizlikte payının diğer yaş dönemlerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Diğer yaş dönemlerindeki işsizlik oranları genel manada 15-24 yaş grubunun altındadır. Gençlerden sonra en yüksek işsizlik oranına sahip olan grup 25-34 yaş aralığında yer alan gruptur (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 431).

Türkiye’de yaş grupları itibariyle istihdamın dağılım şekli incelendiğinde dikkat çeken nokta, toplam istihdam içerisinde 20 yaş altındaki nüfusun istihdamdaki payı düşmekteyken, 20-54 yaş dönemindeki nüfusun payı ise artmıştır (Gül vd., 2009, s. 170).

Yaş, bilhassa erkeklerin işgücüne katılımlarına etki eden önemli bir faktörü oluşturmaktadır. Yaş, kadınlar açısından da önemli bir etken olmakla beraber 25-55 yaş arasındaki kadınların işgücüne dahil olma oranları genel itibarla çok düşük olduğundan, yaş etkenin kadınların işgücüne dahil olmaları üzerindeki etkisi erkeklere göre daha düşük olduğu görülmektedir (Biçerli, 2007, s. 70).

Türkiye’de istihdam edilenler arasındaki en büyük payı oluşturan yaş grubu 25-29 yaş grubudur (Gül vd., 2009, s. 170). Bu tahmin edilebilen durumun nedeni olarak,

15-19 ve 20-24 arası yaş dönemlerinde işgücünün eğitim sebebiyle tam manasıyla istihdama katılamamaları ve 55 yaş üstündeki kişilerde ise emeklilik, sağlık problemleri gibi sebeplerle istihdam edilebilirliklerinin azalması gösterilebilir (Biçerli, 2007, s. 154).

Tablo 1.2. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası Yaş Grupları ve Dönemlere Göre İşsizlik Oranları (%)

YILLAR	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
2000	10,7	14,8	7,2	5	4,5	3,5	3	3,8	2,2	2	0,5
2001	14,6	17,3	9,6	6,7	6,5	4,9	5,1	4,1	2,9	1,5	0,8
2002	16,7	20,8	11,9	8,6	8,1	7,3	6,6	5,8	4,8	1,6	0,8
2003	17,9	22,1	12,7	9	7,4	6,5	6,5	6	4,5	2,5	0,7
2004	17,7	22,2	13,9	9,3	7,8	6,8	6,3	6,5	4	2,9	1,1
2005	18,2	20,9	13,2	9,3	7,7	6,9	6,9	6,9	4,6	2,9	0,8
2006	17,4	20,1	12,9	8,6	7,4	6,9	6,6	6,8	5,3	2,8	0,8
2007	19,7	20,1	12,4	8,7	7,4	6,8	7	6,2	5	3,2	0,8
2008	19,6	21	13,2	9,7	8,2	7,7	7,6	6,8	6	3,7	1
2009	23,6	26,3	17,5	12,6	11,2	10,2	9,5	9,2	7,7	4,1	1,4
2010	18,8	23,5	14,9	10,3	9,6	8,5	8,6	8,3	6,7	4,4	1,5
2011	15,8	19,8	12,5	8,6	7,5	7	7	6,8	5,9	3,1	1,2
2012	14,9	19	12,2	8,3	6,9	6,5	6,7	6,4	5,3	3,3	0,9
2013	16,4	20	12,6	8,8	7,8	6,7	6,4	6,7	5,8	4,2	1,1
2014	16,1	18,9	13	8,8	7,7	7,1	6,9	7,8	6,7	4,7	2,1
2015	16,5	19,7	13,2	8,9	8,2	7,8	7	8,3	7,2	5,8	2,5
2016	16,2	21,5	14,6	10,1	8,7	8	7,8	7,8	6,6	5,6	2,6
2017	17	22,8	14,5	9,8	8,9	7,7	7,4	7,6	7,5	4,9	2,2
2018	17,1	22	15,1	10	8,8	7,7	7,7	7,8	7,9	5	2,7

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 1.2. de yer alan, 2000 – 2018 yılları arası yaş gruplarına göre işsizlik oranları incelendiğinde, işsizlik oranının en yüksek seyrettiği yaş grubunun 15-24 yaş arası genç işsizler olduğu, 15-24 yaş grubundan sonra işsizlikten oransal olarak en çok etkilenen grupların ise 25 – 39 yaş aralığında bulunanların olduğu görülmektedir.

Yaşlara göre işsizlik oranlarının tablo 1.1. de yer alan Türkiye geneli işsizlik oranlarıyla paralel olarak artma ve eksilme gösterdiği, 2001 ve 2008 krizleri sonrasında yaş gruplarına göre işsizlik oranlarının da genel anlamda arttığı görülmekle birlikte, işgücünün büyük çoğunluğunu oluşturan 15-54 arası yaş gruplarında en yüksek işsizlik oranı seviyesinin 2009 yılında gerçekleştiği görülmektedir.

60 yaş üzeri işsizlik oranlarının düşük olmasının sebebinin ise bu yaş ve üzeri bireylerin işgücüne katılma ve istihdam paylarının düşük (Gül vd., 2009, s. 170) olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

1.5.2. Türkiye’de Genç İşsizliği

Birleşmiş Milletler (BM), OECD ve ILO ve benzeri uluslararası kuruluşlarca gençlik döneminin 15-24 yaş grubu olarak kabul edilmesinden ve aynı zamanda 4857 sayılı İş Kanunu’muzun 71. maddesine göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasak olmasından yola çıkarak genç işgücü kavramı; “15-24 yaş grubu arasında bulunan ve bir iş sözleşmesine dayalı olarak ücret karşılığı çalışan kişi” olarak tanımlanabilir (Murat ve Şahin, 2011, s. 37). Bu durumda da bu kişilerin karşılaştıkları işsizlik türü de genç işsizliği olarak tanımlanmaktadır (Taş vd., 2018, s. 282).

Günümüzün en mühim sosyal ve ekonomik problemi olarak görülen genç işsizliği, işgücü piyasalarındaki emek arz ve talebi arasındaki uyum sorununun emek aleyhine görünümü biçiminde meydana gelmektedir (Taş vd., 2018, s. 282).

Genel manada toplam işsizliğin yanında genç işsizliğinin de hem ülkemizin hem de diğer ülkelerin önemli problemleri arasında yer aldığı ve bütün ülkelerde toplam işsizlik oranlarına kıyasla genç işsizlik oranlarının çok daha fazla olduğu görülmektedir (Murat ve Şahin, 2011, s. 190-191).

Gençler arasında işsizliğe sebep olduğu öne sürülen pek çok etken bulunmakla birlikte, bu sebepler makro nedenler ve mikro nedenler şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Murat ve Şahin, 2011, s. 473-474).

Makro nedenler içerisinde en ön plana çıkanlar; toplam talepteki daralmalar, ekonomik kriz ve durgunluk, genç nüfusun çokluğu, cinsiyet ve yaş nitelikleri gibi demografik etkenler, uygulanmakta olan emek piyasası politikalarının yetersiz kalması ve belki de bunlardan daha da mühim olanı eğitim sistemlerinin genç istihdamı oluşturmadaki başarısızlıklarıdır (Murat ve Şahin, 2011, s. 473-474).

Mikro nedenler arasında ise; gençlere has özelliklerin ve çalışmaya olan eğilimlerinin değişiklikler göstermesi ve uzun süreler eğitimde olma isteği, işverenlerin piyasaya yeni giriş yapıyor olan gençlere bakış açısı, gencin etnik kökeninin genci bazı hallerde dezavantajlı konuma düşürmesi ve fiziksel yada zihinsel engellik hali gibi mühim sıkıntılar bulunmaktadır (Murat ve Şahin, 2011, s. 473-474).

Genel işsizlik oranlarındaki artıştan ve konjonktürel durgunluktan en çok etkilenen grup gençlerdir. Diğer yandan, işgücü piyasalarında başta işin düşük ücretlendirilmesi olmak üzere, işverenlerce birtakım ayrımcılıklar uygulanması da daha çok genç, kadın ve vasıfsız işgücüne yansımaktadır. Bunun dışında iş piyasasına ilk kez giren gençler, henüz yeterli tecrübeyi kazanabilecek iş fırsatlarına sahip olmadıklarından ve aile sorumluluğu taşımadıklarından, işverenler tarafından kolayca daha tecrübeli işçilerin yerine işten çıkartılabilmekte ya da işe alınma önceliğini yetişkin ve tecrübeli işçilere kaptırabilmektedirler (Özer ve Topal, 2017, s. 51). Bu koşullar altında gençlerin iş bulma süreleri uzayabilmektedir (Mehmet ve Kılıç, 2009, s. 42).

Gençlerin iş bulma sürelerinin uzamasına neden olan diğer bir etken ise emek piyasasında kariyer meslek ve yüksek maaş beklentisi içerisinde olan gençlerin bu beklentilerini karşılayabilecek işleri bulma arzusudur (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 432).

Ülkemizdeki işsizliğin en temel özelliklerinden biri olan genç işsizliğinin ekonomi açısından her geçen gün daha tehlikeli ve endişe verici bir hale doğru gittiğini söyleyebiliriz (Taş vd., 2018, s. 192-193). 2008’de gerçekleşen küresel ekonomik krizin en büyük toplumsal maliyeti hızla yükselen işsizlik oranları olmakla birlikte 2009 yılında Türkiye, genel işsizlik oranları ile birlikte genç işsizliği ve eğitilmiş genç işsizliği oranlarının dünya genelinde en yüksek seviyede olduğu ülkelerden biri olmuştur (Mütevellioglu vd., 2010, s. 208).

Genç işsizliğinin Türkiye’de üç önemli nedenden meydana geldiği tespit edilmiştir. Bunlar; emek piyasası düzenlemelerinden, ülke nüfusunun yapısından ve eğitimin yapısından kaynaklanan sorunlardır (Murat ve Şahin, 2011, s. 325).

Türkiye’de emek piyasası çerçevesinde gençlerin genel durumu incelendiğinde aşağıdaki ana özelliklerin ortaya çıktığı görülmektedir (Taş vd., 2018, s. 290):

- Gençler arasında düşük seviyeli istihdam ve yüksek işsizlik oranı,
- Kentsel ve tarım dışı işsizlikte gençlerin payının yüksekliği,
- Genç işgücü yapısında yükselen eğitim seviyelerine karşın, eğitim alt yapısı yetersizliği,
- Mesleki eğitim sisteminin işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayamaması,
- Eğitim hayatı ile iş hayatı ilişkisinin yetersizliği,
- İşgücü piyasasında değişmekte olan ihtiyaçlarına hızlı şekilde uyum sağlanamaması,

- İşgücü arz ve talep dengesinin sağlanamaması.

Ortaya çıkan bu temel özelliklerin gençlerin işgücü piyasasında yaşadıkları sıkıntıların kaynaklarını teşkil ettiği görülmektedir.

Ülkemizde, ekonomik yapıdan kaynaklı etkilerin yanında birtakım subjektif sebepler de genç işsizliği üzerinde etkili olmaktadır. Buna örnek vermek gerekirse; yasa ve uygulamaların yetişkin işçilerin iş sahibi olmasına öncelik vermeleri, gençlerin çalışmaya karşı olan tutumları ve çalışma hayatı ile ilgili farklı beklentiler içinde olmaları gibi sebepler de genç işsizliğinin yaygınlaşp etkili olmasına neden olmaktadır (Karataş, 1994, s. 38).

Türkiye’de gençler içerisinde işsizlik, yaş itibariyle daha küçük olanlar, ilk defa iş aramakta olanlar ve eğitimi düşük olanlar arasında daha yaygındır (Karataş, 1994, s. 37-38).

Tablo 1.3. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası Genç İşsizliği (15 – 24 yaş)

YILLAR	İŞSİZLİK ORANI (%)	İŞSİZ SAYISI (Bin)
2000	13,1	705
2001	16,2	862
2002	19,2	980
2003	20,5	975
2004	20,6	919
2005	19,9	881
2006	19,1	832
2007	20	871
2008	20,5	897
2009	25,3	1.126
2010	21,7	961
2011	18,4	832
2012	17,5	775
2013	18,7	857
2014	17,9	858
2015	18,5	919
2016	19,6	985
2017	20,8	1.069
2018	20,3	1.052

Kaynak: TÜİK, 2019

Türkiye yaş gruplarına göre işsizlik oranlarının yer aldığı Tablo 1.2. ile 15-24 yaş arası gençlerin işsizlik oranlarının yer aldığı Tablo 1.3. karşılaştırıldığında,

Türkiye’de 2000 – 2018 yılları arası yaş gruplarına göre işsizlik oranının en yüksek seyrettiği yaş grubunun 15-24 yaş arası genç işsizlerin olduğu görülmektedir.

Bunun nedeni olarak, gençlerin işgücü piyasasına ilk defa giriş yapıyor olmaları, onları yetişkinlere kıyasla daha dezavantajlı bir duruma getirmekte, daha önce iş deneyimi bulunmayan gençler, yalnızca eğitim-öğretim hayatında öğrendikleri teorik bilgiler veya ailelerinden ve çevrelerinden kazandıkları deneyimler ile bir işe yerleşememeleri gösterilebilir (Murat ve Şahin, 2011, s. 57).

2000 yılında 13,1 olan genç işsizliği oranı 2002 yılında, 2001 ekonomik krizinin etkisiyle, 3 puanlık yükselme ile yüzde 19,2’ye yükselmiş ve buna paralel olarak 2000 yılında 705.000 olan genç işsiz sayısı 2002 yılında 980 bin kişiye ulaşmıştır.

2002 – 2008 yılları arası düşük oranlarda iniş çıkışlar seyrederek yüzde 20 bandında seyreden genç işsizliği oranları 2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik krizin etkileriyle 5 puan birden yükselerek 2009 yılında yüzde 25,3 olduğu ve aynı yıl işgücüne yeni katılımlarla birlikte genç işsiz sayısının da 1.126.000’e yükseldiği görülmektedir.

2011 yılında yüzde 18,4’e kadar düşen genç işsizliği oranı 2017 yılında 20,8 seviyesine ulaşarak işsiz genç sayısı da 1.069.000 kişiye çıkmıştır. 2018 yılında ise genç işsizlik oranı yüzde 0,5’lik düşüşle yüzde 20,3 olarak gerçekleşmiştir.

1.5.3. Türkiye’de Cinsiyetlere Göre İşsizlik

Türkiye’de işsizlik oranları cinsiyetler açısından incelendiğinde, genel manada kadın işsizliği oranlarının erkek işsizliği oranlarına nazaran daha yüksek seviyede seyrettiği görülmektedir. Özellikle kentlerde kadın işsizlik oranları erkeklerden oldukça yüksek seyretmektedir. Ülkemizde kent işsizliğinden daha çok kadınlar etkilenirken, kırsal alanlarda ise işsizliğin erkekleri daha çok etkilediği görülmektedir (Güney, 2009, s. 145-146).

Kırsal alanlarda kadın işsizliğinin az olmasında, Türkiye’de kadınların büyük bir bölümünün tarım alanında iş bulabilmeleri ve “ücretsiz aile işçiliği” uygulamasının yaygın bir istihdam türü olması etkilidir. Ancak kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların iş bulabilmek için kentlere göç etmeleri ile birlikte hali hazırdaki istihdam türünden ayrılmaları, vasıf yetersizliği ve istihdamı arttıracak yeni iş alanları oluşturulamaması gibi nedenlerle kentlerde işsiz kaldıkları görülmektedir (Güney, 2009, s. 145; Mehmet ve Kılıç, 2009, s. 34).

Türkiye’de cinsiyetler açısından işgücüne katılım oranları incelendiğinde işgücünün büyük bir bölümünü erkeklerin oluşturduğu (Gül vd., 2009, s. 167) ve erkek işgücünü belirleyen etkenlerin, ekonomik ve demografik şartlar etrafında şekillendiği görülmektedir (Mehmet ve Kılıç, 2009, s. 30). Kadınların ise öncelikle ailesel ve sosyal sebepler olmak üzere çeşitli sebeplerden ötürü ya işgücü piyasasına girmediği ya da belli bir zaman sonra emek piyasasından geri çekilmekte olduğu söylenebilir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 56).

Türkiye’de erkek işgücünün fazla, kadın işgücünün ise erkek işgücüne göre daha az olması ve süreç içerisinde değişiklik göstermemesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır (Gül vd., 2009, s. 169). Bu düşüklüğün sebepleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Mehmet ve Kılıç, 2009, s. 30):

- Toplam istihdam içerisinde tarım sektörünün payının büyük oluşu,
- İstihdamda yer alan kadınların ekseriyetle ücretsiz aile işçisi olmaları,
- Bazı bölgelerdeki kentleşme seviyesinin yeterince sağlanamamış oluşu,
- Kadınların medeni halleri,
- Kültürel yönden süre gelen gelenekler ve alışkanlıklar.

Bunların yanında, Türkiye’de kadın işgücüne talebin düşük seviyede olması ve işgücü piyasası içerisinde oluşan cinsiyet temelli mesleki ayrışmaya paralel olarak istihdamdaki artış seyrinin işgücünün hepsine istihdam sağlayacak seviyeye ulaşmaması da kadınların işgücüne katılımını etkilemektedir. Ayrıca kadınların istihdam edilebileceği işlerin sınırlılığı ve bu işlerin koşullarının ağır olması, emekleri karşılığı alacakları ücretlerin azlığı gibi subjektif nedenler de kadınlar açısından çalışmayı cazip ve tercih edilebilir olmaktan çıkarmaktadır (Gül vd., 2009, s. 169-170; Ansal vd., 2000, s. 130).

Tablo 1.4. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası Cinsiyetlere Göre İşsizlik Oranları (15+ yaş)

YILLAR	ERKEK İŞSİZLİK ORANI (%)	KADIN İŞSİZLİK ORANI (%)
2000	6,6	6,3
2001	8,7	7,5
2002	10,7	9,4
2003	10,7	10,1
2004	10,8	11
2005	10,5	11,2
2006	9,9	11,1
2007	10	11
2008	10,7	11,6
2009	13,9	14,3
2010	11,4	13
2011	9,2	11,3
2012	8,5	10,8
2013	8,7	11,9
2014	9	11,9
2015	9,2	12,6
2016	9,6	13,7
2017	9,4	14,1
2018	9,5	13,9

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 1.4. incelendiğinde Türkiye’de 2000 yılından 2003 yılına kadar olan dönemde erkek işsizlik oranları, kadın işsizlik oranlarından yüksek bir seyir takip etmekteyken, 2004 senesinden itibaren kadın işsizlik oranı erkek işsizlik oranlarının üzerinde seyretmeye başlamıştır.

2000 yılında yüzde 6,6 olan erkek işsizlik oranı 2001 krizi sonrası 2002 yılında çift haneli işsizlik oranına ulaşarak yüzde 10,7 seviyesine çıkmış, yine 2000 yılında yüzde 6,3 olan kadın işsizlik oranı 2002 yılında yüzde 9,4, 2013 yılında ise 10,1 seviyesine ulaşmıştır. Bu artışlar Türkiye geneli işsizlik oranı artışları ile paralellik göstermektedir.

2004 yılından 2009 yılına kadar olan dönemde erkek işsizlik oranlarında dalgalanmalar görülürken, kadın işsizlik oranları yüzde 11 ile 11,6 arasında birbirine yakın oranlarda seyretmiştir. 2008 küresel ekonomik krizinin etkisinin yansıdığı 2009 yılında erkek işsizlik oranı yüzde 13,9’a yükselirken, kadın işsizlik oranı da yüzde 14,3’e yükselerek her iki grup içinde son 19 yılın en yüksek oranına ulaşmıştır.

2011 yılı ve sonraki dönemlerde erkek işsizlik oranları tek haneli rakamlara inerek yüzde 9 ile 9,6 arasında seyrederken, kadın işsizlik oranları çift haneli olarak seyretmeye ve genel anlamda yükselmeye devam etmiştir.

1.5.4. Türkiye’de Medeni Durumlara Göre İşsizlik

Medeni durum bakımından Türkiye’de işsizlik incelendiğinde her iki cins açısından da işsizlerin büyük bölümünü bekar bireylerin oluşturduğu görülmektedir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 426). Bu durumun Türkiye’de genç nüfusun fazla olmasından ve 15-24 yaş arası gençlerde işsizlik oranlarının yüksek seviyede olmasından (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 431) kaynaklandığı düşünülmektedir.

Ayrıca evli olan bireylerin bakmakla yükümlü buldukları eş ve/veya çocuklarının olması, çoğunlukla kendi kendini geçindiren bekar bireylere göre sorumluluklarını daha da artırmaktadır. Evli bireylerin kendisinin haricinde bakmakla yükümlü bulunduğu aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir gelir elde edebilme (Yüksel, 2005, s. 263) maksadıyla iş arama kriterlerini düşürerek bir işe yerleşme konusunda, bekar bireylere göre daha kararlı olmaları da evlilerde işsizlik oranlarını düşürdüğü düşünülmektedir.

Tablo 1.5. Türkiye’de 2000 – 2013 Yılları Arası Medeni Durumlara Göre İşsizlik Oranları (15+ yaş)

YILLAR	Hiç Evlenmedi	Evli	Boşandı	Eşi öldü
2000	13,2	4	12,6	3,3
2001	16,4	5,5	17,6	4,3
2002	19,8	6,9	22,2	5,4
2003	20,7	7	17,6	4,9
2004	21,8	6,8	21,1	4,7
2005	20,1	7,1	20,8	5,1
2006	19,2	6,8	20,9	4,6
2007	19,4	6,8	18,8	5,2
2008	19,9	7,6	20,2	4,8
2009	24,4	9,9	25,3	7,9
2010	21,3	8,2	20,9	7,3
2011	17,9	6,5	18,5	6,4
2012	16,8	6,2	16,2	5,1
2013	17,2	6,6	17,2	5,5

Kaynak: TÜİK, 2019

Tablo 1.5. de bulunan Türkiye’de medeni hal durumuna göre işsizlik oranlarına bakıldığında işsizlerin büyük bölümünü bekar bireylerin oluşturduğu, evli bireylerin işsizlik oranlarının ise genel olarak bekar bireylerden düşük olduğu görülmektedir.

Medeni hal kategorisinde yer alan tüm grupların işsizlik oranlarının Tablo 1.1’de yer alan Türkiye geneli işsizlik oranlarına hemen hemen doğrusal olarak yıllara göre artış ya da azalış gösterdiği görülmektedir.

Buna göre 2001 ve 2008 krizleri sonrasında genel işsizlik oranlarındaki artışla doğrusal olarak tüm grupların işsizlik oranlarının arttığı; evli bireylerde 2000 yılında yüzde 4 olan işsizlik oranının 2002 yılında yüzde 6,9’a, 2009 yılında ise son on dokuz yıl içerisindeki en yüksek oran olan yüzde 9,9’a yükseldiği görülmektedir. Aynı şekilde hiç evlenmedi, boşandı ve eşi öldü kategorisinde yer alan bekar bireylerin de işsizlik oranlarının en yüksek olduğu yıl 2009 yılıdır.

2010, 2011 ve 2012 yıllarında tüm kategorilerde düşme seyri gösteren işsizlik oranlarının, TÜİK tarafından medeni hal verilerinin son yayınlanma yılı olan 2013’de düşük seviyelerde de olsa yeniden yükseldiği görülmektedir.

1.5.5. Türkiye’de Eğitim Durumlarına Göre İşsizlik

İyi eğitilmiş ve vasıflı işgücünün olması, bu işgücünün toplam işgücü içerisindeki oranı, bu işgücü kaynağının bilgi ve becerisini kullanabilmesi ülkelerin gelişim gösterebilmesi için oldukça önemlidir. Gelişmiş ülkelerde eğitilmiş ve vasıf sahibi işgücünün oransal bazda daha çok olduğu görülür. Bu sebeple ülkemizde istihdamı sağlanan işgücünün eğitim seviyesi ele alınarak gelişme süreci içerisinde bulunduğumuz yeri anlayabilmek bakımından önemlidir (Gül vd., 2009, s. 154).

Eğitim seviyesi yüksek olan bireyler arasında işgücüne katılım oranı daha yüksektir. Daha yüksek eğitilmişler emek piyasalarında diğer gruplara nazaran fazla ücret kazanabileceklerinden, eğitim seviyesi yükseldikçe emek piyasasının dışında kalmakla kaybedilecek olan gelir de çoğalacaktır. Bu nedenlerle eğitim seviyesi ile işgücüne katılım arasında doğru eksenli ve kuvvetli bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Yapılan araştırmalarda da bu ilişkinin varlığının özellikle kadınlarda olduğu görülmüştür (Biçerli, 2007, s. 67).

Okur-yazar olmayan ve sadece okur-yazar olan ancak herhangi bir okul bitirmeyen grup değerlendirme dışında tutulduğunda, Türkiye’de işsizlik ile eğitim seviyesi arasında doğrusal bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Genel manada

ilkokuldan başlayarak daha yukarıdaki eğitim seviyelerine doğru eğitim durumu yükseldikçe işsizlik oranları da düşmektedir. Türkiye geneline bakıldığında da işsizlik oranı en fazla olan eğitim seviyesi ilköğretimdir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007, s. 434) Yükseköğretim seviyesinde ise işsizlik oranlarının diğer eğitim seviyelerine göre belli miktarda düşük olması bu grupta yer alan bireylerin daha kolay bir şekilde iş imkanı bulabildiklerini göstermektedir (Biçerli, 2007, s. 474)

Okur-yazar olmayan ve vasıfsız bireylerin içinde bulunduğu grubun işsizlik oranının diğer eğitim değişkeninde yer alan gruplara göre daha düşük seviyede olması da, bu bireylerin vasıfsız olmalarından ötürü düşük ücretli işletmelerde daha kolay iş bulabildiklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Mehmet ve Kılıç, 2009, s. 35; Biçerli, 2007, s. 474).

Ülkemizde işsizliğin sebeplerinden bir tanesi eğitim-istihdam bağlantısının tam manasıyla kurulamamış olmasıdır. İşgücü piyasalarının beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayamayan eğitim sistemi işsizliğe neden olmaktadır (Güney, 2009, s. 148).

Eğitilmiş işsizlerin çoğalması ülkenin toplam nitelik seviyesinin verimli olarak kullanılmaması açısından dikkat çekici ve toplumsal kaynakların yeterli seviyede kullanılmadığının bir göstergesidir. Başka bir deyişle Türkiye'deki işsizlik yalnızca işsizler açısından değil, eğitim maliyetini de kapsadığı için toplum açısından önemli bir yüküdür (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 59).

Tablo 1.6. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası Eğitim Durumlarına Göre İşsizlik Oranları (15+ yaş)

YILLAR	Okuma- yazma bilmeyen	Okuma- yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul	İlk- öğretim	Ortaokul veya dengi meslek ortaokul	Genel lise	Lise dengi mesleki okul	Yüksek- öğrenim
2000	3,4	5,6	5,2	10,3	8,3	10,5	10,9	7
2001	3,1	5,8	7,4	9,3	10,8	13,3	13,2	7,8
2002	4,6	6,1	9,2	10,7	12,6	14,6	14,8	11,1
2003	7	9,5	9,7	11,3	12,1	13,2	12,3	11,1
2004	4,3	7,5	9,1	13,3	12,6	14,7	16	12,2
2005	4,9	9,7	9,3	14,5	12,2	13,9	13,6	10
2006	4,8	9,3	9,1	15,2	11,2	14	11,8	9,6
2007	5,2	10,6	8,7	16,8	10,2	13,9	12	9,7
2008	6,3	12,1	9,4	17,7	10,9	14,1	11,7	10,3
2009	8	15,3	12,2	22,2	14	18	15,6	12,1
2010	6	12,5	10	18,3	11,5	15,9	13,2	11
2011	4,6	10,7	7,8	14,3	9,5	12,6	11	10,4
2012	3,9	10	7	14	9	11,8	10,1	10,1
2013	4,9	10,7	7,5	14,8	9,1	12	10,5	10,3
2014	6,3	11,1	7,8	13,9	9	11,9	10,6	10,6
2015	5,3	11,5	8,2	14,7	10,1	12,4	10,2	11
2016	5,7	11,7	8,5	14,6	10,4	13,4	11,6	12
2017	5,8	11,6	8,1	14	10,6	13,3	11,9	12,7
2018	5,8	11,5	8,5	14	10,9	13,1	11,4	12,4

Kaynak: TÜİK, 2019

Tabloda 1.6. da yer alan eğitim durumlarına göre işsizlik oranlarına genel olarak bakıldığında, ilköğretim mezunlarının işsizlik oranının diğer eğitim durumuna sahip kişilere oranla daha yüksek olduğu, 2001 ve 2008 krizleri sonrası dönemlerde tüm eğitim durumlarında genel bir artışın olduğu, ancak ilköğretim mezunlarında bu oranın 2009 yılında yüzde 22,2 seviyesine çıkarak bariz bir şekilde arttığı görülmektedir.

Okuma-yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin işsizlik oranları 2000 yılından 2009 yılına kadar artış göstermesine karşılık 2010 yılından itibaren yüzde 10 ile 12,5 aralığında seyretmiştir. Aynı durum ilkokul mezunlarında da geçerli olmakla birlikte ilkokul mezunlarında işsizlik oranı 2010 yılından itibaren yüzde 7 ile 10 aralığında olduğu görülmüştür.

Ortaokul veya dengi meslek ortaokul mezunlarında işsizlik yıllara göre düşük oranlı dalgalanmalar ile artı ve eksi yönde değişiklikler göstermekle birlikte en yüksek seviyeye 2009 yılında yüzde 14 ile ulaşmıştır.

Genel lise mezunu işsizlik oranları, lise dengi mesleki okul işsizlik oranları ile 2000 ile 2004 yılları arasında paralellik göstermekle birlikte, 2005 yılı sonrası genel lise işsizlik oranları lise dengi mesleki okul işsizlik oranlarına göre daha yüksek oranda seyretmiştir. 2009 yılında genel lise işsizlik oranı yüzde 18 ile en yüksek seviyesine ulaşırken aynı yıl lise dengi mesleki okul işsizlik oranınının 15,6 olduğu görülmüştür. 2010 yılından sonraki dönemlerde genel lise işsizlik oranları yüzde 12 ile 15,9 arasında seyrederken, lise dengi mesleki okulda aynı dönemde işsizlik oranlarınının yüzde 10,1 ile 13,2 arasında olduğu görülmüştür.

2000 yılında yüzde 7 olarak gerçekleşen yükseköğretim işsizlik oranı, 2001 krizi etkisi ile 2002 ve 2003 yıllarında yüzde 11,1'e, 2004 yılında ise 12,2 seviyesine yükselmiştir. 2007 yılında yüzde 9,7, 2008 yılında ise yüzde 10,3 olan işsizlik oranı 2008 küresel krizinin etkisiyle 2009 yılında 12,1 oranına yükselmesine karşın 2008 krizinden diğer eğitim durumlarına kıyasla oransal olarak daha az etkilendiği söylenebilir. 2010 yılı ile 2015 yılları arası dönemde yükseköğretim mezunlarında işsizlik oranı yüzde 10,1 ile 11 seviyesinde seyretmiş olup, bu oran 2016 yılında yüzde 12, 2017 yılında ise tabloda yer alan 19 yıllık dönemin en yükseği olan yüzde 12,7 ve 2018 yılında 12,4 olarak seyrettiği görülmüştür.

1.5.6. Türkiye’de Kır - Kent İşsizliği

Türkiye’de kır ile kent arasında önemli sosyo-ekonomik dengesizlikler mevcuttur. Kır ile kent yerleşim yerleri arasındaki bu dengesiz sosyo-ekonomik durum, fırsat eşitsizliğine ve gelişmişlik farkına sebep olarak kırsal alandan göçü hızlandırmaktadır (Aydemir, 2013, s. 136-137).

Kırdan kente göç olgusu ve kentleşme hareketinin 1950’lerden sonra artması ile birlikte işsizlik sorunu özellikle kentlerde daha da büyümüştür. Teknolojik ilerleme ve küreselleşme Türkiye’de 80’li ve 90’lı yıllarda yüksek işsizlik rakamlarının görülmesine sebep olurken, 2001’de yaşanan krizden sonraki dönemde işsizlik sorunu ivme kazanarak daha büyük bir hal almıştır. Söz konusu krizin akabinde, daha ekonomi toparlanamadan, 2008 küresel ekonomik krizi meydana gelmiş ve işgücü piyasalarını olumsuz yönde etkilemiştir (Yenilmez ve Kılıç, 2018, s. 57). Mevcut yapısal sorunların üzerine eklenen bu ekonomik krizler işsizlik oranlarını tek hanelerde tutabilme gayretlerini olumsuz yönde etkilemiştir (Kasapoğlu ve Murat, 2018, s. 254).

Kırsal alanlarda işsizlik oranını belirleyen temel etken tarımsal istihdamın büyüklük derecesi olmakla birlikte (Mehmet ve Kılıç, 2009, s. 35), Türkiye'nin genel istihdam yapısına bakıldığında, tarımın payının giderek azaldığı görülmektedir. Bu azalmanın bir neticesi olarak da kent işsizliği daha hızlı bir şekilde artmaktadır (Güney, 2009, s. 144).

Kentlerde olduğu gibi kırsal alanlarda da işsizlik oranlarının 2000 yılından itibaren önemli düzeyde yükselmesinde, tarım sektörünün büyüme seyrinin ekonominin genel büyüme seyrinden düşük olması etkili olmuştur (Biçerli, 2007, s. 472).

Her ne kadar kır işsizliğinde de yıllara göre genel bir artış yaşansa da kır işsizliğinin kent işsizliğine göre oldukça düşük olması, tarımsal alanlarda küçük toprak sahipliğinin ve ücretsiz aile işçiliğinin halen oldukça yaygın olması ile açıklanmaktadır (Güney, 2009, s. 144).

Sonuç olarak Türkiye'de İşsizlik sorunundan en fazla etkilenen alanlar, kentsel yerleşim bölgeleridir (Gül vd., 2009, s. 190) ve ülkemizde işsizlik daha çok "kentsel" bir sorundur (Biçerli, 2007, s. 472).

Tablo 1.7. Türkiye'de 2000 – 2013 Yılları Arası Kır – Kent İşsizlik Oranları (15+ yaş)

YILLAR	KIR İŞSİZLİK ORANI (%)	KENT İŞSİZLİK ORANI (%)
2000	3,9	8,8
2001	4,7	11,6
2002	5,7	14,2
2003	6,5	13,8
2004	5,5	13,6
2005	6,3	12,8
2006	6,2	12,2
2007	6,8	12
2008	7,2	12,8
2009	8,9	16,6
2010	7,3	14,2
2011	5,8	11,9
2012	5,5	11,1
2013	6,1	11,5

Kaynak: TÜİK, 2019

Tabloya genel olarak bakıldığında, Türkiye'de kırsal bölge işsizliğinin kentsel bölgelere göre daha düşük oranda olduğu görülmektedir.

2000 yılında yüzde 8,8 olan kent işsizliği 2001 ekonomik krizinin etkisiyle yaşanan ekonomik küçülmenin sonucunda kent işsizliği, dört puanlık yükselmeye 2002 yılında yüzde 14,2'ye yükselmiştir. 2003 yılından itibaren krizin etkilerinin de azalmasıyla düşme eğilimine girerek 2008 yılında yüzde 12,8'e gerilemiş, 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkileriyle 2009 yılında yüzde 16,6'ya çıkarak tekrar artmıştır (Güney, 2009, s. 144). 2010 yılında yüzde 14,2 olan kent işsizlik oranının TÜİK tarafından kır – kent işsizlik oranı istatistiklerinin yayınlandığı son yıl olan 2013 yılında ise yüzde 11,5 olduğu görülmüştür.

2000 yılında yüzde 3,9 olan kırsal bölge işsizliği 2003 senesinde 6,5 seviyesine yükselmiş, yüzde 8,9 ile en yüksek oranı 2009 yılında gerçekleştirmiştir. 2010 yılında yüzde 7,3 seviyesine düşen işsizlik oranı 2013 yılında yüzde 6,1 olarak gerçekleşmiştir.

1.5.7. Türkiye’de İş Arama Sürelerine Göre İşsizlik

Bireylerin işsiz kaldıkları süre uzadıkça işsizlik sorunu yapısal bir hal almakta ve işsiz kalınan sürenin uzunluğu doğrultusunda çözümü zorlaşmaktadır. Bundan ötürü işsizliğin kalıcı bir hale gelmemesi adına bir yıldan kısa süre içerisinde çözümlenmesi gerekmektedir (Gül vd., 2009, s. 200).

İş arama sürelerine göre işsizlik; “bir yıldan az” ve “bir yıl ve daha çok” olmak üzere iki farklı kategoride incelenmekle birlikte (Gül vd., 2009, s. 200), genel anlamda iktisatçılar tarafından üzerinde daha çok durulan ve çözümü ile ilgili olarak daha fazla kafa yorulan işsizlik süresi bir yıl ve daha uzun süren işsizliktir (Biçerli, 2007, s. 478).

Uzun süreli işsizliğin üzerinde önemle durulmasının nedeni işsiz kalınan süre uzadıkça işsizlik sorununun yapısal bir hal alması, çözümünün zorlaşması (Gül vd., 2009, s. 200) ve hem bireysel ve hem de toplumsal olarak en zararlı olan işsizlik türünün uzun süreli işsizlik olmasıdır (Biçerli, 2007, s. 478).

Uzun süreli işsizliğin tanımıyla ilgili farklı görüşler ve farklı yöntemler bulunmakla beraber bu hususta başvurulacak en güvenilir tanımlama ILO’nun yapmış olduğu tanımlamadır. ILO’nun işgücü piyasası ve istihdama ilişkin birçok araştırma ve raporunda uzun süreli işsizlik, kişilerin işsiz kalma süresi esas alınarak hazırlanmaktadır. Söz konusu araştırmalara göre bir yıl ve daha uzun süredir işsiz olan kişiler “uzun süreli işsiz” olarak tanımlanmaktadır (Alabaş, 2007, s. 23).

İşsizlik sürelerinin bir yılı aşmasından sonra, yani uzun süreli işsizlikte, işsizlerde moralsizlik, iş bulma konusunda ümitsizlik, tembelliğe alışma, yeni bir işe

uyum konusunda zorluk çekme ve sosyal dışlanma hissiyatına kapılma gibi olumsuzluklara neden olduğunu ortaya çıkaran ciddi araştırmalar yapılmıştır (Gül vd., 2009, s. 200).

Ayrıca uzun süren işsizliğe bağlı olarak bireylerin mesleki becerilerinin aşındığı, bu aşınma neticesinde istihdam edilebilirliklerini önemli ölçüde kaybettikleri ve uzun süre işsiz kaldıktan sonra bireylerin eski beceri ve verimlilik düzeylerini geri kazanabilmeleri için bazen uzun bir sürenin geçmesi gerektiği de bilinmektedir (Biçerli, 2007, s. 423).

Ülkemizde, tarihsel süreç içerisinde kırdan kente büyük yığınların göç etmesi ve bununla alakalı olarak işgücü piyasasında beklenen eğitimli teknik personelden uzak bir iş gücünün varlığı, bireylerin uzun süreli işsizlik süreciyle mücadele etmelerine ve kronik hale gelebilecek bir yoksulluk çekmelerine sebep olmuştur (Aslan ve Aslan, 2017, s. 116).

Türkiye’de işsizlik konjonktüre bağlı olmasına rağmen, izlenen politikalara paralel olarak uzun süreli işsizliğe dönüşmektedir. Her geçen yıl, uzun süreli işsizlerin toplam işsizler içindeki oranı artmakta ve iş arama süreleri giderek uzamaktadır. Özellikle 2000’li yıllarda yaşanan krizlerden dolayı Türkiye ekonomisinde genel manada işsizlik oranlarında artış meydana gelirken, uzun süreli işsizlik de ciddi boyutlarda artmıştır. Bu durum ise konjonktürel işsizliğin uzun süreli bir hal aldığını göstermektedir (Karabıyık, 2009, s. 197).

Türkiye’de uzun süreli işsizlikten erkekler daha çok etkilenmektedir. Erkeklerdeki uzun dönemli işsizlik oranlarının, kadınlara nazaran çok daha yüksekte seyretmesi, kadın uzun dönemli işsizlik oranlarını tarımsal kesimin gizlemesinden ve kadınların ev ve aile içi çalışmalarının işgücü kapsamında değerlendirilmemesinden kaynaklanmaktadır. (Alabaş, 2007, s. 133-134; Aslan ve Aslan, 2017, s. 118).

Ülkemizde uzun süreli işsizlik kentsel alanlarda daha yaygındır. Uzun süreli işsizlerin hemen hemen dörtte üçü kentlerde bulunmaktadır ve kentteki kadınlar oransal bakımdan kırsal alanlardaki kadınlara göre uzun süreli işsizlikten daha fazla etkilenmektedir (Alabaş, 2007, s. 135).

Yaş dönemleri açısından bakıldığında ise uzun süreli işsizlerin ülkemizde en yoğun olduğu yaş grubunun, 25-34 yaş grubu olan orta yaş grubunun olduğu ve eğitim seviyesi açısından değerlendirildiğinde ise uzun süreli işsizlik oranının en yüksek

seyrettiği eğitim seviyesinin ilkokul mezunları olduğunu görülmektedir (Alabaş, 2007, s. 134).

Tablo 1.8. Türkiye’de 2000 – 2018 Yılları Arası İş Arama Sürelerine Göre İşsiz Sayıları (Bin)

YILLAR	1-2 ay	3-5 ay	6-8 ay	9-11 ay	1-2 yıl	2-3 yıl	3 yıl +
2000	530	395	164	50	190	72	44
2001	648	595	208	65	264	90	54
2002	704	583	279	102	428	176	94
2003	781	660	288	83	323	156	104
2004	490	515	312	106	456	256	206
2005	513	520	289	90	429	261	241
2006	562	533	272	82	414	216	192
2007	658	578	274	99	402	170	139
2008	777	688	308	98	410	167	118
2009	957	929	502	175	538	199	135
2010	906	724	375	142	533	208	124
2011	862	611	315	108	428	168	91
2012	826	646	291	99	401	147	71
2013	904	709	327	99	452	138	76
2014	1.195	694	285	89	408	126	55
2015	1.265	709	327	111	462	131	52
2016	1.380	792	353	118	492	124	70
2017	1.382	792	390	134	534	150	72
2018	1.463	780	359	143	546	158	87

Kaynak: TÜİK, 2019

Türkiye’de İş arama süresine göre işsizler incelendiğinde, 2000 yılında tablo x’de görüldüğü üzere toplam işsiz sayısının 1.497.000 kişi olduğu, 1 yıl ve daha fazla süreli işsiz olanların sayısının ise 306.000 kişi olduğu; 2005 yılında toplam işsiz sayısının 2.388.000 kişi olduğu, bir yıl ve daha fazla işsiz olanlarının sayısının ise 2000 yılı ile 2018 yılları arasındaki en yüksek rakam olan 931.000 kişiye yükseldiği; oransal olarak ise bir yıl ve daha fazla süreli işsiz olanların oranının 2000 yılında yüzde 20’ler düzeyinde iken 2005 yılında bu oranın yüzde 39’a çıkarak yüzde elliden fazla bir artışın meydana geldiği görülmektedir.

2001 krizi sonrası, 2002 yılında uzun dönemli işsizlik oranları bir önceki yıla göre 7 puan yükselerek yüzde 28 olarak gerçekleşmiştir. Oranlardaki bu yükselme, 2001 yılı ekonomik krizinin uzun süreli işsizliğe olan etkisi olarak değerlendirilebilir. Çünkü uzun süreli işsizliğin kendine has özelliklerinden bir tanesi de krizlerden sonraki etkilerini en az bir yıl sonra göstermesidir (Alabaş, 2007, s. 33).

2007 yılında 711.000 kişiye inen uzun süreli işsiz sayısı, 2008 ekonomik krizi neticesinde toplam işsiz sayısındaki artış ile birlikte, 2009 yılında 872.000 kişiye yükselmiştir. Bu da uzun süreli işsizlerin toplam sayısının, işsiz olanların toplam sayısı içindeki payının yaklaşık yüzde 25'ine tekabül etmektedir.

2011 yılı itibariyle işsizlik oranının tek haneli rakamlara düşmesi ile birlikte uzun süreli işsiz sayısında da azalma gerçekleşmiş olup uzun süreli işsiz sayısı 2011 yılında 687.000, 2012 yılında 619.000, 2013 yılında 666.000 ve 2014 yılında son 19 yıllık dönemin en düşük sayısına ulaşarak 589.000 kişi olmuştur.

2015 yılından itibaren işsizlik oranlarının tekrar çift hanelere yükselmesi ve toplam işgücünde meydana gelen artışlarla birlikte uzun süreli işsiz sayısı da artış göstererek 2018 yılında toplam uzun süreli işsiz sayısı 791.000 kişi olurken, uzun süreli işsizlerin toplam işsizler içindeki oranının yüzde 22 civarında olduğu görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

STRES KAVRAMI VE İŞSİZLİĞİN PSİKO-SOSYAL VE SOMATİK (FİZYOLOJİK) SONUÇLARI

İşsizlik, bireylerin stres düzeylerini yükselten (Güler, 2005, s. 377), stresin neden olduğu etkilerin daha ciddi boyutta ve uzun süreli olarak yaşanmasında doğrudan etkili olan önemli bir faktördür (Kumaş, 2001, s. 115).

Dünyada ve ülkemizde işsizliğin psikolojik etkileri ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, işsizliğin bireyler üzerindeki en belirgin psikolojik etkilerinden birinin stres olduğu görülmektedir.

Holmes ve Rahe isimli araştırmacılar tarafından geliştirilen, yaşamda meydana gelen değişiklikler açısından stresi ölçen sosyal uyum ölçeğinde de işsiz kalma durumunun stres düzeyleri açısından, eşin ölümü, boşanma, eşten ayrı yaşama ve hapisten sonra beşinci sırada yer aldığı görülmektedir (Atkinson vd., 2010, s. 492).

Bu nedenle, işsizliğin psiko-sosyal ve somatik sonuçlarından önce, işsiz bireyler üzerinde çeşitli olumsuz etkilere yol açan (Yılmaz vd., 2004, s. 164) stres kavramına değinilecek olup, stresle bağlantısı bulunan ve stresin sonuçları arasında gösterilen anksiyete (kaygı), depresyon, öfke hali ve tükenmişlik (Hökelekli, 2009, s. 216) kavramları stresin psikolojik sonuçları bölümünde kısaca ele alınacaktır.

2.1. STRES KAVRAMI

Latince “estricia” fiilinden türemiş bir terim olan “stres” kavramı, “zorlanma”, “baskı” ve “gerilme” manalarında kullanılmasının yanında bu kavrama, 17. yüzyılda musibet, bela, felaket, dert, üzüntü, keder gibi anlamlar da verilmiştir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 304).

Stres ve stresin insana olan etkilerine dair ilk bilimsel araştırmaları yapan (Bayık vd., 2006, s. 3) ve günümüzdeki manada stresi tanımlayan kişi olan Hans Selye’ye göre stres, “hoş olan ya da olmayan durumlar karşısında bireyin vücudunun gösterdiği spesifik olmayan tepkilerdir (Tagay vd., 2018, s. 169). Selye, 1950’li yıllarda stres kavramını; “organizmaya zarar veren uyaran” şeklinde ifade etmiş, daha sonrasında ise stresi; “organizmada zorlanma sonucu ortaya çıkan tepki” olarak tanımlamıştır. Selye 1956 yılında ise “özümlenmeyen gelen uyum belirtileri” üzerinde durarak stresle ilgili

olarak “organizmanın zararlı etkenler karşısında hastalık belirtileri göstermesi” olgusunu öne sürmüştür (Morgan, 1993, s. 17; Köknel, 1993, s. 38).

Stresle ilgili olarak araştırmalarda bulunan önemli bir başka isim olan Lazarus, stresi; “insanla, insanın içinde yaşadığı ortam arasındaki karşılıklı ilişkinin organizmada neden olduğu tepki” ve “organizmanın gereksinimlerinin, organizmanın kaynaklarını aştığında ortaya çıkan durum” şeklinde değerlendirmiştir (Morgan, 1993, s. 18; Köknel, 1993, s. 38). Ayrıca Lazarus ve Folkman’ın stres tanımı ise; “birey ve çevresi arasında oluşan, bireyin kaynaklarının zorlandığı veya aşıldığı ve iyilik durumunun tehlikeye girdiği şeklinde değerlendirilen bir ilişki” şeklindedir (Şahin vd., 2009, s. 244).

Bilimsel alanda yapılan araştırmalarda, önceleri bireylerin baş etme sistemlerini ve enerjilerini zorlayan ve baskı oluşturan dışarıdan gelen etkenler şeklinde tanımlanmakta olan stres kavramı, daha sonraları ise canlının homeostatik dengesinin bozulmasını ve tekrardan bu dengeye dönmesini belirten bir durum şeklinde tanımlanmaya başlanmıştır (Şahin ve Batıgün, 1997, s. 57-58).

Stres, organizmanın bedensel ve ruhsal sınırlarının tehdit altında olması ve zorlanması neticesinde meydana gelen (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 23) ve vücudun vereceği tepki olarak ortaya çıkan bir durumdur (Tarhan, 2013, s. 21). Başka bir ifadeyle, insanların fiziksel veya psikolojik sağlıklarıyla ilgili kendilerini tehlike altında hissettikleri zamanlarda stres gerçekleşmektedir (Atkinson vd., 2010, s. 489).

Hökelekli (2009), söz konusu stres tanımlamalarındaki ortak olan hususun, kişinin iyilik halini tehlikeye sokan, kapasitesini azaltıcı ve zorlayıcı olarak değerlendirilen kişi ve çevre arasındaki etkileşim olduğunu belirtmiştir (s. 212). Dolayısıyla stresin, insanın iyi olma durumunu olumsuz yönde etkileyen ve kapasitesini azaltan etkileri de vardır (Savcı ve Aysan, 2014, s. 45).

2.1.1. Stres Belirtileri

Genel anlamda psikolojik ve fizyolojik olarak iki başlık altında sınıflandırılan stres belirtileri (Aydın, 2005, s. 25), bireyin kendisindeki, başkalarındaki ve grup içerisindeki stres belirtileri (Tarhan, 2013, s. 18-19) şeklinde üç başlık altında ya da zihinsel, fiziksel, duygusal ve davranışsal (Kavas, 2013, s. 146) olarak dört başlık altında da incelenebilmektedir.

Stres belirtileri ve bu belirtilerin sınıflandırılması çoğaltılabilmekle birlikte genel olarak stres belirtileri (Köknel, 1993, s. 272-285; Tarhan, 2013, s. 18-20; Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 31-32; Aydın, 2008, s. 79; Güçlü, 2001, s. 95; Özmen ve Önen, 2005):

- Sıkıntı, gerilim, huzursuzluk ve duygusal dengesizlik,
 - Durgunlaşma, çöküntü hali ve çabuk ağlama,
 - Sinirlilik, saldırganlık, aşırı endişe veya kayıtsızlık,
 - Unutkanlık, yorgunluk, sese ve gürültüye karşı duyarlılık,
 - Karamsarlık, yetersizlik, kendini küçük görme, yalnızlık ve suçluluk hissi,
 - Heyecansal patlamaların yaşanması ya da kolay heyecanlanma
 - Ani davranışlarda bulunma ve alışılmış davranışlarda değişiklik,
 - Aşırı güven ya da güvensizlik hissi ve karar vermede güçlük,
 - Uyku ve iştah bozukluğu, uykuda konuşma ve diş gıcırdatma,
 - Fiziksel dengesizlik, ağız kuruluğu, konuşmada, yazıda kopukluk ve belirsizlik
 - Çarpıntı, titreme, aşırı terleme, vücutta uyuşukluk, sırt ve göğüs ağrısı,
 - Baş dönmesi, baş ağrısı, hazımsızlık, mide bulantısı, kusma ve idrar sıklığı,
 - Alkol ve sigara gibi madde kullanımında artış,
 - Çocuksu tepkiler ve yersiz tartışmalar,
 - Çalışma düzeninin bozulması, kurallara önem vermeme ve üretkenliğin düşmesi,
 - Eleştiriye karşı aşırı duyarlılık ve otoriteye itaatsizlik,
 - Genel sağlık şikayetlerin ve hastalık başvurularının artması,
 - Sık sık tekrar eden ölüm ve intihar fikirleri
- şeklinde sıralanabilir.

2.1.2. Fizyolojik ve Psikolojik Açıdan Stres

Organizmanın tehdit ile karşılaşması sonucunda bireylerde hem fizyolojik hem de psikolojik düzeyde birtakım olaylar meydana gelmektedir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 23).

Vücut tarafından tehdit olarak algılanan etkenlerin organizmada ortaya çıkardığı işlevle alakalı değişimler, organizmanın zararlı ve tehdit edici etkene karşı karmaşık bir tepki zinciri başlatmasına neden olur (Morgan, 1993, s. 98; Atkinson vd., 2010, s. 498). Bu durum, tehlike karşısında “savaş ya da kaç” şeklinde isimlendirilen cevabın ortaya çıkmasıdır.

Ağsı yapı, beyin kabuğu, hipotalamus, limbik ve diansefal sistemdeki işlevlerin değişmesi bu tepkinin ortaya çıkmasında önemli bir faktördür ve bu sistemlerdeki işlev değişimleri bitkisel sinir yapısında, bağışıklık sisteminde ve iç salgı bezlerinde değişikliğe neden olur (Morgan, 1993, s. 98).

Bu değişiklik sonucunda organizmanın sağladığı oksijen miktarı ve solunum ritmi artar, kalp atışı hızlanır ve kan basıncı yükselir, metabolizma yoğun bir şekilde çalışır, sindirim sistemi yavaşlar ya da durur, kan pıhtı mekanizması faal hale gelir, beyin ritmi hızlanır, şeker seviyesinin ve oksijenin artmasıyla kaslar uyarılır, göz bebekleri büyür, tüm duyumlar artar, bağışıklık sistemi uyarılarak savunma hücreleri ortaya çıkar ve hipofiz bezi uyarılır (Tarhan, 2013, s. 67; Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 26-27).

Tıpta bir durumun stres vericiliğinden bahsedebilmek için, yaşamın devamını sağlayabilmek adına bahsedilen bu klasik tepkiler silsilesinin oluşması gereklidir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 26).

Selye, stresin fizyolojik açıdan üç dönemi bulunan bir süreçten ibaret olduğunu öne sürmüştür (Cüceloğlu, 2012, s. 321). “Genel Uyum Belirtisi” olarak adlandırılan bu süreçlerden ilki olan *alarm tepkisinde*, canlı dış uyarıcıyı stres olarak algılar (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 26). Söz konusu dönemde otonom sinir sistemi oldukça etkin durumdadır ve salgı bezlerinin uyarılmasını sağlayarak kana yüksek düzeyde adrenalin ve adrenalinin etkisi ile ortaya çıkan diğer maddeleri pompalar. Bu salgıların sonucunda vücut alarm haline geçerek meydana gelecek acil durumlarla mücadele etmeye kendini hazırlar (Cüceloğlu, 2012, s. 321).

Stresi meydana getiren uyarıcının veya ortamın devam etmesi halinde ikinci olarak *direnç dönemi* meydana gelir (Cüceloğlu, 2012, s. 321). Bu dönemde vücudun ortaya koyduğu direnç normalin üzerine çıkar ve karşı karşıya kaldığı stresöre olan direnci yükselir. Ancak söz konusu durumdan kaçmak ya da uyum sağlamak zorunluluğu bulunduğundan diğer stresörlere karşı olan direnci düşer (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 26-27).

Stresi meydana getiren olay çok ciddi boyutta ise üçüncü dönem olan *tükenme dönemine* gelinir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 27). Bünye stresin baskılarına dayanamaz hale gelir ve direncini tamamıyla kaybeder. Alarm dönemine ait birtakım belirtiler geri gelir ve hastalıkların ortaya çıkmasına açık bir dönemdir. Bazı durumlarda ise bu dönemin ölümle sonuçlanması bile mümkündür (Cüceloğlu, 2012, s. 321).

Psikolojik bakımdan ise stres, stresi zihin dünyasında yaşayan kişiye hastır. Bu nedenle stres olgusu incelemelerinde stres verici olay ya da durumlar kadar bu durumlarla karşılaşan bireyin psikolojik yapıları da değerlendirilmelidir. Çünkü strese verilen tepki ortamda ne olduğundan çok insanın söz konusu olaya karşı verdiği tepki doğrultusunda meydana gelir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 32). Strese neden olan herhangi bir olay bazılarında derin psikolojik ve fiziksel yaralar açarken, bazıları için ise hiçbir soruna neden olmaz ve hatta bu olayı ilginç bir deneyim olarak bile görebilir (Atkinson vd., 2010, s. 489).

Dolayısıyla insanda meydana gelecek psikolojik stresin boyutunu belirleyen birtakım faktörler mevcuttur. Bu faktörleri genel manada: Algısal değerlendirme, yani kişinin içinde bulunduğu durumu tehdit olarak algılayıp algılamaması; zihinsel kapasite, yani zihinsel süreç akabinde meydana gelen duygular; kişiliğe bağlı eğilimler, yani normallik, nevroitik yapı, içe ya da dışa dönüklük gibi kişilik boyutları şeklinde sıralamak mümkündür (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 36-41).

Ayrıca strese neden olan olayın kişi açısından önem seviyesi, olaya ilişkin inanç ve sosyal yargılar, varoluşa ilişkin inanışlar, olayla ilgili kişinin tecrübe ve ön yargıları, olayın geçtiği fiziki, ekonomik ve sosyal çevre, kişinin kendine ait yargıları ve mesleki alışkanlıkları stresin derecesini belirleyen diğer faktörler olarak belirtilebilir (Topuz, 2003, s. 60-61).

Bireylerin strese neden olan kaynağa olan algısı, stresin meydana gelmesinde ve gösterilecek olan tepkilerde oldukça önemlidir (Tokur, 2011, s. 15). Zira bireyde strese asıl sebebiyet veren, bireyin kendisinden kaynaklı olan, yani içgüdüsel olarak stresi meydana getiren olaya verdiği değer ve psikolojik çevreleriyle ilgili düşünce yapısıdır (Newton vd., 1997, s. 21). Başka bir ifade ile stres, bireyin gerçekçi olmayan en kötü ihtimalleri düşünmesine, kaygı seviyesinin çoğalmasına, karamsarlığının artmasına, denetim ve üretkenlik seviyesinin azalmasına sebebiyet veren, bireye, bireyin geleceğine ve içinde bulunduğu çevreye dair olumsuz ve kötümser motifleri içeren olumsuz irade dışı zihinsel algılarıdır (Aydın ve İmamoğlu, 2001, s. 43).

Bu doğrultuda ortaya çıkan algılanan stres kavramını ise özetle, bireylerin belli bir zaman aralığında ya da belli bir durumda hangi düzeyde stres yaşadığına dair duyguları ile düşünceleri şeklinde tanımlamak mümkündür. Algılanan stres bireylerin hayatını ne kadar kontrol altında tutabildiği, karşılaştığı zorluklarla nasıl baş edebileceği

ve bu söz konusu durumda kendine olan güveni kapsamaktadır (Tagay vd., 2018, s. 169).

Son dönem stres araştırmalarında, stresin meydana gelmesinde en önemli etmenin stres kaynağı ya da strese verilen fiziksel reaksiyondan ziyade, bireylerin stres kaynağına neden olan olayı ve kendi yeteneklerini değerlendirme biçimi olduğunu ortaya koymuştur (Tokur, 2011, s. 15).

2.1.3. Stresin Kaynakları

İnsan hayatında gerçekteşen pek çok olay strese neden olmaktadır. Depremler, seller, yangınlar, ağır hastalıklar gibi *travmatik olayların* yanı sıra (Hökelekli, 2009, s. 213), baş ağrısı, sınavlar, tartışmalar gibi uyum gerektiren ve süresi kısıtlı olan *günlük olaylar*, hamilelik, eşin ölümü, emeklilik, finansal sıkıntı gibi etkisi daha uzun süren *yaşam olayları* ve aile içi sorunlar, iş hayatında karşılaşılan sorunlar gibi *spesifik yaşam olayları* da strese kaynaklık etmektedir (Tuğerul, 2000, s. 13).

Dolayısıyla birey tarafından zararlı ve tehdit edici olarak algılanan ve bu sebeple gerileme sebep olan her durum ve olay stres kaynağı olarak değerlendirilebilmekle birlikte (Aydın ve İmamoğlu, 2001, s. 43), travmatik olaylar en belirgin stres kaynaklarıdır. Birçok insanı olumsuz olarak etkileyen travmatik olaylar sonrası insanın ilk tepkisi yaşadığı olay sonrası şaşkınlığa uğramaktır. Sonraki aşamada edilgen kalarak en basit görevleri bile yerine getiremez hale gelir. Son aşamada ise kişi yoğun bir endişe yaşar, yoğunlaşamaz ve travmatik olayı tekrar tekrar anlatabilir (Atkinson vd., 2010, s. 490).

Tavmatik olaylar dışında ekonomide yaşanacak belirsizlikler, hatalı kentleşme ve altyapının yetersizliği, teknolojinin etkisi ile değişime uğrayan yaşam tarzı, kuşaklararasıda yaşanan çatışmalar, alışkanlıklardaki değerşiklikler, sürekli ve ağır koşullarda çalışmayı gerektiren endüstriyel yaşam şekli ve işsizlik gibi durumlarda günümüzde strese kaynaklık edebilmektedir (Aytaç, 2015, s. 2).

Ayrıca gürültü, hava kirliliği, radyasyon, kalabalık, toz, sıcaklık, soğukluk gibi durumlar fiziksel çevreden kaynaklanan stres faktörlerini (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 59), bireyin sosyal çevresi ve söz konusu çevrenin bireyden beklentileri, değer yargıları ve sosyal yaşantıdan kaynaklı rollerle ilgili uyaranlar ise psiko-sosyal stres kaynaklarını meydana getirmektedir (Aydın ve İmamoğlu, 2001, s. 43).

Sosyal ilişkiler neticesinde ortaya çıkan psiko-sosyal stres uyaranları, aile üyeleri, akrabalar vb. ile kurulan yakın ilişkilerin yanında sosyal izolasyondan da kaynaklanabilmektedir. Bu stres kaynakları genel manada toplumsal rollerle ilgilidir (Akbağ vd., 2005, s. 62).

Hayatımızın önemli bir bölümünü kaplayan iş yaşamı ve iş ortamı da strese kaynaklık edebilmektedir (Aytaç, 2015, s. 2). İnsanların gelir kaynağını teşkil eden ve kendini gerçekleştirmesine imkan tanıyan iş beraberinde zaman baskısı, sorumluluk, risk alma, ücret farklılıkları (Coşkun, 2003, s. 127), rol belirsizliği, engellenme, iş yükü fazlalığı, uyumsuzluk, sıkı ve yakın denetim (Aydın, 2008, s. 21) gibi nedenlerle ister istemez çalışanların iş anında olumsuz fiziksel ve psikolojik durumlarla karşılaşmasına neden olabilmektedir. Bu maruz kalınan etkenlerde örgütsel stres kaynaklarını teşkil etmektedir (Kılıç ve Sakallı, 2013, s. 210).

Herhangi bir uzvun ağrması gibi beden içinde veya çok yüksek gürültünün bulunduğu ortamlar gibi bedenin dışında gerçekleşmesine göre de sınıflandırılabilen stres kaynakları bedensel stres kaynaklarını oluştururken, herhangi bir yakının ölmesi, dargınlık ve boşanma gibi olumsuz durumlar psikolojik stres kaynaklarını teşkil etmektedir. Bu nedenle stres kaynakları ile ilgili bir başka sınıflandırma bedensel ve psikolojik stres kaynakları şeklindedir (Hökelekli, 2009, s. 214).

Bireylerin kişilik özellikleri, bireysel yaşam şekilleri ve strese neden olan, geçmiş yaşantıları, yaş düzeyleri, kültürel farklılıkları, ekonomik durumları ve cinsiyetleri gibi birtakım etkenler de bireysel stres kaynaklarını oluşturmaktadır (Selvi vd., 2014, s. 57). Bu sınıfa dahil olan stres kaynakları; bireyin kişiliği, özel yaşamındaki strese neden olan olaylar, fiziksel durumu ve strese neden olan diğer durumlar şeklinde sıralanabilir (Kesen, 2014, s. 37-38).

Herhangi bir durumun stres kaynağı olduğunun değerlendirilebilmesi için bazı unsurlar gerekmektedir. Bu söz konusu unsurlar; denetlenebilirlik, tahmin edilebilirlik, yenilik, belirsizlik, kişinin sınırlarını zorlayıp zorlamaması ve yakınlık süresidir (Hökelekli, 2009, s. 215). Özellikle herhangi bir olayın denetlenebilirliği ve tahmin edilebilirliği arttıkça stresin etkisi azalmaktadır. Strese neden olan olayın denetlenebilirlik seviyesi ne kadar düşükse stres şeklinde algılanma ihtimali o derece yükselir. Strese neden olan herhangi bir olayın önceden bilinmesi de kişi olayı denetleyemese dahi stresin etkisini azaltır (Atkinson vd., 2010, s. 490-491).

2.1.4. Stresin Sonuçları

Stres psikolojik ve fiziksel manada bireylerde rahatsızlığa neden olan ya da bireyde gerilim oluşturan bir durumdur (Aytaç, 2015, s. 3). Herhangi bir anda karşılaşılan olay ya da durum sonrasında stres bir anda ortaya çıkarak bireyin kendi zihninde yaptığı değerlendirme süreci sonrasında “savaş ya da kaç” şeklindeki tepki gelişir. Strese verilecek olan tepki neticesinde meydana gelen durum ise stresin sonucunu oluşturur (Göksel ve Tomruk, 2016, s. 320).

Strese verilecek olan tepkilerin uzun süreli olması kronik rahatsızlıkların gelişmesine neden olabilir. Söz konusu rahatsızlıklar yüksek tansiyon, kalp hastalıkları ve baş ağrısı gibi fiziksel rahatsızlıklar olabileceği gibi psikolojik ya da zihinsel rahatsızlıklar da olabilmektedir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 30).

İnsanın tüm boyutları birbiri ile bağlantılı haldedir. İnsan bütüncül bir sistem olduğundan bedensel durumların ruhsal durumları etkilemesi mümkün olduğu gibi, ruhsal durumlarda beden sağlığı üzerinde etkili olabilmektedir. Bu sebeple stresin insan üzerinde meydana getirdiği sonuçlara beden ve ruh bütünlüğü açısından bakmak gerekir (Altıntaş, 2014, s. 4).

Ayrıca, stresin neden olduğu olumsuz psikolojik etkilerin birtakım sosyal ve davranışsal sonuçlara da neden olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, stresin neden olduğu sonuçları psikolojik, sosyal, davranışsal ve fizyolojik olarak dört ana grupta ele almak mümkündür (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 80).

2.1.4.1. Stresin Psikolojik Sonuçları

Stres, akıl ve ruh sağlığında bozulma, kronik hale gelen kaygı durumu, ciddi düzeyde depresyon dönemleri geçirme, uyku problemleri, nevrozlar, ruhsal yapının sürekli ve hızlı bir şekilde değişime uğraması, öfke patlamaları geçirme, özgüvende azalma ve duygusal tükenmişlik şeklinde değişen sonuçlara yol açabilir (Hökelekli, 2009, s. 216). Strese neden olan durumun devam etmesi halinde bireyin duygu ve gayretlerinin stresi bastırma konusunda başarılı olup olmamasına göre birey bu tepkiler arasında gidip gelebilir (Atkinson vd., 2010, s. 495).

Herhangi bir stres etkenine karşı en genel tepki anksiyetedir (Atkinson vd., 2010, s. 495). Bireyin istenilmeyen bir durumla karşı karşıya kalması halinde birey tarafından algılanan tehlike, korku ve gerilim durumu olan ve genel olarak da öfkeli bir

davranışla sonuçlanan bir duygu olan anksiyete (Yılmaz vd., 2017, s. 80), “kaynağı belirsiz korku” (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 122) ve “usdışı korku” (Budak, 2003, s. 433) olarak da tanımlanabilir. Anksiyeteye neden olan içten veya dıştan gelen tehditlerin denetlenmemesi halinde birey kendisini çaresiz ve güçsüz hisseder (Gençtan, 1997, s. 64).

Anksiyete, durumsal ve sürekli kaygı bozukluğu olmak üzere iki ayrı başlık altında değerlendirilmektedir. Belirli durumların birey tarafından tehdit verici olarak algılanması durumsal kaygı, bireyin her türlü ortamı stres verici olarak algılanması ise sürekli kaygı olarak ortaya çıkmaktadır (Hovardaoğlu, 1997, s. 128).

Anksiyete düzeyi yüksek olan bireylerde, stresin vücuda verdiği olumsuz etki ile (Cüceloğlu, 2012, s. 440) bir takım bedensel belirtiler ve yakınmaların yanı sıra düşünce, algı, dikkat gibi bilişsel alanla ilgili psikolojik belirtiler ve yakınmalar da görülür (Köknel, 1998, s. 16).

Söz konusu belirtilerden bazıları, kaşların sürekli çatık olması ve kaslarda titreme gibi *kasların çok gergin olması*; terleme, baş dönmesi, kalp çarpıntısı, mide bulantısı gibi *otonom sinir sisteminin yüksek düzeyde faal olması*; üzülmeye, kötü durumları düşünmekten kendini alamama durumu gibi *tedirgin bekleyiş hali* ve uykusuzluk, çabuk sinirlenme ve yapılan işe konsantre olamama durumu gibi *dikkati toplamada zorluk* şeklinde sıralanabilir (Cüceloğlu, 2012, s. 440).

Uzun süre stres altında kalınması ve stresle etkin olarak başa çıkılamamasının en belirgin özelliklerinden biri de depresyondur (Tokur, 2011, s. 37).

Anksiyeteden sonra yaygınlık seviyesi en yüksek ve ciddi zihinsel rahatsızlık olan depresyon özetle, “kişide kalıtsal, çevresel ya da hormonal bozukluklar sonrasında gelişen çökkünlük hali” şeklinde tanımlanabilir (Cengil, 2003, s. 129).

Duygusal, bilişsel, güdüsel ve fiziksel olmak üzere dört ana belirti grubu bulunan depresyonun teşhisi için bireyde söz konusu belirtilerin tamamının olmasına gerek olmamakla birlikte belirtilerin çokluğu depresyonun şiddetini ortaya koyar (Atkinson vd., 2010, s. 539).

Merkezi sinir sisteminde bozukluklara yol açan ve ruhsal çöküntüye de neden olan depresyonun (Morgan, 1993, s. 118) birey üzerindeki belli başlı etkileri; uyku bozukluğu ya da aşırı uyku hali, iştah azalma, sıkıntılı ve kötümser ruh hali, kilo kaybı ya da artışı, yaşamdan alınan zevkte azalma ve ilgi düşüklüğü, düşünce konsantrasyonunda azalma, enerjide azalma, hareketlerde meydana gelen yavaşlama ya

da yerinde duramayacak şekilde meydana gelen huzursuzluk, kendini değersiz, yetersiz yalnız ve suçlu hissetme, keder hali ve umutsuzluk içinde olma, tekrar eden ölüm düşünceleri şeklinde sıralanabilir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 131-132; Tarhan, 2013, s. 103; Köknel, 1992, s. 58).

Kontrol altına alınamayan stres, bireyi depresyonun ötesinde intihara bile sürükleyebilmektedir (Tarhan, 2013, s. 102). Slater ve Depue yaptıkları araştırmalarda depresyon tanılı hastalarda strese neden olan yaşam olaylarının sayısının artmasının intihar etme riskini artırdığını tespit etmişlerdir (Tuğrul, 2000, s. 14).

Stresin sonuçlarından bir başkası da saldırganlığa neden olabilen öfke halidir (Atkinson vd., 2010, s. 496). Öfke bireyin keyfi bir davranışla karşılaşma, önemsenmeme saldırı, eleştiri veya engellenme halinde karşı karşıya kaldığı içsel bir histir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 287; Karataş ve Çelikkaleli, 2018, s. 452).

Güdülenmiş herhangi bir istek amacına doğru ilerlerken engellenir ve varılmak istenen amaca ulaşılamazsa engelleme söz konusu olmuş olur (Hökelekli, 2009, s. 83). Stres nedenlerinden biri olan engellenmenin (Aydın, 2005, s. 19) ve engellenme hissinin ise yapılan deneylerde stresin etkilerine tepki olarak öfke ve saldırgan davranışlara neden olduğu tespit edilmiştir (Atkinson vd., 2010, s. 498).

Stresin psikolojik sonuçlarından bir diğeri diğeri de tükenmişliktir (Hökelekli, 2009, s. 219). Stresin ilerleyerek kronik hale gelmiş halini ifade eden tükenmişlik kavramı (Tokur, 2011, s. 39), kavram hakkında ilk çalışmaları gerçekleştiren Dr. Freudenberge tarafından, “başarısızlık, yıpranma, enerji ve güç kaybı ile insanın iç kaynakları üzerinde karşılanamayan istekler sonucunda ortaya çıkan bir tükenme durumu” şeklinde tanımlanmıştır (Çapulcuoğlu ve Gündüz, 2013, s. 202).

Tükenmişliği sosyo-psikolojik açıdan elen alan Maslach ve Jackson’un yapmış olduğu tanıma göre ise tükenmişlik, “uzun süren yorgunluk ve fiziksel bitkinlik hissi, olumsuz benlik kavramı, çaresizlik ve umutsuzluk duyguları, yapmış olduğu işe, yaşama ve işi gereği muhatap olduğu insanlara karşı beslemiş olduğu olumsuz tutumları içeren ve duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı şeklinde üç boyutta değerlendirilebilecek fiziksel, duygusal ve zihinsel bir sendromdur.” (Cengil, 2010, s. 81)

Tükenme durumu yaşayan bireylerde genel anlamda hayatın çekilmez olduğu duygusu hakimdir ve ani gelişen öfke patlamaları, sürekli kızgınlık, yardımsızlık, yalnızlık ve umutsuzluk hissi, engellenmişlik, çaresizlik, şüphecilik, güceniklik,

cesaretsizlik ve can sıkıntısı en yaygın belirtileridir. Fiziksel olarak ise, canlılığını kaybetme, uykusuzluk hali, göğüs ve baş ağrıları ve genel sağlık durumu ile ilgili belirsiz şikayetler gibi bir takım belirtiler mevcuttur (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 77). Stres kaynaklı tükenmişliğin uzun sürdüğü ve uyumun da sağlanamadığı durumlarda birey daha ağır hastalıklar geçirebilir ve hatta yaşamını yitirme riskiyle karşılaşabilir (Tuğrul, 2000, s. 12).

2.1.4.2. Stresin Sosyal ve Davranışsal Sonuçları

Stresin bireyler üzerinde neden olduğu etkiler birtakım sosyal ve davranışsal sonuçları da beraberinde getirmektedir (Güçlü, 2001, s. 91).

Söz konusu sonuçlar çoğaltılabilmekle birlikte stresin sosyal sonuçlarına; bireyin ev ve iş çevresinde diğer kişilerle olan ilişkilerde azalmalar, toplumda ve ailede sosyal sorumluluklar ile rollerin gerçekleştirilmesinde yetersizlik, evlilikte meydana gelen uyumsuzluklar sonucu meydana gelen boşanmalar, arkadaş çevresinden kopma, toplumsal ilişkilerden uzaklaşma veya dışlanma örnek olarak verilebilir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 80).

Stresin genel itibarla dışarıdan gözlemlenebilen ve bireylerin hal hareket ve tutumlarına yansıyan etkileri ise davranışsal sonuçları oluşturmaktadır (Tokur, 2011, s. 44).

Davranışsal tepkiler, aktif ve pasif davranışlar olmak üzere iki aşamada sınıflandırılmaktadır. Aktif davranışlar genel manada strese neden olan duruma yöneliktir ve savaşıyor onu yok etmeyi amaç edinir. Pasif davranışlar ise kaçınma davranışlarını içerir (Kavas, 2013, s. 147).

En belirgin pasif davranışların düzensiz beslenme, sigara, alkol ve çeşitli uyuşturucu madde kullanımında artış olduğu söylenebilir (Tokur, 2011, s. 44). Bunların yanı sıra duygusallığın artması, fevri davranışlar, dikkat eksikliği sonucu meydana gelen kazalardaki artış, aşırı yemek yeme, saldırgan tutum sergileme ve bedensel sorunlarla aşırı derecede uğraşma stresin diğer davranışsal sonuçları arasında sayılabilir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 80).

2.1.4.3. Stresin Fizyolojik Sonuçları

Son yıllarda gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar, stres yaşantısının yalnızca psikolojik bozukluklar için değil, birtakım fiziksel hastalıklar için de önemli düzeyde bir risk etmenini teşkil ettiğini göstermiştir (Batıgün vd., 2011, s. 246).

Algıladığı tehdit karşısında karmaşık içsel tepki sırası başlatan vücutta bu tepkiler sonucu bir takım değişiklikler gerçekleşir. Strese neden olan tehditin çabuk çözülmesi halinde vücudun verdiği acil tepkilerin etkisi azalır ve fizyolojik durum normalleşir. Strese sebep olan durumun devam etmesi halinde ise değişik içsel tepkiler gerçekleşmeye devam eder (Atkinson vd., 2010, s. 498).

Vücudu etkileyen değişikliklerden herhangi biri, bir kaç ya da tamamı psikosomatik bozuklukların ve hastalıkların oluşmasındaki fizyolojik kaynağı oluşturur (Morgan, 1993, s. 98).

Araştırma bulguları özellikle çaresizlik gibi bir takım stres koşullarının bedenin bağışıklık sistemini zayıflattığını ve ardından da bağışıklık sistemini bozarak çeşitli rahatsızlıklara eğilimi arttırdığını (Hovardaoğlu, 1997, s. 127) ve stresin özellikle yüksek tansiyon, kalp-damar hastalıkları, şeker hastalığı, bağırsak-mide ve cilt hastalıkları gibi hastalıkların ortaya çıkmasında etkili olduğunu göstermektedir (Batıgün vd., 2011, s. 246).

Araştırmacılar stresin uzun süreli olması halinde fiziksel sağlık üzerindeki zararlı etkilerinin daha güçlü şekilde gözlemlendiğini ve bunun sebebinin de yetersiz başa çıkma mekanizmalarının olduğunu ileri sürmektedirler. Başa çıkmadaki bu yetersizliğin de bireyin stres veren durumlara karşı kontrol edebilme gücünün azalması manasına geldiğinden fiziksel rahatsızlık belirtiler daha kolay bir şekilde ortaya çıkabilmektedir (Hovardaoğlu, 1997, s. 127-128).

Uzun süre devam eden stres tepkileri socunu ortaya çıkan ve psikosomatik hastalıklar denilen stresin tetiklediği hastalıklar (Tarhan, 2013, s. 22) içerisinde en sık karşılaşılanlar genel olarak; kas-kemik ve sinir sistemi hastalıkları, deri hastalıkları, dolaşım sistemi hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları, üretim sistemi hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları ve iç salgı bezleri hastalıkları şeklinde gruplandırılmaktadır (Morgan, 1993, s. 99).

2.2. İŞSİZLİĞİN PSİKO-SOSYAL VE SOMATİK (FİZYOLOJİK) SONUÇLARI

Çalışmak ve iş sahibi olmak, yalnızca gelir kazanarak hayatı devam ettirmek için değil, aynı zamanda toplum içerisinde saygı ve statü elde etme, kendini değerli kılma,

samimi arkadaşlıklar ve ilişkiler kurma, yaşamı anlamlı hale getirme, sosyal gelişim sağlama, kendine saygı duyma ve güvenme gibi temel değerler bakımından da gereklidir (Sümer vd., 2013, s. 19).

Ayrıca bu olgular, bireylerin psikolojik sağlamlıklarını ve sağlıklarını olumlu olarak etkilemekte, bireyin topluma faydalı olduğu ve emeğini sunarak değerlendirdiği hissini yaşamasına imkan tanımaktadır (Yüksel, 2003, s. 22).

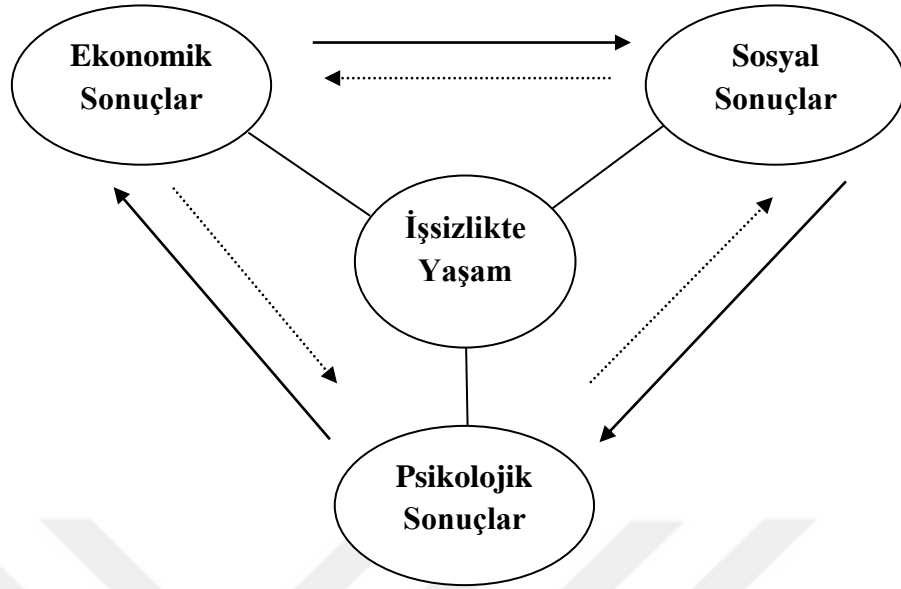
Eğitim ve çalışma hayatı süresince işe güdülenerek, tercih ve beklentilerini bu doğrultuda şekillendiren bireylerin yaşamlarında mana ve önem bakımından oldukça büyük bir yer kaplayan çalışma ve iş kavramlarının kaybı, yani işsizlik, bireyler için o denli büyük bir boşluk ve problem manasına gelmektedir (Kumaş, 2001, s. 271).

Bu nedenlerden dolayı işsizlik olgusu, yalnızca ekonomik bir gelir kaybını değil aynı zamanda psikolojik ve sosyal bir örselenmeyi de beraberinde getirmektedir (Sümer vd., 2013, s. 19).

Bireysel olarak yaşanan ve bireyi direkt olarak etkileyen işsizlik, bireyselliğinin yanında nedenleri ve üstesinden gelebilme imkanları açısından toplumsal bir nitelik de taşımaktadır (Çizel vd., 2011, s. 27).

Bu bağlamda, işsizliğin yoğun bir şekilde arttığı 1929 ekonomik krizi ile birlikte işsizliğin psikolojik ve toplumsal etkilerine yönelik yapılan araştırma sayısında da artma görülmüştür (Kumaş, 2001, s. 411). Yapılan bu araştırmalara ilişkin sonuçlar, işsizliğin yoksulluğun yanında bireysel, ailesel ve sosyal nitelikli sorunlara, psikolojik ve somatik rahatsızlıklara neden olduğunu göstermektedir. Bu problemlerin temel nedeni ise, gelirden yoksun olmadan da öte, işsizliğin bireye kendi hayatını ve hayattaki durumunu biçimlendirme yetisini kaybettiği duygusunu yaşatmasıdır (Çizel vd., 2011, s. 27).

İşsizlik sonucunda bireylerin çalışmayla kazandıkları ekonomik olan ve ekonomik olmayan diğer destek faktörlerini kaybetmeleri, ekonomik problemlerin yanında, psikolojik ve sosyal problemlere de kaynaklık etmektedir. Bu problemlerin meydana getirdiği yeni yapı ise şekil 2.1'de görüldüğü üzere döngüsel bir yapı oluşturarak durumun baş edilmesi zor bir hal almasına sebep olmakta ve problemlerin çözümünü oldukça zorlaştırmaktadır (Yılmaz vd., 2004, s. 169-170).

Şekil 2.1. İşsizlikte Etkileşim Döngüsü

Kaynak: Yılmaz vd., 2004, s. 170

Farklı alanlardan bireye etki eden işsizlik döngüsü bireyde birtakım kayıplara neden olmaktadır. İşsiz birey için ortaya çıkan bu kayıplar ve anlamları genel olarak şöyle sıralanabilir (Kumaş, 2001, s. 101-102; Yılmaz vd., 2004, s. 169-170):

- Maddi güvencenin ve ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan maddi getiri kaynağının kaybedilmesi,
- Zaman kavramının ve bundan kaynaklı olarak da düzen algısının yitirilmesi,
- Ailenin geçimini ve rızkını temin eden kişi rolünün sonlanması,
- Toplumda faydalı olma, toplumda önemli olma hissiyatının kaybedilmesi ve bu sebeple bireyin kendine olan güven ve özsaygısının azalması,
- Mesleğin getirdiği bireysel ve sosyal imajın kaybolması; sosyal bakımdan dışlanmışlıkla yüz yüze gelinmesi ve mesleki başarı amacından uzaklaşılması,
- İş ortamının sağladığı sosyal ilişkilerin kaybedilmesi ve iş arkadaşlarıyla bağların yok olması,
- İş arama süresinin uzadığı durumlarda işsel değerlerin yanı sıra ümit, bilgi ve becerinin kaybolması,
- Kolektif amaçtan kopma sonucu belirsizlik yaşanması ve tek amacın iş bulmaya yönelmesi,
- Hayatın büyük bir bölümü kaplayan ve bir şeyler ortaya koyma ihtiyacını karşılayan meşguliyetin kaybedilmesi ve yaşam doyumu duygusunun azalması,

- Stres, kaygı ve depresyon seviyesinin artması ile bir takım psikolojik ve fiziksel hastalıkların meydana gelmesi,
- Bireyin öz kavramının değişmesi ve genel sağlığın bozulması.

Bu söz konusu kayıplar, birey ve bireyin hayatı ile ilgili belirleyici olmakta ve kayıplardan her biri bir diğerine etki ederek ortaya çıkan yıkımı daha da çoğaltmaktadır. İşsizlik öncelikle ekonomik alandan başlayıp, sosyal yapının ve değişkenlerin süreci beslemesiyle, psikolojik tahribatın meydana gelmesine zemin hazırlayarak süreci hızlandırmaktadır (Yılmaz vd., 2004, s. 170).

Uzun bir süreyi kaplayan ve yoğun emek isteyen iş ve çalışmaya olan güdülenme süreci sonrasında beklentilerin karşılık bulmayışı ve değerlendirmeye alınma sürecinin dışında kalınışı, bireyde tepkisel davranışların meydana gelmesine de sebebiyet vermektedir. Bu durumun sonucu olarak da bireyin kendine ve çevresindekilere yönelik olumsuz davranışlarının görülme sıklığında artışlar görülmektedir (Yılmaz vd., 2004, s. 166).

İşsizliğin, bireyden bireye ve toplumdaki topluma farklı etkileri bulunmakla birlikte, işsizlik bireyde psikolojik, sosyal ve davranışsal sonuçlara neden olmasının yanında bir takım somatik sağlık sorunlarına da neden olmaktadır. Bu nedenle işsizliğin sebep olduğu ana sonuçları; psikolojik sorunlar, toplumsal maliyete neden olan Toplumsal-davranışsal sorunlar ve somatik sağlık sorunları şeklinde sıralamak mümkündür (Yüksel, 2005, s. 260).

Ayrıca neden olduğu sonuçları ile toplumsal ve bireysel açıdan önemli bir travma olan işsizliğin özellikle süresinin uzaması, bireylerin bünyelerinde tamir edilmesi çok daha zor yaralar açılmasına sebep olmaktadır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 15).

Bu doğrultuda işsizliğin psiko-sosyal, davranışsal ve somatik etkileri işsizliğin süresi açısından sınıflandırmaya tabi tutulduğunda aşağıdaki tabloda yer alan durumun ortaya çıktığı görülmektedir (Kumaş, 2001, s. 157);

Tablo 2.1. İşsizliğin Süresine Göre Sonuçları

Etki Alanı	Kısa Süreli İşsizlik ve Tepkiler	Uzun ve Çok Uzun Süreli İşsizlik ve Kronik Tepkiler
Psikolojik	*Stres *Tükenmişlik *Gerilim *Uykusuzluk *Sinirlilik/kızgınlık *Hayal kırıklığı *Yorgunluk, bıkkınlık	*Psikosomatik şikayetler ve hastalıklar *Depresyon *Umutsuzluk, içine kapanma *Özsaygının zedelenmesi
Sosyal	*Çatışma *Sosyal İlişkilerin kesilmesi ile içine kapanma	*Yabancılaşma *Tembellik *Atfetme *Kimlik sapmaları *Öğrenme yeteneğinin azalması *Saldırgan davranışlar *Sosyal izolasyon *Somatik rahatsızlıklarda artış
Somatik	*Kalp hastalıkları *Tansiyon düzensizlikleri *Uyku bozuklukları *Hazımsızlık problemleri *Mide hastalıkları *Stres hormonunun artışı *Kan basıncının düşmesi	*Kalp krizleri *Onikiparmak rahatsızlıkları *Dolaşım hastalıkları
Bireysel Davranışlar	*Toplum ve aile içindeki rolün kaybedilmesi *İş arkadaşlarının kaybına bağlı olarak dış çevreden kopma	*Karamsarlık *Kadercilik *Nikotin, alkol ve uyuşturucu bağımlılığında artış *Suç işleme eğiliminde artış *İntihar girişimleri *Endişe ve korkularda artış *Umutsuzluk
Toplumsal Davranış	*İşten çıkan sayısında artış *Boş zamanlı insan sayısında artış *Çatışmalar için potansiyel koşul ve zaman	*Ölümlerde artış *Cinayetlerde artış *Hırsızlıklarda artış *İntihar girişimleri *Sosyal çatışma *Toplumsal ümitsizlik

Kaynak: Kumaş, 2001, s.157

Genel anlamda işsizlik birey, toplum ve toplumun en küçük parçasını oluşturan aile için temel bir stres kaynağıdır. İşsizlik süreci, bireylerin psikolojik ve fiziksel iyi oluşlarını olumsuz etkilemesinin yanında bireyin aile yaşamına, başka insanlarla olan ilişkilerine zarar vermekte ve sosyal adaletsizlik düşüncesine kapılma gibi hayat felsefelerine kadar çok değişik alanlarda olumsuz sonuçlara neden olarak (Sümer vd., 2013, s. 32-33) telafi edilemez ekonomik, psikolojik ve sosyal kayıplar ortaya çıkarmaktadır (Çizel vd., 2011, s. 27).

2.2.1. İşsizliğin Psikolojik Sonuçları

İşsizliğin psikolojik etkilerine dair araştırmalar yirminci yüzyılın başlarında Dünya Ekonomik Buhranı ile başlamıştır (Yüksel, 2005, s. 260).

Bu konuda yapılan ilk araştırma 1938 yılında Eisenberg ve Lazarsfeld tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırmacılar işsizliğin bireylerde ekonomik güvensizlik sebebiyle korkuya ve duygusal dengesizliğe (Sümer vd., 2013, s. 34), fiziksel ve psikolojik sağlıklarında bozulmaya, ümitsizliğe düşmeye ve özsayıgılarının da azalmaya neden olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca işsizlik sürecinin işsiz bireylerin ailelerini de olumsuz etkilediği, aile bireylerinin depresyon, umutsuzluk, tükenmişlik gibi duygular yaşadıkları (Polat ve Bacak, 2018, s. 28) ve çocukların da okul başarılarının olumsuz olarak etkilediği görülmüştür (Sümer vd., 2013, s. 34).

Sonraki dönemlerde gerçekleştirilen araştırmalarda da işsizliğin bireylerin psikolojik sağlıklarını olumsuz yönde etkilediği doğrulanmıştır (Polat ve Bacak, 2018, s. 28).

İşsizlik önemli stres kaynaklarından biridir (Kumaş, 2001, s. 111) ve finansal yoksunluğa sebep olarak stresi artırmaktadır (Kurt, 2006, s. 359). Ancak işsizliğin neden olduğu stresin birey üzerindeki etkileri yalnızca finansal yoksunluğun neden olduğu olumsuzluklarla sınırlı değildir. Bu konuya ilişkin olarak Jahoda ve arkadaşlarınca işsizliğin birey üzerindeki ekonomik ve psikolojik etkilerinin kıyaslandığı çalışmada, ekonomik problemlerin işsizlik fonları ve yardımları sayesinde azaldığı, fakat işsizliğin sebep olduğu diğer olumsuz etkilerin sürdüğü, yani işsizliğin psiko-sosyal etkilerinin daha önemli bir sorun olduğu tespit edilmiştir (Erikli, 2018, s. 43).

Bu durumun ortaya çıkmasında işsizliğin sebep olduğu stresle birlikte bireylerin genel mutluluk seviyelerinin hızlı bir şekilde düşmesi ve hayattan aldıkları doyumun azalması etkilidir (Sümer vd., 2013, s. 33). Doygunluktan mahrum kalmak ve sürekli olarak doygunluğun peşinden koşmak ise bireylerin fiziksel ve ruhsal olarak hasta ve zayıf hale gelmesine neden olmaktadır (Maslow, 2001, s. 162).

İşsizliğin bireyler üzerindeki psikolojik etkileri ile ilgili yapılan birçok çalışmada, işsiz bireylerin (Güler, 2005, s. 377; Çizel vd., 2011, s. 28; Yılmaz vd., 2004, s. 167):

- Stres seviyelerinin arttığı,
- Gerginlik düzeylerinin yükseldiği
- Özgüvenlerini yitirdikleri,
- Kendilerine dair algıladıkları yeterlilik ve öz yeterlik seviyelerinde azalma olduğu,
- Depresif duygularında artış meydana geldiği,
- Paranoya yaşama sıklıklarının arttığı,
- Korku ve endişe düzeylerinin yükseldiği,
- Hayat doyumlarının azaldığı,
- Özsayıgılarının zayıfladığı,
- Genel sağlık ve iyi olma hallerinde önemli seviyede düşüş olduğu,
- İçine kapanma yaşadıkları ve yalnızlık duygusuna kapıldıkları,
- Umutsuzluğa ve çaresizliğe kapıldıkları gözlenmektedir.

Araştırmalar neticesinde ortaya konan bu psikolojik etkilerin işsiz bireylerde yaşanmasında, bireyin işini kaybetmesinin ya da iş aradığı halde iş bulamamasının sebep olduğu düşünsel ve fiziksel değişiklikler etkilidir (Yılmaz vd., 2004, s. 167). Çünkü işsizlik, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bahsettiği ihtiyaçların karşılanmasında engel teşkil etmektedir (Kumaş, 2001, s. 99). Temel güdülerden olan hayatı sürdürebilme ve insani şartlarda yaşayabilme imkanını kaybederek ihtiyaçlarını gideremeyen veya yetersiz şartlarda yaşamını sürdüren işsiz bireyler, zamanla karakterlerinde değişimler ya da psikolojik rahatsızlıklarla karşı karşıya kalmaktadır (Kumaş, 2001, s. 98).

En önemli stres kaynaklarından biri olan gelecek endişesi ve belirsizlik işsiz bireyleri olumsuz olarak etkilemektedir (Sümer vd., 2013, s. 60). Nitekim Liem ve Liem, işsizliğin sonuçlarını araştırdıkları çalışmada işsizlerin, çalışanlara göre çok daha fazla depresyon, anksiyete ve paranoid hastalık yaşadıklarına işaret etmişlerdir (Güler, 2005, s. 377).

Kumaş (2001) tarafından İzmir'de 311 işsiz ile gerçekleştirilen çalışmada da, katılımcıların en çok stres yaşadıkları, umutsuzluğa kapıldıkları ve aile içi çatışmalar yaşadıkları tespit edilmiştir (Kumaş, 2001, s. 340).

Ayrıca, İşsizliğin neden olduğu en önemli psikik sorunu oluşturan stres, bireylerde sinirlilik, gerginlik, yeme bozukluğu ve uykusuzluğa neden olarak psikolojik rahatsızlıkların çoğalmasına sebebiyet vermektedir (Aytaç ve Keser, 2002).

İşsizliğe bağlı olarak meydana gelen stres iki alanda gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki yaygın mental problemlerle ilişkilendirilen finansal baskı, diğeri ise bireyin benliği ve hayattaki konumudur (Kurt, 2006, s. 359-360).

İşsizliğin bireyin benliği üzerindeki etkisi de yine iki şekilde gerçekleşmektedir. İlk olarak bireyin kimliği yaptığı meslekle bağdaşık ise işsizlik bireyin kimliğini tehdit altına alacak ya da yok edecektir. İkinci olarak ise, işsizlik bireyin kendine verdiği değeri azaltacaktır (Kurt, 2006, s. 359). Özellikle işine bağlı ve kendini işiyle bütünleştiren bireyler, işsiz kalmaları halinde daha büyük psikolojik sıkıntılar yaşamaktadır. Ayrıca işe bağlı gerçekleşen sosyal ilişkilerin kaybolması ve engellenmesi de yaşanan psiko-sosyal etkileri artırmaktadır (Yüksel, 2003, s. 22-23).

Bireylerin işlerini kaybetmeleri neticesinde verdikleri tepkiler; reddetme veya şok, eski işini özleme, kızgınlık, inkar ve son olarak da utanç duygusuyla beraber gelen depresyon halidir (Aytaç ve Keser, 2002).

Özellikle işsizlik sürecinin uzaması beraberinde depresyonu da getirmekte (Kumaş, 2001, s. 118), artarak yoğunlaşan stresin kronik hale gelmesi ve baş edilemez olması depresyon ile sonuçlanabilmektedir (Polat, 2015, s. 80).

Nitekim işsizlerin çalışanlara göre depresyon yaşama ihtimalleri iki kat daha fazladır. Ayrıca işsizler çalışanlara oranla daha yüksek düzeyde depresyon ve duygusal/davranışsal kontrol kaybıyla karşı karşıya kalmaktadırlar (Sümer vd., 2013, s. 39-40).

İşsizliğin depresyona neden olduğu, bazı araştırmalarca da desteklenmektedir (Polat, 2015, s. 80). Özellikle işsizlik ile ilgili sosyal psikoloji alanında gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, depresyonun işsizlik sürecinin en önemli ve yaygın problemlerinden biri olarak incelendiği görülmektedir (Güler, 2005, s. 378). Çünkü, psikolojik etkilerinin yanı sıra büyük bir stres kaynağını oluşturan maddi sıkıntı ve yaşamı sürdürmede önemli bir etken olan gelirin kaybolması işsiz bireylerde depresyonun belirtilerini artırmaktadır (Sümer vd., 2013, s. 40).

Ayrıca işsizliğin bireyde meydana getirdiği güvensizlik duygusu, gerginlik ve sıkılmış ruh yapısı ile beraber etkisini artırarak işsiz bireyin depresyon yaşamasına neden olabilmektedir (Erol, 2013, s. 63). Bireyin işsizliği kabullenerek kaderi olarak

görmesi depresyona girme süresini hızlandırmakta, birey çalışmaya başlasa bile, yeni iş ortamına uyum sağlayıncaya dek depresyon hali sürebilmektedir (Kumaş, 2001, s. 118).

Depresyonun bireyde meydana getirdiği etki ve süresi, bireyin demografik özellikleri, üzerindeki sorumluluk ve sağlık durumu gibi etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir (Kumaş, 2001, s. 118). Ayrıca bireylerin çalışmaya ya da bir iş sahibi olmaya yükledikleri anlamın yüksek olması, iş arama sürecinde başarılı olamamaları durumunda depresif duygularında artış meydana getirebilmektedir (Güler, 2005, s. 390).

İşsizliğin neden olduğu en belirgin etkilerinden birisi de duygusal çöküntü sonucunda meydana gelen psikolojik sağlığın bozulmasıdır (Polat ve Bacak, 2018, s. 102).

Konuyla ilgili olarak Paul ve Moser'ın gerçekleştirdiği, 237 kesitsel ve 87 boylamsal araştırmanın yer aldığı meta-analiz çalışmada işsizlerin, çalışanlara kıyasla akıl sağlığının anlamlı düzeyde daha kötü olduğunu tespit etmişlerdir. Söz konusu bu çalışmada, psikolojik olarak rahatsızlık yaşayanların oranının çalışanlar içerisinde yüzde 16 olduğu, işsizler arasında ise bu oranın yüzde 34'e çıktığı belirlenmiştir (Sümer vd., 2013, s. 38).

Tiggemann ve Winefield'in araştırmaları, işsizlerin çalışanlara oranla psikolojik açıdan sıkıntılı ve daha yalnız olduklarını göstermektedir. Greatz tarafından yapılan çalışmada da, işsiz bireylerin psikolojik gönençlerinin önemli seviyede azaldığı, işe başlamaları halinde ise ruhsal durumlarında önemli iyileşmelerin olduğu tespit edilmiştir. (Çizel vd., 2011, s. 27).

Bu doğrultuda yapılan araştırmaların genel sonucu, işsizliğin bireylerin akıl sağlığı ile ilgili bir hayli olumsuz etkisinin bulunduğudır (Sümer vd., 2013, s. 37).

İşsizliğin neden olduğu psikolojik problemler içerisinde en yaygın olanlarından bir tanesi de kaygı (anksiyete)'dir (Sümer vd., 2013, s. 39-40).

İşsizlik, bir stres belirtisi olan kaygıyı da meydana getiren bir olgudur. İşsizlik nedeniyle sürekli kaygı içinde bulunan bireylerde, kaygının stresle etkileşim içinde olması veya sürekli stres olarak algılanması işsiz bireyde zihinsel, duygusal ve davranışsal olumsuzluklara sebebiyet verebilmektedir (Kumaş, 2001, s. 115-116).

İşsizlik neticesinde en temel ihtiyaçlarından yoksun kalan birey, engellenmenin vermiş olduğu hayal kırıklığının etkisi ile stres ve saldırgan davranışlar sergiler ve sonucunda bireyde güdülerin doyuma erişememesi korkusundan doğan kaygı meydana gelir (Aytaç ve Keser, 2002). Ayrıca işsizlik ile bireylerin yaşam şeklinin ve

düzenlerinin bozulması, korku, tedirginlik, belirsizlik ve ümitsizliğe sebep olarak kaygıyı ortaya çıkarmaktadır. Konuya ilişkin olarak yapılan araştırmalar da işsizlerin büyük bir kısmının kaygı yaşadıklarını göstermektedir (Sümer vd., 2013, s. 40-41).

Bireyler, işsizliğin sonucunda depresyon ve kaygının yanı sıra umutsuzluk ve çaresizlikle de karşı karşıya kalabilmektedirler (Yılmaz vd., 2004, s. 167). Gerçekleştirilen araştırmalarda bunun nedeni olarak işsizlerin bu süreçte yaşam gayelerini kaybetmelerinin ve öz saygılarının azaldığı düşüncesi içine girmelerinin etkili olduğu görülmektedir (Aytaç ve Keser, 2002). İşsizliğin uzun sürmesi halinde ise bu etkiler pekişmektedir (Sümer vd., 2013, s. 40).

Umutsuzluk içerisine giren işsiz bireylerin maddi sıkıntılarının da artması psikolojik çöküşünü hızlandırarak bireyin kendisini çaresiz hissetmesine neden olabilmektedir. Bu söz konusu dönemin devam etmesi ve gerekli önlemlerin alınmaması halinde ise ağır mental problemler ve hatta intihar riski bile ortaya çıkabilmektedir (Kurt, 2006, s. 363).

Bazı teorisyenler, bireylerin işsiz kaldıkları zaman yaşadıkları pasifize ve demoralize olma halini öğrenilmiş çaresizlik şeklinde nitelendirmektedirler (Güler, 2005, s. 386).

Herhangi bir organizmanın, kendi davranışlarıyla olumsuz bir durumu kontrol altına alabileceği halde bundan kaçınması, söz konusu davranışı öğrenmede başarısız olması (Çevik ve Gündoğdu, 2015, s. 22) ve gerçek benliğine yabancılaşması (Gençtan, 1994, s. 95) olarak tanımlanabilecek öğrenilmiş çaresizliğe, kontrol kaybı şeklinde algılanabilecek işin kaybı ve bu kayıp neticesinde bireylerin yaşayacakları moral seviyesinde düşüş, özgüven kaybı, stres, depresyon belirtileri, yüksek seviyede endişe ile iş bulabileceklerine dair umudun iyiden iyiye kaybolmaya başlaması ortam oluşturmaktadır (Güler, 2005, s. 386).

Öğrenilmiş çaresizliğe atıfta bulunan ve işsizliğin psikolojik etkilerini açıklayan ilk teorilerden olan evre teorisine göre; işsizliğin ilk evresini *şok* evresi oluşturur. Bu evrede birey iş bulabileceği konusunda iyimser bir tutum sergiler. İş bulunamaması halinde ümitler tükenerek kötümser bir ruh hali içerisine girer ki bu da ikinci evre olan *kötümserlik* evresidir. Kötümserlik evresi stres ve endişenin en yoğun yaşandığı evredir ve birey kendini suçlamaktadır. Ayrıca bu evre psikolojik yıkımın en yüksek yaşandığı evredir. Üçüncü evre olan *kaderci* evrede ise bireyler yaşamlarına dair kontrolü yitirdiklerini düşünerek ümitlerini tamamen yitirirler ve hayatlarını kader ve çevre gibi

etkenlerin şekillendirdiğine inanmaya başlarlar. Bu durum da ise bireyler öğrenilmiş çaresizlik hissi yaşayarak iş aramaktan vazgeçerler (Polat ve Bacak, 2018, s. 26-27).

İşsizlik ve çalışma hayatından uzak kalmanın bireylerde sebep olduğu psikolojik sonuçlarından bir tanesi de tükenmişliktir (Kumaş, 2001, s. 113). Her ne kadar tükenmişlikle ilgili yapılan araştırmalar ağırlıklı olarak çalışanlarla ilgili olsa da umudun tükenmişlik ile ilgili ciddi bir değişken olması ve aralarında negatif ilişki bulunması nedeniyle bu kavram işsizlikle de ilgilidir (Seçer ve Yazıcı, 2018, s. 52). Zira işsizlik gibi bireyin önemli gördüğü bir husus üzerinde zihnin aşırı yoğunlaşması sinir merkezini şiddetli bir şekilde uyararak bireyde tükenmişliğe neden olur (Altıntaş, 1989, s. 22).

Tükenmişlik ise işsiz bireylerin yanı sıra aile bireylerini de olumsuz yönde etkileyerek psikolojilerini olumsuz yönde etkileyen önemli bir olgudur (Polat ve Bacak, 2018, s. 28).

2.2.1.1. İşsizlik ve Psikolojik Sonuçları Arasındaki İlişkiyi Belirleyen Faktörler

İşsizliğin yol açtığı sonuçlar ve bu sonuçların düzeyleri cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu gibi farklı sosyo-demografik özelliklere sahip bireylerde değişiklik gösterebilmektedir (Sümer vd., 2013, s. 46).

Ayrıca işsizliğin süresi, öz saygı, ekonomik kaynaklar ve çevrelerinden gördükleri destek gibi faktörler de işsiz bireyin psikolojik tepkilerini etkilemektedir (Polat, 2015, s. 87).

Çalışmanın bu bölümünde, toplumun veya bireylerin eğitim, kültür, sosyo-ekonomik düzeyleri her ne olursa olsun psikolojik manada sapmalara, çözümlere veya hastalıklara sebebiyet veren bir gerçeklik olan işsizliğin (Kumaş, 2001, s. 98) cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, işsizlik süresi, öz saygı, finansal ve sosyal destek faktörleriyle olan psikolojik ilişkisi incelenecektir.

2.2.1.1.1. Cinsiyet

İşsizliğin bireyler üzerindeki psikolojik sonuçları arasındaki etkiyi belirleyen önemli faktörlerden biri cinsiyet değişkenidir (Sümer vd., 2013, s. 46).

Gerçekleştirilen bazı çalışmalarda kadın işsizlere nazaran erkek işsizlerin söz konusu işsizlik sürecinden daha yoğun etkilendikleri tespit edilmiştir (Polat ve Bacak,

2018, s. 28). Bunda erkeklerin ailelerini geçindirme konusunda kendilerini öncelikli kişi ve sorumlu olarak görmeleri etkilidir (Aytaç ve Keser, 2002).

Kadınların işsizliğin psikolojik etkilerinden erkeklere oranla daha az etkilenmelerinde ise kadınlara yüklenen çocuk bakımı ve ev hanımlığı görevlerinin işsizliğe karşı alternatif roller sağlaması etkilidir (Polat ve Bacak, 2018, s. 28). Bu söz konusu durum da kadınların işsizliğe daha kabul edilebilir olarak yaklaşmalarıyla sonuçlanmaktadır (Sümer vd., 2013, s. 47).

Cinsiyet değişkeni bakımından psikolojik etkileri farklılaşan işsizlik, aynı zamanda bireyin aile içindeki konumuna bağlı olarak da farklılık gösterebilmektedir. Aile reisinin işsizliği tüm aileyi etkileyebilirken, aile geçindirme sorumluluğu bulunmayan bireyler işsizliğin psikolojik sonuçlarından daha az etkilenecektir (Yüksel, 2003, s. 23).

Söz konusu aile reisinin ve ailenin geçimini yüklenen kişinin erkek olması durumunda, ailenin ve toplumun baskısı nedeniyle erkek işsizler psikolojik sorunları daha yoğun yaşayabilmektedir (Dursun, 2012, s. 53).

Eşi çalışan bireyler ise söz konusu psikolojik etkilerden daha az etkilenseler bile kendilerini çaresiz hissetmektedirler (Aytaç ve Keser, 2002).

Yüksel (2003) tarafından Ankara’da gerçekleştirilen çalışmada, çalışmaya dahil olan işsizlerin büyük bir bölümünün depresyonlu, kızgın ve umutsuz oldukları, ancak erkeklerin kadınlara nazaran bu duyguları daha fazla hissettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca aynı çalışmada aile ve çevrenin yaklaşımlarındaki olumsuzluk, aile huzurunun bozulması ve toplumsal baskı hissetme durumlarının kadınlara nazaran erkek işsizlerde daha fazla düzeyde olduğu görülmüştür. Bu farklılığın sebebi olarak ise, erkeklerin bakmakla yükümlü bulunma durumlarının ve toplumun erkeklere biçtiği sorumluluğun kadınlara oranla daha fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir (s. 35).

Başka bir ifade ile erkeklerin ağırlıklı olarak günümüzde “ailenin rızkını kazanan kişi” ve “aile reisi” şeklinde algılanmaları işsizlikten psikolojik manada daha fazla etkilenmelerine sebep olmaktadır (Sümer vd., 2013, s. 47).

Konu ile ilgili olarak Çizel, Güzeller ve Mütevellioglu’nun (2011) çalışmasında da, işsizlik döneminde erkeklerin yaşadığı psikolojik sıkıntısının kadınlara nazaran daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Bu sonucun Türk toplum yapısının kültürel özellikleriyle alakalı olduğu söylenebilir (s. 36).

Nitekim, toplumun erkeğe biçtiği rol gereği erkeklerde işsiz kalma, aynı zamanda statünün kaybedilmesine ve statüyle bağdaştırılan erkeklığe atfedilen özelliklerinin tehdit altında hissedilmesine yol açmakta, (Sümer vd., 2013, s. 46-47), bu otorite ve toplum içerisindeki rol kaybı ise kadınlara nazaran erkekleri daha olumsuz olarak etkilemektedir (Yılmaz vd., 2004, s. 173).

2.2.1.1.2. Yaş

İşsizlik ile psikolojik sonuçları arasındaki ilişkiyi belirleyen etkenlerden bir diğeri de yaş değişkenidir (Polat ve Bacak, 2018, s. 28).

Ancak literatürde işsizliğin psikolojik sonuçlarının yaşa bağlı olarak değişimi konusunda farklı görüşlerin olduğu ve yaş ile işsizliğin olumsuz psikolojik etkileri arasında pozitif ya da ters yönlü ilişkinin tespit edildiği araştırmalar olduğu gibi, anlamlı ilişkiye rastlanılmayan araştırmalarında bulunduğu görülmüştür (Polat, 2015, s. 88).

Yapılan araştırmalarda yaş aralığı ile ilgili farklı sonuçlar olmasına karşın ağırlıklı olarak orta yaş aralığında yer alan bireylerin 20 yaş altı ve 60 yaş üstünde bulunan işsizlere göre işsizlikten daha fazla etkilendiği söylenebilir (Yüksel, 2003, s. 23).

Konuyla ilgili olarak Rowley ve Feather tarafından Avustralya'da yapılan çalışmada 15-24 ve 30-49 arası yaş grubunda yer alan işsiz bireyler arasında işsizliğin etkilerini incelenmiş ve araştırma sonucunda genç işsizlere oranla orta yaş grubunda yer alan işsizlerde daha fazla psikolojik sıkıntı yaşandığı tespit edilmiştir (Çizel vd., 2011, s. 29).

Yılmaz ve arkadaşlarının (2004) üç ay ve daha uzun süreli işsizlerle gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda, işsizliğin her yaş döneminde değişik etkilerinin bulunduğu, işsizliğin sebebiyet verdiği olumsuz psikolojik etkilerin bilhassa 30-49 yaş aralığında yer alan bireylerde daha etkili bir şekilde ortaya çıktığı ve diğer yaş dönemlerinde yer alanlara nazaran daha büyük problemlere sebebiyet verdiği belirlenmiştir (s. 175).

Hepwort tarafından yapılan çalışmada da, işsiz bireylere uygulanan genel sağlık anketi sonuçlarına göre 35-44 yaş aralığında yer alan bireylerin diğer yaş aralıklarında bulunan bireylere göre anket skorlarının daha yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir (Çizel vd., 2011, s. 28).

Orta yaşta bulunan işsiz bireylerin ileri yaşta yer alan bireylere göre işsizliğin psikolojik etkilerinden daha fazla etkilenmelerinin nedeni olarak; orta yaş grubunda yer alan bireylerin önemli bir statü ve kimlik yoksunluğu içine girmeleri, ileri yaşlarda olan bireylerin ise işsiz kalmaları halinde kendilerini erken emekli şeklinde nitelendirerek işsizlik sürecinin üstesinden gelmeye çalışmaları gösterilebilir (Polat ve Bacak, 2018, s. 29).

Orta yaş grubunda yer alan bireylerin genç işsizlere göre psikolojik olarak daha fazla etkilenmelerinin nedeni olarak ise; genel olarak bu grupta yer alan bireylerin aile geçindirme, aile reisi olma gibi sorumluluklarının genç bireylere göre daha fazla olması (Sümer vd., 2013, s. 49), yani ailenin yaşamını süregelen bir şekilde devam ettirebilmesi için temel direk rolünde olmaları, ayrıca mesleki kariyerlerinin zirvesindeyken işsiz kalmaları (Kumaş, 2001, s. 115) ve yeni kariyer edinme ya da meslek kazanma konusunda seçeneklerinin az olması gibi faktörler gösterilebilir (Sümer vd., 2013, s. 49).

Her ne kadar genç işsizlerin eğitim hayatını yeni tamamlamış olmaları, bakmakla yükümlü bireylerin bulunmaması, aileleriyle beraber yaşamaları ve diğer yaş gruplarına nazaran sosyal ortam ve ilişkilerinin fazla olması gibi olumlu etkenler işsizliğin neden olduğu olumsuz sonuçları daha kolay bir biçimde başa çıkmalarında etkili olsa da (Polat ve Bacak, 2018, s. 29), en verimli çağlarında işsiz kalmaları ve bu durumun sonucu olarak giderek kötüleşen koşullar genç işsizlerin zihin sağlıklarında bozulmalar meydana getirebilmektedir (Aytaç ve Keser, 2002).

Politika Çalışmaları Enstitüsü'nce yayınlanan raporda işsiz olan gençlerin, işi olanlara oranla daha çok sağlık problemi ile karşılaştıkları, daha çok endişe ve depresyon yaşadıkları, sigara kullanımlarının ve intihar oranlarının da yüksek olduğu belirtilmiştir (Güler, 2005, s. 376).

Eisenberg ve Kazarsteld de gençlerin sıkıntı, umutsuzluk, suçluluk, kişiliğin değişmesi, ebeveyne olan bağımlılığın artması ve çalışma arzusunda azalma gibi olumsuzlukların artmasında işsizliğin önemli etkisinin bulunduğunu belirtmişlerdir (Kumaş, 2001, s. 147).

Başkalarına karşı düşmanca tutumlar, paranoya ve somatik hastalıklar da genç işsizlerde ön plana çıkmaktadır (Murat ve Şahin S. , 2011, s. 41).

Ayrıca gençlerin işsizlik sürecinde daha hassas ve kırılgan bir yapıya bürünmeleri neticesinde işsizliğin etkilerini de fazla hissettikleri, iş sahibi

olamamalarının psikolojik gelişim süreçlerini negatif yönde etkileyerek gelecek konusunda umutsuzluğa kapıldıkları ve işsizliği özetle “yaşamı ertelemek” olarak değerlendirildiği görülmüştür (Yılmaz vd., 2004, s. 175-176).

2.2.1.1.3. Medeni Durum

Medeni durum da işsizliğin neden olduğu psikolojik sonuçları belirleyen aktif değişkenlerden biridir (Yüksel, 2005, s. 263).

Konu hakkında gerçekleştirilen çalışmaların sonuçlarına göre, medeni halin de yaş değişkeninde olduğu gibi işsizlerin psikolojik durumları ile olan ilişkisi bakımından iki değişik sonucu mevcuttur. Bazı araştırmalarda işsizlik döneminde evli bireylerin daha olumsuz etkilendikleri belirtilirken, bazılarında ise evli bireylerin işsizliğin olumsuz sonuçlarından daha az etkilendikleri saptanmıştır (Polat ve Bacak, 2018, s. 29).

İşsizlik döneminin evli bireyleri psikolojik olarak daha olumsuz etkilediğinin ortaya konmasında, evli işsizlerin bakmakla sorumlu oldukları eş ve çocuklarının bulunmasının bekar işsizlere nazaran üstlendikleri yükü daha da çoğaltması ve işsiz bireyin kendi dışında bakmakla sorumlu olduğu aile bireylerinin ihtiyaçlarını giderebilecek bir gelir elde edememesinin neden olduğu problemlerin evli olan işsiz bireylerin stres ve depresyon seviyesini artırması etkilidir (Yüksel, 2005, s. 263).

Yılmaz ve arkadaşlarının (2004) gerçekleştirdiği çalışmada, evli ve çocuğu olan işsiz bireylerde işsizliğin neden olduğu problemlerin daha da büyüdüğü ve bakmakla yükümlü olunan bireylerin olmasının problemi çeşitlendirdiği ve evli bireylerin içinde buldukları durumu “çaresizlik” olarak ifade ettikleri saptanmıştır (s. 177).

Yüksel (2003) tarafından Ankara’da gerçekleştirilen çalışmada ise, evli bireylerin bekarlara nazaran daha çok depresyonlu olduğu tespit edilmiş ancak söz konusu farklılık istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür (s. 32).

Yapılan başka bir çalışmada, işsizler evli-bekar ayrımının yanı sıra erkek-kadın olarak da kıyaslanarak, evli erkeklerde işsizliğin olumsuz etkilerinin bekar erkeklerle oranla daha fazla görüldüğü, bunun tersine evli kadınlarda işsizliğin olumsuz etkileri, bekar kadınlara oranla daha az olduğu, bir başka ifade ile medeni durumun erkek ve kadın işsizlerde farklı sonuçlar ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir (Sümer vd., 2013, s. 47).

İşsizlik döneminin evli bireyleri psikolojik olarak daha az etkilediğinin ortaya konmasında ve işsizliğin neden olduğu stresle başa çıkmada daha başarılı olmalarında

(Yılmaz vd., 2004, s. 177) ise, evli işsizlerin aile bağlarının kuvvetli olduğu durumlarda ailenin dayanışma içinde olması ve işsiz bireylere sosyal destek ve motivasyon sağlaması işsizliğin etkilerinin azalmasında önemli bir faktör olması (Polat ve Bacak, 2018, s. 29), evli bireylerin gerek maddi gerekse psiko-sosyal kaybı paylaşarak destek sağlaması neticesinde işsizliğin sebep olduğu problemleri daha kolay bir şekilde atlatabilmesi etkilidir (Yılmaz vd., 2004, s. 177).

2.2.1.1.4. Eğitim Durumu

Eğitim seviyesi işsizliğin olumsuz psikolojik sonuçlarını etkileyen bir diğer değişkeni oluşturmaktadır (Sümer vd., 2013, s. 48).

Konu hakkında gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilen sonuçlara bakıldığında, bazılarında yüksek eğitilmiş bireylerin işsizlikten psikolojik olarak daha olumsuz olarak etkilenmekte olduğu görülürken, bazı çalışmalarda ise düşük eğitim seviyesine sahip olan bireylerin psikolojik durumunun daha kötü düzeyde olduğu saptanmıştır (Polat ve Bacak, 2018, s. 29).

Yılmaz ve arkadaşları (2004) tarafından yapılan araştırmada, eğitim düzeyi yükseldikçe işsizliğin sebep olduğu olumsuz psikolojik etkilerin çoğaldığı, boyutlarının farklılaştığı ve yüksek eğitimlilerin işsizlik durumlarında kendileri haksızlığa uğramış olarak hissettikleri tespit edilmiştir (Yılmaz vd., 2004, s. 177).

Bu durumun ortaya çıkmasında, eğitilmiş kişilerin sürdürdüğü yaşam standartlarının ve beklentilerinin yüksek olması, statülerinin ve saygınlıklarının yitirilme duygusu içinde olmaları etkilidir (Yılmaz vd., 2004, s. 177-178). Ayrıca bireylerin uzun süren eğitim hayatları sonucu kazandıkları niteliklere uygun bir iş sahibi olamamaları psikolojilerini olumsuz olarak etkileyerek bireylerde mutsuzluk, çaresizlik ve öfke haline neden olabilmektedir (Sümer vd., 2013, s. 48).

Kimlik ve saygınlığın kaybedilmesinin yanında eğitilmiş bireylerin eğitime yaptıkları yatırımın maliyeti de işsizliğin stres boyutunu artırmaktadır (Polat ve Bacak, 2018, s. 29). Polat ve Bacak (2018) tarafından Çanakkale ilinde yüksek okul mezunları ile yaptıkları çalışmada elde edilen bulgular da eğitime olan yatırımı çok olan işsizlerin işsizlik döneminde daha fazla stres ve kaygı yaşadıklarını belirleyen araştırmaların sonuçlarını desteklemektedir (s. 37).

İntihar riski açısından da oldukça önemli bir değişken olan işsizliğin (Özer ve Topal, 2017, s. 53), eğitim durumu ile olan ilişkisini inceleyen Ayas (2016),

araştırmasında yükseköğrenim mezunu olan bireylerde işsizlik ve intihar oranları arasında pozitif yönlü ilişkinin mevcut olduğunu tespit etmiştir. Bu durumun sebebi olarak ise yüksek eğitimlilerin beklentilerinin yüksek olması ve gördüğü toplumsal baskı gösterilebilir (s. 116).

Diğer taraftan, eğitim seviyesi yüksek bireylerin işsizlik süreciyle başa çıkmada eğitim seviyesi düşük bireylere göre daha fazla kaynağının olduğunu (Polat ve Bacak, 2018, s. 29), işsizlik sürecinde ümitsizlik ve çaresizliğe kapılmak yerine bu süreci geçici bir sorun şeklinde algıladıkları (Yılmaz vd., 2004, s. 178), eğitimle kazandıkları bilgi ve nitelik sayesinde iş bulma ve farklı dallarda çalışabilme umutlarının yüksek olduğu, böylelikle işsizlik sürecinde karşılaştıkları olumsuz psikolojik etkileri azaltabileceklerini (Yüksel, 2005, s. 263) ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur.

Yapılan bazı araştırmalarda da eğitim seviyesi düşük olanların iş kaybında veya işsizlik döneminde daha fazla sıkıntı ve acı yaşadıkları (Yüksel, 2003, s. 23) ve işsizliğin meydana getirdiği sonuçları daha kabullenici gördükleri tespit edilmiştir (Yılmaz vd., 2004, s. 179).

Ülkemizde, Kumaş (2001) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, stresin eğitim durumu ile olan önem derecesi ilişkisine bakıldığında, ilköğretim mezunlarının yüzde 61,36'sının, ortaokul mezunlarının yüzde 58,53'ünün, lise mezunlarının yüzde 55,17'sinin ve yükseköğrenim mezunlarının yüzde 27,27'sinin işsizlikleri süresince stresi birinci derecede önemde yaşadıkları görülmüştür (s. 374).

Konuyla ilgili olarak Ankara'da işsizlere yönelik gerçekleştirilen çalışmada ise, ilköğretim ve ortaöğretim mezunu işsiz bireylerin yükseköğrenim mezunu bireylere oranla depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında, ilköğretim ve ortaöğretim mezunlarının yükseköğretim mezunlarına nazaran bilgi ve yeteneklerinin daha yetersiz görülmesi sebebiyle işgücü piyasasında daha az tercih edilmelerinin, dolayısıyla da işsizliğin psikolojik etkilerini daha yoğun yaşamalarının etkili olduğu söylenebilir (Yüksel, 2003, s. 32).

2.2.1.1.5. İşsizlik Süresi

İşsizlik ile olumsuz psikolojik sonuçları arasındaki ilişkiyi etkileyen en önemli değişkenlerden biri de işsizliğin süresidir (Polat ve Bacak, 2018, s. 30).

Uzun süreli işsizlik neticesinde meydana gelen psikolojik problemlerin birey üzerindeki etki düzeyi ve şiddeti bireyin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, iş tecrübesi,

mevcut karakter yapısı gibi özelliklere bağılı olarak değişebilmekle birlikte (Kumaş, 2001, s. 412), konuyla ilgili olarak gerçekleştirilen araştırmaların bazılarında işsizlik süresinin olumsuz psikolojik etkiyi artırdığı, bazılarında farklılık gösterdiği ve bazılarında ise anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı görülmüştür (Polat ve Bacak, 2018, s. 30).

Ancak genel olarak, işsizlik süresinin uzaması ile birlikte işsiz olan bireylerin işsizlik sürecinden olumsuz yönde etkilenme derecesinin artması beklenmektedir (Kurt, 2006, s. 362). Aynı zamanda işsizliği ve neden olduğu problemleri inceleyen çalışmalarda birbirine yakın sonuçlar elde edilmiş ve sosyal psikologlar içerisinde de uzun süreli işsizliğin psikolojik bozulmalara neden olduğu konusunda uzlaşmıştır (Kumaş, 2001, s. 136).

Toplumunu oluşturan geniş bir kesimin tek gelir kaynağının sadece yaptığı iş olduğu düşünöldüğünde işsizliğin süresinin uzamasının birey üzerinde ekonomik ve psikolojik problemlere neden olmasının kaçınılmaz bir durum olduğu söylenebilmektedir (Çizel vd., 2011, s. 27).

Kısa süreli işsizliğin bireyin gelir kaybını destekleyecek maddi kaynağının bulunması, mesleki bilgisi, yeteneği, eğitimi, çalışma tecrübesi gibi olumlu birtakım özelliklerle ilişkili olarak olumsuz psiko-sosyal problemlerin gerçekleşmesini engelleyebileceği düşünölmekteyken (Kumaş, 2001, s. 412), işsiz kalınan sürenin uzaması halinde ise bireylerde yaşanan özgüven kaybı, psikolojik iyilik halinde düşme, hayata dair kontrolde azalma ve çevre ile olan ilişkide azalma gibi bilişsel mekanizmalarda meydana gelen yavaşlama arasında ilişki olduğu belirtilmektedir (Güler, 2005, s. 382).

Zira işsizliğin başında sorun gözükenden daha küçük algılanabilir. Özellikle belli bir süre kendini ve ailesini geçindirecek maddi birikimi olan bireyler işsizliğin başlarında psikolojik sorunlardan ziyade şok halinde veya olup biteni anlama çabası içindedir. Şok sürecini atlatan bireyin moral seviyesi yükselir ve yeniden iş aramaya başlar. Ancak, iş arama sürecinin olumsuz sonuçlanması ile umutsuzluk içerisine girerek moral seviyesi düşen bireyde psikolojik sorunlar baş göstermeye başlar. Bu sürecin uzaması bireyde çaresizliğe ve mental rahatsızlıklara sebep olmaktadır (Kurt, 2006, s. 362).

Ayrıca, işsizlik süresinin uzaması ile birey hayatın anlamını ve kendisini sorgulamaya başlar. Bu sorgulama da bireyin kendine dair olumlu algısının

kaybolmasına (Sümer vd., 2013, s. 37) ve ruhsal bunalım yaşamasına yol açarak bireyi intihara kadar götürebilmektedir (Erol, 2013, s. 63).

İşsizlik süresinin uzaması, işsizlik sürecinin bireyde meydana getirdiği psikolojik kayıpların niteliksel ve niceliksel boyutunun da artmasına sebep olur. Güven, cesaret, ümit gibi içsel değerlerin yanı sıra bilgi, yetenek gibi mesleğiyle alakalı değerlerin de kaybolmaya başlamasıyla sorunun boyutu daha da büyümektedir (Yılmaz vd., 2004, s. 170). Bu durum da işsizliğin kalıcı bir hale gelmesine neden olmaktadır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007, s. 63).

Liem and Liem tarafından gerçekleştirilen araştırma neticesinde, altmış günden daha uzun süreli işsiz kalanların, çalışanlara kıyasla çok ciddi biçimde kaygıya, depresyona, nefret duygusuna, paranoid ve somatik rahatsızlıklara sahip oldukları saptanmıştır. Ayrıca, dört beş ay süreyle işsiz kalanlarda görülen kaygı belirtileri, iki ay süreyle işsiz kalanlara oranla daha yüksek düzeyde seyrettiği görülmüştür (Güler, 2005, s. 377).

Rowley ve Feather da yaptıkları çalışmada, işsizlik süresi ile psikolojik sıkıntı yaşama ve öz saygı arasında ilişkiyi tespit etmiş, işsiz bireylerin öz saygılarında düşüş görülürken psikolojik sıkıntı düzeylerinin ise arttığını ortaya koymuşlardır. Brenner ve Bartel da araştırmalarında işsizlik süresi ile psikolojik sıkıntı hali arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu saptamıştır (Çizel vd., 2011, s. 28).

İşsizliğin süresi ile yaşanan stres arasında doğrusal yönde bir ilişkinin varlığının yanı sıra (Yüksel, 2005, s. 264), uzun süreli işsizlik durumunun bireylerde depresyona (Özer ve Topal, 2017, s. 52) ve kaygı şikayetlerinin artmasına da neden olduğu tespit edilmiştir (Kııcı, 2017, s. 1378).

Kumaş tarafından gerçekleştirilen çalışmada, işsizlik süresiyle ilişkili olarak stres faktörü incelenmiş, kısa süreli işsiz bireylerin yüzde 56,08'i, orta süreli işsiz bireylerin yüzde 47,61'i ve uzun süreli işsiz bireylerin yüzde 66,10'u stresi birinci seviyede öncelikli olarak yaşadıklarını bildirmişlerdir. Dolayısıyla işsizlik süresinin artması ile doğrusal olarak stresinde yükseldiği saptanmıştır (Kumaş, 2001, s. 406).

İşsizlik süresinin uzamasının işsiz bireylerin psikolojik sağlıklarında iyileşmeye sebep olacağını ileri süren görüşler de mevcuttur. Yapılan bir araştırmada, özellikle üç yılı aşkın süredir işsiz olanların yapıcı adaptasyon sürecine girerek işsizliğin psikolojik etkilerinden belli oranda arındıkları ve sosyalleşme, hobi edinme ve etkinlikler

içerisinde bulunma gibi olumlu yönde faaliyetler içerisine girdikleri görülmüştür (Polat ve Bacak, 2018, s. 31).

İşsizlik süresinin bireylerde meydana getirdiği psikolojik etkilere dair gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları, işsizliğin neden olduğu psikolojik etkileri evreler şeklinde sınıflandıran “evre teorisi” ile doğrusal bir sonuç ortaya koymuştur (Polat ve Bacak, 2018, s. 39).

Winefield ve Tiggeman tarafından işsizlik süresi ile olumsuz duygu durumunun incelendiği çalışmada, işsizliğin olumsuz etkilerinin en çok altıncı ayda hissedildiği, daha sonraki dönemlerde ise söz konusu etkisinin azaldığı tespit edilmiştir (Yılmaz ve Bilgiç, 2009, s. 54).

Polat (2015) tarafından yapılan çalışmada da işsizlik süresi 7-12 ay arasında bulunanların depresyon riski, 1-6 ay arasında olan bireylere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca söz konusu çalışmada evre teorisi ile doğrusal olarak ilk altı ay sonunda işsizliğin sebep olduğu etkilerin yükseldiği ancak bir yıl ve daha fazla süreli işsiz olanlarında işsizliğin psikolojik etkilerinin azalmaya başladığı görülmüştür (s. 171-172).

2.2.1.1.6. Öz Saygı

İşsizliğin neden olduğu psikolojik sonuçlara etki eden faktörlerden bir diğerini de öz saygı oluşturmaktadır (Polat, 2015, s. 100).

Birey benliğinin genel bir değerlendirmesi olan öz saygı üzerinde çevresel faktörlerin yanı sıra bireylerin hayatta karşılaştıkları durumları algılama şekilleri de etkilidir. Ayrıca öz saygı bireylerin ruhsal hallerini, düşüncelerini ve davranışlarını önemli seviyede etkileyebilmektedir (Gerrig ve Zimbardo, 2012, s. 428).

İş sahibi olma, bilhassa bireylerin yetişkinlik dönemlerinde öz saygı ve öz yeterlilik gibi benlik duygularını şekillendiren işlevler ile kendini gerçekleştirebileceği sosyal yapıya dahil olabilmeleri için bir köprü vazifesi görmesi sebebiyle önem arz etmektedir (Taşğın vd., 2017, s. 553). Çünkü, yüksek öz saygıya sahip bireyler kendilerini olumlu, değerli, sevilmeyi ve beğenilmeyi hak eden kişiler olarak değerlendirirler. Böylece bireylerin kendilerine ve yeteneklerine olan güven seviyeleri artma eğilimine girmektedir (Yapıcı ve Kayıklık, 2005, s. 183-184).

İşsizlik ise bireylerin, kendine ait kimliğini, kişiliğini ve sosyal konumunu geliştirmesine oldukça önemli katkılar sağlayan çalışma hayatından yoksun kalmasına neden olarak öz saygılarını zedelemektedir (Aytaç ve Keser, 2002).

Ayrıca işsizlik bireylerde çaresizlik, karamsarlık, hayata küsme gibi birtakım olumsuz duygular yaşamasına yol açarak bireyleri pasifize etmekte, depresyona zemin hazırlamakta, böylece bireylerin kendilerine olan saygılarını kaybetmesine (Aytaç ve Keser, 2002) ve kendilerini işe yaramaz olarak algılamaktadır sebebiyet verebilmektedir (Sümer vd., 2013, s. 45).

Konuyla alakalı gerçekleştirilen çalışmalar da işsiz bireylerin genel manada öz saygılarının düşük düzeyde olduğunu ve öz saygı ölçeklerinden yüksek puanlar alan işsiz bireylerin işsizliğin psikolojik etkilerinden daha az etkilendiklerini ortaya koymaktadır (Yılmaz ve Bilgiç, 2009, s. 54).

Ayrıca, Tiggemann ve Winefield tarafından yapılan çalışmada, bir işe sahip olan bireylerin işsiz olan bireylere göre öz saygı seviyelerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Yüksel, 2005, s. 262).

İşsizlik süresinin uzaması bireylerin öz saygılarını kaybetmelerinde önemli bir nedeni meydana getirmekte (Özer ve Topal, 2017, s. 55) ve söz konusu özsaygı kaybı işsiz bireylerin depresyon riskinin artmasına sebep olmaktadır (Polat ve Bacak, 2018, s. 40). Ayrıca İşsiz bireylerin kendisine dair güven eksikliği ve özsaygılarında azalma olması iş arama etkinliklerinin de azalmasına sebep olabilmektedir (Dursun, 2012, s. 53).

Avusturalya da gerçekleştirilen bir çalışmada, işsizlik süresinin uzamasının işsiz bireylerin öz saygılarını azalttığı ve depresif etkiler neticesinde ise olumsuz duygu hallerini çoğalttığı tespit edilmiştir (Yüksel, 2005, s. 261).

Öz saygının kaybı yanında işsizlerin maruz kalacakları önemli bir sorun da öz yeterlilik seviyelerinin düşmesidir. İşsiz bireylerin çalışma kapasitelerine dair düşünceleri olumsuz etkilenecek öz yeterliliklerinde düşüş görülmektedir. Düşük öz yeterlilik de bireylerin depresyon, yüksek seviyede kaygı ve genel sağlığın bozulması gibi olumsuz durumlarla karşılaşmalarına sebebiyet verebilmektedir (Güler, 2005, s. 377-378).

2.2.1.1.7. Finansal ve Sosyal Destek

Finansal ve sosyal destek, işsizliğin birey üzerinde neden olduğu psikolojik sonuçları doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileyen faktörlerden biridir (Yılmaz ve Bilgiç, 2009, s. 53).

İnsan yaşamında önemli bir yere sahip olan iş, bireylere ekonomik kaynak ve sosyal destek gibi birçok olumlu kazanımlar sağlamaktadır. İşin yokluğu ise söz konusu kazanımların kaybı ile beraberinde birçok psikolojik problemi getirmektedir (Kıcır, 2017, s. 1370).

İşsiz kalan bireylerin karşısına çıkan ilk sorun çalışarak kazandıkları gelirin kaybedilmesidir (Yüksel, 2005, s. 263). Bu süreçte finansal destek sağlayan bireyler, sağlamayanlara göre işsizliğin psikolojik etkilerinden daha az etkilenmektedir (Polat, 2015, s. 104). Ancak, işsizlik döneminde finansal destek sağlayamayan, kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerde ortaya çıkan finansal sorunlar beraberinde olumsuz psikolojik etkilere yol açmaktadır (Yüksel, 2005, s. 263).

İşsizlik süresinin uzun sürmesi ise yaşanan finansal sorunların dolayısıyla da olumsuz psikolojik etkilerinin daha da çoğalmasına sebep olmaktadır (Yüksel, 2005, s. 261).

Warr ve Jackson tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 30-49 yaş aralığında bulunan erkek işsizlerin daha çok psikolojik sorun yaşadıkları, gelirlerindeki olumsuz değişime bağlı olarak daha fazla maddi sıkıntı içinde oldukları ve işsizlik süreleri uzadıkça bu sıkıntıların fazlaştığı saptanmıştır (Kıcır, 2017, s. 1386).

İslamoğlu (2014) tarafından Sakarya'da yapılan çalışmada da işsizliğin en önde gelen etkisinin ekonomik sorunlar olduğu, maddi sıkıntıyı psikolojik ve sosyal problemlerin izlediği tespit edilmiştir (s. 132).

Ayrıca, konu ile ilgili gerçekleştirilen farklı çalışmalar da ekonomik baskının psikolojik stres ile önemli bir ilişkisinin bulunduğunu (Kurt, 2006, s. 359; Çizel vd., 2011, s. 29) ve maddi sorun yaşayanların depresyon seviyelerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Yüksel, 2005, s. 270).

İşsizlik sonucu bireylerin çevreleriyle olan ilişkilerinin kopması bireyde yoksunluk ve yalnızlık gibi olumsuz duygulara sebebiyet verir (Aytaç ve Keser, 2002). Bundan dolayı işsiz bireylerin kendilerini iyi hissetmelerinde ve işsizlik nedeniyle

yaşadıkları stresin etkisinin azaltılabılmesinde sosyal desteğin de oldukça önemli bir etkisi vardır (Yılmaz vd., 2004, s. 179).

İşsiz kaldığı dönemde ailesinden veya içinde bulunduğu çevreden sosyal destek gören bireyler işsizliğin neden olduğu psikolojik etkilerle daha başarılı bir şekilde mücadele edebilmektedir (Dursun, 2012, s. 53). Sosyal destek, işsiz bireylerin öz saygılarını artırmakta, psikolojik olarak koruma ve başa çıkma yetisi kazandırmaktadır (Polat, 2015, s. 105). Ayrıca bireylere iyimser bir yaklaşım sağlayarak psikolojik sağlığın düzenlenmesinde önemli etkiler sağlamaktadır (Yılmaz ve Bilgiç, 2009, s. 54).

Psikolojik sağlık, iş motivasyonu ve özsaygı açısından araştırmalara konu olan sosyal desteğin (Yılmaz ve Bilgiç, 2009, s. 54) özellikle aileden alınması işsiz bireylerin bu süreçte yaşadığı sorunları atlatabilmesinde oldukça önemlidir (Adak, 2010, s. 111).

Polat (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada bu doğrultuda bir sonuç elde edilmiş, aile bireylerinden ve yakın çevrelerinden sosyal destek gören işsiz bireylerin psikolojik rahatsızlıklar yaşama ve depresyonda olma risklerinin, sosyal destek almayan işsiz bireylere göre daha düşük olduğu saptanmıştır (s. 197).

İşsizlik süreci yaşayan bireylerin ailelerinden aldıkları desteğin, özellikle de erkeklerin psikolojik sağlıkları üzerinde oldukça önemli düzeyde olumlu etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir (Çizel vd., 2011, s. 28).

Bilhassa uzun süreli işsizlerin yaşadıkları psikolojik sorunları azaltabilmesinde alacakları sosyal destek oldukça önemlidir (Aslan ve Aslan, 2017, s. 123). Ancak, ailenin işsiz bireye olan olumlu katkısı aile reisi konumunda olan bireyin işsizlik süresinin uzaması halinde tam tersi etki göstererek yıkıcı bir hal alabilmektedir (Adak, 2010, s. 111).

Ülkemizde işsiz bireylerin ailelerinin bireylere önemli düzeyde sosyal destek vermesine rağmen, araştırma bulgularına bakıldığında işsizlik sürecinde bireylerin toplum ve ailede olumsuzluklarla karşılaştıkları tespit edilmiştir (Yüksel, 2005, s. 271).

Yüksel tarafından Ankara'da gerçekleştirilen çalışmada, işsizlerin önemli bir bölümünün bu süreçte aile ve çevrelerinin kendilerine karşı olan yaklaşımlarının olumsuzlaştığını, toplumsal baskı hissettiğini ve aile huzurlarında da bozulmaların olduğunu belirttikleri görülmüştür (Yüksel, 2003, s. 35).

2.2.2. İşsizliğin Toplumsal ve Davranışsal Sonuçları

Çalışma ve bir iş sahibi olma, bireylere maddi olarak güvenlik altında bulunma duygusunun yanında mensubiyet, grup morali, kendini belirli kılma, bir değer yargısı oluşturabilme, düzen ve yeterlilik kazandırması açısından oldukça öneme sahiptir (Keser, 2004).

Ayrıca çalışma yaşamının bireyler üzerindeki en büyük olumlu etkilerinden biri de sosyal ortam içinde bulunmalarıdır (Aytaç ve Keser, 2002).

İşsizliğin sebebiyet verdiği asıl önemli problem burada ortaya çıkmakta, işsizlik bireylerin bütünleşme vesilesi olan iş bağınyı yok ederek, bireyleri toplum içerisindeki iş bölümünden ve dayanışmadan uzaklaşmasına neden olmaktadır (Özer ve Topal, 2017, s. 52). Bu durum, bireylerin içe dönük ve dışarıya kapalı (Yılmaz vd., 2004, s. 167), yani sosyal uyumu olmayan ve problemlili bireyler haline gelmesine yol açmaktadır (Özer ve Topal, 2017, s. 52).

Bu bağlamda işsizlik, başta birey olmak üzere aynı zamanda bireylerin ailesine ve içinde yaşadığı topluma çok çeşitli maliyetler yüklemektedir (Biçerli, 2007, s. 423). Öyle ki işsizlik, gelir dağılımı dengesizliğine ve toplumsal huzurda bozulmalara, göçün hızlanmasına ve nüfus hareketliliklerinin artmasına, suç eğilimlerinin ve suç oranlarında artmalara, intihar vakalarında artışlara ve ailevi sorunlara sebebiyet vermektedir (Topbaş, 2007, s. 170).

Ayrıca işsizlik, bireylerin yaşam standartlarının düşmesine, yoksulluk yaşamasına sebebiyet veren ve bu söz konusu nedenlerle de başta kendisine ve içinde yaşadığı topluma öfke duymasına, toplumda yer alan diğer bireylerle ilişkilerinin bozulmasına, kendisini yalnız ve toplum tarafından dışlanmış hissetmesine kaynaklık eden bir problemdir (Adak, 2010, s. 105-106).

İşsizliğin sebep olduğu en önemli sorunlardan biri yoksulluktur. İşsizlik nedeniyle meydana gelen yoksulluk, başta sağlıklı beslenme olmak üzere birçok toplumsal sorunla ilişkilidir. AB ülkelerini kapsayan araştırmada, işsizliğin yoksulluğa yol açan faktörlerden biri olduğu ve bireylerin tekrar çalışmalarını güçleştirerek kısır döngüye sebep olduğu saptanmıştır (Adak, 2010, s. 111-112).

Yapılan çalışmalarda işsizliğin toplumsal etkilerinin yanında alkol, boşanmalar, hırsızlık, uyuşturucu kullanımı ve intiharlar gibi davranışsal bozukluklar arasında da pozitif bir bağlantısının olduğu (Biçerli, 2007, s. 423), işsizlerin önemli bir bölümünün toplumsal baskı hissettiği (Yüksel, 2003, s. 28) ve işsizliğin anomiyi, sosyal izolasyonu, olumsuz tutumları ve davranışları artırdığı tespit edilmiştir (Kumaş, 2001, s. 133).

Yüksek düzeyde seyreden işsizliğin süreklilik arz eden bir yapıya kavuşmasıyla toplumda gelişen anomik süreçler, toplumu kültürel yönde bir çöküntüye götürerek bireylerin toplumsal yapıya, değerlere yabancılaşmış, bütünleşmesini sağlayamamış, topluma ve geleceğe olan inancını yitirmiş yığınlar haline gelmesine (Karataş, 1994, s. 43) ve toplumsal çatışmaların ve ahlaki çözümlerin artmasına kaynaklık etmektedir (Dursun, 2012, s. 53). Bilhassa genç işsizliğinin artması ve toplumsal olarak desteklenmemesi bütün toplumu etkisi altına alacak sonuçlara neden olmaktadır (Karataş, 1994, s. 42-43).

İşsizlikten en fazla etkilenen kurum aile kurumudur (Özer ve Topal, 2017, s. 55). İşsizliğin sebep olduğu stres ortamı, ailenin genel yapısında bozulmalara neden olarak aile fertlerinde çözülmeye ve aile kurumunun dağılmasına kaynaklık edebilmektedir (Kılınç, 2012, s. 29). Bu durumun yaşanmasında işsizliğin neden olduğu gelir kaybının önemli bir etken olduğu söylenebilir (Dursun, 2012, s. 53).

İşsizliğin aile üzerinde, anne-baba tutum ve davranışlarında olumsuz değişimler, evlilik doyumunun azalması, boşanmaların artması, eşler arasındaki çatışmaların çoğalması, çocukların duygusal ve bilişsel gelişimlerinin sekteye uğraması gibi oldukça önemli olumsuz etkileri mevcuttur (Sümer vd., 2013, s. 51).

Geleneksel Türk aile yapısında ailenin reisi olarak erkeğin kabul görmesi (Kurt, 2006, s. 373) ve biçilen öncelikli rol gereği ailenin rızkını temin ederek aileyi geçindiren kişi konumunda bulunması nedeniyle (Adak, 2010, s. 111) bilhassa erkeklerin işsizliği ailenin yapısını zayıflatarak boşanmalarda önemli bir faktörü oluşturmaktadır (Özer ve Topal, 2017, s. 55). Zira yapılan sosyolojik araştırmalar, aile reisinin işsiz olmasının eşler ve çocuklar üzerinde sorunlara neden olduğu, şiddete, geçimsizliğe ve boşanmaya zemin hazırladığı ve çocuklarda sosyalleşebilme sürecini baltaladığını ortaya koymaktadır (Çizel vd., 2011, s. 29).

Starkey'in çalışmasında, işsizlik ile boşanma arasında bir ilişkinin olduğunu ve ayrıca erkeklerin işsiz kalmasının kadınların işsiz kalmasına oranla boşanmada daha etkili olduğunu tespit etmiştir (Sümer vd., 2013, s. 53).

Kılınç (2012) tarafından işsizliğin aile ilişkilerini etkilerinin incelendiği çalışmada, işsiz bireylerin ağırlıklı olarak eşlerine karşı olan tutum ve davranışlarının değiştiği, çocuklarına karşı otorite kaybı olduğu, eşlerinin ve çocuklarının kendilerine karşı olan tutum ve davranışlarında değişiklik olduğu şeklinde cevaplar verdikleri tespit edilmiştir (s. 163).

Türkiye’de gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise, işsizlerin önemli bir kısmının yaş aralığının evlenme yaş ortalamasının üzerinde olmasına karşın halen bekar olduklarını tespit edilmiştir. Bu durum da göstermektedir ki işsizlik, işsiz bireyleri evlenme ve ev kurma imkanlarından yoksun bırakarak aile kurumunun oluşmasına da mani olabilmektedir (Adak, 2010, s. 111).

İşsizlik, birey ve ailesi için sosyal dışlanmayı da beraberinde getirmektedir (Erol, 2013, s. 62). Bilhassa uzun süreli işsizlik önemli bir dışlanma sebebidir (Erol, 2013, s. 53) ve birden çok boyutu bulunan sosyal dışlanmanın tüm boyutlarında işsizliğin etkisi görülmektedir (Şenol, 2010, s. 76).

Neden sonuç ilişkisi açısından bakıldığında da işsizlik ile sosyal dışlanma arasında sıkı bir ilişkinin varlığı görülmektedir (Şenol, 2010, s. 76). İşsizlik sonucunda işten ve işin sağladığı sosyal yararlarından uzak kalan birey toplumdaki uzaklaşacak (Ören ve Yüksel, 2012, s. 42) ve asosyalleşme eğilimleri beraberinde sosyal dışlanmayı getirecektir (Murat ve Şahin, 2011, s. 64). Bu durum da işsiz bireyin sosyopsikolojisinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olacaktır (Ören ve Yüksel, 2012, s. 42).

Şenol (2010) tarafından işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkilerini araştırıldığı çalışmada, işsizliğin sosyal dışlanmaya maruz kalmada önemli seviyede etkisinin olduğu ve işsiz bireylerin çalışanlara göre oldukça yüksek seviyede sosyal dışlanma yaşadıkları tespit edilmiştir (s. 267).

Sosyal dışlanma neticesinde topluma yabancılaşan bireyler, kendilerini güçsüz, yalnız, sahipsiz, başıboş ve mutsuz hisseder (Erol, 2013, s. 63). Ayrıca Aile, akraba, komşu ve yakın arkadaş gibi daha yakın ilişkileri zarar görür (Şenol, 2010, s. 80). Bu durumda bireylerin içinde buldukları toplumun değerlerinden uzaklaşarak bireysel ve toplumsal manada çözümlerin yaşanmasına sebep olur (Erol, 2013, s. 63).

Sosyal dışlanmanın yanı sıra, ülkelerde gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin coğrafi açıdan dengesiz dağılması, kendisine karşı ayrımcılık yapıldığını düşünen ve bulunduğu bölgede iş bulma ümidini yitiren bireylerin iş sahibi olma imkanının daha fazla olduğunu düşündüğü bölgelere göç etmesine, dolayısıyla toplumsal yapının değişmesine neden olabilmektedir (Özer ve Topal, 2017, s. 54).

İşsizliğin neden olduğu toplumsal ve bireysel sonuçların en önemlilerinden biri de bireylerin intihar riskini artırmasıdır (Özer ve Topal, 2017, s. 53).

İşsizlik, bireylerin gelirlerinde azalmaya, tüketime dair alışkanlıklarında değişmeye ve sosyal açıdan izole olmaya neden olmaktadır (Topbaş, 2007, s. 162). Bu durum ise birtakım psikik durumun bir araya gelmesi ile ortaya çıkan ve anormal bir ruhsal durum olarak tanımlanan (Durkheim, 2013, s. 76) intihara ve intihar girişimlerine önemli bir etken oluşturmaktadır (Adak, 2010, s. 113).

Bilhassa ekonomik krizlerin etkilerinin büyük olduğu dönemlerde ekonomide yaşanan düşüşler işsizlik oranlarını yükseltmekte ve bunun neticesinde de intihar oranlarında da artışlar görülmektedir (Özer ve Topal, 2017, s. 53).

Topbaş (2007) tarafından ülkemizde yapılan çalışmada, erkeklerin intihar oranlarından işsizliğe, işsizlikten ise ekonomik nedenlerle gerçekleşen intihar oranlarına ve işsizlikten geçim sıkıntısı sebebiyle intihar oranlarına doğru bir nedensel ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (s. 171). Tunalı ve Özkaya (2016) ise çalışmalarında, işsizliğin intiharlara, intiharında işsizliğe sebep olduğu bulgusuna ulaşmışlardır (s. 68).

Ülkemizde gerçekleşen intihar vakalarının sebepleri genel olarak incelendiğinde ise ekonomik nedenler yanında, ailede yaşanan geçimsizliğinde işsizlikten kaynaklandığı göz önüne alındığında, işsizlik nedeniyle gerçekleşen intiharların toplam intihar oranları içerisinde ilk sırada yer aldığı görülmektedir (Topbaş, 2007, s. 163).

İşsizliğin sebebiyet verdiği toplumsal ve davranışsal etkilerden bir diğeri de suç oranlarındaki artışlardır (Dursun, 2012, s. 53).

İş ve çalışma, olumlu anlamda bireyleri birçok konuda kendisine bağımlı hale getirmektedir. İşsizlik ise bireylerin kendine ve ailesine karşı güven sağlayamamasına bağlı olarak suç işlemeye yönelmesine yol açabilmektedir (Kumaş, 2001, s. 97).

Özellikle uzun süren işsizlik, bireylerin ruhsal yapılarını daha olumsuz yönde etkileyerek bireyleri suça itebilmektedir. Bireyler ortaya çıkan maddi kayıplar yanında çevresel faktörlerin de etkili olması ile birlikte suç işlemeye yönelebilmektedir (Özer ve Topal, 2017, s. 52).

Ayrıca, işsizlik neticesinde toplumla bütünleşmeden mahrum kalınması bireylerin kendilerini yalnız ve dışlanmış hissetmelerine, toplumun kabullendiği değer ve normlardan uzaklaşmalarına ve böylece suç işlemeyi olağan gören grupların tesiriyle suç sayılan fiillere yönelmelerine sebep olabilmektedir (Karataş, 1994, s. 66).

Yurt dışında gerçekleştirilen saha araştırmalarında, işsizliğin suç işleme eğilimine neden olan önemli etkenlerden biri olduğu ve yüksek oranlı işsizliğin

yaşandığı ülkelerde suç işleme eylemlerinin daha üst seviyelere çıktığı tespit edilmiştir (Özer ve Topal, 2017, s. 52).

İşsizlik durumu, bilhassa mala karşı işlenmekte olan suçlarda önemli bir sosyal etken olarak görülmektedir (Dursun, 2012, s. 53). Ülkemizde, ekonomik krizlerin etkisiyle işsizlik oranlarının yükseldiği, işgücüne katılım oranlarının ise düştüğü dönemlerinde ekonomik mahiyetli suç olaylarında önemli düzeyde artışların olduğu görülmektedir (Adak, 2010, s. 112).

İşsizliğin neden olduğu önemli toplumsal ve davranışsal etkilerden bir diğeri de toplumda karamsar, gelecek kaygısı taşıyan bireyler oluşturması ve bunun neticesi olarak da öfkeli ve patlamaya hazır bir ruhsal yapıya sebebiyet vermesidir (Aytaç ve Keser, 2002).

İşsizliğin özellikle yaygın ve uzun süreli bir hal alması, sisteme ve topluma karşı derin bir öfke ve nefret duyguları ile beraber tepkisel davranışların da çoğalmasına neden olmaktadır (Yılmaz vd., 2004, s. 166). Bu durum ise işsiz bireylerin hem ruhsal hem de fiziki sağlığını olumsuz etkilemesinin yanı sıra sağlıklı ilişkiler kurmasının önünde engel teşkil etmekte (Yüksel, 2003, s. 28), bölünme ve toplumsal çatışmalara ortam oluşturmaktadır (Yılmaz vd., 2004, s. 166).

Yüksel (2003) tarafından Ankara'da gerçekleştirilen ve yurt dışında gerçekleştirilen çalışmalarla da paralellik gösteren çalışmada, işsizlerin önemli bir bölümünün kızgınlık duyduğu saptanmıştır (s. 28).

İşsizliğin bir diğer toplumsal ve davranışsal etkisi de işsiz bireylerde sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı madde kullanımlarının çalışan bireylere oranla daha yüksek düzeyde olmasıdır (Yılmaz vd., 2004, s. 179).

İş ve çalışma sayesinde ekonomik edinim, mutluluk, yaşam memnuniyeti sağlayarak kendini gerçekleştiren bireylerin, işsiz kalmaları sonucu işin getirdiği kazanımlardan mahrum kalmaları ile ortaya çıkan can sıkıntısı bireyleri söz konusu zararlı alışkanlıklara yöneltebilmektedir (Kumaş, 2001, s. 115). Bu alışkanlıklar da ailevi problemlere ve hatta şiddete varan davranışlara sebep olabilmektedir (Murat ve Şahin, 2011, s. 65).

2.2.3. İşsizliğin Somatik (Fizyolojik) Sonuçları

İşsizlik yalnızca bireylerin psikolojik sağlıklarını etkilemekle kalmamakta aynı zamanda fiziksel sağlıklarını da olumsuz olarak etkilemektedir (Sümer vd., 2013, s. 49).

İşsizliğin birey sağlığına olan somatik etkileri ile en sık ilişkisi bulunan kavram strestir (Karataş, 1994, s. 46). Olumsuz bir yaşam olayı ve önemli bir stres kaynağı olan işsizliğin (Kıdır, 2017, s. 1370), strese neden olduğu gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde de açık bir biçimde ortaya konmuştur (Karataş, 1994, s. 47).

İşsiz bireylerin başa çıkma yöntemlerini yeteri kadar kullanamamaları (Yılmaz vd., 2004, s. 175), yani istenilmeyen sonuçları kontrol altına alamamaları ve çaresizlik duygusuna kapılmaları, yaşamlarını rahat ve huzurlu bir hale dönüştürmeye yönelik güdülerini olumsuz yönde etkileyerek bireylerde psikolojik sıkıntı (Kumaş, 2001, s. 116), heyecan ve gerginlikten kaynaklanan bazı psikosomatik hastalıklar ortaya çıkmasına ve ruh-beden bütünlüklerinin bozulmasına neden olmaktadır (Yılmaz vd., 2004, s. 175).

Ayrıca gerçekleştirilen çalışmalar, uzun dönemli işsizliğin bilhassa erkeklerde hem işle alakalı fiziksel aktiviteleri hem de spor, egzersiz vb. aktiviteleri bariz bir biçimde azalttığı için fiziksel olarak çalışabilme kapasitelerinde zayıflamaya neden olduğunu göstermiştir (Sümer vd., 2013, s. 50).

İşsizliğin sonuçlarına ilişkin yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında, işsizliğin ve işsizliğin sebep olduğu stres ile diğer olumsuz psikolojik etkilerin ortaya çıkardığı somatik rahatsızlıklar (Karataş, 1994, s. 46-48; Sümer vd., 2013, s. 49; Kumaş, 2001, s. 134; Yılmaz vd., 2004, s. 175; Dursun, 2012, s. 53):

- Kalp ve dolaşım sistemi hastalıkları ile kalp krizi risklerinde artış,
- Yüksek ya da düşük kan basıncı ve kolesterol,
- Baş ağrıları ve solunum rahatsızlıkları,
- Mide ağrıları, hazımsızlık sorunları, ülser ve bağırsak hastalıkları,
- Kas yapısının zayıflaması ve iş yapma gücünün azalması,
- Bağışıklık sisteminin zayıflaması, direnç düşüklüğü ve cilt rahatsızlıkları,
- Beslenme bozuklukları ve uyku sorunları,
- Bebek ve çocuklarda raşitizm ve diğer hastalıklarda artış riski,

şeklinde sıralanabilmektedir.

İşsizliğin neden olduğu bu söz konusu somatik etkilerin ortaya çıkması ya da farklılık göstermesi ise bazı etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir. Bu etkenler ise (Kumaş, 2001, s. 133-134; Yılmaz vd., 2004, s. 168):

- Bireylerin ekonomik durumları,
- İşsizlik süresi,

- İşsizlerin cinsiyetleri, yaşları ve medeni durumları,
- İşsizlik haricinde üstlenilmesi gereken sorunların varlığı,
- Sosyal yardımların etkisi,
- Toplumun işsizlere karşı olan bakış açısı, kuralları, değer yargıları ve idealleri,
- Toplumun sorunları çözümede ve aşabilmede gösterdiği çabalar,
- İşsizlerin toplum içerisindeki sosyal sınıfı,
- İşsizlerin kendi durumlarını kavrayabilme yetisi,
- İşsizlerin daha önce çalıştıkları iş durumu,
- İşsizlerin daha önce işsizlik tecrübesi yaşayıp yaşamama durumu,
- İşsizlerin meslekleri konusunda tecrübeli olma ya da olmama durumu,
- İşsizlerin sosyal güvenceye sahip olma ya da olmama durumu,
- İşsizlerin psikolojik durumu,

olarak sıralanabilir.

Araştırmalar, işsizliğin psikosomatik rahatsızlıklara sebebiyet vermesinin yanı sıra söz konusu rahatsızlıklardan kaynaklı ölüm riskini de artırdığını göstermektedir (Sümer vd., 2013, s. 49).

Konuyla ilgili olarak Gardner, Crawford ve Worris tarafından yapılan araştırmada, işsizlik ile kardiyovasküler rahatsızlıklar, bronşit, akciğer ve mide kanserlerinden kaynaklı ölümler arasında güçlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir (Karataş, 1994, s. 49).

Avustralya'da gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise bilhassa 16-25 yaş aralığında yer alan genç işsizlerin, çalışan veya eğitimine devam edenlere göre ölüm oranının 8,6 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Sümer vd., 2013, s. 51).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAŞA ÇIKMA, DİN VE DİNİ BAŞA ÇIKMA

3.1. BAŞA ÇIKMA

Stres, 1960'lı yıllarda önemli yaşam olayları ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda birtakım psikolojik problemlerle ilişkisi kurulan bir kavramken, 1970'li yıllarda stres yaşayan her bireyin rahatsızlık geçirmediği tezi ortaya atılarak bir ara değişken olarak Freud'un "Savunma mekanizmaları" yeniden ele alınmış, strese neden olan durumlarda kullanılan veya depresyon, psiko-somatik rahatsızlıklar gibi problemlerle ilişkili olduğu görülen (Şahin ve Durak, 1995, s. 57) ve strese neden olan durumlarla uğraşma sürecini (Atkinson vd., 2010, s. 509) ifade eden "başa çıkma" kavramı ortaya konmuştur (Şahin ve Durak, 1995, s. 57).

Günümüz insanının bir parçası haline gelen ve önlenbilmesi çoğu zaman çok zor bir hal alan stres (Hökelekli, 2009, s. 217-218), başa çıkma mekanizmaları açısından tarihsel süreç içerisinde beş farklı açıdan ele alınmıştır. Bunlar, Freud'un ortaya koyduğu psikoanalitik kuramda önerdiği "*savunma mekanizmaları*", Erikson'un yaşam dönemleri teorisindeki "*bireysel kaynaklar*", davranışçı akım ve evrim kuramında yer alan "*genetik şekilde programlanmış olan bir tepki*", Selye, Canon gibi araştırmacılarca ortaya atılan "*genetik olarak programlanmış bir tepki*" ve uyum sağlamaya yönelik olarak değişken "*bilişsel ve davranışsal çabalar*" şeklinde sıralanmaktadır (Şahin ve Durak, 1995, s. 57).

Lazarus ve Folkman, başa çıkma yollarına ilişkin bir model geliştirerek başa çıkmayı; stresli durum veya olayların yol açtığı duygusal gerilimi azaltma, yok etme ya da bu gerileme dayanma amacıyla gösterilen bilişsel, davranışsal ve duygusal tepkilerin bütünü olarak tanımlamışlardır. Başa çıkma bu modelde, bireyin içten ve dıştan gelen taleplere göstermiş olduğu başarılı veya başarısız olduğu tüm gayretleri kapsamaktadır (Tuğrul, 2000, s. 15) ve başa çıkma konusuna ilişkin yapılan birçok çalışmada bu başa çıkma modeli temel alınmaktadır (Bacanlı vd., 2013, s. 81).

Söz konusu bu stresle başa çıkma modeli, stresin neden olduğu tepkilerin değiştirilebilmesini temin edecek beceriler sağlayarak stresin düzeyini azaltmayı amaçlar (Özmen ve Önen, 2005, s. 171).

Lazarus ve Folkman'a göre bireylerin strese neden olabilecek olaylara bakış açıları, stresle başa çıkabilmelerini etkileyecek olan en önemli unsurdur (Tokur, 2011, s. 74). Zira başa çıkma anlamlandırmayı (Hökelekli, 2009, s. 218) ve bu anlamlandırma sonucunda ortaya konan öğrenilmiş davranışları içermektedir (Hancıoğlu, 2017, s. 132).

Buna doğrultuda bireyler, strese sebebiyet veren bir olay ya da durumla karşı karşıya kaldıklarında iki aşamada durumu değerlendirerek anlamaya çalışır. İlk aşamada ön değerlendirme söz konusudur ve olayın tehdit içerip içermediği tespit edilmeye çalışılır. Olayın tehdit olarak algılanması halinde ise strese verilecek tepkilerin belirlendiği ikincil değerlendirme aşamasına geçilerek söz konusu durumla nasıl mücadele edilebileceği saptanmaya çalışılır (Topuz, 2003, s. 62-63).

Strese karşı duygusal, bilişsel, fiziksel ve davranışsal tepkiler verilebilmektedir ve strese verilecek olan tepkileri bilmenin yanı sıra başa çıkma sürecini zorlayıcı etkileri devre dışı bırakabilmekte stresle başa çıkmada oldukça önemlidir (Özmen ve Önen, 2005, s. 171).

Bireylerin stresle doğrudan başa çıkabilmeleri için kullanabilecekleri üç seçeneği mevcuttur. Bunlar; sorunun varlığının kabul edilmesi manasına gelen "yüzleşme", sorunu kabul etme ve yetinme manasındaki "uzlaşma" ve sorunla yüzleşmeyi kabul etmeme anlamındaki "geri çekilme" dir (Hökelekli, 2009, s. 221).

Ayrıca duruma, olaya ve kişiye göre değişmekte olan ve bilinçli bir çabayı içeren başa çıkmada kişiler duygusal yeteneklerini, zihinsel güçlerini ya da manevi kaynaklarını kullanabilmektedir (Topuz, 2003, s. 62).

Stres kaynağına ve strese karşı bireylerin verecekleri tepkileri belirleyen birden çok etmen vardır. Etkili ve sağlıklı bir biçimde stresle başa çıkabilmede bireyin kişilik yapısı, psiko-sosyal özellikleri, düşünce yapısı ve sosyal destek durumu önemli bir rol üstlenmektedir. Olumsuz kişilik özellikleri, gerçekçi olmayan irrasyonel düşünceler, kaçınma, erteleme ve yanlış kararlar alma gibi özellikler ise stresle etkin ve sağlıklı bir şekilde başa çıkmayı engellemektedir (Aydın ve İmamoğlu, 2001, s. 44).

Ayrıca strese neden olan durumlara karşı bireylerin kullanacakları başa çıkma tarzları cinsiyet, yaş, statü, ekonomik düzey, öz güven, denetim odağı, iyimserlik, kötümserlik hastalık durumu ve kültürel yapı gibi oldukça çeşitli faktörlere bağlı olarak değişebilmekte ve bireye has bir özellik taşımaktadır (Hökelekli, 2009, s. 220; Ağargün vd., 2005, s. 222).

Stres ve başa çıkmaya ilişkin gerçekleştirilen çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre strese dayanıklı olabilmek ve stresle sağlıklı bir şekilde başa çıkabilmek için yapılması gerekenler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Tuğrul, 2000, s. 15-16):

- Strese neden olan olay veya durumu gerçekçi bir biçimde değerlendirmek,
- Benlik saygısını yitirmeden öz değerlendirmeyi gerçekçi biçimde gerçekleştirmek,
- Söz konusu olay veya duruma ilişkin olarak yapılabilecek bir şeylerin varlığına mutlak surette inanmak,
- Hali hazırdaki çevresel destek faktörlerinden yardım almak, yeni ve etkin kaynaklar oluşturmak,
- Olabildiğince fazla ve farklı başa çıkma yolları bulmak ve bu yolları denemek.

Bunların dışında stresle başa çıkmada uygulanacak birtakım teknikler bulunmaktadır. Bunlar ise; nefes egzersizi, biofeedback, otojenik ve progressif gevşeme, egzersiz, sağlıklı beslenme, spor, sigara ve alkol gibi kötü alışkanlıklardan uzak durma gibi “*bedenle ilgili teknikler*”; makul olmayan inançlardan uzaklaşma, problem çözme, etkili iletişim becerisi kazanma ve zihinsel düzenlemeleri içeren “*zihinsel teknikler*”; A tipi davranış şeklinin değiştirilmesi, güvenli bir davranış şekli kazanılması, zamanın düzenli kullanımının sağlanması, öfkeyi yenmek gibi “*davranışsal teknikler*” dir (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 186-294; Atkinson vd., 2010, s. 516-519; Aydın ve İmamoğlu, 2001, s. 45).

3.1.1. Stresle Başa Çıkma Tarzları

Strese neden olan olay ya da durumların meydana getirdiği psikolojik ve duygusal uyarılma oldukça rahatsız edicidir ve bireyler bu rahatsız edici durumu azaltabilmek için (Atkinson vd., 2010, s. 509) strese neden olan durum ya da olaya ilişkin değerlendirmeleri neticesinde bireylerin bilişsel ve davranışsal çabaları olarak başa çıkma tarzları devreye girmektedir (Hökelekli, 2009, s. 219).

Folkman ve Lazarus, ortaya koydukları stresle başa çıkma modelinde başa çıkma çabalarını problem odaklı ve duygu odaklı şeklinde iki gruba ayırmışlardır (Türküm, 2002, s. 25). Buna göre, söz konusu başa çıkma tarzları yaşanan sorunlara, durumlara ve bireylere göre değişmekle birlikte (Şahin ve Durak, 1995, s. 57), bu süreçte bireyler

problem odaklı başa çıkma ya da duygu odaklı başa çıkma denilen iki farklı yol deneyebilirler (Atkinson vd., 2010, s. 509).

Bireylerin değişikliği olanaklı görüp görmemelerine göre kullanacakları başa çıkma tarzı değişebilmektedir. Buna göre bireyler, sorunun değişebileceğine inanırlarsa problem odaklı başa çıkma tarzını, değişmeyeceğine inanırlarsa gerilimi azaltabilmek için duygu odaklı başa çıkma tarzını tercih etmektedirler (Ekşi, 2001, s. 23).

Folkman ve Lazarus, gerçekleştirdikleri çalışmalarda stres durumlarının yüzde 98'inde bireylerin her iki yaklaşımı da kullandıklarını saptamışlardır (Avşaroğlu, 2007, s. 21). Buna göre, birçok kişi problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkma tarzlarını birbiri ardınca ya da aynı anda kullanmaktadır (Ekşi, 2001, s. 23; Atkinson vd., 2010, s. 509).

Her ne kadar stresle başa çıkabilmede genel itibarla iki farklı yoldan bahsedilse de, strese neden olan bir olay ya da durumla karşılaşan birey söz konusu olayla ya da durumla başa çıkabilmek için ne kadar çok yöntem kullanırsa başa çıkma konusunda o denli başarılı olacak ve daha az etkilenecektir (Tuğrul, 2000, s. 15).

3.1.1.1. Problem Odaklı Başa Çıkma

Bireyin, ortaya çıkan özgül problem ya da durumla onu değiştirebilmek ya da gelecekte ondan kaçabilmek adına bir yol arama çabasına problem odaklı başa çıkma denilmektedir (Atkinson vd., 2010, s. 509). Bu başa çıkma tarzı aktif, serinkanlı, bilinçli ve aktif çabaları kapsamaktadır (Şahin ve Durak, 1995, s. 57).

Tehdit edici unsuru yok etmeye veya söz konusu unsurun etkisini azaltmaya dair etkinlikler içeren problem odaklı başa çıkmada (Türküm, 2002, s. 25), birey öncelikli olarak sorunu tanımlar, soruna dair farklı çözümler üretir, bu çözümleri yarar ve maliyet açısından değerlendirir ve en uygun çözümleri seçerek uygulamaya koyar (Atkinson vd., 2010, s. 509).

Problem odaklı başa çıkmada, birey çevreyi değiştirmek yerine kendiyile alakalı yeni beceriler kazanmak ve alternatif kaynaklar üretmek gibi içe yönelimli stratejiler de uygulayabilmektedir. Bu ise bireyin becerisine, kendini denetleyebilme kapasitesine ve deneyimlerine bağlı olarak değişebilir (Atkinson vd., 2010, s. 510).

Problem odaklı başa çıkma, sorunun kaynağına ilişkin olarak alternatif yollar geliştirmeyi ya da farklı bir şeyler yapmayı hedefler ve planlama, aktif başa çıkma,

diğer etkinlikleri bırakarak soruna odaklanma problem odaklı başa çıkma tarzları arasındadır (Hökelekli, 2009, s. 219; Ekşi, 2001, s. 23).

Strese neden olay ya da durumlarda problem odaklı başa çıkmayı kullananlar strese durumundan ve sonrasında daha düşük depresif eğilimler göstermektedirler. Ayrıca bu başa çıkma tarzı, bireylerin strese neden olan etkenlere daha uyumlu bir tepki göstermelerine de yardımcı olmaktadır (Atkinson vd., 2010, s. 510).

Şahin ve Durak (1995), başa çıkma tarzlarına dair ölçek uyarlama konulu çalışmalarında, problem odaklı başa çıkma tarzlarının batıda gerçekleştirilen çalışmalarla paralel olarak iyimserlikle pozitif, daha düşük düzeyde psikolojik semptomlarla ise negatif yönlü bir ilişkisinin bulunduğunu ve bu başa çıkma tarzının uyumlu türden bir başa çıkma mekanizması olduğunu saptamışlardır (s. 69).

3.1.1.2. Duygu Odaklı Başa Çıkma

Duygu odaklı başa çıkma tarzı, strese neden olan durumla mücadele etmek yerine uyarıya neden olan tehdit unsurunun etkisini azaltabilmek için sorundan uzaklaşma, gerçekliğini inkar etme ve yaşanmakta olan olumsuz durumun başkalarıyla paylaşımı gibi faaliyetleri içermektedir (Türküm, 2002, s. 25).

Genellikle problemin denetlenemez bir durum aldığını düşünen bireyler duygu odaklı başa çıkma tarzını kullanırlar (Atkinson vd., 2010, s. 510) ve değiştiremeyecek hale gelen durumu ya da olayı hafif tutmak için çabalarlar. Amaçları, gerilimi azaltmaktır (Hökelekli, 2009, s. 219).

Duygu odaklı başa çıkmada davranışsal ve bilişsel stratejiler şeklinde iki farklı yol kullanılabilir. (Atkinson vd., 2010, s. 510).

Strese neden olan olay ya da durum karşısında birey çeşitli savunma mekanizmalarını kullanarak söz konusu gerçeği farklı şekilde algılamaya çalışır. Bunu yaparken de söz konusu olayı ya da durumu kontrol etme, kabullenme, bastırma, yeniden yorumlama gibi bilişsel ve durumdan uzaklaşma, öfkeyi dışa yansıtma, sosyal destek arama, duygularını yiyerek, içerek ve ağlayarak boşaltma ve egzersizler yapma gibi çeşitli davranışsal çabalar sarf eder (Kula, 2002, s. 240; Hökelekli, 2009, s. 220; Aydın ve İmamoğlu, 2001, s. 44; Şahin ve Durak, 1995, s. 57).

Strese neden olan olay ya da durum karşısında bireyler tarafından kullanılan duygu odaklı başa çıkma tarzları dışında, yine stresli durumlarda duyguya yönelik olarak gerçekleşen, stresle doğrudan başa çıkılabilecek zamana kadar bireylere yardımcı

olan ve bilinçsiz eylemlerden oluşan “savunma mekanizmaları” da bulunmaktadır (Atkinson vd., 2010, s. 512).

Bastırma, akla uydurma, tepki oluşturma, yansıtma, entelektüelleştirme ve yer değiştirme gibi unsurları içeren bu duyguya yönelik savunma mekanizmaları strese neden olan durumu değiştirmemekte, sadece strese neden olan durumun algılanışını ve durumla ilgili düşünceleri değiştirmektedir. (Atkinson vd., 2010, s. 512-515).

3.2. DİN KAVRAMI VE DİNİN RUH SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.2.1. Din ve Dindarlık Kavramları

Latince karşılığı “religion” olan din kelimesi birleştirmek, bağlamak, tören ve ayinlere katılmak, kendini ibadete vermek gibi anlamlara gelmektedir. Arapçada ise din kelimesine itaat, borç, yol, ceza, yargı, millet, usül, örf, adet ve tutulan yol gibi çeşitli manalar verilmektedir (Pazarlı, 1982, s. 26-27; Peker, 2013, s. 29).

Terim anlamı olarak ise tam bir tanımlanmamış olan din, İslami perspektife göre; insanlara mutluluk yollarını, yaratılış gayelerini, Allah’a nasıl ibadet edeceklerini gösteren, kendi istekleri ile dini kabul eden akıl sahibi kişileri hayır olan işlere yönlendiren, Allah tarafından konulmuş ilahi bir kanundur (Karagöz, 2017, s. 76). Başka bir tanımla ise İslami açıdan din; amentü esaslarına dayanan, Allah’ın emirlerinin peygamberimiz Hz. Muhammed tarafından bildirilen ve insanlarca inanılıp güdülen yoldur (Pazarlı, 1982, s. 27).

İslami perspektif dışında kalan din adamları, ahlakçılar, filozoflar, sosyologlar ve materyalistler ise kendi dini görüşleri doğrultusunda din ile ilgili olarak çeşitli tanımlamalarda bulunmuşlardır. Bu din tanımlarında bir ittifak bulunmamaktadır (Pazarlı, 1982, s. 29). Ancak konuyla ilgilenen yabancı araştırmacılarca yapılan din tanımları en iyi haliyle; “bir denge, bütünlük ve uyum kaynağı”, “bir erdem ve olgunluğa ait temel”, bir iyileştirici ilişkilere ait model” ve yüksek insani potansiyellere geçişin yolu” şeklindedir (Pargament, 2005, s. 280).

Ayrıca Geertz tarafından, dinin öznel ve sosyal kutupları göz önünde bulundurularak yapılan; “varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkide bulunan bir semboller sistemi.” şeklindeki din tanımı, dinin statüsünü

ifadelendirmiş olmasından dolayı psikoloji ve sosyoloji bilimleri açısından önem taşımaktadır (Hökelekli, 2005, s. 69-70).

Psikolojik anlayış açısından ise din, genellemeye tabi tutulmuş düşünceleri, inançları ve tasavvurları, insanların soyut ve manevi bakımdan varlığı algılama tarzını, gerçekliğin anlamını ve tanımını içermektedir (Hökelekli, 2010, s. 39).

İradeye bağlı keyfi hareketlerin bir neticesi olmayan etkin bir varlığa yahut etkiye, dikkatli ve özenli şekilde tabi olmayı ifade eden din, insan aklının en eski ve yaygın uğraşlarından birisi olması nedeniyle yalnızca tarihsel veya toplumsal bir olay değil, aynı zamanda birçok insan için büyük önem taşıyan bir ilgi alanıdır (Jung, 2010, s. 5).

Önemli bir ilgi alanı olmasının yanında din, bireyler ve toplumlar için en önde gelen ihtiyaçtır (Pazarlı, 1982, s. 37). Çok az insan din konusunda tarafsız kalmaktadır (Pargament, 2005, s. 280) ve başlangıcından bugüne kadar tüm insanlar ve toplumlar inançları ile beraber yaşam sürdürmüştür. Bu nedenlerle dinin insan yaşamından soyutlanması mümkün değildir (Yavuz, 2013, s. 17).

Nitekim dinler tarihçisi Konstan, dinin insanlık tarihi içerisinde en etkili amil olduğunu, insan tabiatının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve insanın mahiyeti denilince akla ilk gelenin din olduğunu belirtmiştir. Alman filozof Müller ise, insanların tapınma ve din ihtiyacının doğuştan geldiğini savunmuş, James ise ilmin ve dinin kainatın sınırlarına ermek için kullanılan iki anahtar olduğunu dile getirmiştir (Karagöz, 2017, s. 35).

İnsanın dini kabulleniş düzeyini gösteren bir kavram olan dindarlık (Peker, 2012, s. 42) ise öncelikli olarak inançtan kaynaklanan, zihinsel ve duygusal faktörlerden beslenen bir yaşayış biçimini ifade etmektedir. Bir başka ifade ile dindarlık, inanan insanın inancına bağlanması ve bunu davranışlarıyla yansıtmasıdır (Yavuz, 2013, s. 245).

Dindarlık, bireyin bağlı bulunduğu dine ait inançlar, ilgi ve etkinliklerle meşgul olma düzeyini ve bireysel ya da grupsal anlamda yapılaşmış biçimleri içeren bir kavramdır. Yapı olarak tek biçimli ve sabit bir durum değildir. Gruplara göre değişebileceği gibi, kişilerin inanç düzeyleri, bilgi seviyeleri, yaşları, cinsiyetleri gibi durumlara bağlı olarak değişebilen dinamik bir süreçtir (Hökelekli, 2010, s. 43-44).

Dindarlık, ilk belirtilerini dini buyruklara uymada göstermektedir. Bunların başında ibadetler ve dini ve ahlaki kurallara uyma ve uyum sağlama gelmektedir. Diğer alanlardaki beklentiler ise uyum sürecini takip eder (Yavuz, 2013, s. 246).

Kendini birçok alanda açığa çıkaran dindarlığın, Glock ve Stark tarafından beş farklı boyutunun olduğu ortaya konulmuştur. Bu boyutlar ise şu şekilde sıralanmaktadır (Kula, 2005, s. 57; Hökelekli, 2010, s. 51-55):

- *İdeolojik (İnanç) Boyutu*: Bu boyut tüm dini yapıların merkezini oluşturur ve din ile bağ kurmanın temel şartıdır. İnançın ideolojik yönünü de içermektedir.
- *Törenselleşmiş (İbadet ve Uygulama) Boyutu*: Dini yaşantının temel öğelerinden biridir ve dini benimseyen bireylerin yapmaları gereken ödevleri ve görevleri kapsar.
- *Tecrübe (Duygusal) Boyutu*: Dini tecrübe olarak isimlendirilen, inananların yüce varlığı içinde hissetmesi, yani Allah ile bağı bulunan insanın bu bağa bağlı olarak hissettiği duygu, sezgi ve algılarıdır.
- *Zihinsel (Bilgi) Boyutu*: İnanılan din hakkındaki inançlar, değerler, ibadetler, kavramlar, kurallar gibi konularda edinilen bilgilerdir ve dinin ayrılmaz bir niteliğini oluşturur.
- *Etki Boyutu*: Dini yaşantının, beden ve ruh sağlığı, kişilik, ahlak, karakter ve yaşam biçimi gibi hayatın birçok alanının meydana getirdiği çeşitli etkilerdir.

Dindarlığın boyutları içerisinde yer alan inanç boyutu dinler açısından olmazsa olmaz bir vasıf içermekte ancak, tek başına yeterli olmamaktadır. Ayrıca, Sayılan ilk dört boyut dinsel açıdan bağlılığı belirleyebilmek için referans olabilmekle beraber, sadece bir veya birkaç boyutta dindar olmak tüm boyutlarda da dindar olmak anlamına gelmemektedir (Kayıklık, 2011, s. 197).

3.2.2. Din ve Ruh Sağlığı

Din, insan hayatının amacını ve anlamını açıklayıcı bir sistem şeklinde hizmet vermekte (Holm, 2007, s. 26), bu sistem bütünlüğü içerisinde de bireylerin üstesinden gelemediği ve kontrol edemediği durumlarla başa çıkmada, dini inanç, davranış, düşünce ve ilişkileri vesilesiyle huzur ve rahatlama sağlamaktadır (Topuz, 2003, s. 70). Ayrıca din, insan için anlaşılması güç olan olayları belli bir çerçevede içerisinde kabul edilebilir hale getirmektedir (Holm, 2007, s. 26).

Yerine göre bir sığınak, bağlanma ve kurtuluş olarak algılanan din insanın yaşamını bütünüyle kapsar (Yavuz, 2013, s. 19) ve bu önemli rolü sayesinde sadece travmatik ölçekli sorunlarla değil, aynı zamanda hayatın devam ettirilebilmesi, anlamlandırılması, planlanması, sorunlara göğüs gerilebilmesi (Ayten, 2012, s. 15-16) ve gerçekliğin algılanabilmesi ve yorumlanabilmesinde birçok birey için referans noktasıdır (Kula, 2005, s. 114). Zira, din ve dini inanç, yaşamın temel dayanaklarını oluştururlar ve bu nedenle bireylerin psikolojik durumlarında önemli bir yeri vardır. Ayrıca bireylerin olumlu şahsiyet özellikleri edinmelerinde ve ruh sağlıklarının korunmasında da oldukça önemli katkılar sunar (Şentürk, 2010, s. 24).

İnsanlar stresli bir durumla veya olayla karşı karşıya geldiklerinde, bu durum ve olaydan kurtulabilmek adına inançlarından, dini uygulamalarından veya sosyal ilişkilerinden faydalanmaktadırlar. Din de bu söz konusu sistemin bir parçasıdır (Karakaş ve Koç, 2014, s. 570).

Dinin etkisinin bir kısmı, bireylerin türlü ihtiyaçlarını ve ilgilerini karşılayabilme yeteceğine bağlı olmakla birlikte (Pargament, 2005, s. 284), bireylerin dini inançlarını, din anlayışlarını, ibadete dair davranışlarını ve Tanrıya karşı olan tasavvurlarını ruh sağlıkları ile içselleştirebilme durumları ile de yakından ilgilidir (Yapıcı, 2013, s. 47).

İnsanlar inandığı ilahi kuvvete ve kuvvetin kendisine yardım edeceğine dair inançlarının güçlü olması halinde psikolojik gereksinimlerini karşılarlar ve hem doyuma hem de huzur ve mutluluklarına katkı sağlarlar (Tarhan, 2010, s. 210-211; Yapıcı, 2013, s. 93). Çünkü insanların kutsal bir varlığa inanma, güvenme ve sığınma ihtiyacı vardır. İnsandaki psikolojik sorunlar ancak inancı sayesinde aşılabılır (Tarhan, 2010, s. 217). Bundan dolayı bireylerin manevi desteğe dair algılarının ruh sağlıkları üzerinde önemli etkileri vardır (Yapıcı, 2013, s. 93).

Özellikle dindar bireylerin kendilerini ilahi kuvvete vermeleri, ona bağlanmayı güçlendirir. İnsanın dünyada bağlandığı şeylerin yıkılmasını veya güçsüz kalmasını tecrübe etmesi durumunda dini sığınmanın önemi daha da fazla artmaktadır (Yavuz, 2013, s. 120). Zira zorluklar dini inancın güçlü olması ile aşılabilmektedir (Yavuz, 2013, s. 166).

Araştırmacıların büyük çoğunluğu, dindarlık ile ruh sağlığı arasında genel olarak olumlu bir ilişkinin olduğunu (Yapıcı, 2013, s. 57; Köylü, 2007, s. 80), dinin kaygı, karamsarlık, korku, yıkılmışlık gibi durumlarından kurtulmada etkisinin bulunduğunu

tespit ve kabul etmiş olsalar da (Yavuz, 2013, s. 392), konuya ilişkin farklı sonuçların saptandığı araştırmalarda bulunmaktadır (Yapıcı, 2013, s. 57).

Bu nedenle, din ile ruh sağlığı arasındaki ilişkinin mahiyeti yüzyıllar boyunca tartişma konusu olmuş ve bakış açılarına göre farklı çıkarımlarda ve yaklaşımlarda bulunulmuştur (Yapıcı, 2013, s. 46).

Jung, uzun yıllar süren deneyimleri sonucunda İşlam dininde olduğu gibi dini, hayatın düzene girmesi ve ruhi hastalıkların tedavisinde önemli bir etken olduğunu, dinlerin ruhsal sorunların çözümleri için psikoterapik bir sistem olduğunu savunmuştur (Yavuz, 2013, s. 348).

Jung'un yanı sıra, Maslow, James, Allport, Peck, Frankl, Adler ve Jahn gibi bazı psikologlar da dinin ruh sağlığına olan olumlu etkisini ön plana çıkarırken, Freud, Ellis ve Dittes gibi bazı psikologlar ise konuyla ilgili olarak olumsuz bir yaklaşım sergilemişlerdir. Ancak Freud gibi dinin ruh sağlığını olumsuz etkilediğini savunarak olumsuz yaklaşım sergileyen psikologlar bile hayal kırıklığı, stres ve ruhsal çöküntü içinde bulunan insanlarda sanal bir biçimde dahi olsa dinin önemli bir yardımının bulunduğunu kabul etmektedir.

Fromm ise konuyu analitik bir tavırla açıklamış ve mensup olunan dinin yapısına bağlı olarak şekil alan dindarlık türüne göre ruhsal sağlığın farklılık göstereceğini ve hümanist dinlerin ruh sağlığını olumlu, otoriter dinlerin ise olumsuz yönde etkileyeceğini savunmuştur (Yapıcı ve Kayıklık, 2005, s. 178).

Dini inançların ve uygulamaların ruh sağlığına nasıl etkide bulunduğuna ilişkin olarak üç model bulunmaktadır. Söz konusu bu modeller ve içerikleri aşağıdaki gibidir (Köylü, 2007, s. 80-86):

Sosyal Destek Modeli: Bu modele göre, bireylere destek sağlayan sosyal ilişkiler psikolojik olarak sağlığı koruyarak ruhsal sorunların önlenmesinde yardımcı olmaktadır. Dini katılımlar da bir tür sosyal destek çeşidini oluşturduğundan dindar bireyin ruhsal sorunlarına doğrusal olarak etki sağlayacağı kabul edilmektedir.

Psikolojik Model: Bu model psikologların stresi azaltıcı model olarak isimlendirdikleri modeldir ve modelin çalışma şekli dini açıdan farklı şekillerde izah edilebilmektedir. Buna göre; dini katılımların estetik yönü sayesinde bireyi aşkın bir duruma yönlendirmesi; bireylerin sıkıntılarını Allah'a aktararak sıkıntılarını vermiş olduğu huzursuzluktan sıyrılmaları; dinin bireylerde meydana getirdiği olumlu bakış açısı sayesinde stresi daha az yaşamaları ve dinin stresle başa çıkmada etkin bir kaynağı

oluşturması; dini metinlerde bulunan kıssaların bireylere ümit aşılması; dini katılımın korku, kızgınlık, ümitsizlik gibi olumsuz duygular yerine sevgi, hoşgörü, affetme gibi olumlu duyguları canlandırması gibi etkenler sayesinde bireyler ruhsal olarak rahatlayarak stresten arınmaktadırlar.

Dini Emir ve Yasaklar Modeli: Birtakım dini emirler ve yasaklar bireyin ruh ve beden sağlığına iki şekilde katkı sağlamaktadır. İlk olarak, birçok din insana zarar verecek alışkanlıkları nefyederek sağlıklı yaşamayı emretmektedir. İkinci olarak ise yine birçok din inananlarına kendilerine saygı duymayı ve canlarını korumalarını emretmektedir. Bu sayede bireyler fiziksel olarak kendilerini iyi hissederler ve bu durum psikolojilerine olumlu olarak yansır. Döngüsel olarak daha az stres ve depresif tutumlarda fiziksel sağlığı olumlu yönde etkilemektedir.

3.2.2.1. Dinin Psiko-Sosyal İşlevleri

İnsanları kuşatan ve birçok insan tarafından kurtuluş yolu olarak görülen, gücünü olayları anlamlandırması, düzenlemesi ve dengelemesinden alan (Tokur, 2011, s. 74) dinin pek çok psiko-sosyal işlevi bulunmaktadır.

Öyle ki dine ve kutsal olana inanan birey, ruhsal olarak bir sığınak edinmiş olur, dinginlik kazanır, kontrol edemediği durumlarda ve güçsüz ve yetersiz kaldığı zamanlarda güven ve teselli bulur (Tarhan, 2010, s. 22).

Din, insan hayatına sağladığı güven ve anlam ile hayat memnuniyetini artırması, ibadetleri yerine getirmenin verdiği huzur ve dini grupların sağladığı sosyal destek sayesinde bireylerin mutlu olmasını temin eder (Hökelekli, 2010, s. 67-68). Zira, Kur'an'ın mutlu bir yaşam için tavsiyesi (Karakaş, 2014, s. 58); “Erkek veya kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız ve mükafatlarını elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.” (Nahl 16/97) şeklindedir.

Dini inancın ve dine bağlılığın bireylere sağladığı bir diğer fayda, dinin bireylerin üzüntü ve ızdıraplarını azaltması, bireylere teselli aşıl原因 bir umut kaynağı olmasıdır. Zira insan yüce bir varlığa bağlanarak dünyada bulamadığı, gelip geçici olmayan, tüm ruhu ve bedeni kuşatan güven duygusunu sürekli olarak sağlamış bulunmaktadır (Cengil, 2003, s. 139-140). Umudun olduğu her yerde mutlak surette dinde vardır ve umut ile din ayrılmaz bir bütündür (Bahadır, 2011, s. 96).

Koenig ve arkadaşları, din ve iyi oluş arasındaki ilişkiyi inceleyen yüz araştırma üzerinde yaptıkları çalışmada, araştırmaların yüzde seksen'den fazlasının dindarlık ile geleceğe ilişkin daha çok umut ve iyimserlik arasında bir ilişki bulunduğunu saptamışlardır (Dein, 2014, s. 4).

Kımtır (2012) tarafından dindarlık ve umut ilişkisinin araştırıldığı çalışmada da, dindarlık ile umut arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve dindarlık düzeyi yüksek olanların umut düzeylerinin de yüksek olduğu ve belirlenmiştir (Kımtır, 2012, s. 138).

Dinin sağladığı ahiret inancı, bireyler için stresin baş kaynağını oluşturan ölüm korkusuna (Öner, 1988, s. 33), yokluk ve sıkıntı zamanlarında umutsuzluğa düşmelerine mani olur (Şentürk, 2010, s. 40). Zira, nereden geldiğini ve nereye gideceğini bilen birey, kendine belirlediği hedef vasıtasıyla sebeplere sarılarak hayatına bir anlam kazandırır, umutlarını canlı tutar ve zorlukların üstesinden gelebilir (Toprak, 2018, s. 24-26).

Dine olan bağlılık aynı zamanda psikolojik sağlamlığı temin eden önemli bir kaynağı oluşturmaktadır. Konuya ilişkin gerçekleştirilen çalışmalarda, din ve maneviyat ile psikolojik sağlamlık arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır (Uysal vd., 2017, s. 142).

Dini inançlar, davranışlar ve tutumlar bireylerde psikolojik sıkıntıların oluşmasını engellerken, aynı zamanda bireylerin psikolojik olarak iyi olmalarında önemli bir etkidir (Yeğin, 2010, s. 248).

Yüce bir yaratıcının varlığına inanmak, inanan bireyin en büyük motivasyon kaynağını oluşturur. İnanan birey yalnız olmadığını, onu bilen, duyan, sıkıntı anlarında yardım eden yüce bir varlığın olduğunu hisseder ve bu his bireyin psikolojik darlığa düşmesine engel olur (Aydın, 2009, s. 89). Allah inancı sayesinde birey yalnızlık duygusundan kurtulur, çevresine uyum sağlar ve Allah inancı bireyin olumsuz olayların neden olduğu birçok engeli aşmasına yardımcı olarak yoğun bir üzüntü yaşamasını engeller (Şentürk, 2010, s. 30).

Din ve dini yaşayış, yaşamın getirdiği olumlu ve olumsuz süreçlerde bireylere mukaddes değerlerin ortaya çıkması, muhafaza edilmesi ve dönüşümünün sağlanmasında yardımcı olan farklı ve benzeri bulunmayan kaynakları bireylere sunan anlam arayışıyla da düzenli bir etkileşim halindedir (Pargament, 2005, s. 303). Zira din, bireylerin hayatlarına yeni birtakım anlamlar kazandırır ve yaşanan sıkıntılar ile bireyleri dener ve yeni şeyler öğretir. Yapılan çalışmalarda insanların yaşadıkları

zorluklardan birtakım dersler edindikleri tespit edilmiştir. Clark, tutarlı ve anlam içeren dini açıklamaların bireylerin sorunlarını çözmelerine ve duygularını düzenlemelerine katkı sağladığını belirtmektedir (Kula, 2002, s. 241).

Birçok insanı tehdit eden ve hem fizyolojik hem psikolojik manada etkileyen unsurlardan birisi olan stresle mücadelede konusunda da en etkili kaynak dindir (Tokur, 2011, s. 74). Zira din, inanan bireyler için önem derecesi yüksek bir psikolojik yardım unsurudur (Köylü, 2010, s. 26) ve strese neden olan duruma uyum sağlamaya çalışan bireylerin söz konusu durumla başa çıkabilmede kullandıkları ve bir çıkış yolu aradıkları önemli bir etken din ve dini inançlarıdır.

Konuyla ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda bu gerçeği ortaya koymuştur. Bireylerin yüzde 45'inin stresle karşılaştıkları zamanlarda bazı dini davranışlar gerçekleştirerek sorunla baş etmeye çalıştıkları, hastalık, travma ve ölüm gibi olumsuz durumlar karşısında ise bireylerin yüzde 78'inin dini birtakım değerlere yöneldikleri saptanmıştır (Kula, 2002, s. 240-241).

Kavas (2013) tarafından ülkemizde gerçekleştirilen çalışmada, dindarlık düzeyi yükseldikçe, stresle başa çıkma yöntemlerine ilişkin puan ortalamalarının da yükseldiği, yani dindarlığın stresle başa çıkmayı güçlendirdiği ortaya konmuştur (s. 157).

Kur'an'da da, stresli bir yaşantının kaynağı olarak (Karakaş, 2014, s. 58) insanların Allah'ı anmaktan yüz çevirmeleri (Taha 16/24), yani dini yaşayıştan uzak kalmaları gösterilmiştir.

Stresin temelinde “yok olma korkusu” yatmaktadır. Bu korku, varlığın kaybedilmesi yani ölüm olabileceği gibi varlık düzeyindeki bir halin yok olması, yani sağlık, itibar, maddiyat ve iş gibi yaşamla ilgili değerlerin kaybedilmesi de olabilmektedir. Dini inancın, insanların yaşadığı strese olan olumlu etkisi de bu noktada yani yok olma korkusu üzerindedir (Öner, 1988, s. 15-16). Din ve dini yaşayış, bireylerin kronik hale gelmiş bu yüksek düzeydeki korkularını yani strese maruz kalmalarını engelleyerek, daha sağlıklı ve iyi bir ruhsal yapıya bürünmelerine yardımcı olmaktadır (Köylü, 2010, s. 26).

İnsanlar güvensizlik duygusuna kapıldıklarında da, bir ilahi kudrete sığınarak ve ona teslim olarak kendilerini güvence altına almaları halinde, karşılaştıkları stres ve olumsuz durum karşısında daha dayanıklı hale gelmektedirler (Öner, 1988, s. 37).

İnsanların ruhunu kuşatan ve gerçek anlamda huzur sağlayan din, bilhassa güçlü bir maneviyata sahip olan insanların depresyonla başa çıkabilmelerinde önemli etkiler

göstermektedir (Cengil, 2010, s. 138-140). Konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında 70 araştırmanın 42'sinde dindar olan bireylerin olmayanlara göre daha az depresyonlu oldukları (Dein, 2014, s. 4) ve çeşitli değişkenlere göre farklılık göstermekle birlik genel itibarla depresyonla dini inanç arasında ters yönlü bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır (Yapıcı, 2013, s. 121).

Dein (2014), dindarlık ile depresyon araştırmasının sonuçlarının bu durumları ortaya koymasında; genetik faktörler, dindarların dinsel ilkeleri gereği alkol ve uyuşturucu gibi maddelere olan olumsuz tutumları, dinsel bir gruba üyelik sonucu alınan sosyal desteğin etkili olabileceğini düşünmektedir (s. 4).

Stack konuyla ilgili gerçekleştirdiği bir çalışmada, din ve dindarlığın depresyonu en az üç değişik şekilde etkilemekte olduğunu ileri sürmüştür. Stack, dinin toplumsal destek sağlaması ile depresyonu azaltmasından yola çıkarak "toplumsal bağlılık" hipotezini; dinin iyimserlik ve ümit aşılama fonksiyonu ile depresyonu azalttığından yola çıkarak "tutarlılık" hipotezini; dinin insanlara sağladığı ilahi hikmet ve kader inancı sayesinde insanların hadiseleri daha iyimser yorumlamalarına yardımcı olduğundan yola çıkarak ise "hikmet" hipotezini ortaya koymuştur (Tokur, 2011, s. 70-71).

Dini inanç ve kaygı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda ise farklı sonuçlar elde edilmekle birlikte (Yapıcı, 2013, s. 116), incelenen 76 çalışmanın 35'i, dindarlık seviyesi yüksek kişilerde daha az korku ve kaygı unsuruna rastlandığını, 10'unda ise dindarlık düzeyi yüksek olan bireylerin daha fazla korku ve kaygı seviyesine sahip olduğunu, kalan 31 çalışmada ise bir ilişkinin olmadığı ya da kompleks ilişkilerin olduğu saptanmıştır (Köylü, 2010).

Dinin başka bir işlevi de genel anlamda öz saygıyı pozitif yönde etkilemesidir (Yapıcı, 2013, s. 100). Din, bireye sağladığı umut ile bireyin psikolojisine önemli düzeyde destek sunar ve olumsuz durumu kontrol edebileceğine dair inancını güçlendirerek öz saygısını artırır (Karaca, 2003, s. 85). Ayrıca bilhassa dua ve ibadetler de bireylerin kendilerini geleceğe iyimser bakabilmelerini, daha kontrollü olmalarını sağlayarak bireylere güven ve öz saygı sağlamaktadır (Yapıcı ve Kayıklık, 2005, s. 184).

Dindarlık ile öz saygı arasındaki ilişkiyi ele alan 29 çalışmanın 16'sında din konusunda daha ilgili olan bireylerin öz saygı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Dein, 2014, s. 4).

Gündelik hayat içerisinde bizi zor durumda bırakan ve sıkıntıya sokan öfke duygusuyla başa çıkabilmede de din önemli bir rol oynamaktadır. Bunda ise dinin insanlara aşıladığı zorlukları yeneceğine dair inanç, sabır ve mükafat gibi faktörler etkilidir (Yeğin, 2010, s. 247-248).

Dinin önemli fonksiyonlarından biri de dinin bireylere ibadetlere katılım ve başka bireylerle iyi ilişkiler kurma konusunda teşvik etmesi ve bu sayede bireylerin dindaşları ve dini kurumlarla birbirlerine sosyal destek sağlamalarıdır. Sağlanan bu sosyal destek de yardımlaşma, paylaşım gibi etkinlikler sayesinde stresin etkisini azaltabilmektedir (Topuz, 2003, s. 68).

Ayrıca dinin, bireye sağladığı sosyal destek sayesinde, diğer ruhsal sorunlarda olduğu gibi intihar vakalarının da azalmasında veya önlenmesinde oldukça önemli katkıları vardır (Köylü, 2010, s. 14-15).

Dini ibadetlere katılım sağlayan bireyler, dindaşlarıyla kurduğu arkadaşlık sayesinde psikolojik sorunlarını hafifletmekte bu durum da bireyin intihara olan meylini azaltmaktadır. Ayrıca dini inançlar, günlük hayatın neden olduğu stres, kaygı, öfke gibi durumları kabullenebilme seviyesini artırmakta, bireylere stresli olayları yeniden yapılandırabilme kabiliyeti kazandırmakta ve böylece intihar riskini azaltmaktadır (Köylü, 2007, s. 162). Nitekim intihar riskinin araştırıldığı 68 çalışmanın 57'si, dindarlık seviyesi yüksek olan bireylerde daha az intihar vakasının yaşandığını tespit etmiştir (Köylü, 2010, s. 14-15).

Dinin eşler arası ve aile içi ilişkilerde de olumlu etkileri söz konusudur. Clark'ın çeşitli çalışmalardan elde ettiği sonuçlar doğrultusunda, en az haftada bir dini kurumlara gidenlerin boşanma oranlarının daha az olduğu, eşlerin dindarlığının daha uzun süreli aile mutluluğuna olumlu katkı sağladığı ve saygı sevgi ve sadakatlarının daha fazla olduğunu tespit etmiştir (Yapıcı, 2013, s. 70-71).

Koenig tarafından gerçekleştirilen çalışmada, konu hakkında yapılan 38 araştırmanın 35'inde dindarlık eğilimi yüksek olanların aile hayatlarında daha mutlu oldukları saptanmıştır (Tokur, 2011, s. 73).

Din, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerin kullanımı konusunda da önemli etkilere sahiptir. Konu ile ilgili gerçekleştirilen araştırmaların çoğunda, dindarlık seviyesi yüksek bireylerin alkol ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerin kullanımının daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Köylü, 2010, s. 25-26).

Nitekim Koenig'in yaptığı çalışmada, incelenen 120 araştırmanın 98'inde dindar olanlar içerisinde uyuşturucu madde kullananların sayısının daha az olduğu tespit edilmiştir (Tokur, 2011, s. 73). Gartner ise, konuyla ilgili incelediği 12 araştırmanın 11'inde dindarlıkla alkol ve uyuşturucu kullanımı arasında ters yönlü ilişkinin bulunduğunu saptamıştır (Yapıcı, 2013, s. 64).

Hodge'ye göre bu durumun ortaya çıkmasında, hem manevi yaşantının hem de dinsel katılımın etkisi olduğu gibi, ilahi kudret ile olan içsel ilişkinin sosyal ortamda yaşanan dışsal dindarlığa nazaran daha etkili olmasıdır (Köylü, 2010, s. 26).

Dindarlık ruh sağlığının yanında, bireylerin umut ve moral seviyelerini yükselterek beden sağlığı açısından da önemli bir fonksiyonel görev icra eder (Karaca, 2003, s. 85). Zira, din ile sağlık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, genel olarak dini yaşamı benimsemenin bireyleri ruhsal problemlerden korumasının yanı sıra, fiziksel problemlere karşı da koruyucu bir işlevinin olduğunu ve problemlerin tedavisinde destekleyici bir işlevinin bulunduğunu ortaya koymaktadır (Ayten, 2013, s. 8). Bu etki özellikle olumlu dini başa çıkma etkinliklerini kullananlarda görülmektedir (Ayten, 2012, s. 78-79).

Sonuç olarak, din ve dini inanç bireylere birçok psiko-sosyal kazanım sağlamaktadır. Bu kazanımları özetlemek gerekirse, din ve dini inanç (Hökelekli, 2010, s. 74-76; Bahadır, 2011, s. 171):

- Allah ile güçlü bir bağ kurulmasını sağlayarak hayatı anlamlandırma, kendini tanıma ve anlama, kontrol duygusu geliştirme, hataların farkına varma, kişisel gelişim ve öz saygı konularında bireylere destek sunarak tedavi edici bir özellik taşır.
- Stres, kriz ve sosyal çatışmaları daha kolay bir şekilde aşabilmeye yardımcı olur ve başa çıkma sürecini destekler.
- İyileştirmeye yönelik olarak daha güçlü güven ve umut geliştirme imkanı sunarak iyileşme sürecini hızlandırır. Üzüntüyü giderir, huzur ve mutluluk temin eder.
- Bireysel ve toplu yapılan ibadetler ile stres, kaygı, korku, depresyon, yabancılaşma ve umutsuzluk gibi olumsuz ruhsal durumların yatıştırılması ve azaltılmasında önemli bir destek sağlar. Ayrıca toplu ibadetler bireylere sosyalleşme ve sosyal destek imkanı sunar.

- Aile ve diğer insanlarla olan ilişkileri düzenler ve kuvvetlendirir. Sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıkların kazanımını engeller ve sağlıklı bir bedensel gelişimi destekler.
- Acı tecrübe doğuran olayları ve ölüm hadisesini sükunetle karşılayabilme, ölümden sonrası için endişe ve korkulardan uzaklaşmayı sağlar ve önemli bir düzenleyici görevi görür.
- Bunalım ve psiko-somatik rahatsızlıklara yakalanma ihtimalini daha aza indirir ve koruyucu ve önleyici bir görev icra eder.

3.3. DİNİ BAŞA ÇIKMA

İnsanların strese neden olan bir olayla karşılaşmaları halinde inançları ve dini pratikleri söz konusu sorunla başa çıkabilmede önemli bir yere sahiptir. Bundan ötürü, bireyin yaşamında dinin önemli bir yerinin olması halinde başa çıkma sürecinde de yer alma olasılığı da o denli artmaktadır (Kula, 2005, s. 60).

Zira, stresten ve sıkıntılardan kurtulabilmenin yegane yolu din, dini inanç ve İlahi Kudrete olan tam teslimiyettir (Öner, 1988, s. 57). İnsanlar, dini inançları sayesinde sakinlik kazanmakta, duygusal olarak rahatlamakta, sosyal destek sağlamaktadır. Ayrıca, yine dini inançları sayesinde ölüm korkusunun önemsenmemesi ve hastalıklarda bir hikmetin var olduğunu düşünme yoluyla da ruhsal manada önemli düzeyde rahatlamaktadırlar (Köylü, 2010, s. 27).

Bu doğrultuda ortaya çıkan dini başa çıkma süreci, insanların süregelen hayatları içerisinde karşı karşıya kaldıkları strese neden olan hayat olaylarına karşı manevi yapılarından kaynaklanan bilişsel ve davranışsal teknikleri kullanmalarıdır (Ekşi, 2001, s. 14). Bir başka ifade ile dini başa çıkma, insanların stresle ve problemle mücadele esnasında inançlarını kullanma yoludur (Karakaş ve Koç, 2014, s. 570).

Oldukça zengin bir süreci içeren dini başa çıkma, sıkıntılı ve zor zamanlarda sorunların, dini inançlar, değerler, davranışlar (Ayten, 2012, s. 40-41) ve İlahi Kudretin karşılaşılan bu sorunlara yardım ettiği duygusu ile sorunların anlam kazanabilmesinde (Köylü, 2010, s. 27), anlamın korunabilmesinde ya da dönüştürülmesinde, sorunları hafifletmede ya da engellemede ve sorunun çözümünün kolaylaştırılmasında kullanılmaktadır (Ayten, 2012, s. 40-41).

Dini başa çıkma tutumları diğer başa çıkma tutumlarına göre daha başarılıdır. Bunun nedeni ise dini başa çıkmanın diğer başa çıkma tutumlarını etkileyerek harekete geçirmesi ve genel itibarla insani çabalarla kontrol edilemeyecek olaylarda kullanılmaya başlanmasıdır (Topuz, 2003, s. 71).

Carver ve arkadaşları, başa çıkma ile dini başa çıkmayı karşılaştırdıkları çalışmada, kullanılan dini başa çıkma yöntemlerinin sonuçlarda önemli ve benzersiz bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir (Tokur, 2011, s. 75).

Bazı araştırmalar, dini inançların ve uygulamaların özellikle bazı durumlarda daha olumlu etkilerinin olabileceğini göstermektedir. Buna göre Mattlin ve arkadaşlarının stresli yaşam olaylarıyla karşılaşan bireylerle yapılan çalışmada, sevilen bir yakının ölümü, aile içi sorunlar, işsiz kalmak gibi yüksek kayıp yaşayan bireylerin kullandıkları dini başa çıkma yöntemlerinin, depresyon ve kaygıyı azaltmada daha etkili olduğu saptanmıştır (Pargament, 2005, s. 296).

Strese neden olan durum ya da olaylarla başa çıkmada dinin kullanım sırasının araştırıldığı çalışmalara göre de dinin, ölüm durumlarında birinci sırada, tehlikeye neden olan durumlarda üçüncü sırada, müdahaleye ihtiyaç duyulan durumlarda ise on beşinci sırada yer aldığı saptanmıştır (Topuz, 2003, s. 66).

Pargament'e göre de doğum, ölüm, trajedi gibi yaşam olaylarında dinin daha tatmin edici açıklamalar ve yaklaşımlar sergilemesi, ayrıca söz konusu durumlarda gerçekleştirilen dini ritüellerin stresi yok etmesi ve insanı Allah'a bağlayarak insanları birtakım durumlara hazırlaması dini tarzda başa çıkma metodunun kullanımını artırmaktadır (Kula, 2005, s. 60).

Karşılaşılan stresli ve zorlayıcı bir durumda, din ile başa çıkma arasında üç farklı boyutta ilişkiden bahsedilmektedir. Buna göre; din sıkıntılı zamanlarda doğal olarak devreye girerek sorunları ilahi kudrete havale etmede bireye yardım ederek başa çıkmanın *bir parçası* olabilir. Din, kabullenme, tatmin edici açıklamalar ve telafi edici faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonuçları sayesinde başa çıkma sürecine *yardımcı* olabilir. İnsanların başına gelen olumsuz tecrübeler insanları dine yöneltebilmektedir. Bu durumda da din, başa çıkmanın *bir ürünü ve sonucu* da olabilir (Uysal vd., 2017, s. 140; Bahadır, 2011, s. 66-67).

Ayrıca, dini başa çıkma çok amaçlı yapısından ötürü kişisel gelişimi artırıcı, konfor, anlam ve amaç sağlayıcı, Allah'a ve diğer insanlara yakın olma duygusunu kuvvetlendirici olabilir. Yine dini başa çıkma çok biçimli yapısıyla edilgen, aktif, kişisel

ya da kişiler arası olabilmektedir. Başa çıkma tarzı açısından ise dini başa çıkma problem ve duygu odaklı olabilir. (Ekşi, 2001, s. 27-28).

Dini başa çıkmayı daha etkili ve sıklıkla kullanma da bir takım kişisel farklılıklar mevcuttur. Konuya ilişkin gerçekleştirilen pek çok çalışmada, belirli bir dini yönelimi bulunanların, içgüdümlü dindarların ve kadınların dini başa çıkma etkinliklerini daha fazla kullandıkları ve daha yararlı gördükleri saptanmıştır (Ekşi, 2001, s. 44). Ayrıca gelişim dönemleri veya yaş, ırk, kişilik yapısı, sosyo-ekonomik durum, eğitim durumu, ruhsal ve zihinsel sağlık durumu gibi faktörler başa çıkma sürecine etki edebilmektedir (Ayten, 2012, s. 72-73).

Dini başa çıkmanın ortaya çıkardığı sonuç, amaca hizmet edebilecek olan dini başa çıkma kriterinin tercihi, kullanan bireyin hedefleri ve tüm bunların sosyal kaynaklarla bütünleşebilme seviyesi ile ilgilidir. Bu duruma göre dini başa çıkma faydalı olduğu gibi zararlı da olabilmektedir (Ayten, 2012, s. 69).

Zira, dini başa çıkma denildiğinde anlaşılan ilk şey daha çok bireyin algısındaki Tanrı imajıdır. Pozitif ve olumlu Tanrı imajı bireylerin daha olumlu değerlendirmelerde bulunmasına ve anlam oluşturmalarına yardımcı olurken, olumsuz Tanrı imajı ise iyi olmayan Tanrı ve ceza kavramlarını akla getirebilmektedir. Bu nedenle olumlu Tanrı imajı bireylere kazanım sağlarken, olumsuz Tanrı imajı ise bireyler için tehdit ve kayıplara neden olabilmektedir (Tokur, 2011, s. 82-83).

3.3.1. Dini Başa Çıkma Tarzları

Pargament ve arkadaşları, dinin insanın karşı karşıya kaldığı sıkıntı ve zorluklarla başa çıkabilmesinde yardımcı bir rolünün olduğunu, bu doğrultuda kullanılan otuz çeşit başa çıkma yaklaşımının bulunduğunu ve bunların ortak davranış açısından üç başlık altında kategorize edilebileceğini belirtmektedir. Kontrol duygusunun sağlanabilmesi için söz konusu olan üç dini başa çıkma yaklaşımı şu şekildedir (Pargament, 2005, s. 286; Karakaş, 2014, s. 9-10; Topuz, 2003, s. 73-74; Kula, 2005, s. 60-61):

- *Kişisel Yönelimli veya Kendi Kendini İdare Eden:* Birey strese neden olan bir durum karşısında Allah'tan herhangi bir yardım beklemeden kendi çaba ve imkanları ile sorunun üstesinden gelmeye çalışır. Bu dini başa çıkma tarzında birey herhangi bir ilahi güçten yardım beklemez, aktiftir ve Allah'a karşı bireyin sorumluluklarını ön plana çıkar.

- *Erteleme Yönelimli veya Kararı Başkasına Bırakan:* Birey strese neden olan durum karşısında pasiftir. Hiçbir şey yapmayarak sorunu Tanrıya havale eder ve Allah'ın olaya müdahale etmesini bekler. Bu dini başa çıkma tarzında kontrol Allah odaklıdır ve çözümün kaynağı Allah'tır.
- *İşbirlikçi:* Birey strese neden olan durum karşısında Allah ile iş birliği içerisinde. Birey ve Tanrı sorunun çözümünde aktif birer ortak. Bu dini başa çıkma tarzında bireyin kişisel kontrolü yüksek seviyededir.

Pargament ve arkadaşları bu üç başa çıkma yaklaşımından yola çıkarak geliştirdikleri ölçekle de analitik destek sağlamışlardır. Buna göre; *kişisel yönelimli* dini başa çıkma, daha yüksek seviyede öz saygı ve daha fazla kişisel kontrol duygusu ile bağlantılı olduğu, *erteleme yönelimli* dini başa çıkmanın hoşgörüsüzlük, düşük öz saygı, problem çözmede zayıflık gibi olumsuz durumlarla bağlantılı olduğu, *işbirlikçi* dini başa çıkmanın ise daha yüksek kontrol duygusu ve öz saygı ile kontrolde şans faktörünün daha düşük etki duygusu gibi olumlu etkenleri sağladığı görülmüştür. Sonuç olarak ruh sağlığı açısından dini başa çıkmanın bileşenleri, ilahi güce dair inançlarını insani girişimlerle kendine has bütünleştirme tarzlarına dayandığı söylenebilir (Pargament, 2005, s. 286).

Pargament ve arkadaşlarınınca gerçekleştirilen, insanların karşılaştıkları günlük hayata dair problemlerde çözüm yolu olarak dini nasıl kullandıklarına dair başka bir araştırmada ise altı farklı dini başa çıkma tarzının olduğu saptanmıştır. Bu tarzlar ise aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kula, 2005, s. 63; Ekşi, 2001, s. 42-43):

- *Manevi Temelli Dini Başa Çıkma:* Bireyin Allah ile olan sevgisi üzerine kurulu olan bu dini başa çıkma tarzında, ortaya konan bilişsel, zihinsel ve davranışsal etkinliklerde Allah ile samimi bir ortaklık söz konusudur.
- *İyi Amellerde Bulunma:* Bireyin, olumsuz ve stresli olaylarla uğraşmak yerine, daha iyi şekilde ve dine bütünleşmiş şekilde yaşamasıdır.
- *Dini Memnuniyetsizlik:* Bu dini başa çıkma tarzında dinden, cami, kilise gibi dini ritüellerin gerçekleştirildiği mekanlardan uzaklaşma, inançları sorulama ve Allah'a kızgın olma söz konusudur.
- *Dini Destek:* Strese neden olan olay esnasında bireyin din görevlilerinden ve diğer dindar bireylerden yardım ve destek sağlamasıdır.

- *Dini Yalvarma*: Bireyin başına gelen olaydan kurtulabilmek için Allah'tan mucizevi bir yardım istemesidir. Başına gelen olaydan dolayı Allah'a kızgınlığı da içerebilir.
- *Dini Kaçınma*: Bireyin karşılaştığı stresli durum karşısında kutsal kitap okuyarak ya da ölüm sonrasına odaklanarak yaşadığı stresli durumdan kaçınmasıdır.

3.3.2. Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma

Pargament ve arkadaşlarının gerçekleştirdikleri araştırmalar neticesinde, insanların genel manada olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı başa çıkma metoduna başvurdukları saptanmıştır (Hökelekli, 2010, s. 64-65).

Pargament ve arkadaşları, olumlu dini başa çıkma tarzlarından oluşan örüntünün Tanrı ile kurulan güvenli ilişkiden, maneviyata dair duygudan, başka bireylerle manevi bağ kurma duygusundan ve hayatın anlamının olduğu inancından kaynaklandığını ve olumlu dini başa çıkma tarzlarının sıkıntılı durumların hayra yorma şeklinde dini değerlendirilişini, Tanrı'dan manevi desteği, işbirlikçi başa çıkmayı, dini kişiliği bulunanlardan desteği, dini affı ve başkalarına yardımı içerdiğini belirtmektedir.

Yine Pargament ve arkadaşlarının, olumsuz dini başa çıkma tarzlarından oluşan örüntünün ise, genel bir dini yönelimden meydana geldiğini, yani meydana gelen karmaşa ve gerilimde Tanrı ile olan zayıf ilişki, uğursuz ve yüzeysel dünya görüşü ve anlam arayışında dini çaba ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Olumsuz dini başa çıkma tarzları Tanrı'ya kızgınlığı, dini kişiliklere karşı hoşnutsuzluğu ve olumsuz durumların dini açıdan ceza ve şeytandan kaynaklı olarak değerlendirilişini içermektedir (Pargament, 2005, s. 287).

Bu doğrultuda, Pargament ve arkadaşları geliştirdikleri dini başa çıkma ölçeğinde; “dini bağışlanma”, “hayra yorma”, “manevi destek arama”, “dini arınma”, “manevi bağlantı ve yakınlık”, “işbirlikçi dini başa çıkma” gibi yöntemleri *olumlu*, “manevi ve kişilerarası hoşnutsuzluk”, “şeytan işi olarak görme”, “Allah'ın cezalandırmasına yorma” ve “Allah'ın kudretine yorma” gibi yöntemlerin ise *olumsuz* dini başa çıkma metotları olarak belirlemişlerdir (Ayten, 2012, s. 70).

Kişilerin Allah ile olan bağlılıkları, sorumlu buldukları ibadetleri yerine getirme düzeyleri, dua etme ve ibadethanelere gitme sıklıkları dini başa çıkma metotları üzerinde etkilidir ve bu metotları biçimlendirmektedir (Ayten, 2012, s. 69).

Pargament, genel anlamda olumlu dini başa çıkma tarzlarını kullanmanın sağlıklı olumlu bir ilişkisinin bulunduğunu, olumsuz dini başa çıkma tarzlarını kullanmanın ise sağlıklı ilişkisinin olumsuz olduğunu tespit etmiştir (Murat ve Kızılgöçer, 2017, s. 115). O'na göre olumlu dini başa çıkma tarzı strese sebebiyet veren yaşam olaylarını anlayabilmede manevi bir yoldur. Olumsuz dini başa çıkma tarzı ise din ile savaş halinde olmaktır (Eryücel, 2013, s. 252).

Olumlu dini başa çıkma tarzlarının kullanımı stresin düzeyini düşürürken aynı zamanda diğer başa çıkma tarzlarından farklı olarak zihinsel sağlık, kişisel gelişim üzerinde etkili olan ve daha çok olumlu değerlendirmelerin yapılabildiği bir başa çıkma metodudur (Eryücel, 2013, s. 253). Olumsuz dini başa çıkma ise bireylerin sıkıntı ve stres anlarında Allah'ın kendilerinden uzaklaştığını ya da bu durumun işledikleri hataların karşılığı olarak algılamalarına neden olan, bireylerde ruh ve beden sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir metottur (Köylü, 2010, s. 27). Ayrıca bu metot, bireylerin stresle gerektiği gibi başa çıkmasına engel olmaktadır (Karakas ve Koç, 2014, s. 570).

Gerçekleştirilen birçok araştırmada da olumlu dini başa çıkmanın olumlu sonuçlar, olumsuz dini başa çıkmanın ise olumsuz sonuçlar doğurduğu saptanmıştır. Söz konusu araştırma sonuçları ve yapılan teorik açıklamalar kapsamında olumlu ve olumsuz dini başa çıkma ile ilgili özetle şunlar söylenebilir (Ayten, 2012, s. 70-71):

- Olumsuz ve strese neden olan bir olayla karşılaşıldığında işbirlikçi dini başa çıkma, manevi destek arama ve dini kurumların ve yapıların desteğini arama gibi olumlu metotlar kullanmak başa çıkmaya dair süreçte olumlu neticeler sağlamakta ve stresli dönemlerde bireylere yardımcı olmaktadır.
- Olumsuz sonuçlara neden olan olayları Allah'ın iradesine ve sevgisine dayandırma genel anlamda başa çıkma sürecinde olumlu etkiler sağlamaktadır.
- Karşılaşılan olumsuz olayı Allah'ın gazabı ya da cezalandırması şeklinde değerlendirme sonucu olumsuz dini başa çıkma metodunun kullanılması olumsuz ruh halinin ortaya çıkmasına, stres seviyesinin yükselmesine ve beraberinde kaygıya, umutsuzluğa ve depresyona neden olmaktadır.

3.3.3. Dini Başa Çıkmanın Unsurları

Dua, sabır, tevekkül, şükür, tövbe, affetme, yardım etme ve sadaka gibi birtakım olgu ve eylemler dini başa çıkmanın önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Bu söz konusu

unsurlar içerisinde en belirgin olanı ise dua'dır (Ayten, 2012, s. 42). Zira dua, dini başa çıkmanın başlangıcını teşkil etmektedir (Kula, 2005, s. 61) ve stres, sıkıntı gibi olumsuz bir durum yaşayan insanların öncelikle ve sıklıkla başvurdukları bir yöntemdir (Ayten, 2012, s. 42).

İnsanların günlük yaşayışları içerisinde karşılaştıkları stres ve sıkıntılı durumlar onların cesaretlerini kırar, ümitsizliğe düşmelerine neden olur, maneviyatlarını sarsar ve huzurlarını bozar. Dua ve ibadet ile Rabbi ile diyalog halinde olan kişi ise ruhunu tasfiye ve takviye eder, kendini emniyetli ve kuvveti hisseder (Pazarlı, 1982, s. 195), Allah ile olan ilişkileri dışında kalan uğraş ve sıkıntılarını uzaklaştırarak Allah ile başa kalır ve stresten arınır (Öner, 1988, s. 57-58).

Duadan sonra bireyler tarafından en çok kullanılan (Karakaş ve Koç, 2014, s. 570) ve bireylerin strese neden olay ya da durum sırasında kullandıkları bir başka dini başa çıkma unsuru olan sabır ise, karşılaşılan her türlü tehdit, zorluk ve kayba dayanma, göğüs gerebilme ve sonucu beklemedir. Ayrıca sabır bilişsel, duygusal ve davranışsal nitelikleri ile çözümlenmeye yardımcı olan, güç sağlayan ve mutluluk arayışında yardımcı olan psikolojik bir süreçtir (Doğan, 2014, s. 94).

Başlarına gelen imtihan niteliğindeki olayları ilahi hikmete bağlı olarak herkes için farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini (Özdemir, 2017, s. 46) ve her zorluğun ardında bir kolaylığın olduğunu (İnşirah 94/5-6) kavrayabilecek manevi olgunluğa ulaşabilen bireyler, oldukça olumsuz durumlarda bile kendilerini durumların ardındaki gerçek faktöre teslim etmek suretiyle olumsuzluğun üstesinden gelmeye çalışırlar (Karaca, 2007, s. 259-260).

Olumsuz dini başa çıkma tarzı dışında kalan tüm başa çıkma tarzları sabırla yakından ilişkilidir ve bahsedilen dini başa çıkma süreçleri ile sabır yeteneğini birleştiren bireyler şükür, iyimserlik, umut gibi kavramların yardımı neticesinde psikolojik manada kendilerini daha iyi hissetmektedirler (Seyhan, 2015, s. 129).

Bir başka dini başa çıkma unsuru ise bireyin yaşanabilecek olaylarla ilgili gerekli tedbiri almasından sonra kendini koruma ve sükunet içinde hissetmesi için bundan sonra gerçekleşecek olan olayların sonuçlarına dair Allah'a güvenerek O'nun takdirine bırakmayı ifade eden tevekküldür (Yavuz, 2013, s. 345).

Bir kaygı dindirme metodu olan tevekkül sayesinde rahatlayabilen insanlar, dini inancın sağladığı olumlu zihinsel kodlamaları devreye sokarak hayatın getirdiği yüklerle

karşı daha dayanıklı olabilmekte (Tarhan, 2010, s. 142) ve stres, acı, sıkıntı, endişe ve korku gibi olumsuz duygularla başa çıkabilmektedirler (Yavuz, 2013, s. 345).

Allah'ın ilmi sayesinde geçmiş ve geleceği bildiğini, iradesinin bütün iradelerin üstünde olduğunu (Karadaş, 2018, s. 21-23) kavrayabilen inançlı bireylerin hayatta karşılaştıkları zorluklarla mücadele edebilmelerinde kader inancı önemli bir destek sunar. Kader inancı sayesinde üzerine düşeni yaptığına inanan birey tevekküle yönelerek karşılaştığı çeşitli sıkıntıların yıkıcı etkilerinden korunmuş olur (Cengil, 2003, s. 141).

Baş çıkmanın bir diğer unsuru olan şükür ise verilen bir iyiliğin değerini fark etmek, ona güzel veya daha güzel bir şekilde mukabelede bulunmak ve bireyin kendisine yapılan iyilik ya da verilen şey karşısında duyduğu takdir ve minnettarlık duygusudur (Göcen, 2012, s. 43).

Bireyler, sadece hayatta olumlu giden şeyler karşısında değil, başlarına gelen herhangi bir olumsuz durum karşısında aynı şükür duygusunu besleyebilirlerse bu şükür hali bireylerin başlarına gelen olumsuzluğun neden olduğu stresi, kaygıyı, umutsuzluğu ve anlamsızlık duygusunu azaltabilmelerine ve bu duyguyla başa çıkabilmelerine katkı sağlamaktadır (Ayten, 2012, s. 45). Ayrıca, şükretme eğilimleri, bireylerin hayat memnuniyetlerini olumlu etkileyerek yaşam kalitelerini artırmaktadır (Ayten vd., 2012, s. 49).

Dini baş çıkma unsurlarından bir diğeri de tövbedir. İnançlı bireyin, günahlardan ötürü suçluluk duyması ve gönülden af dilemesi olan tövbe (Yavuz, 2013, s. 344), işlenen günahın ötürü bireyin yaşayacağı korku, üzüntü, hayıflanma gibi duygulardan ve günahın kötü sonuçlarından uzaklaşmasını sağlar (Peker, 2013, s. 136) ve kendini düzeltebilme imkanı bulan kimse için dini huzurun yanında psikolojik manada da huzur kaynağıdır (Yavuz, 2013, s. 344).

Manevi gelişimin başlangıcının ilk aşaması olan tövbe, insan yapısında var olan olumsuz kuvvetlerin olumlu bir hale dönüştürülmesini sağlayarak psikoterapinin etkin bir yönünü oluşturmaktadır (Karaca, 2007, s. 253-254).

Dini baş çıkmanın unsurlarından bir diğeri olan affetme, suçları ve hataları bağışlamak, kusuru görmemek ve kendi isteği ile hakkı olan şeyden vazgeçebilmek gibi anlamlara gelmektedir (Kasapoğlu, 2007, s. 7).

Affetme olgusu bireylere, karşılaştıkları olumsuzlukların neden olduğu sıkıntılardan kurtulma ve zarar gören ilişkilerin düzelmesi konusunda bir dönüşüm

yapabilme gücünü kazandırmaktadır. Bu özelliği ile de affetme, çatışma ortamlarının ortaya çıkardığı stresle mücadele edebilmede, anlamın korunmasının mümkün olmadığı ve dönüştürülmesi gerektiği durumlarda kullanılan (Ayten, 2012, s. 44), bağışlama sayesinde bireyler üzerlerindeki psikolojik yükten kurtulmasını sağlayarak bireylerin ruh sağlığına olumlu etki eden (Kasapoğlu, 2007, s. 15) önemli bir dini başa çıkma unsurudur (Ayten, 2012, s. 44).

Bir başka dini başa çıkma unsurunu da fiziken ya da maddi olarak yardım etme ve sadaka oluşturmaktadır (Ayten, 2012, s. 46).

Strese neden olan olaylar esnasında işlenen amelleri vesile etmek uygulanan dini başa çıkma tutumları arasındadır (Karakaş ve Koç, 2014, s. 570) ve bazı durumlarda bireyler, sadakanın başa gelebilecek olan sıkıntıları uzaklaştıracağına dair dini öğretiden kaynaklı olarak başlarına gelebilecek bir olumsuzluğu engelleyebilme için ya da etkisini azaltabilmeye vesile olması için başka bireylere yardım etme ve sadakada bulunma eğilimi içerisinde olurlar. Bireyler bu sayede sahip olduğu olumsuzluğu defetme hissi sağlayarak güven ve umut duyguları kazanırlar ve bu kazanımlar olumsuzluklarla başa çıkabilmede bireylere yardımcı olur (Ayten, 2012, s. 46).

Ayrıca, yardım etme ve sadaka olguları, bireyler arasında sevgi ve dostluk bağı kurulmasını sağlayarak yalnızlaşmayı önler ve bireylerin dini sosyalleşmesine katkıda bulunur (Şentürk, 2010, s. 61).

3.3.4. Dini Başa Çıkmanın İşlevleri

Stres ve sıkıntıya neden olan olay ve durumlarla karşılaşan bireylerin bu süreçte nasıl bir yol izlediği ve söz konusu süreçte dinin bireylere ne türden bir destek sağladığı birçok psikolog ve sosyolog tarafından incelenmiş ve her biri söz konusu sorunla başa çıkmada dinin farklı bir rolü üzerinde odaklanmıştır.

Ancak, dini başa çıkma teorileri kapsamında ortaya konan yeni fikirler de göz önüne alınarak Pargement, Koenig ve Perez tarafından geliştirilen, dinin ve dini başa çıkmanın stresli ve sıkıntılı zamanlarda ifa edeceği ve ön plana çıkan beş temel işlevi olduğu söylenebilir (Ayten, 2012, s. 48-49).

Dinin, başa çıkma aşamasındaki işlevlerinin kapsamlı bir bütün oluşturacak şekilde sunulduğu (Ayten ve Sağır, 2014, s. 7), psikolojik açıdan dinin başa çıkma sürecinde ön planda olan söz konusu özellik ve işlevler şunlardır (Ayten, 2012, s. 49-50; Ekşi, 2001, s. 29-30):

- *Anlam:* Bireylerin anlam arayışlarına en uygun cevabı sunan din, strese ve acıya neden olan yaşamsal olaylar karşısında bireylere anlamlandırma ve yorumlama imkanı sunarak bireyin anlam arayışında kilit rol oynamaktadır.
- *Denetim/Kontrol:* Bireylerin kendilerine has kaynaklarını aşan olaylarla karşılaşmaları durumunda din, olaya hakimiyet ve denetim sağlanmasında psikolojik olarak yardımcı olmaktadır.
- *Manevi Rahatlık/Teselli:* Bireylerin maneviyata ve kendisinden üstün bir güce bağlanması ve bu güçten destek alarak endişe ve korkularından arınması bireylere manevi rahatlık sağlamaktadır.
- *Manevi Yakınlık/Samimiyet:* Getirdiği inanç temelleri ve ibadetler sayesinde Allah'a yakın bulunma hissi sağlayan din, aynı zamanda bir sosyal dayanışma ve sosyal kimlik mekanizmasıdır. Bu sayede sosyal bütünlük sağlanarak bireyler arası manevi yakınlıkları artırmaktadır.
- *Hayat Dönüşümü:* Din, bireylerin eski değer sistemleri yerine anlama dair yeni kaynaklar bulmalarını sağlayarak hayatlarında büyük dönüşümler yapmalarına yardımcı olmaktadır.
- *Kendini gerçekleştirme/Olgunlaşma:* Din, sabır, problem çözme ve daha huzurlu bir yaşam konusunda sağladığı motivasyon ile bireylerin kendini gerçekleştirmelerine ve kişisel gelişimlerine olumlu katkılar sağlamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. KATILIMCILARA AİT GENEL BİLGİLER

Bu başlık altında, işsizlik sürecinde bulunan katılımcıların algılanan stres düzeylerine ve kullanacakları dini başa çıkma tarzlarına etki edebileceği düşünülen cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, yaşanan yer, işsizlik süresi, beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmaması, bakmakla yükümlü olunan kişi ya da kişiler olup olmaması, işsizlik sürecinde herhangi bir kanaldan (aile, çevre ya da herhangi bir kurum) ekonomik destek alınıp alınmaması değişkenlerine göre frekans ve yüzde dağılımları gösterilecektir.

İşsiz katılımcıların sosyal dışlanma yaşıyıp yaşamadıklarının tespit edilebilmesi için katılımcılara sorulan işsizlik sürecinde aileleri ve çevreleri (akrabalar, komşular ve yakın arkadaşlar) tarafından dışlanma hissedip hissetmediklerine dair sorulara verdikleri cevaplardan elde edilen bulgulara yer verilecek, konuyla ilgili gerçekleştirilen başka çalışmalarla karşılaştırmaları yapılarak yorumlanacaktır.

Katılımcıların işsizlik sürecinde stres belirtileri (aşırı yeme ya da iştahsızlık, uykusuzluk ya da aşırı uyuma, etkinliklerden keyif alıp almama, kişi ve olaylara karşı aşırı öfke duyup duymama) yaşıyıp yaşamadıkları ve bu süreçte kendilerini stres altında hissedip hissetmediklerine dair sorulara verdikleri cevapların frekans ve yüzde dağılımlarının yanı sıra başka çalışmalarda elde edilen bulgularla karşılaştırmalarına yer verilerek yorumlanacaktır.

Son olarak ise, işsizlik sürecindeki katılımcıların kullandıkları dini başa çıkma tarzlarının ve düzeylerinin yanı sıra algılanan stres düzeylerine ait genel ortalamalar aktarılarak yorumlanacak ve başka çalışmalardan elde edilen bulgularla karşılaştırmalara yer verilecektir.

4.1.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgilerine Dair Bulgular

Araştırmaya katılan işsiz bireylerin cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, yaşadığı yer ve işsizlik sürelerine ait frekans ve yüzde dağılımları Tablo 4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Dair Bilgiler

Cinsiyet	N	%
Erkek	192	48
Kadın	208	52
Toplam	400	100
Yaş		
15 - 24	146	36,5
25 - 44	237	59,3
45 - 64	17	4,3
Toplam	400	100
Medeni Durum		
Evli	189	47,3
Bekar/Dul/Boşanmış	211	52,8
Toplam	400	100
Çocuk Sayısı		
Yok	223	55,8
1	47	11,8
2	91	22,8
3 ve daha fazla	39	9,8
Toplam	400	100
Eğitim Durumu		
Okuma-yazma bilen	4	1
İlkokul mezunu	53	13,3
Ortaokul veya ilköğretim mezunu	97	24,3
Lise veya dengi mesleki okul mezunu	131	32,8
Yükseköğrenim mezunu	115	28,7
Toplam	400	100
Yaşanılan Yer		
Köy/Kasaba	19	4,8
İlçe/İl	381	95,2
Toplam	400	100
İşsizlik Süresi		
0 – 6 ay	185	46,3
7 – 12 ay	69	17,3
1 yıl ve daha fazla	146	36,4
Toplam	400	100

Araştırmaya toplam 400 işsiz birey katılmıştır. Katılımcıların 192'si (% 48) erkek, 208'i (% 52) ise kadınlardan oluşmaktadır. Bu oranlar, araştırmanın evreni olarak belirlenen Çorum Çalışma ve İş Kurumu'na kayıtlı işsizlerin cinsiyet dağılımları ile örtüşmektedir.

Çorum İŞKUR'a kayıtlı kadın işsizlerin sayısının erkek işsizlere göre fazla olmasında dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan kadınların işsizlik oranlarının erkeklere göre daha fazla olması, kadın işsizlerin İŞKUR'un çeşitli kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak düzenlediği Meslek Edindirme Kursu ve Toplum Yararına Programlara katılım taleplerinin daha fazla olması ve kadın işsizlerin erkek işsizlere göre iş arama kanalı olarak İŞKUR'u daha fazla tercih etmeleri gösterilebilir.

Katılımcıların 146'sı (% 36,5) 15-24 yaş aralığında, 237'si (% 59,3) 25-44 yaş aralığında ve 17'si (% 4,3) ise 45-64 yaş aralığındadır. Ankete 65 ve üzeri yaşta bulunan işsiz bireylerce katılım olmadığından bu yaş aralığı tablolarda yer almamaktadır.

45-64 yaş aralığında bulunan katılımcıların sayısının düşük olmasında, bu yaş aralığındaki bireylerin mesleki tecrübeleri sayesinde Tablo 1.2'den de görüleceği üzere işsizlik oranlarının diğer yaş gruplarına kıyasla düşük seyretmesi ve yine mesleki tecrübeleri sayesinde farklı kanallardan iş bulma imkanlarının daha yüksek nedeniyle İŞKUR'a olan başvurularının az olması gösterilebilir.

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında 189'unun (% 47,3) evli, 211'inin (% 52,8) ise bekar olduğu görülmektedir. Çalışmamızda bekar, dul ve boşanmış işsiz bireyler bekar kategorisinde değerlendirilmektedir.

Katılımcıların medeni durum dağılımlarının çocuk sayısına da yansıdığı ve katılımcılar içerisinde çocuğu olmayanların sayısının 223 (% 55,8), bir çocuğa sahip olanların sayısının 47 (11,8), iki çocuğu sahip olanların sayısının 91 (% 22,8), 3 ve daha fazla çocuğa sahip olanların sayısının ise 39 (% 9,8) olduğu görülmektedir.

Eğitim durumu açısından katılımcılar incelendiğinde okuma-yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin sayısının 4 (% 1), ilkokul mezunlarının sayısının 53 (%13,3), ortaokul veya ilköğretim mezunlarının sayısının 97 (%24,3), lise veya dengi mesleki okul mezunlarının sayısının 131 (%32,8) ve yükseköğretim mezunlarının sayısının ise 115 (% 28,7) olduğu görülmektedir. Okuma-yazma bilmeyen işsiz bireylerce çalışmamıza katılım olmadığından bu eğitim düzeyi tablolarda yer almamaktadır ve

katılımcıların büyük çoğunluğunu (% 61,5) lise ve üzeri eğitim düzeyinde bulunanlar oluşturmaktadır.

Yaşanılan yer açısından katılımcıların oldukça büyük bir bölümünü oluşturan 381 (% 95,2) kişinin ilçe ve ilde yaşadıkları görülmektedir. Kalan 19 (% 4,8) kişi ise köy ve kasabada ikamet etmektedir. Tablo 1.7 incelendiğinde kırsal ile kent işsizlik oranları arasında büyük farkın bulunduğu, kentlerdeki işsizlik oranlarının fazla olmasının katılımcıların Çorum İŞKUR'a olan başvuru ve kayıt sayılarına, dolayısıyla da çalışmamızın örneklem sayılarına yansıdığı görülmektedir.

Çalışmanın stres boyutu açısından önemli bir kıstası oluşturan katılımcıların işsizlik sürelerine göre dağılımlarına bakıldığında ise katılımcıların ağırlıklı olarak kısa ve uzun süreli işsiz grubunda yer aldıkları görülmektedir. Buna göre, katılımcılardan 0-6 ay arası süreyle işsiz olanların sayısı 185 (%46,3), 7-12 ay arası süreyle işsiz olanların sayısı 69 (% 17,3) ve 1 yıl ve daha fazla süreyle işsiz olanların sayısı ise 146'dır (% 36,4).

4.1.2. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi, Bakmakla Yükümlülük ve Ekonomik Destek Durumlarına Dair Bulgular

Araştırmaya katılan işsiz bireylerin beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişilerin olup olmadığı, bakmakla yükümlü oldukları kişi ya da kişilerin bulunup bulunmadığı ve işsizlik sürecinde herhangi bir ekonomik destek alıp almadıklarına dair frekans ve yüzde dağılımları Tablo 4.2'de gösterilmiştir.

Tablo 4.2. Katılımcıların Ailelerinde Çalışan Kişi ya da Kişiler, Bakmakla Yükümlülük ve Ekonomik Destek Durumlarına Dair Bilgiler

Aile Çalışan Kişi ya da Kişiler	N	%
Evet	255	63,7
Hayır	145	36,3
Toplam	400	100
Bakmakla Yükümlülük		
Evet	177	44,3
Hayır	223	55,7
Toplam	400	100
Ekonomik Destek Alma		
Evet	118	29,5
Hayır	282	70,5
Toplam	400	100

Tablo 4.2'ye bakıldığında, beraber yaşadığımız ailede çalışan kişi ya da kişiler var mı? sorusuna katılımcıların 255'i (63,7) "evet" cevabını vermiş, 145'i (% 36,3) ise ailesinde çalışan kişi ya da kişilerin olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun beraber yaşadıkları ailelerinde çalışan kişi ya da kişiler bulunmaktadır.

Katılımcıların 177'si (% 44,3) bakmakla yükümlü olduğunuz kişi ya da kişiler var mı? sorusuna "evet" cevabı verirken, 223'ü (% 55,7) bakmakla yükümlü kişi ya da kişiler bulunmadığını bildirmiştir.

Bakmakla yükümlü olup olmama durumu açısından ortaya çıkan bu dağılım katılımcıların medeni durumları ve çocuk sayıları oranları ile doğrusallık göstermektedir.

İşsizlik süresince ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek aldığını bildirenlerin sayısı 118 (% 29,5) kişi iken, almadığını bildirenlerin sayısı ise 282'dir (% 70,5).

Katılımcıların çevrelerinden ya da herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almamalarına göre ortaya çıkan dağılımla beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmama durumu karşılaştırıldığında ortaya çıkan sonuca göre; işsiz bireylerin ailede bulunan çalışan kişilerce her durumda desteklenmediği ya da düşük ücret ve ailedeki birey sayısının fazla olması gibi kısıtlayıcı nedenlerle desteklenmesinin mümkün olmadığı söylenebilir.

4.1.3. Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumlarına Dair Bulgular

Araştırmaya katılan işsiz bireylerin işsizlik sürecinde aile, akraba, komşu ve yakın arkadaşları tarafından hissettikleri dışlanma durumlarına ait frekans ve yüzde dağılımları Tablo 4.3’de gösterilmiştir.

Tablo 4.3. Katılımcıların Aile, Akraba, Komşu ve Yakın Arkadaşları Tarafından Hissettikleri Dışlanma Durumlarına Dair Bilgiler

Dışlanma Durumu	N (Evet)	%	N (Hayır)	%
Aile tarafından	75	18,8	325	81,2
Akrabalar tarafından	59	14,8	341	85,2
Komşular tarafından	34	8,5	366	91,5
Yakın arkadaşlar tarafından	38	9,5	362	90,5

Tablo 4.3’e bakıldığında, işsizlik sürecinde ailesi tarafından dışlandığını hissedenlerin sayısı 75 (%18,8), akrabaları tarafından dışlandığını hissedenlerin sayısı 59 (%14,8), komşuları tarafından dışlandığını hissedenlerin sayısı 34 (% 8,5) ve yakın arkadaşları tarafından dışlandığını hissedenlerin sayısı ise 38’dir (% 9,5). Bu sonuca göre sosyal dışlanma hissi açısından aile tarafından dışlanma ilk sırada yer almakta, aileyi akrabalar ve yakın arkadaşlar takip etmektedir.

İşsizlik beraberinde sosyal dışlanmayı da getirebilmektedir. Özellikle işsizlik süresinin uzaması sosyal dışlanma açısından önemli etkeni oluşturmaktadır. İşsizlik ve sosyal dışlanma birbiri ile etkileşim halinde olan olgulardır. İşsizlik sonucunda aidiyet, kimlik ve statü kaybı yaşayan birey haksızlığa uğradığını düşünerek topluma yabancılaşabilmekte ve bu durum beraberinde sosyal dışlanma hissine de yol açabilmektedir.

Şenol (2010) tarafından, işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmada, işlerin yüzde 61,8’inin çeşitli düzeylerde sosyal dışlanma yaşadıkları, çalışanlarda ise bu oranın yüzde 20 olduğu saptanmıştır. Bu sonuç ise işsizliğin sosyal dışlanmaya neden olduğu ve işsiz bireylerin çalışanlara göre oldukça yüksek seviyede sosyal dışlanma hissi yaşadıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Yüksel (2003) tarafından Ankara ilinde 182 işsizin katılımıyla gerçekleştirilen ve işsizliğin psiko-sosyal sonuçlarının incelendiği çalışmada, işsizlik sürecinde erkek

katılımcıların yüzde 53,8'inin çevresinin kendilerine olan tutumunun olumsuzlaştığını bildirdiği tespit edilmiştir.

Onocak (2008) tarafından işsizlik sürecinin bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyo-ekonomik etkilerinin incelendiği çalışmada da, katılımcıların yüzde 50,5'inin işsizlik sürecinin çevreleriyle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği, bu süreçte işsiz katılımcıların çevrelerinde bulunan kişiler tarafından davranışlarda negatif yönlü değişme, soğuma, uzaklaşma ya da ilişkilerin kesilmesi gibi durumlar yaşadıkları belirlenmiştir.

İslamoğlu (2014) tarafından Sakarya İŞKUR'a kayıtlı 383 işsiz katılımcıyla gerçekleştirilen ve Sakarya'da işsizliğin nedenleri ve sonuçlarının araştırıldığı çalışmada, katılımcılara yöneltilen sizce işsizliğin en kötü tarafı nedir? sorusuna katılımcıların 54'ü tarafından aile sorunları, yuva yıkılması ve toplumsal baskı gibi olumsuz durumları içeren sosyal sorunlar cevabının verildiği tespit edilmiştir.

Karataşoğlu (2014) tarafından Mardin ilinde gerçekleştirilen gelir seviyesinin sosyal dışlanma üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada, gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasında ters yönlü bir ilişkinin bulunduğu ve gelir seviyesi azaldıkça sosyal dışlanmanın arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.1.4. Katılımcıların Stres Belirtileri ve Kendilerini Stres Altında Hissetme Durumlarına Dair Bulgular

Araştırmaya katılan işsiz bireylerin işsizlik sürecinde aşırı yemek yeme ya da iştahsızlık, uykusuzluk ya da aşırı uyuma hali, daha önce keyif alarak yapılan etkinliklerden keyif almaya devam etme ya da etmeme, etraflarındaki kişi ve olaylara karşı aşırı öfke duyup duymama hisleri ve işsizlik sürecinde kendilerini stres altında hissedip hissetmeme durumlarına ait frekans ve yüzde dağılımları Tablo 4.4'de gösterilmiştir.

Ayrıca, katılımcıların cinsiyetleri ile işsizlik sürecinde kendinizi stres altında hissediyor musunuz? soruna verdikleri cevaplara ait bulgular Tablo 4.5'de gösterilmiştir.

Tablo 4.4. Katılımcıların Stres Belirtileri Yaşama ve Kendilerini Stres Altında Hissetme Durumlarına Dair Bulgular

Aşırı Yeme ya da İştahsızlık	N	%
Evet	212	53
Hayır	188	47
Toplam	400	100
Uykusuzluk ya da Aşırı Uyuma		
Evet	257	64,3
Hayır	143	35,7
Toplam	400	100
Etkinliklerden Keyif Alma		
Evet	151	37,8
Hayır	249	62,3
Toplam	400	100
Kişilere ve Olaylara Aşırı Öfke		
Evet	224	56
Hayır	176	44
Toplam	400	100
Kendini Stres Altında Hissetme		
Evet	321	80,3
Hayır	79	19,7
Toplam	400	100

Tablo 4.4'e bakıldığında, katılımcıların büyük bir bölümünün İşsizlik sürecinde Aşırı yemek yeme ya da iştahsızlık, uykusuzluk ya da aşırı uyuma hali, daha önce keyif alarak yaptığı etkinliklerden keyif almama ve etraflarındaki kişi ve olaylara karşı aşırı öfke duyma gibi stres belirtileri yaşadıkları görülmektedir.

İşsizlik sürecinde aşırı yemek yeme ya da iştahsızlık sorunu yaşadınız mı? soruna, katılımcıların 212'si (% 53) "evet", 188'i (% 47) ise "hayır" cevabını vermiştir.

İşsizlik sürecinde uykusuzluk ya da aşırı uyuma hali yaşadınız mı? sorusuna ise katılımcıların 257'si (% 64,3) "evet" cevabını verirken, 143'ü (%35,7) ise "hayır" cevabını vermiştir.

İşsizlik sürecinden daha önce keyif alarak yaptığımız etkinliklerden keyif almaya devam ediyor musunuz? sorusuna katılımcıların 151'i (% 37,8) "evet" derken, 249'u (% 62,3) "hayır" cevabını vermiştir.

İşsizlik sürecinde etrafınızdaki kişi ve olaylara karşı aşırı öfke duyduğunuzu hissediyor musunuz? sorusuna ise katılımcıların 224'ü (% 56) “evet” cevabı verirken, 176'sı (% 44) “hayır” cevabını vermiştir.

Bu sonuca göre katılımcıların büyük bir bölümüm stres belirtileri yaşadıkları, en yoğun yaşanan stres belirtisinin ise yüzde 64,3 ile uyku sorunları olduğu görülmektedir. Uyku sorunlarını yüzde 62,3 ile etkinliklerden keyif alamama sorunu, yüzde 56 ile aşırı öfke duyma sorunu ve yüzde 53 ile yemeyle ilgili sorunların takip ettiği görülmektedir.

Katılımcılara yöneltilen, işsizlik sürecinde kendinizi stres altında hissediyor musunuz? sorusuna ise katılımcıların 321'i (% 80,3) gibi büyük bir bölümünün “evet” cevabını verdiği görülmektedir. Kendini stres altında hissetmeyenlerin sayısı ise 79 (%19,7) kişidir.

Ortaya çıkan bu sonuç, işsizlik sürecinin bireyler üzerinde strese neden olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Zira işsizliğin psikolojik boyutlarına ilişkin yapılan çalışmanın birçoğunda, işsizliğin birçok kayba neden olarak bireylerin psikolojik açıdan öncelikle stres yaşamalarına sebebiyet verdiği ortaya konmuştur.

Alanda gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biri olan ve Kumaş (2001) tarafından İzmir'de 311 işsiz ile gerçekleştirilen işsizliğin psiko-sosyal boyutunun incelendiği çalışmada, katılımcıların en çok stres yaşadıkları ve işsizlerin yaşadığı psiko-sosyal sorunlar içerisinde stresin önem derecesi sıralamasında yüzde 74,59 ile ilk üç içerisinde tercih edildiği görülmektedir. Aynı çalışmada katılımcıların yüzde 10,9'unun geleceğe dair umudunun olmadığı, yüzde 15,4'ünü ise umudunun zayıf olduğu belirlenmiştir.

Onocak tarafından, 2008 yılında Sivas ilinde gerçekleştirilen işsizliğin psiko-sosyal etkilerinin araştırıldığı çalışmada da, işsizlerin bu süreçte en çok yaşadığı psikolojik sorunun yüzde 84,1 ile stres olduğu belirlenmiştir.

Hazar (2014) tarafından, Uşak Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne kayıtlı 400 işsiz katılımla gerçekleştirilen çalışmada, katılımcılara sorulan işsizlik sürecinde hangi psiko-sosyal sorunları yaşadıkları sorusuna, katılımcıların yüzde 23,7'sinin stres, yüzde 15,2'sinin depresyon, yüzde 11,2'sinin içene kapanma ve yüzde 7,5'inin umutsuzluk cevabını verdikleri belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen sonuca göre, işsizlik sürecinin çalışmaya katılan işsiz bireylerin sosyo-psikolojik yapıları üzerinde olumsuz etkiler yaptığı ve bu etkiler içerisinde en yoğun şekilde karşılaşılan olumsuz durumun ise stres faktörü olduğu saptanmıştır.

Ocak (2004) tarafından, işsizliğin psiko-sosyal etkilerinin incelendiği çalışmada, katılımcıların yüzde 80'i gibi büyük bir oranının ruhsal durumda bozulma, içe kapanma ve depresyon gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya kaldıklarının saptanmıştır.

İslamoğlu (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, katılımcılara yöneltilen sizce işsizliğin en kötü tarafı nedir? sorusuna katılımcıların 134'ü ekonomik sorunlar cevabını verirken, 123'ünün ise psikolojik bunalım, stres özgüven kaybı, çaresizlik, mutsuzluk gibi olumsuz durumları içeren psikolojik sorunlar cevabını verdikleri görülmüştür.

Öztürk ve Erbay (2018) tarafından Ankara İŞKUR'da kayıtlı üniversite mezunu kadın işsizlerin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada ise, katılımcıların yüzde 47,4'ünün işsizlik sürecinde psikolojik sorunlar yaşadığı, yüzde 43,7'sinin çevrelerine karşı zaman zaman öfkeye kapıldığı, yüzde 77'sinin kendilerini zaman zaman işe yaramaz hissettikleri ve yüzde 67'sinin kendilerini zaman zaman çaresiz hissettikleri saptanmıştır.

Bu sonuçlar, işsizliğin stresli bir olgu olarak algılandığını ve işsizlik stresinin bireyleri psikolojik anlamda olumsuz yönde etkilediğini göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 4.5. Katılımcıların Cinsiyetleri ile İşsizlik Sürecinde Kendilerini Stres Altında Hissetme Durumlarının Karşılaştırması

İşsizlik Sürecinde Kendinizi Stres Altında Hissediyor musunuz?					
		Evet (N)	%	Hayır (N)	%
Katılımcıların Cinsiyetleri	Erkek	160	83,3	32	16,7
	Kadın	161	77,4	47	22,6

$\chi^2 = 2,215^a$ $SD = 1$ $P = ,137$ $P > ,05$

Katılımcıların, işsizlik sürecinde kendilerini stres altında hissetme durumları ile cinsiyetlerinin karşılaştırmasına bakıldığında, erkek katılımcıların 160'ının (% 83,3) ve kadın katılımcıların 161'inin (% 77,4) kendilerini stres altında hissettikleri görülmektedir.

Bu sonuca göre, erkek katılımcılar içerisinde kendisini stres altında hissedenlerin oranı, kadın katılımcılara oranla daha yüksektir. Ancak yapılan Ki-kare

analizi sonucuna ($P > 0,05$) göre, katılımcıların cinsiyetleri ile kendilerini stres altında hissetme durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Kumaş (2001) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiş ve erkeklerin yüzde 75'inin, kadınların ise yüzde 73'ünün stresi ilk üç önem derecesinde yaşadıkları, erkeklerin yüzde 57,14'ünün, kadınların ise yüzde 52,54'ünün stresi birinci önem derecesinde yaşadıkları belirlenmiştir.

Yüksel (2003) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, erkek katılımcıların yüzde 91,1'inin, kadın katılımcıların ise yüzde 75,9'unun depresyonlu olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada erkek katılımcıların yüzde 46,3'ünün, kadın katılımcıların ise yüzde 50'sinin geleceğe dair umutlarının olmadığı sonucuna da ulaşılmıştır.

4.1.5. Katılımcıların Dini Başa Çıkma Düzeylerine Dair Bulgular

Araştırmaya katılan işsiz bireylerin olumlu ve olumsuz dini başa çıkma düzeylerine ait bulgular Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.6. Katılımcıların Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma Düzeylerine Dair Bulgular

Baş Çıkma Tarzı	N	En Düşük	En Yüksek	X	Ss
Olumlu	400	7	28	24,25	4,138
Olumsuz	400	7	24	11,46	3,818

Tablo 4.6'ya göre, katılımcıların olumlu ve olumsuz dini başa çıkma düzeylerine bakıldığında, olumlu dini başa çıkma puan ortalamasının 24,25 olduğu, olumsuz dini başa çıkma puan ortalamalarının ise 11,46 olduğu görülmektedir.

Olumlu ve olumsuz dini başa çıkma tarzlarından alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan ise 28'dir. Bu sonuca göre, işsizlik sürecindeki bireylerin karşı karşıya kaldıkları işsizliğin ortaya çıkardığı sorunlarla başa çıkabilmede ağırlıklı olarak olumlu dini başa çıkma tarzını kullandıkları ve olumlu dini başa çıkma düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Katılımcıların işsizlik sürecinde olumsuz dini başa çıkma tarzını da kullandıkları ancak olumsuz dini başa çıkma tarzını kullanım düzeylerinin olumlu başa çıkma tarzı düzeylerine göre oldukça düşük olduğu görülmektedir.

İşsizlik bireylerin ekonomik ve psiko-sosyal durumlarını etkileyen en önemli faktörlerdendir. Bu doğrultuda işsiz bireylerin olumlu dini başa çıkma tarzını daha etkin

bir şekilde kullanarak karşılaştıkları bu olumsuz durumun ortaya çıkardığı stresten kurtulabilmek için Allah inancından ve dini etkinliklerden faydalandıkları düşünülmektedir.

Olumsuz dini başa çıkma tarzlarının kullanımında ise bireylerin bu durumu hak etmediklerini ya da bu durumun neden kendi başlarına geldiğini düşünmeleri ve söz konusu durumu bir ceza olarak algılamaları gibi olumsuz yönelimli düşüncelerin etkili olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmamızla doğrusal olarak, Topuz (2003) tarafından, dini gelişim seviyeleri ile dini başa çıkma tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, meslek grupları içerisinde değerlendirilen ve 18 işsiz bireyin yer aldığı grubun olumlu dini başa çıkma puan ortalamasının 15,88 olduğu, olumsuz dini başa çıkma puan ortalamasının ise 10,0 olduğu tespit edilmiştir.

Aynı çalışmada, stresli olay ile dini başa çıkma puanlarının karşılaştırmasında ekonomik sıkıntı yaşadığını bildiren katılımcıların dini başa çıkma puan ortalamalarının aile fertlerinden birinin ölümü durumundan sonra en yüksek ortalamaya sahip ikinci olay olduğu görülmektedir.

4.1.6. Katılımcıların Algılanan Stres Düzeylerine Dair Bulgular

Araştırmaya katılan işsiz bireylerin algılanan stres düzeylerine ait bulgular Tablo 4.7’de gösterilmiştir.

Ayrıca, katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile işsizlik sürecinde kendinizi stres altında hissediyor musunuz? soruna verdikleri cevaplara ait bulguların karşılaştırması Tablo 4.8’de gösterilmiştir.

Tablo 4.7. Katılımcıların Algılanan Stres Düzeylerine Dair Bulgular

N	En Düşük	En Yüksek	X	Ss
400	2	39	20,39	6,74

Tablo 4.7’ye göre, katılımcıların algılanan stres ölçeğinden aldıkları ortalama puanın 20,39 olduğu görülmektedir. Katılımcıların aldıkları en düşük algılanan stres ölçeği puanı 2, en yüksek alınan puan ise 39’dur.

Ölçekten alınabilecek en düşük puanın 0, en yüksek puanın ise 40 olduğu ve alınan puan yükseldikçe bireylerin yaşanan olay karşısındaki stres algısının fazlalaştığı göz önüne alındığında, işsiz bireylerin stres algılarının orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Topcu ve arkadaşları (2018) tarafından İŞKUR'un finanse ettiği meslek edindirme kurslarına katılan ve çoğunluğunu kadınların oluşturduğu 226 işsiz bireyin katılımıyla Ankara ilinde gerçekleştirilen yaşam tatmininin öncülleri olarak algılanan stres ve kontrol odağı konulu çalışmada, katılımcılara uygulanan algılanan stres ölçeğinden çalışmamızda elde edilen sonuçla doğrusal bir sonuç elde edilmiş ve katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ortalama düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmada ayrıca katılımcıların elde edilen başarıyı ve başarısızlığı işin güçlüğü ya da kader gibi faktörlere bağlama anlamına gelen dış kontrol odaklı bir yapıya sahip oldukları ve yaşam tatmini düzeylerinin yüksek olmadığı belirlenmiştir.

Sübjektif bir kavramı ifade eden stresin belirlenmesi ve objektif değerlendirilebilmesi oldukça önemlidir. Zira strese neden olan olay ya da durumun birey tarafından tehdit olarak algılanması durumunda sorun olarak ortaya çıkmakta, strese neden olan olay ya da durumdan ziyade bireyin algılamış olduğu stres daha önemli bir hal almaktadır (Bilge vd., 2009, s. 63).

Çalışma yaşamından mahrum kalma durumunu ifade eden işsizlik süreci de bireyler açısından ekonomik ve psiko-sosyal kayıplara neden olmasından dolayı önemli bir stres kaynağını oluşturmakta ve cinsiyet, yaş, medeni durum gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak genel anlamda bireylerin stres düzeylerini etkilemektedir. Bu etki düzeyi, özellikle işsizliğin süresinin uzaması durumunda yaşanan stresin düzeyini ve etkisini artırmakta, bu durum ise ekonomik boyutları da aşarak psiko-sosyal boyutta geri dönülmesi zor yıkımlara neden olabilmektedir.

İşsizliğin ekonomik boyutunun çeşitli yollarla aşılması dahi psiko-sosyal açıdan karşılaşılabilecek sorunlara engel olamamaktadır. Zira bireyler açısından işsizliğin psiko-sosyal boyutu da göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Konuyla ilgili olarak, Erikli (2018) tarafından Ankara İlinde üniversite mezunu ve en az bir yıl süredir işsiz olan 22 – 34 yaş arası katılımcılarla gerçekleştirilen üniversite mezunu uzun süreli genç işsizlerin çalışma yaşamına ilişkin beklentilerinin incelendiği çalışmada, katılımcıların yüzde 32,3'ü çalışmanın kendileri için ekonomik bir anlam ifade ettiğini belirtirken, yüzde 48,5'i çalışmanın kendileri için psikolojik bir anlam ifade ettiğini, yüzde 19,2'si ise çalışmanın kendileri için sosyal bir anlam ifade

ettiğini belirtmiştir. Söz konusu çalışmadan elde edilen sonuç çalışma ve işsizlik kavramlarının psiko-sosyal boyutunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Ayrıca, Maslow tarafından geliştirilen ortaya konan ihtiyaçlar hiyerarşisinin gerçekleştirilebilmesi için de bireylerin bir iş sahibi olmanın sağladığı finansal ve psiko-sosyal kazanımlara sahip olmaları gerekmektedir. Bu gereksinimleri karşılayamıyor olmanın işsiz bireylerin stres düzeylerini yükselttiği düşünülmektedir.

Holmes ve Rahe tarafından geliştirilen, stresi ölçen sosyal uyum ölçeğinde de işsiz kalma durumu, eşin ölümü, boşanma, eşten ayrı yaşama ve hapisten sonra beşinci sırada yer almaktadır (Atkinson vd., 2010, s. 492) Bu sonuca göre işsizliğin, bireyler açısından önem derecesinin ve dolayısıyla da stres olarak algılanma düzeyinin de yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.8. Katılımcıların Algılanan Stres Düzeyleri ile İşsizlik Sürecinde Kendilerini Stres Altında Hissetme Durumlarının Karşılaştırması

İşsizlik Sürecinde Kendinizi Stres Altında Hissediyor musunuz?				
Katılımcıların		N	%	X
Algılanan Stres Düzeyi	Evet	321	80,3	21,83
Ortalaması	Hayır	79	19,7	14,53

Tablo 4.8’de yer alan, katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile işsizlik sürecinde kendilerini stres altında hissetme durumlarının karşılaştırmasına bakıldığında, kendisini stres altında hissettiğini belirtenlerin algılanan stres düzeyleri ortalamalarının 21,83 olduğu, kendisini stres altında hissetmediğini belirtenlerin algılanan stres düzeyleri ortalamalarının ise 14,53 olduğu görülmektedir.

Bu sonuca göre, katılımcıların Algılanan Stres Ölçeğine verdikleri cevapların tutarlı olduğu ve ölçeğin katılımcıların karşı karşıya kaldıkları işsizlik sürecinin neden olduğu stres algı düzeylerini ölçebildiği değerlendirilebilir.

4.2. KATILIMCILARIN CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların cinsiyetlerine göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.2.1. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.9. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	Cinsiyet	N	X	Ss	T	P
Olumlu Dini Başa Çıkma	Erkek	192	23,66	4,37	-2,740	,006
	Kadın	208	24,79	3,83		
Olumsuz Dini Başa Çıkma	Erkek	192	11,80	3,95	1,727	,085
	Kadın	208	11,14	3,66		

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dini başa çıkma tarzlarının ve cinsiyet ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, erkek katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 23,66 olduğu, kadın katılımcıların ise olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 24,79 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.9’da yer alan sonuca göre, kadın katılımcılar olumlu dini başa çıkma tarzını erkek katılımcılara göre daha yüksek düzeyde kullanmaktadırlar ve kadın katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, erkek katılımcılara göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($p < 0,05$).

Bu sonuç, 1. hipotezimizi (*Kadınların olumlu dini başa düzeyleri, erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklemektedir.

Tablo 4.9’a göre, erkek katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,80 olduğu, kadın katılımcıların ise olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,40 olduğu saptanmıştır. Erkek katılımcılar ile kadın katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasındaki fark birbirine oldukça yakındır ve ortaya çıkan bu fark t-testi sonucuna göre anlamlı değildir ($p > 0,05$).

Bu sonuç, 2. hipotezimizi (*Katılımcıların cinsiyetleri ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.*) desteklemektedir.

Topuz'un gerçekleştirdiği çalışmada da çalışmamızla benzer bir sonuç elde edilmiş ve kadın katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin, erkek katılımcılara göre anlamlı şekilde daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada, katılımcıların cinsiyete göre olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin ise anlamlı şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Topuz, 2003).

Murat ve Kızılgöçer (2017) tarafından dini başa çıkma ve psikopatoloji ilişkisinin araştırıldığı karşılaştırmalı çalışmada, çalışmamızla doğrusal olarak, cinsiyetlere göre çalışma grubunda yer alan katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin farklılaştığı belirlenmiştir. Elde edilen sonuca göre, kadın katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin erkek katılımcılara göre anlamlı şekilde farklılaştığı, olumsuz dini başa çıkma düzeyleri açısından ise cinsiyete göre anlamlı bir farkın bulunmadığı saptanmıştır. Aynı çalışmada karşılaştırma grubunda ise hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yine çalışmamızla doğrusal olarak, Kaya (2014) tarafından zihinsel engelli çocuğu bulunan ailelerde problem çözme ve dini başa çıkma ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, cinsiyete göre olumlu dini başa çıkma düzeylerinin farklılaştığı, kadın katılımcıların dini başa çıkma düzeylerinin erkek katılımcılara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada, cinsiyete göre olumsuz dini başa çıkma düzeyleri açısından ise anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Ekşi tarafından 844 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen, başa çıkma, dini başa çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, cinsiyet ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilememiş ancak, cinsiyet ile olumsuz dini başa çıkma arasında anlamlı bir farkın bulunduğu ve erkeklerin olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Ferah'ın gerçekleştirdiği, boşanma sürecindeki bireylerin depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri ile dini başa davranışları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, kadın katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin, erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu ancak, aradaki bu farkın anlamlı düzeyde olmadığı, olumlu dini başa çıkmanın Allah'a yönelme ve hayra yorma boyutlarında ise cinsiyete göre anlamlı bir farkın bulunduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada, olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin erkek ve kadın katılımcılar arasında anlamlı düzeyde farklılaşmadığı da saptanmıştır

(Ferah, 2019).

Yapıcı (2013) tarafından, Çukurova Üniversitesine bağlı çeşitli fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen ruh sağlığı ve din konulu çalışmada, cinsiyete göre dindarlık düzeylerinin farklılaştığı ve kadınların dinin etkisini hissetme, tövbe edip af dileme, dua etme, dine önem verme ve öznel dindarlık algılarının erkeklere göre daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tokur (2011) tarafından 1000 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen stres ile dindarlık ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, cinsiyet ile dini inanç düzeyleri, dini duygu düzeyleri, içsel dini motivasyon düzeyleri ve dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı tespit edilmiştir. Cinsiyet ile anlamlı farklılığın yalnızca dini ibadet düzeylerinde ortaya çıktığı görülmüştür.

Kavas'ın gerçekleştirdiği dini tutum stresle başa çıkma konulu çalışmada, cinsiyete göre dini tutumlarda anlamlı bir ilişkinin olmadığı ancak kadınların erkeklere göre dini tutum puan ortalamalarının daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Kavas, 2013).

Kıınter (2008) ise benlik saygısı ve dindarlık ilişkisini araştırdığı çalışmada, kadın katılımcıların öznel dindarlık algılarının, dindarlığın inanç, etki ve ibadet boyutlarının erkek katılımcılara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Şentepe'nin Sakarya Üniversitesinde eğitim gören 1092 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirdiği ruh sağlığı belirtilerinin yordayıcısı olarak affetme ve dindarlık ilişkisini araştırdığı çalışmasında da, kadın katılımcıların dindarlığın tüm boyutlarında aldıkları puanların erkek katılımcılara göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu saptanmıştır (Şentepe, 2016).

Karaçay (2011) tarafından Mersin Çalışma ve İş Kurumuna kayıtlı 392 işsiz katılımcı ile gerçekleştirilen, işsizlerde yaşam doyumunun eğitim, dini duygulanım ve sistemi meşrulaştırma bakımından incelendiği çalışmada, işsiz katılımcıların cinsiyetlerine göre dindarlık eğilimleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ancak kadın katılımcıların dindarlık düzeylerinin erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Ülkemizde dindarlık düzeylerine ilişkin yapılan çalışmalara anlamlılık düzeyleri dikkate alınmadan bakıldığında genel olarak kadınların dindarlık oranlarının erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Dindarlığın ise dini başa çıkma tarzları

üzerinde etkili olabileceği ve çalışmamız sonucunda ortaya çıkan kadın katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin erkeklere göre yüksek olmasında bu durumun etkili olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca, erkeklere yüklenen ailenin rızkını sağlama ve aile reisi olma rollerinin ortaya çıkardığı sorumluluk duygusu ile erkek katılımcıların işsizlik sürecini aşmada dini başa çıkma tarzlarının yanı sıra problem ve çözüm odaklı başkaca başa çıkma yollarına, kadın katılımcılara göre daha fazla oranda başvuruyor olmalarının dini başa çıkma düzeyleri üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

4.2.2. Katılımcıların Cinsiyetleri İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.10. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

Cinsiyet	N	X	Ss	T	P
Erkek	192	20,64	6,84	0,794	,428
Kadın	208	20,16	6,45		

Katılımcıların cinsiyetlerine göre algılanan stres düzeylerinin ve cinsiyet ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucunda, erkek katılımcıların algılanan stres düzeyleri ortalamalarının 20,64 olduğu, kadın katılımcıların algılanan stres düzeyleri ortalamalarının ise 20,16 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.10'a göre, erkek katılımcıların algılanan stres düzeylerinin, kadın katılımcılara göre yüksek olduğu, ancak erkek katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile kadın katılımcıların algılanan stres düzeyleri arasındaki bu farkın anlamsız olduğu saptanmıştır ($p > 0,05$).

Bu sonuç, 3. hipotezimizi (*Erkeklerin algılanan stres düzeyleri, kadınlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklememektedir.

Algılanan stres düzeylerinde olduğu gibi, katılımcıların cinsiyetleri ile işsizlik sürecinde kendinizi stres altında hissediyor musunuz? sorusuna verdikleri cevapların karşılaştırıldığı Tablo 4.5'de de, erkek katılımcılar içerisinde kendisi stres altında hissedenlerin oranının (% 83,3), kendini stres altında hisseden kadın katılımcıların oranına (% 77,4) göre daha yüksek olduğu, ancak aralarındaki farkın anlamlı olmadığı tespit edilmişti.

Çalışmamızla doğrusal olarak, Kumaş (2001) tarafından yapılan çalışmada da,

cinsiyet faktörünün stresin yoğunluğunu ve derecesini belirlemede etkili olmadığı ve cinsiyet ile stres arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Polat (2015) tarafından yapılan çalışmada da, katılımcılara uygulanan Genel Sağlık Anketi sonucunda cinsiyet ile depresyon riski ve psikolojik bozukluk arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı belirlenmiştir.

Antalya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne kayıtlı işsizlerle gerçekleştirilen ve işsizliğin psikolojik sonuçlarının araştırıldığı çalışmada, erkeklerin psikolojik sıkıntıda olma durumlarının kadınlara oranla daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çizel vd., 2011).

Yılmaz ve arkadaşlarının 65 işsiz katılımcıyla gerçekleştirdikleri çalışmada ise, cinsiyete göre işsizliğin etki düzeyinin farklılaştığı, erkeklerin kadınlara göre işsizlikten daha fazla etkilendikleri, özgüven kaybı yaşadıkları, gelecekte beklenenlerinin kalmaması ve yaşam isteklerini kaybetme duygularını yaşadıkları ve başa çıkma becerilerinin kadınlara göre düşük olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada erkeklerin büyük kısmının işsizlik karşısında kendilerini çaresiz hissettikleri, kadınların ise şaşkınlık yaşadıkları belirlenmiştir (Yılmaz vd., 2004).

Beklenenin aksine, kadın katılımcıların kendilerini stres altında hissetme oranlarının ve algılanan stres düzeylerinin yüksek olmasında; ataerkil toplum yapısında ve toplumun kadının çalışmasına bakış açısında meydana gelen değişimler, eğitimi seviyesi artan kadınların çalışmaya ve bir iş sahibi olmaya dair beklentilerinin yükselmesi, uygulamaya konulan çeşitli teşvikler ve istihdam politikaları neticesinde kadın işgücüne olan talebin eskiye nazaran yükselmesi, kadınların çalışabilecekleri iş sahalılarının artması gibi faktörlerin etkili olabileceği düşünülmektedir.

Yine, kadınlara yönelik çevreden gelen çalışma baskısı ve kadınlarda ortaya çıkabilecek işe yaradığını hissetme isteğinin yanı sıra aidiyet, özsaygı ve kimlik kazanma gibi duygularının işsizlik sürecinde kadınların stres düzeylerinin yüksek olmasında etkili olabileceği düşünülmektedir.

Bunların yanı sıra, kadınların işsizlik sürecinde kendilerini stres altında hissetme oranlarının ve algılanan stres düzeylerinin yüksek olmasında en etkili faktörün ise günümüz toplumunda artan tüketim, giderler, istek ve beklentilere bağlı olarak özellikle düşük ücretle çalışan ve emeğinden başka geliri bulunmayan erkeklerin, ailelerinin artan ve değişen zaruri ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaları sonucu kadınların da iş sahibi olarak gelir elde etme gereksinimi içerisinde girmeleri, ancak bu gereksinimin

karşılanamaması olduğu düşünülmektedir.

4.3. KATILIMCILARIN YAŞ GRUBU DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların yaş gruplarına göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.3.1. Katılımcıların Yaş Grupları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.11. Katılımcıların Yaş Grupları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	Yaş	N	X	Ss	F	P	Fark
Olumlu Dini Başa Çıkma	a.15-24	146	23,49	4,28			
	b.25-44	237	24,64	4,04	4,238	,015	a-b
	c.45-64	17	25,41	3,29			
Olumsuz Dini Başa Çıkma	a.15-24	146	11,34	3,74			
	b.25-44	237	11,43	3,85	1,355	,259	Anlamsız
	c.45-64	17	12,94	3,91			

Katılımcıların yaş gruplarına göre dini başa çıkma tarzlarının ve yaş grupları ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan ANOVA testi sonucuna göre, 15–24 yaş grubunda yer alan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 23,49 olduğu, 25-44 yaş grubunda yer alan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 24,64 olduğu ve 45-64 yaş grubunda yer alan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının ise 25,41 olduğu görülmüştür.

Tablo 4.11’de yer alan sonuca göre, katılımcıların yaşları ilerledikçe olumlu dini başa çıkma düzeyleri anlamlı düzeyde yükselmektedir ($p < 0,05$).

Hangi gruplar arasında fark bulunduğunun tespiti için yapılan Scheffe testi sonucuna göre, yaş gruplarına göre ortaya çıkan bu farkın 15-24 ve 25-44 yaş grubunda yer alan katılımcılar arasında olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Bu sonuca göre, 4. hipotezimiz (*Yaşça büyük olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, yaşça küçük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklenmektedir.

Yaş grupları ile olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin karşılaştırmasına bakıldığında ise 15-24 yaş grubunda yer alan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,34 olduğu, 25-44 yaş grubunda yer alan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,43 olduğu ve 45-64 yaş grubunda yer alan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının ise 12,94 olduğu görülmüştür.

Katılımcıların yaşları ilerledikçe olumsuz dini başa çıkma düzeyleri de artmakla birlikte, yaş grupları açısından ortaya çıkan bu fark anlamsızdır ($p > 0,05$).

Elde edilen bu sonuca göre, 5. hipotezimiz (*Yaşça küçük olanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, yaşça büyük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklenmemektedir.

Çalışmamızla doğrusal olarak, Ayten (2012) tarafından, dini başa çıkma tarzlarının kullanımı ile hayat memnuniyeti ve depresif eğilimler arasındaki ilişkinin ve söz konusu ilişkinin cinsiyet, yaş, medeni durum, ekonomik durum, sosyal çevre, problemin mahiyeti ve sayısı gibi değişkenler açısından incelendiği çalışmada, yaşla beraber Allah'a yönelme, dini yalvarma, hayra yorma, dini dönüşüm, dini yakınlaşma ve dini istikamet arayışı gibi olumlu dini başa çıkma etkinliklerini kullanma sıklığının arttığı tespit edilmiştir. Çalışmada yaş dönemleri açısından olumlu dini başa çıkma boyutunda ortaya çıkan farkın ergenlik ve ilk yetişkinlik ile son yetişkinlik dönemi arasında olduğu ve son yetişkinlik döneminde olan bireylerin olumlu dini başa çıkma tarzlarını daha çok kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yine çalışmamızla doğrusal olarak, Batan (2016) tarafından yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkmanın yaşam doyumuna olan etkisinin araştırıldığı ve katılımcıların çoğunluğunu öğrenciler ile velilerinin oluşturduğu çalışmada, yaş grupları ile olumlu dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ancak olumsuz dini başa çıkma puanlarının yaş gruplarına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmada, katılımcıların olumlu dini başa çıkma puanlarının yanı sıra dini başa çıkma genel puanlarının da yaşla beraber arttığı ve aralarındaki farkın anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir. Çalışmada, olumlu dini başa çıkmada ortaya çıkan anlamlı farkın ergenlik dönemindeki bireylerle ilk yetişkinlik dönemindeki bireyler arasında olduğu, dini başa çıkma genel ortalamasında çıkan farkın ise ergenlik dönemi ile son yetişkinlik dönemleri arasında bulunan bireyler

arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ferah (2019) tarafından yapılan çalışmada, katılımcıların yaş grupları ile olumlu dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ancak, yaş grupları ile olumsuz dini başa çıkma genel ortalaması, olumsuz dini başa çıkmanın manevi hoşnutsuzluk ve şerre yorma boyutları arasında anlamlı bir farkın bulunduğu saptanmıştır. Olumsuz dini başa çıkma puan ortalamalarının 18-24 yaş ile 25-29 ve 35-39 yaş grupları arasında olduğu görülmektedir.

Kaya (2014) ise çalışmasında, yaş grupları ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Tokur (2011) tarafından stres ile dindarlık ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, yaş grupları ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farkın ortaya çıktığı belirlenmiştir. Söz konusu çalışmada, en düşük dindarlık ortalamasına sahip yaş grubunun 16-21 yaş, en yüksek dindarlık ortalamasına sahip yaş grubunun ise 60 ve daha fazla yaşa sahip olan katılımcılara ait olduğu saptanmıştır.

Kavas (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da, yaş grupları ile dini tutum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ve en yüksek dini tutum puan ortalamasına sahip olanların 41-60 ve 61 ve üzeri yaş gruplarında bulunan katılımcılara ait olduğu belirlenmiştir. Yaş Grupları arasında ortaya çıkan anlamlı farkın 22-40 ve 41-60 yaş grupları arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yaşın ilerlemesi ile bireylerin dindarlık düzeylerinin artması beklenmektedir ve konuyla ilgili gerçekleştirilen çeşitli çalışmalarda bu öngörüğü desteklemektedir. Bu doğrultuda yaşla birlikte artan dindarlık düzeyinin dini başa çıkma tarzları üzerinde de etkili olduğu düşünülmektedir. Çalışmamızdan elde edilen sonuçta bu yöndedir ve işsiz katılımcıların hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeyleri yaş ile birlikte artmaktadır. Bilhassa orta yaş grubunda bulunan bireylerin işsizliğin neden olduğu stres ve diğer olumsuz etkilerle başa çıkmada gerek yaşları itibarıyla ortaya çıkan sorumluluk düzeylerinin artması gerekse işsizlik sürecinin etkilerinden daha fazla etkilenmelerinden ötürü dini başa çıkma tarzlarından daha fazla yararlandıkları söylenebilir.

4.3.2. Katılımcıların Yaş Grupları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.12. Katılımcıların Yaş Grupları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

Yaş	N	X	Ss	F	P	Fark
a.15-24	146	19,66	7,02			
b.25-44	237	20,91	6,52	1,738	,177	Anlamsız
c.45-64	17	19,41	6,74			

Katılımcıların yaş gruplarına göre algılanan stres düzeylerinin ve yaş grupları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan ANOVA testi sonucunda, 15–24 yaş grubunda yer alan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 19,66 olduğu, 25-44 yaş grubunda yer alan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 20,91 olduğu ve 45-64 yaş grubunda yer alan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ise 19,41 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.12’den elde edilen sonuca göre, en yüksek algılanan stres düzeyinin 25-44 yaş grubunda yer alan katılımcılara ait olduğu ve algılanan stres düzeylerinin katılımcıların yaş gruplarına göre farklılaştığı, ancak yaş grupları arasındaki bu farkın anlamsız olduğu görülmüştür ($p > 0,05$).

Bu sonuç doğrultusunda, 6. hipotezimiz (*Yaşça küçük olanların algılanan stres düzeyleri, yaşça büyük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklenmemektedir.

Kumaş (2001) tarafından yapılan çalışmada da, bireylerin stres faktörünü birinci öncelik olarak gösterme oranlarının en yüksek orta yaş (26-35 yaş; yüzde 58 ve 35 ve üstü yaş; yüzde 64,28) grubunda yer alan bireylere ait olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada, yaşın ilerlemesi ile beraber işsiz katılımcılardan geleceğe dair umutsuzluk duyanların oranının da arttığı ve geleceğe dair umutsuz olanların oranının en yüksek olduğu yaş grubunun yüzde 28,57 ile 35 yaş ve üzerinde olan katılımcılar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Polat’ın çalışmasında, yükseköğretim mezunlarının yaş grupları ile depresyon riski, psikolojik sağlık ve öz saygı düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir (Polat, 2015).

Yılmaz ve arkadaşlarının çalışmasında ise, işsizliğin her yaş dönemindeki etkisinin farklılık gösterdiği, genç işsizlerin bu süreçte daha kırılabilir ve hassas bir özellik gösterdikleri ancak işsizliğin olumsuz etkilerinin en çok orta yaş grubunda yer alan bireyler üzerinde etkili olduğu ve orta yaş grubunda yer alan bireylerin başa çıkma

becerilerinin diğer yaş gruplarında yer alan bireylere göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz vd., 2004).

İşsizlerin yaş grupları ile işsizlik sürecinin neden olduğu psikolojik etkilerin incelendiği çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmekle birlikte, orta yaş grubunda yer alan katılımcıların, 15-24 yaş grubunda yer alan genç katılımcılara göre stres düzeylerinin daha yüksek olmasında, orta yaş grubunda yer alan katılımcıların ailenin rızkını temin eden kişi olma ve yalnız kendine karşı değil aynı zamanda başka bireylere karşı da sorumlu bulunma gibi bireysellikten aile geneline yayılan mesuliyetlere sahip olmalarının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca ileri yaş gruplarında yer alan bireylerin mesleği dışında iş bulma ihtimallerinin ve yeni bir meslek edinme durumlarının genç bireylere göre daha az olmasının da algılanan stres düzeylerini etkileyebileceği düşünülmektedir.

4.4. KATILIMCILARIN MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların medeni durumlarına göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.4.1. Katılımcıların Medeni Durumları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.13. Katılımcıların Medeni Durumları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	M. Durum	N	X	Ss	T	P
Olumlu Dini Başa Çıkma	Evli	189	25,17	3,22	4,382	,000
	Bekar	211	23,43	4,66		
Olumsuz Dini Başa Çıkma	Evli	189	11,66	3,93	1,000	,318
	Bekar	211	11,28	3,70		

Katılımcıların medeni durumlarına göre dini başa çıkma tarzlarının ve medeni durumları ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup

bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, evli olan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 25,17 olduğu, bekar katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının ise 23,43 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.13’de yer alan sonuca göre, evli katılımcılar olumlu dini başa çıkma tarzlarını, bekar katılımcılara göre daha yüksek düzeyde kullanmaktadırlar ve evli katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, bekar katılımcılara göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($p < 0,05$).

Elde edilen bu sonuç, 7. hipotezimizi (*Evli olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, bekar/dul/boşanmış olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklemektedir.

Katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeylerine bakıldığında ise, evli katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,66 olduğu, bekar katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının ise 11,28 olduğu görülmektedir.

Evli katılımcılar ile bekar katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasındaki fark birbirine yakındır ve ortaya çıkan bu fark anlamsızdır ($p > 0,05$).

Bu sonuç, 8. hipotezimizi (*Katılımcıların medeni durumları ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.*) desteklemektedir.

Araştırmamızda ortaya çıkan sonuca doğrusal olarak, Ayten (2012) tarafından yapılan çalışmada da, evli katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin bekar katılımcılara göre daha yüksek olduğu ve ortaya çıkan bu farkın anlamlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada, evli katılımcıların dindarlık düzeylerinin bekar katılımcılara göre daha yüksek olduğu da belirlenmiştir.

Yine çalışmamızla doğrusal olarak, Batan’ın çalışmasında, medeni duruma göre katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaştığı ve evli katılımcıların bekar katılımcılara göre olumlu dini başa çıkma düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada, medeni durum ile olumsuz dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı da tespit edilmiştir (Batan, 2016).

Şentepe (2009) tarafından gerçekleştirilen yaşlılık döneminde karşılaşılan temel problemler ve dini başa çıkma konulu çalışmada, aralarında anlamlı bir fark olmamakla birlikte evlilerin olumlu dini başa çıkma düzeylerinin dullara göre daha yüksek düzeyde olduğu, dulların ise olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin evlilere göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Tokur’un gerçekleştirdiği çalışmada, evli katılımcıların dindarlığın ibadet

boyutu, dini motivasyon boyutu ve genel dindarlık düzeylerinin, bekar katılımcılara göre daha yüksek olduğu ve ortaya çıkan bu farkın anlamlı düzeyde olduğu saptanmıştır (Tokur, 2011).

Kızılgöçit (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, evli katılımcıların dindarlık puanlarının bekar katılımcılara göre daha yüksek olduğu ve ortaya çıkan bu farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Genel dindarlık puanlarının yanı sıra evli katılımcıların dindarlığın dini inanç, ibadet, içsel dini motivasyon boyutlarına dair puanlarının da bekar katılımcılara göre anlamlı şekilde yüksek olduğu saptanmıştır.

Karaçay (2011) tarafından yapılan çalışmada, işsiz katılımcıların medeni durumlarını işsizlik süreleri ile beraber değerlendirilerek dindarlık eğilimi ile olan ilişkisinin incelenmesi için uygulanan ANOVA testi sonucunda medeni durumun işsizlik sürelerine göre dindarlık eğilimi üzerinde anlamlı şekilde etkili olmadığı saptanmıştır.

Çalışmamız sonucunda ortaya çıkan evli katılımcıların hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin bekar/dul/boşanmış katılımcılara göre daha yüksek olmasında ve dini başa çıkmaya yönelmelerinde, çeşitli araştırmalar sonucunda da ortaya konduğu üzere evli katılımcıların bekar katılımcılara göre daha dindar olmalarının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca evlilik sonucu kurulan aile kurumunun evli katılımcıların sorumluluk düzeylerini artırmasının doğrusal olarak işsizlik sürecinde ortaya çıkan sorunların da artmasına neden olduğu ve katılımcıların artan sorunların çözümünde yaşamın birçok noktasında zorluklarla başa çıkma amacıyla kullanılan dine ve dini başa çıkmaya yönelmelerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

4.4.2. Katılımcıların Medeni Durumları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.14. Katılımcıların Medeni Durumları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

M. Durum	N	X	Ss	T	P
Evli	189	20,49	6,41	0,279	,780
Bekar	211	20,30	7,04		

Katılımcıların medeni durumlarına göre algılanan stres düzeylerinin ve medeni durumları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup

bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, evli olan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 20,49 olduğu, bekar katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ise 20,30 olduğu görülmüştür.

Evli katılımcılar ile bekar katılımcıların algılanan stres düzeyleri arasındaki fark birbirine yakındır ve ortaya çıkan bu fark t-testi sonucuna göre anlamsızdır ($p > 0,05$).

Bu sonuç, 9. hipotezimizi (*Evli olanların algılanan stres düzeyleri, bekar/dul/boşanmış olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklememektedir.

Polat (2015) tarafından, işsizliğin yükseköğretim mezunu işsizler üzerindeki psikolojik etkilerinin incelendiği çalışmada da, medeni durum ile depresyon riski ve psikolojik bozukluk arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yüksel (2003) tarafından gerçekleştirilen ve işsizlerin medeni durumları ile depresyonlu olma durumlarının da karşılaştırıldığı çalışmada, evli katılımcıların yüzde 89,6'sının, bekar katılımcıların ise yüzde 81,6'sının depresyonlu oldukları, ancak ortaya çıkan bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yılmaz ve arkadaşlarının çalışmasında ise, evli olan katılımcıların işsizliğin olumsuz psiko-sosyal etkilerini bekar olan katılımcılara göre daha fazla hissettikleri, kendilerini çaresizlik içinde gördükleri, ancak ailelerinden aldıkları destek sayesinde söz konusu olumsuz etkiyi aşmada bekarlara göre daha başarılı oldukları saptanmıştır (Yılmaz vd., 2004).

Konuya ilişkin olarak yapılan çalışmalarda, medeni durum ile işsizliğin yol açtığı etkiler arasında iki farklı sonuç olduğu, aile bağlarının kuvvetli olduğu ailelerde işsiz bireylerin ailevi destek sayesinde işsizliğin olumsuz etkilerinden daha az etkilendiği, aile bağının kuvvetli olmaması durumunda ise bu etkilerin artabileceği belirtilmektedir.

Ayrıca ortaya çıkan bu sonucun, işsizliğin bireyselliğini gösterdiği düşünülmektedir. Başka bir ifade ile işsizliğin yol açtığı olumsuz sonuçların aileyi ve toplumu ilgilendiren yönünün bulunmasının yanı sıra öncelikle işsiz bireylerde strese ve yıkıma yol açtığı düşünülmektedir.

4.5. KATILIMCILARIN ÇOCUK SAYISI DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların çocuk sayılarına göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak,

hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.5.1. Katılımcıların Çocuk Sayıları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.15. Katılımcıların Çocuk Sayıları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	Ç. Sayısı	N	X	Ss	F	P	Fark
Olumlu Dini Başa Çıkma	a.Yok	223	23,47	4,50			
	b.1	47	24,85	3,16	7,068	,000	a-c, a-d
	c.2	91	25,05	3,87			
	d.3 ve +	39	26,12	2,07			
Olumsuz Dini Başa Çıkma	a.Yok	223	11,21	3,59			
	b.1	47	11,53	4,01	2,325	,075	Anlamsız
	c.2	91	11,41	3,85			
	d.3 ve +	39	12,94	4,51			

Katılımcıların çocuk sayılarına göre dini başa çıkma tarzlarının ve çocuk sayıları ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan ANOVA testi sonucuna göre, çocuğu bulunmayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 23,47 olduğu, 1 çocuğu bulunan katılımcıların olumlu dini başa çıkma puan ortalamalarının 24,85 olduğu, 2 çocuğu bulunan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 25,05 olduğu ve 3 ve daha fazla çocuğu bulunan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının ise 26,12 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.15’de yer alan sonuca göre, katılımcıların çocuk sayıları arttıkça olumlu dini başa çıkma düzeyleri de anlamlı şekilde yükselmektedir ($p < 0,05$).

Hangi gruplar arasında fark bulunduğunun tespiti için yapılan Games-Howell testi sonucuna göre, çocuk sayılarına göre ortaya çıkan farkın çocuğu bulunamayanlar ile 2 çocuğu bulunanlar ve çocuğu bulunmayanlar ile 3 ve daha fazla çocuğu bulunan katılımcılar arasında olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Bu sonuç, 10. hipotezimizi (*Çocuk sayısı fazla olanların olumlu dini başa çıkma*

düzeyleri, çocuğu olmayanlara ve daha az çocuğu olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.) desteklemektedir.

Tablo 4.15’de yer alan bilgiler doğrultusunda, yaş grupları ile olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin karşılaştırmasına bakıldığında hiç çocuğu bulunmayan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,21 olduğu, 1 çocuğu bulunan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,53 olduğu, 2 çocuğu bulunan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının, 11,41 olduğu ve 3 ve daha fazla çocuğu bulunan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının ise 12,94 olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların çocuk sayıları arttıkça olumsuz dini başa çıkma düzeyleri de artmakla birlikte, katılımcıların çocuk sayıları açısından ortaya çıkan bu fark anlamsızdır ($p > 0,05$).

Elde edilen bu sonuç, 11. hipotezimiz (*Katılımcıların çocuk sayıları ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.*) desteklemektedir.

Kaya (2014) tarafından yapılan çalışmada, katılımcıların çocuk sayıları arttıkça hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin arttığı ancak ortaya çıkan bu farkın anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Karaçay’ın çalışmasında yer alan ve kısmen çocuk sayısı ile ilişkilendirebileceğimiz, işsiz katılımcıların evde yaşayan kişi sayıları arttıkça dindarlık eğilimlerinin de arttığı ancak evde yaşayan kişi sayısı ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı saptanmıştır (Karaçay, 2011).

Çalışmamız doğrultusunda ortaya çıkan çocuk sayısı fazla olan katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin yüksek olmasında, çocuk sahibi olmanın bireyler üzerindeki sorumluluğu artırması ve artan sorumluluğun getirdiği stresi olumlu dini başa çıkma tarzını kullanarak aşmaya çalışmaları olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca, genel anlamda çocuk sayısına bağlı olarak katılımcıların evli ve yaşlarının çocuk sahibi olmayan katılımcılara göre daha yüksek olduğu değerlendirildiğinde, çalışmamızda elde edilen yaş ve medeni durumun olumlu dini başa çıkma düzeyleri üzerindeki etkisi doğrultusunda, çocuk sayısı fazla olan katılımcıların evli ve diğer katılımcılara göre yaşça büyük olmalarının olumlu dini başa çıkma düzeylerinin yüksek olmasında etkili olabileceği düşünülmektedir.

4.5.2. Katılımcıların Çocuk Sayıları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.16. Katılımcıların Çocuk Sayıları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

Yaş	N	X	Ss	F	P	Fark
a.Yok	223	20,10	6,83			
b.1	47	20,10	6,25	0,550	,648	Anlamsız
c.2	91	20,82	7,17			
d.3 ve +	39	21,35	5,77			

Katılımcıların çocuk sayılarına göre algılanan stres düzeylerinin ve çocuk sayıları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan ANOVA testi sonucunda, çocuğu bulunmayan ve 1 çocuğu bulunan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 20,10 olduğu, 2 çocuğu bulunan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 20,82 olduğu ve 3 ve daha fazla çocuğu bulunan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ise 21,35 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.16'dan elde edilen sonuca göre, algılanan stres düzeylerinin katılımcıların çocuk sayılarına göre farklılaştığı, çocuk sayısı arttıkça algılanan stres düzeylerinin arttığı, ancak katılımcıların çocuk sayıları ile algılanan stres düzeyleri arasındaki bu farkın anlamsız olduğu görülmüştür ($p > 0,05$).

Bu sonuç doğrultusunda, 12. hipotezimiz (*Çocuk sayısı fazla olanların algılanan stres düzeyleri, çocuğu olmayanlara ve daha az çocuğu olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklenmemektedir.

Yılmaz ve arkadaşlarının çalışmasında, katılımcıların evli ve çocuk sahibi olmalarının işsizliğin neden olduğu sorunları daha da artırdığı ve katılımcıların çocuklarına karşı mahcubiyet duydukları belirlenmiştir (Yılmaz vd., 2004).

Ocak (2004) tarafından yapılan çalışmada ise, işsizlerin yüzde 12,5'inin çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamadıkları, yüzde 70'inin ise çok az düzeyde karşılayabildikleri saptanmıştır (Ocak, 2004, s. 123).

Araştırmamızda çocuk sayısı ile algılanan stres düzeyi arasında anlamlı bir farkın olmadığı saptanmış olsa da, Ocak (2004) ile Yılmaz ve arkadaşları (2004) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçların da ortaya çıkardığı gibi işsiz bireyler çocuklarına karşı kendilerini mahcup hissetmekte, ihtiyaçlarını yeteri kadar

karşılayamamakta ve bu durum işsiz bireylerin stres yaşamalarına neden olmaktadır.

Çocuk sayısının artması halinde ise işsiz bireylerin stres düzeylerinin daha da artması beklenmektedir. Zira, işsiz bireylerin kendisi dışında sorumlu olduğu bireylerin sayısının artmasının stres düzeylerini arttıran bir faktör olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, ailesinde aile geçimini sağlayabilecek düzeyde ücrete sahip çalışan birey olmayan ya da herhangi bir kanaldan ekonomik destek almayan işsiz bireylerin aile fertlerinin sayısının fazla olması da algılanan stres düzeyleri üzerinde önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Bunların yanı sıra çocuk sahibi olan bireylerin aile reisi konumunda bulunması durumunda, çocuklar karşısında ortaya çıkabilecek olan otorite kayıplarının da algılanan stres düzeylerini yükseltebileceği düşünülmektedir.

4.6. KATILIMCILARIN EĞİTİM DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların durumlarına göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.6.1. Katılımcıların Eğitim Durumları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.17. Katılımcıların Eğitim Durumları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	E. Durumu	N	X	Ss	F	P	Fark
Olumlu Dini Başa Çıkma	a.Okur-yazar	4	25,75	2,21	1,988	,096	Anlamsız
	b.İlkokul	53	25,43	3,53			
	c.Ortaokul	97	24,07	4,61			
	d.Lise	131	24,41	3,66			
	e.Yükseköğretim	115	23,62	4,43			
Olumsuz Dini Başa Çıkma	a.Okur-yazar	4	14	7,25	3,099	,016	b-e
	b.İlkokul	53	12,64	4,19			
	c.Ortaokul	97	11,56	4,12			
	d.Lise	131	11,54	3,59			
	e.Yükseköğretim	115	10,65	3,30			

Katılımcıların eğitim durumlarına göre dini başa çıkma tarzlarının ve eğitim durumları ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan ANOVA testi sonucuna göre, okur-yazar olan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 25,75 olduğu, ilkokul mezunu katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 25,43 olduğu, ortaokul veya ilköğretim mezunu katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 24,07 olduğu, lise mezunu katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 24,41 olduğu ve yükseköğretim mezunu katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının ise 23,62 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.17’de yer alan sonuca göre, katılımcıların eğitim durumları düştükçe olumlu dini başa çıkma düzeylerinin arttığı, ancak eğitim durumları arasındaki bu farkın anlamsız olduğu görülmektedir ($p > 0,05$).

Elde edilen bu sonuca göre, 13. hipotezimiz (*Eğitim durumu daha düşük olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, eğitim durumu daha yüksek olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklenmemektedir.

Katılımcıların eğitim durumları ile olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin karşılaştırmasına bakıldığında ise, okur-yazar olanların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 14 olduğu, ilkokul mezunlarının olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 12,64 olduğu, ortaokul veya ilköğretim mezunlarının olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,56 olduğu, lise mezunlarının olumsuz dini başa çıkma

ortalamalarının 11,54 olduğu ve yükseköğretim mezunlarının olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının ise 10,65 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.17'ye göre, katılımcıların eğitim durumları düştükçe olumsuz dini başa çıkma düzeyleri anlamlı şekilde yükselmektedir ($p < 0,05$).

Hangi eğitim durumları arasında fark bulunduğu tespit için yapılan Games-Howell testi sonucuna göre, eğitim durumlarına göre ortaya çıkan farkın ilköğretim mezunu ve yükseköğretim mezunu katılımcılar arasında olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Bu sonuç, 14. hipotezimizi (*Eğitim durumu daha düşük olanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, eğitim durumu daha yüksek olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklemektedir.

Çalışmamızda ortaya çıkan sonuçla doğrusal olarak, Topuz'un çalışmasında da eğitim durumlarına göre olumlu dini başa çıkma düzeylerinin farklılaşmadığı, ancak eğitim durumu ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Ortaya çıkan anlamlı farkın ilköğretim mezunları ile üniversite mezunları arasında olduğu ve üniversite mezunlarının diğer eğitim durumuna sahip bireylere göre olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Topuz, 2003).

Kaya'nın çalışmasında, yine çalışmamızla doğrusal olarak, katılımcıların eğitim durumları ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı, ancak katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin eğitim durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Çalışmada okur-yazar katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin diğer eğitim durumuna sahip katılımcılara göre oldukça yüksek olduğu saptanmıştır (Kaya, 2014).

Ayten (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, eğitim durumları ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu belirlenmiştir. Söz konusu çalışma da elde edilen bulgulara göre farklılığın dini başa çıkmanın Allah'a yönelme, dini yaklaşma, hayra yorma, dini dönüşüm ve dini istikamet arayışları gibi alt boyutlarında ve olumlu dini başa çıkmanın üst boyutunda ilköğretim ile lise eğitim grupları arasında ve üniversite ile yüksek lisans/doktora eğitim grupları arasında olduğu saptanmıştır.

Batan'ın çalışmasında, katılımcıların eğitim durumlarına göre olumlu ve olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmekle

birlikte, eğitim durumunun yükselmesi ile beraber olumlu dini başa çıkma düzeylerinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Batan, 2016).

Kavas'ın çalışmasında, katılımcıların eğitim durumları yükseldikçe dini tutum puan ortalamalarının azaldığı ve eğitim durumlarına göre dini tutumlarının anlamlı şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Eğitim durumlarına göre ortaya çıkan anlamlı farkın ilköğretim ile ortaöğretim mezunları arasında ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır (Kavas, 2013).

Karaçay (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise eğitim durumları yükseldikçe işsiz katılımcıların dindarlık eğilimlerinin azaldığı ve eğitim durumu ile dindarlık eğilimi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Söz konusu çalışmada ortaya çıkan anlamlı ilişkinin lise mezunları ile lisans mezunları arasında ve önlisans mezunları ile lisans mezunları arasında olduğu belirlenmiştir.

Dindarlık ile ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara göre, genel anlamda eğitim durumunun yükselmesine bağlı olarak dindarlık düzeylerinin azaldığı söylenebilir. Dindarlık düzeyi yüksek olan bireylerin dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklıklarının daha yüksek olabileceği değerlendirildiğinde, eğitim durumu yüksek olan bireylerin hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin daha düşük olmasında dindarlık düzeylerinin etkili olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca, eğitim durumu yükselen katılımcıların işsizliğin neden olduğu sorunlarla başa çıkma noktasında din kaynaklı başa çıkma metotlarının yanında daha farklı ve seküler boyutlarda ortaya konan başa çıkma metotlarını da kullanabilecek olmalarının dini başa çıkma düzeyleri üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

4.6.2. Katılımcıların Eğitim Durumları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.18. Katılımcıların Eğitim Durumları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

E. Durumu	N	X	Ss	F	P	Fark
a.Okur-yazar	4	15,50	7,18			
b.İlkokul	53	20,84	6,45			
c.Ortaokul	97	20,09	7,21	1,637	,164	Anlamsız
d.Lise	131	19,69	7,03			
e.Yükseköğretim	115	21,40	6,00			

Katılımcıların eğitim durumlarına göre algılanan stres düzeylerinin ve eğitim durumları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan ANOVA testi sonucunda, okur-yazar olan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 15,50 olduğu, ilkokul mezunu katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 20,84 olduğu, ortaokul veya ilköğretim mezunu katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 20,09 olduğu, lise mezunu katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 19,69 olduğu ve yükseköğretim mezunu katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ise 21,40 olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların algılanan stres düzeyleri eğitim durumlarına göre farklılaşmakla birlikte, ortaya çıkan bu fark anlamsızdır ($p > 0,05$).

Bu sonuç doğrultusunda, 15. hipotezimiz (*Eğitim durumu daha yüksek olanların algılanan stres düzeyleri, eğitim durumu daha düşük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklenmemektedir.

Kumaş (2001) tarafından yapılan çalışmada, ilkokul mezunlarının yüzde 63,36'sı, ortaokul mezunlarının yüzde 58,53'ü, lise mezunlarının yüzde 55,17'si ve yükseköğretim mezunlarının ise yüzde 27,27'si işsizlik sürecinde yaşadıkları stresi birinci derecede önemde yaşadıkları belirlenmiştir. Aynı çalışmada, yükseköğretim mezunu işsiz katılımcılar içerisinde umutsuzluğu birinci derecede önemde yaşayanların oranının, diğer eğitim durumlarında yer alan katılımcılara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yüksel'in çalışmasında, ilköğretim mezunları içerisinde depresyonlu olanların oranının yüzde 90, ortaöğretim mezunları arasında depresyonlu olanların oranının yüzde 91,5 ve yükseköğretim mezunları arasında depresyonlu olanların oranının ise yüzde 77 olduğu tespit edilmiştir (Yüksel, 2003).

Yılmaz ve arkadaşları (2004) tarafından yapılan çalışmada, eğitim seviyesinin yükselmesi ile işsizlik sonucunda ortaya çıkan sıkıntıların arttığı ve boyutunun farklılaştığı, eğitim seviyesi yüksek bireylerin işsizliğin statü ve saygınlık kaybı boyutundan daha çok etkilendikleri, eğitim durumu yüksek bireylerin kendilerini haksızlığa uğramış olarak gördükleri ve eğitim seviyesi yükseldikçe işsizlik sürecinde kadınların da en az erkekler kadar sıkıntı yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Polat (2015) tarafından işsiz yükseköğrenim mezunlarının katılımıyla yapılan çalışmada, eğitim durumu ile depresyon riski ve psikolojik sağlık arasında anlamlı bir

ilişkinin bulunduğu, eğitim düzeyi arttıkça depresyon riski ve psikolojik sağlıkta bozulma durumunun da arttığı saptanmıştır.

Eğitim durumları açısından algılanan stres düzeyleri istatistiksel açıdan farklılaşmamakla birlikte, yükseköğretim mezunlarının algılanan stres düzeylerinin diğer eğitim durumuna sahip katılımcılara göre yüksek olmasında, yükseköğretim mezunlarının eğitim hayatları süresince eğitim gördükleri alana güdülenmiş olmaları, bu doğrultuda bir işe sahip olma konusundaki beklentilerinin de yüksek olması ve eğitime yapmış oldukları yatırımın artmasına doğrusal olarak algılanan stres düzeylerinin de arttığı düşünülmektedir.

İlkokul mezunlarının algılanan stres düzeylerinin yüksek olmasında ise, işverenlerce gerçekleştirilen işçi istihdamında tecrübenin yanı sıra eğitim durumunun da önemli bir kriter olması nedeniyle iş bulma konusunda eğitim durumu daha yüksek olan katılımcılara göre kendilerini dezavantajlı görmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

4.7. KATILIMCILARIN YAŞADIKLARI YER DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların yaşadığı yerlere göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.7.1. Katılımcıların Yaşadıkları Yer ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.19. Katılımcıların Yaşadıkları Yer ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	Y. Yer	N	X	Ss	T	P
Olumlu Dini	Köy/Kasaba	19	26,31	3,41	2,664	,015
Başa Çıkma	İlçe/İl	381	24,15	4,14		
Olumsuz Dini	Köy/Kasaba	19	10,42	3,73	-1,222	,222
Başa Çıkma	İlçe/İl	381	11,51	3,82		

Katılımcıların yaşadığı yerlere göre dini başa çıkma tarzlarının ve yaşadıkları yerler ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, köy ve kasabada yaşayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 26,31 olduğu, ilçe ve ilde yaşayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının ise 24,15 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.19’da yer alan sonuca göre, köy ve kasabada yaşayan katılımcılar olumlu dini başa çıkma tarzını, ilçe ve ilde yaşayan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde kullanmaktadırlar ve köy ve kasabada yaşayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, ilçe ve ilde yaşayan katılımcılara göre anlamlı düzeyde yüksektir ($p < 0,05$).

Elde edilen bu sonuç, 16. hipotezimizi (*Köy ve kasabada yaşayanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, ilçe ve ilde yaşayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklemektedir.

Katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeylerine bakıldığında ise, köy ve kasabada yaşayan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 10,42, ilçe ve ilde yaşayan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,51 olduğu görülmektedir.

İlçe ve ilde yaşayan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin köy ve kasabada yaşayan katılımcılara göre daha yüksek olmasına karşın, ortaya çıkan bu fark anlamsızdır ($p > 0,05$).

Bu sonuç, 17. hipotezimizi (*Katılımcıların yaşadıkları yer ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.*) desteklemektedir.

Çalışmamızda elde edilen sonuçla doğrusal olarak, Ferah (2019) tarafından yapılan çalışmada da, köyde yaşayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin, ilçede ve ilde yaşayan katılımcılara göre anlamlı şekilde farklılaştığı ve köyde yaşayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin diğer yerleşim alanlarında yaşayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine çalışmamızla doğrusal olarak katılımcıların yaşadıkları yerler ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında ise anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür.

Batan (2016) tarafından yapılan çalışmada ise, yaşanan çevre ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma tarzları arasında genel anlamda bir farklılığın olmadığı, ancak dini başa çıkmanın dini yaklaşma boyutunda köyde yaşayanlar ile ilçede yaşayanlar arasında anlamlı bir farkın bulunduğu saptanmıştır.

Şentepe'nin çalışmasında, kırsal alanda yaşayan katılımcıların dindarlığın tüm boyutlarında aldıkları puanların kentsel alanlarda yaşayanlara göre daha yüksek olduğu, ancak anlamlı düzeyde farklılığın yalnızca dindarlığın ibadet ve bilgi boyutunda ortaya çıktığı tespit edilmiştir (Şentepe, 2016).

Köy ve kasabada yaşayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin ilçe ve ilde yaşayan katılımcılara göre yüksek olmasında, kırsal alanda yaşayan bireylerin dini yaşayışlarını daha çok geleneksel boyutlarda sürdürmelerinin, kendilerini daha dindar atfetmelerinin, dini ritüellere daha bağlı olmalarının ve bu sayede dini sosyalleşmelerinin daha kuvvetli olmasının etkili olabileceği düşünülmektedir.

4.7.2. Katılımcıların Yaşadıkları Yer İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.20. Katılımcıların Yaşadıkları Yer ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

Y. Yer	N	X	Ss	T	P
Köy/Kasaba	19	16,84	5,32	-2,364	,019
İlçe/İl	381	20,56	6,76		

Katılımcıların yaşadıkları yerlere göre algılanan stres düzeylerinin ve yaşadıkları yerler ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, köy ve kasabada yaşayan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 16,84 olduğu, ilçe ve ilde yaşayan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ise 20,56 olduğu görülmüştür.

İlçe ve ilde yaşayan katılımcıların algılanan stres düzeyleri, köy ve kasabada yaşayan katılımcılara göre oldukça yüksek düzeydedir ve algılanan stres düzeyleri arasındaki bu fark anlamlıdır ($p < 0,05$).

Ortaya çıkan bu sonuç, 18. hipotezimizi (*İlçe ve ilde yaşayanların algıladıkları stres düzeyleri, köy ve kasabada yaşayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklemektedir.

Bu sonucun ortaya çıkmasında, kırsal alanlar ile kentsel alanların yaşam koşullarının ve standartlarının birbirinden farklı olmasının, kırsal alanda yaşayan bireylerin geniş aile kültürünü sürdürmesinin ve bu kültürün etkisi ile aile içi yardımlaşmanın kentsel alanlara göre daha fazla olmasının, kırsal alanlarda bireylerin

çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşabilecekleri büyük ya da küçük ölçekli toprak sahipliklerinin olmasının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Kentlerde yaşayan bireylerin ise çoğunlukla geçimini sağlayabilmelerinde ki tek faktörün emekleri ve bir işlerinin olması olduğu göz önüne alındığında, kentsel alanlarda yaşayan işsiz bireylerin stres düzeylerinin kırsal alanda yaşayanlara göre yüksek olması beklenen bir sonuçtur.

Ayrıca, kentlerde yaşayan bireylerin işsizliğin neden olduğu kimlik, prestij ve öz saygı kayıplarını kırsal alanda yaşayan bireylere göre daha fazla duyumsamalarının ve kent yaşamının artırdığı maddiyata dayalı öncelikli gereksinimlerin kırsal alanda yaşayanlara göre daha fazla olmasının kentlerde yaşayan bireylerin stres düzeylerinin yüksek olmasında etkili olabileceği düşünülmektedir.

4.8. KATILIMCILARIN İŞSİZLİK SÜRESİ DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların işsizlik sürelerine göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.8.1. Katılımcıların İşsizlik Süreleri ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.21. Katılımcıların İşsizlik Süreleri ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	İşsizlik Süresi	N	X	Ss	F	P	Fark
Olumlu	a.0-6 ay	185	24,16	4,02			
	Dini						
	Baş						
Olumsuz	a.0-6 ay	185	11,51	3,79			
	Dini						
	Baş						
Çıkma	b.7-12 ay	69	24,14	4,19	0,178	,837	Anlamsız
	c.1 yıl ve +	146	24,41	4,27			
	c.1 yıl ve +	146	11,36	4,07	0,071	,931	Anlamsız

Katılımcıların işsizlik sürelerine göre dini başa çıkma tarzlarının ve işsizlik süreleri ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının saptanabilmesi için yapılan ANOVA testi sonucuna göre, işsizlik süresi 0-6 ay arasında olan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 24,16 olduğu, işsizlik süresi 7-12 ay arasında olan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 24,14 olduğu ve işsizlik süresi 1 yıl ve üzerinde olan uzun süreli işsiz sınıftaki katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının ise 24,41 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.21’de yer alan sonuca göre, katılımcıların işsizlik sürelerine göre olumlu dini başa çıkma düzeyleri birbirine oldukça yakındır ve işsizlik süresi ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Elde edilen sonuç, 19. hipotezimizi (*İşsizlik süresi uzun olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, işsizlik süresi daha kısa olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklememektedir.

Katılımcıların işsizlik süreleri ile olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin karşılaştırmasına bakıldığında ise, 0-6 ay süreyle işsiz olan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,51 olduğu, 6-12 ay süreyle işsiz olan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,52 olduğu ve 1 yıl ve daha süredir işsiz olan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının ise 11,36 olduğu görülmektedir.

Tablo 4.21’e göre katılımcıların işsizlik süreleri ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p > 0,05$)

Elde edilen bu sonuç, 20. hipotezimizi (*Katılımcıların işsizlik süreleri ile olumsuz dini başa çıkma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.*) desteklemektedir.

Karaçay (2011) tarafından yapılan çalışmada, katılımcıların işsizlik süreleri ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir. Söz konusu farkın 0-3 ay süreli işsiz katılımcılarla 1-2 yıl süreli işsiz katılımcılar arasında ortaya çıktığı ve 0-3 ay süreli işsiz katılımcıların dindarlık eğilimi puan ortalamalarının 1-2 yıl süreli işsiz katılımcılardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızda ortaya çıkan sonuca göre, katılımcıların işsizlik süreleri ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeyleri Tablo 4.6’da gösterilen genel dini başa çıkma ortalamaları ile doğrusallık göstermektedir ve katılımcıların işsizlik süreleri ile dini başa çıkma düzeyleri birbirine yakın sonuçları içermektedir.

4.8.2. Katılımcıların İşsizlik Süreleri İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.22. Katılımcıların İşsizlik Süreleri ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

İşsizlik Süresi	N	X	Ss	F	P	Fark
a.0-6 ay	185	18,91	6,44			
b.7-12 ay	69	21,39	6,34	8,610	,000	a-b, a-c
c.1 yıl ve +	146	21,78	6,95			

Katılımcıların işsizlik sürelerine göre algılanan stres düzeylerinin ve işsizlik süreleri ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan ANOVA testi sonucunda, işsizlik süresi 0-6 ay arasında olan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 18,91 olduğu, işsizlik süresi 7-12 ay arasında olan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 21,39 olduğu ve işsizlik süresi 1 yıl ve üzerinde olan işsiz olan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ise 21,78 olduğu görülmüştür.

Algılanan stres düzeyleri en yüksek olan grubun 1 yıl ve üzeri süredir işsiz olanların olduğu, katılımcıların işsizlik süreleri arttıkça algılanan stres düzeylerinin de arttığı ve katılımcıların işsizlik süreleri ile algılanan stres düzeyleri arasında ortaya çıkan bu fark anlamlı olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$).

Ortaya çıkan anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için yapılan Scheffe testi sonucuna göre, söz konusu anlamlı farkın işsizlik süresi 0-6 ay arasında olan işsiz katılımcılar ile 7-12 ay arasında olan işsiz katılımcılar arasında ve işsizlik süresi 0-6 ay arasında olan işsiz katılımcılar ile 1 yıl ve üzeri süredir işsiz olan katılımcılar arasında olduğu görülmüştür ($p < 0,05$).

Bu sonuç doğrultusunda, 21. hipotezimiz (*İşsizlik süresi uzun olanların algılanan stres düzeyleri, işsizlik süresi daha kısa olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklenmektedir.

Kumaş (2001) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, işsizlik süresiyle ilişkili olarak stres faktörü incelenmiş ve kısa süreli işsiz bireylerin yüzde 56,08'i, orta süreli işsiz bireylerin yüzde 47,61'i ve uzun süreli işsiz bireylerin yüzde 66,10'u stresi birinci seviyede öncelikli olarak yaşadıkları belirlenmiştir. Çalışmada, işsizlik süresi arttıkça stresin de arttığı ve bir yıl ve daha fazla süredir işsiz olan uzun süreli işsizlerin stres

faktörünü birinci seviyede öncelikli görme oranlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Aynı çalışmada ayrıca, işsizlik süresinin artmasıyla birlikte geleceğe dair umudunda azaldığı, kısa süreli işsizler içerisinde geleceğe dair umudu olmayanların oranının yüzde 8,4 olduğu, orta süreli işsizlerin içerisinde geleceğe dair umudu olmayanlarının oranının yüzde 9,5 olduğu ve uzun süreli işsizler içerisinde geleceğe dair umudu olmayanların oranının ise yüzde 20,3 olduğu belirlenmiştir.

Polat'ın çalışmasında da, özsaygı, depresyon riski ve psikolojik bozukluk ile işsizlik süresi arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu ve işsizlik süresi uzun olanların işsizlik süresi kısa olanlara göre depresyon risklerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Polat, 2015).

Karataş (1994) tarafından genç işsizlerin ekonomik, toplumsal ve ruhsal sorunlarının araştırıldığı çalışmada, katılımcıların işsizlik süreleri ile yaşadıkları kaygı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmada işsiz katılımcıların, çalışan katılımcılara oranla benlik saygılarının daha düşük olduğu, umutsuzluk ve bezginlik içinde olma oranlarının ise daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Erikli (2018) tarafından, Ankara İlinde üniversite mezunu ve en az bir yıl süredir işsiz olan 22 – 34 yaş arası katılımcılarla gerçekleştirilen çalışmada, katılımcıların yüzde 44,8'inin işsizlikten en çok ekonomik alanda etkilendikleri, katılımcıların yüzde 42,1'inin ise işsizlikten en çok psikolojik alanda etkilendikleri belirlenmiştir. Aynı çalışmada, iş arama süresi uzayan katılımcıların iş bulma beklentilerinin de iş arama süresi daha kısa katılımcılara göre daha düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İşsizlik süresi ile bu süreçte ortaya çıkan olumsuz psikolojik etkilere dair ortaya konan farklı teoriler bulunmakla birlikte, bu konudaki genel kanaat işsizliğin süresinin uzamasının işsizlik sürecinin bireyler üzerindeki olumsuz psikolojik etkilerini ve stresi artırdığı yönündedir. Zira işsizlik sürecinin uzaması ile birlikte işsiz bireylerin finansal sıkıntılarının daha da artacağı, bir iş sahibi olmanın sağladığı psiko-sosyal kazanımlardan uzun süreli olarak mahrum kalmanın etkisi ile öz saygılarının, aidiyetlerinin, yeterlilik duygularının, yaşam doyumlarının ve umut düzeylerinin azalacağı ve uzun süre ile iş bulamamanın verdiği etki ile öğrenilmiş çaresizlik duygusu içerisinde girmelerine bağlı olarak stres düzeylerinin ve yaşayacakları psikolojik sorunların da artacağı düşünülmektedir.

İşsizlik süresinin artmasıyla doğrusal olarak işsiz bireylerin iş bulmaya dair ümitlerinin azalması, hatta bu ümitsizlik durumunun öğrenilmiş çaresizlik boyutuna ulaşması uzun süreli işsizlerin iş bulma faaliyetlerini olumsuz olarak etkileyerek iş bulma ihtimallerinin azalmasına ve stres seviyelerinin ise daha da artmasına yol açtığı, dolayısıyla işsizliğin neden olduğu stres ile işsizlik süresinin döngüsel olarak birbirini etkilediği düşünülmektedir.

Ayrıca, işsizlik süresinin uzamasının aile içi çatışmalara, topluma karşı yabancılaştırmaya ve sosyal dışlanmaya neden olarak bireylerin stres düzeylerini artıracığı düşünülmektedir.

Kısa süreli işsiz olarak ifade edebileceğimiz 0-6 ay süreli işsiz grubun, diğer sürelerde yer alan gruplara göre algılanan stres düzeylerinin daha düşük olmasında, kısa süreli işsizlerin iş arama kanallarını daha aktif bir şekilde kullanmaları ve bir iş bulmaya dair umutlarının uzun süreli işsizlere oranla daha yüksek olmasının etkili olabileceği düşünülmektedir.

4.9. KATILIMCILARIN BERABER YAŞADIKLARI AİLEDE ÇALIŞAN KİŞİ DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların beraber yaşadıkları ailelerinde çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmamasına göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.9.1. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi Bulunup Bulunmaması ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.23. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi ya da Kişiler Bulunup Bulunmaması ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	Çalışan Kişi	N	X	Ss	T	P
Olumlu Dini	Evet	255	24,18	4,13	-0,427	,669
Başta Çıkma	Hayır	145	24,37	4,15		
Olumsuz Dini	Evet	255	11,36	3,87	-0,723	,470
Başta Çıkma	Hayır	145	11,64	3,72		

Katılımcıların beraber yaşadıkları ailelerinde çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmamasına göre dini başa çıkma tarzlarının ve beraber yaşadıkları ailelerinde çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmaması ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, beraber yaşadığı ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 24,18 olduğu, beraber yaşadığı ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunmayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının ise 24,37 olduğu görülmektedir.

Tablo 4.23'de yer alan sonuca göre, katılımcıların beraber yaşadığı ailesinde çalışan kişi ya da kişilerin bulunup bulunmaması ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Elde edilen bu sonuç, 22. hipotezimizi (*Katılımcıların beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmaması ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.*) desteklemektedir.

Katılımcıların beraber yaşadıkları ailelerinde çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmamasına göre olumsuz dini başa çıkma düzeyleri incelendiğinde ise, beraber yaşadığı ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,36 olduğu, beraber yaşadığı ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunmayan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının ise 11,64 olduğu görülmektedir.

Katılımcıların beraber yaşadığı ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmamasına ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Bu sonuç, 23. hipotezimizi (*Beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunmayanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, bulunanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklememektedir.

Çalışmamızda ortaya çıkan sonuca göre, katılımcıların beraber yaşadıkları ailelerinde çalışan kişi bulunup bulunmaması ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeyleri Tablo 4.6'da gösterilen genel dini başa çıkma ortalamaları ile doğrusallık göstermektedir ve katılımcıların beraber yaşadıkları ailelerinde çalışan kişi bulunup bulunmaması ile dini başa çıkma düzeyleri birbirine yakın sonuçları içermektedir.

4.9.2. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi Bulunup Bulunmaması ile Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.24. Katılımcıların Beraber Yaşadıkları Ailede Çalışan Kişi ya da Kişiler Bulunup Bulunmaması ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

Çalışan Kişi	N	X	Ss	T	P
Evet	255	20,78	6,71	1,528	,127
Hayır	145	19,71	6,76		

Katılımcıların beraber yaşadıkları ailelerinde çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmamasına göre algılanan stres düzeylerinin ve beraber yaşadıkları ailelerinde çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmaması ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, beraber yaşadığı ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 20,78 olduğu, beraber yaşadığı ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunmayan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ise 20,78 olduğu görülmektedir.

Beraber yaşadığı ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin, beraber yaşadığı ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunmayan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmekle birlikte, ortaya çıkan bu fark anlamsızdır ($p > 0,05$).

Bu sonuç, 24. hipotezimizi (*Beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunmayanların algılanan stres düzeyleri, bulunanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklememektedir.

Elde edilen sonuç istatistiksel olarak anlamsız olmakla birlikte, ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunanların algıladıkları stres düzeylerinin bulunmayanlara göre yüksek olmasında, ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların bu kişiler tarafından finansal boyutta desteklenip desteklenmemesi, çalışan kişi ya da kişilerin kazandıkları ücretin aile geçimi için yeterli olup olmaması, ailedeki birey sayısı, katılımcının aile içerisindeki konumu ve sorumluluk düzeyi (aile reisi olma, bakmakla yükümlü bulunma vb.) gibi çeşitli faktörlerin etkili olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca, ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunanların algılanan stres düzeylerinin ailesinde çalışan kişi ya da kişiler bulunmayanlara göre yüksek olmasında, işsiz bireyler ailede çalışan kişi ya da kişilerce ekonomik olarak desteklenseler bile işsiz ve muhtaç olmanın işsiz bireylere getirdiği mahcubiyet duygusunun etkili olabileceği

düşünülmektedir.

4.10. KATILIMCILARIN BAKMAKLA YÜKÜMLÜLÜK DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların bakmakla yükümlü kişi ya da kişilerin olup olmaması durumuna göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.10.1. Katılımcıların Bakmakla Yükümlü Olup Olmamaları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.25. Katılımcıların Bakmakla Yükümlü Oldukları Kişi ya da Kişiler Bulunup Bulunmaması ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	Yükümlülük	N	X	Ss	T	P
Olumlu Dini Başa Çıkma	Evet	177	24,75	3,73	2,187	,029
	Hayır	223	23,86	4,40		
Olumsuz Dini Başa Çıkma	Evet	177	11,93	4,15	2,148	,032
	Hayır	223	11,09	3,49		

Katılımcıların bakmakla yükümlü oldukları kişi ya da kişilerin bulunup bulunmamasına göre dini başa çıkma tarzlarının ve bakmakla yükümlü oldukları kişi ya da kişilerin bulunup bulunmaması ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için gerçekleştirilen t-testi sonucuna göre, bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 24,75 olduğu, bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunmayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının ise 23,86 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.25'e göre, bakmakla yükümlü kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların, bakmakla yükümlülüğü bulunmayan katılımcılara göre olumlu dini başa düzeyleri daha yüksektir ve aradaki bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Ortaya çıkan bu sonuç, 25. hipotezimizi (*Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, bulunmayanlara göre anlamlı*

düzeyde yüksektir.) desteklemektedir.

Katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri incelendiğinde, bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,93 olduğu, bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunmayan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin ise 11,09 olduğu görülmektedir.

Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların, bakmakla yükümlülüğü olmayan katılımcılara göre olumsuz dini başa çıkma düzeyleri daha yüksektir ve aradaki bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Ortaya çıkan bu sonuç, 26. hipotezimizi (*Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, bulunmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklemektedir.

Finansal ve psiko-sosyal açıdan zorlanan işsiz bireylerin bakmakla sorumlu olduğu başka bireylerinde olması, işsiz bireylerin yaşadığı stres ve zorluğun boyutunu daha da artırmaktadır. Buna bağlı olarak da bakmakla yükümlülüğü bulunan işsiz bireylerin, zorluklar ve sıkıntılarla mücadelede etkisi birçok çalışmada ortaya konulan ve insanın ayrılmaz bir parçası olan dine ve dini inanca yönelmelerinin dini başa çıkma düzeylerinin artmasında etkili olabileceği düşünülmektedir.

Bakmakla yükümlülüğü bulunan katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin yüksek çıkmasında, bu söz konusu zor durumun çözümünün ancak Allah'ın yardımı ile aşılacağı inancının yanı sıra, durumu bir imtihan olarak yorumlayarak dine sarılmalarının ve bu sayede olayın üstesinden gelmeye çalışmalarının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Bakmakla yükümlülüğü bulunan katılımcıların olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin yüksek olmasında ise, işsiz bireylerin karşılaştığı ve işsiz bireyler dışında başka bireyleri de etkileyecek olan bu durumun Allah tarafından gönderilen bir ceza, manevi suçluluk ya da yalnız bırakılma hissi gibi algılanmasının etkili olabileceği düşünülmektedir.

4.10.2. Katılımcıların Bakmakla Yükümlü Olup Olmamaları İle Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.26. Katılımcıların Bakmakla Yükümlü Oldukları Kişi ya da Kişiler Bulunup Bulunmaması ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

Yükümlülük	N	X	Ss	T	P
Evet	177	21,28	6,82	2,380	,018
Hayır	223	19,68	6,60		

Katılımcıların bakmakla yükümlü oldukları kişi ya da kişilerin bulunup bulunmamasına göre dini başa çıkma tarzlarının ve bakmakla yükümlü oldukları kişi ya da kişiler bulunup bulunmaması ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 21,28 olduğu, bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunmayan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ise 19,68 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.26’da yer alan sonuca göre, bakmakla yükümlülüğü bulunan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin, bakmakla yükümlülüğü bulunmayan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde olduğu ve aralarındaki bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Elde edilen bu sonuç, 27. hipotezimizi (*Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların algılanan stres düzeyleri, bulunmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklemektedir.

Çalışmamızda elde edilen sonuçla doğrusal olarak, Kumaş (2001) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, bakmakla yükümlülüğü olan 197 işsiz katılımcının yüzde 57.36’sının, bakmakla yükümlülüğü olmayan 114 katılımcının ise yüzde 54.38’inin işsiz kaldıkları dönemde öncelikle “stres” yaşadıkları tespit edilmiştir.

Aynı çalışmada bakmakla yükümlülüğü olan katılımcıların yüzde 11,67’sinin, bakmakla yükümlülüğü olmayan katılımcıların ise yüzde 9,64’ünün geleceğe dair umutlarının olmadığı belirlenmiştir.

Yılmaz ve arkadaşları (2004) tarafından yapılan çalışmada da, işsiz katılımcıların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin bulunmasının işsizliğin neden olduğu sorunların boyutlarını artırdığı ve çeşitlendirdiği tespit edilmiştir.

İşsizlik süreci başlı başına bir stres kaynağını oluşturmakla birlikte, bu süreç içerisinde bakmakla yükümlü olunan kişi ya da kişilerin de bulunması, işsiz bireylerin yaşadıkları stresin düzeyini artırmaktadır. Bakmakla yükümlü bulunmak ve başka

bireylerin de sorumluluğunu taşımak insan yaşamının tüm dönemlerde stres oluşturabilecek bir durumken, işsizlik sürecinde ise bu durumun etkisi finansal açıdan yoksun bulunmanın ve sorumluluğu altındaki kişilerin ihtiyaçlarını karşılayamamanın vereceği etkiye çaresizliğinde eklenmesi ile daha da çoğalacağı düşünülmektedir.

4.11. KATILIMCILARIN EKONOMİK DESTEK DEĞİŞKENİNE GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların işsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almamasına göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeğinden elde edilen sonuçların analizi yapılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.11.1. Katılımcıların Ekonomik Destek Alıp Almamaları ile Dini Başa Çıkma Tarzlarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.27. Katılımcıların Ekonomik Destek Alıp Almamaları ile Dini Başa Çıkma Düzeylerinin Karşılaştırması

	E. Destek	N	X	Ss	T	P
Olumlu Dini Başa Çıkma	Evet	118	24,78	3,85	1,670	,096
	Hayır	282	24,03	4,23		
Olumsuz Dini Başa Çıkma	Evet	118	11,22	3,66	-0,829	,408
	Hayır	282	11,56	3,88		

Katılımcıların işsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almamasına göre dini başa çıkma tarzlarının ve ekonomik destek alıp almaması ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, ekonomik destek aldığını belirten katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının 24,78 olduğu, ekonomik destek almadığını belirten katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarının ise 24,03 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.27’de yer alan bu sonuca göre, katılımcıların ailelerinden, çevrelerinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almama durumları ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Bu sonuca göre, 28. hipotezimiz (*Katılımcıların işsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almaması ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.*) desteklenmektedir.

Katılımcıların işsizlik sürecinde ekonomik destek alıp almama durumlarına göre olumsuz dini başa çıkma düzeyleri incelendiğinde ise, bu süreçte ekonomik destek aldığını bildiren katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının 11,22 olduğu, ekonomik destek almadığını bildiren katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının ise 11,56 olduğu görülmektedir.

Katılımcıların ailelerinden, çevrelerinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almama durumları ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Bu sonuç, 29. hipotezimizi (*İşsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek almayanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, alanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklememektedir.

İşsizlik bireylerin gelir durumları ve ekonomik düzeyleri üzerinde en etkili faktörü oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik düzey ile dini başa çıkma düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmalara baktığımızda;

Çalışmamızda elde edilen sonuçla doğrusal olarak, Kaya (2014) tarafından yapılan çalışmada, gelir düzeyleri ile olumlu ve olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamış, ancak geliri olmadığını belirten katılımcıların hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin diğer gelir düzeylerine sahip katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Ekşi (2001) tarafından yapılan çalışmada, katılımcıların gelir durumları ile dini başa çıkma tarzları arasında yapılan karşılaştırmada hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma tarzlarının gelir durumu düşük ve orta düzeyde olan katılımcıların, gelir durumu yüksek olan katılımcılara oranla daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Topuz’un çalışmasında ise sosyo-ekonomik düzey ile olumlu dini başa çıkma arasında bir ilişki bulunamazken, sosyo-ekonomik düzey ile olumsuz dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ve sosyo-ekonomik durumu ortanın üstü ile

yüksek düzeyde olanların olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin diğer sosyo-ekonomik düzeylerde yer alanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (Topuz, 2003).

Demir (2013) tarafından ortaöğretim düzeyinde eğitim gören 600 öğrenciyle gerçekleştirilen ergenlerde benlik saygısı ve dini başa çıkma konulu çalışmada, katılımcılara sorulan stresli olayın ne olduğu sorusuna ekonomik sıkıntılar cevabını verenlerin olumlu dini başa çıkma ortalamalarının yaralanma/hastalık ve depresyon olaylarını yaşayan katılımcıların olumlu dini başa çıkma ortalamalarından sonra en yüksek ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir. Ekonomik sıkıntı yaşadığını belirten katılımcıların olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının ise diğer stresli olayları yaşayan katılımcılara göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızda ortaya çıkan sonuca göre, katılımcıların ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almaması ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeyleri Tablo 4.6’da gösterilen genel dini başa çıkma ortalamaları ile doğrusallık göstermektedir ve katılımcıların ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almaması ile dini başa çıkma düzeyleri birbirine yakın sonuçları içermektedir.

4.11.2. Katılımcıların Ekonomik Destek Alıp Almamaları ile Algılanan Stres Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.28. Katılımcıların Ekonomik Destek Alıp Almamaları ile Algılanan Stres Düzeylerinin Karşılaştırması

E. Destek	N	X	Ss	T	P
Evet	118	20,26	6,95	-0,249	,804
Hayır	282	20,44	6,66		

Katılımcıların işsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almamalarına göre dini başa çıkma tarzlarının ve ekonomik destek alıp almamaları ile dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespiti için yapılan t-testi sonucuna göre, işsizlik sürecinde ekonomik destek alan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin 20,26 olduğu, ekonomik destek almayan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ise 20,44 olduğu tespit edilmiştir.

Bu sonuca göre, işsizlik sürecinde ekonomik destek almayan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin, ekonomik destek alan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde olduğu, ancak aralarındaki farkın birbirine yakın olduğu ve bu farkın anlamlı olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$).

Elde edilen bu sonuç, 30. hipotezimizi (*İşsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek almayanların algılanan stres düzeyleri, alanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.*) desteklememektedir.

Kumaş (2001) tarafından yapılan çalışmada, işsizlik sürecinde herhangi bir gelire sahip olan işsizlerin yüzde 53.77'sinin, gelire sahip olmayan işsizlerin ise yüzde 57.56'sının işsizlikleri süresinde "stres" faktörünü birinci derecede öncelikli yaşadıkları saptanmıştır. Aynı çalışmada, herhangi bir gelire sahip olan katılımcıların yüzde 3,77'sinin, herhangi bir gelire sahip olmayan katılımcıların ise yüzde 14,63'ünün geleceğe dair umutlarının olmadığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Şentepe'nin gerçekleştirdiği çalışmada, katılımcıların ruh sağlığı durumlarını belirlemek için uygulanan Kısa Semptom Envanteri sonuçlarına göre, gelir düzeyi düşük olan katılımcıların envanterden aldıkları toplam puanların yanı sıra envanterin depresyon, anksiyete, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilete alt boyutlarında da gelir düzeyi orta ve iyi düzeyde olan katılımcılara göre daha yüksek puanlara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Şentepe, 2016).

Çalışmamızda ortaya çıkan sonucun, işsizliğin bireyleri yalnızca finansal açıdan değil aynı zamanda işsizliğin neden olduğu öz güven, yeterlilik, aidiyet, statü, kimlik, hayat doyumu, sosyal ilişki gibi çeşitli kayıplara bağlı olarak psiko-sosyal açılardan da etkilediğini ve bu etkilerin işsiz bireyler açısından en az finansal sorunlar kadar önemli algılandığını göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

4.12. KATILIMCILARIN HİSSETTİKLERİ DIŞLANMA DURUMLARINA GÖRE BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında katılımcıların işsizlik sürecinde aile, akraba, komşu ve yakın arkadaşları tarafından hissettikleri dışlanma durumları ile işsizlik süreleri ve cinsiyetleri karşılaştırılacak, hipotezlerin kabul ve ret durumları tespit edilerek konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırmalar yapılacak ve elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

4.12.1. Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumları ile İşsizlik Sürelerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.29. Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumları ile İşsizlik Süreleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Dışlanma	İşsizlik Süresi											
	0 - 6 Ay				7 - 12 Ay				1 yıl ve +			
	Evt	%	Hyr	%	Evt	%	Hyr	%	Evt	%	Hyr	%
Aile	32	17,3	153	82,7	13	18,8	56	81,2	30	20,5	116	79,5
Akrabalar	22	11,9	163	88,1	10	14,5	59	85,5	27	18,5	119	81,5
Komşular	8	4,3	177	95,7	4	5,8	65	94,2	22	15,1	124	84,9
Arkadaşlar	12	6,5	173	93,5	7	10,1	62	89,9	19	13	127	87

Tablo 4.29'a bakıldığında işsizlik süresinin uzaması ile birlikte katılımcıların aileleri, akrabaları, komşuları ve yakın arkadaşları tarafından dışlanma hissi içinde bulunma durumlarının da oransal olarak arttığı görülmektedir.

Tablo 4.29'a göre, ailesi tarafından dışlandığını hissedenlerin, 0-6 ay süreli işsiz olanlar içerisindeki oranı yüzde 17,3 iken, 7-12 ay aydır işsiz olanlar içerisindeki oranı yüzde 18,8 ve 1 yıl ve daha fazla süreyle işsiz olanların içerisindeki oranı ise yüzde 20'dir. Tüm işsizlik süresi gruplarında, aile tarafından dışlanma hissi oranı ilk sırada yer almaktadır.

Akrabaları tarafından dışlandığını hissedenlerin, 0-6 ay süreli işsiz olanlar içerisindeki oranı yüzde 11,9'dur. 7 - 12 ay aydır işsiz olanlar içerisindeki oranı yüzde 14,5 ve 1 yıl ve daha fazla süreyle işsiz olanların içerisindeki oranı ise yüzde 18,5'dir.

Komşuları tarafından dışlandığını hissedenlerin, 0-6 aydır işsiz olanlar içerisindeki oranı yüzde 4,3'dür. 7-12 ay aydır işsiz olanlar içerisindeki oranı yüzde 5,8 ve 1 yıl ve daha fazla süreyle işsiz olanların içerisindeki oranı ise yüzde 15,1'dir.

Yakın arkadaşları tarafından dışlandığını hissedenlerin, 0-6 aydır işsiz olanlar içerisindeki oranı yüzde 6,5'dir. 7-12 ay aydır işsiz olanlar içerisindeki oranı yüzde 10,1 ve bir yıl ve daha fazla süreyle işsiz olanların içerisindeki oranı ise yüzde 13'dür.

Bu sonuca göre, 31. hipotezimiz (*İşsizlik sürecinde aile, akraba, komşu ve yakın arkadaşları tarafından dışlandığını hissedenlerin oranı işsizlik süresi uzadıkça artmaktadır.*) desteklenmektedir.

İşsizliğin aile ilişkilerine etkilerinin incelendiği ve İŞKUR Çankaya Hizmet

Merkezine başvuruda bulunan erkek katılımcılarla gerçekleştirilen işsizlik öncesinde ve sonrasında eşlerin uyum seviyelerinin karşılaştırıldığı çalışmada, işsizliğin aile ilişkilerine olan etkisini en az düzeyde hissedenlerin 1 yıl ve altı süreyle işsiz olanların olduğu, en yüksek düzeyde hissedenlerin ise 2 yıl süreyle işsiz olanların olduğu ve ortaya çıkan farkın anlamlı düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kılınç, 2012).

İşsizlik süresi uzayan bireylerin, bu süreye bağlı olarak iş ortamından ve maddiyat gerektiren sosyal etkinliklerden uzaklaşmaları beraberinde arkadaşlardan, akrabalarından, komşulardan uzaklaşmalarına neden olarak toplumsal yabancılaşmayı da getirmektedir. Bu durum ise döngüsel olarak sosyal dışlanmaya ve sosyal dışlanma hissinde artışa neden olduğu düşünülmektedir. Zira, ekonomik getirilerden mahrum kalmak aynı zamanda sosyal etkileşim sağlayan etkinliklerden de uzak kalmaya neden olarak bireylerde sosyal dışlanma hissini artırabilmektedir.

4.12.2. Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumları ile Cinsiyetlerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.30. Katılımcıların Hissettikleri Dışlanma Durumları ile Cinsiyetleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Dışlanma	Cinsiyet							
	Erkek				Kadın			
	Evet	%	Hayır	%	Evet	%	Hayır	%
Aile	52	27,1	140	72,9	23	11,1	185	88,9
Akrabalar	25	13	167	87	34	16,3	174	83,7
Komşular	11	5,7	181	94,3	23	11,1	185	88,9
Yakın arkadaşlar	23	12	169	88	15	7,2	193	92,8

Tablo 4.30 incelendiğinde erkekler içerisinde ailesi tarafında dışlandığını hissedenlerin oranının yüzde 27,1 olduğu, kadınlar içerisinde ise bu oranın yüzde 11,1 olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların içerisinde ailesi tarafından dışlandığını hissedenlerin oranının, kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Elde Edilen bu sonuç, 32. hipotezimizi (*Erkek katılımcılar içerisinde ailesi tarafından dışlandığını hissedenlerin oranı, kadın katılımcılar içerisinde ailesi tarafından dışlandığını hissedenlerin oranından fazladır.*) desteklemektedir.

Yüksel (2003) tarafından Ankara'da yapılan çalışmada, erkek işsizler içerisinde toplumsal baskı duyumsayanların oranının yüzde 80,6 olduğu, kadınlar içerisinde ise bu

oranın yüzde 56,9 olduğu ve erkek katılımcıların yüzde 54'ünün, kadın katılımcıların ise yüzde 29,3'ünün bu süreçte ailelerin kendilerine karşı olan tutumlarının değiştiğini bildirdiği saptanmıştır. Aynı çalışmada, aile huzurunun bozulduğunu belirten erkek katılımcıların oranının yüzde 89, kadın katılımcıların oranının ise yüzde 38 olduğu da belirlenmiştir.

Kılınç'ın erkek işsizlerle gerçekleştirdiği çalışmasında, işsizliğin aile ilişkilerine olan en büyük etkisinin yüzde 24,3 ile çocuklarına olan ilginin azalması ve yüzde 23,4 ile eşlerinin kendilerine karşı olan tutumlarının değişmesi olduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada erkek işsizlerin eşleriyle anlaşma durumlarının işsizlik öncesi döneme göre işsizlik sonrası dönemde genel olarak azaldığı da belirlenmiştir (Kılınç, 2012).

İşsiz bireylerin duyumsadıkları bu toplumsal baskının ve özellikle aile huzurunun bozulması durumunun beraberinde sosyal dışlanmayı da getirdiği ve toplumsal baskı ve aile içi çatışmayı daha çok yaşayan erkeklerin, sosyal dışlanma durumunu da kadınlara göre daha fazla hissettikleri düşünülmektedir.

Bu durumun ortaya çıkmasında toplumsal yapının erkeğe "aile reisi" ve "ailenin rızkını temin eden kişi" rolünü biçmesinin önemli bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar kadınların işgücüne katılım oranları özellikle son dönemlerde artmış olsa da, kadınların aile içinde "ev işi" ve "çocuk bakımı" rollerini üstlenmelerinin hissedilen dışlanma durumlarının azalmasında etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4.30'da yer alan sonuçlara göre, cinsiyetler açısından akrabaları tarafından dışlandığını hissedilen katılımcıların durumlarına bakıldığında, erkeklerin yüzde 13'ünün, kadınların ise yüzde 16,3'ünün akrabaları tarafından dışlandıklarını hissettikleri görülmektedir. Kadınların erkeklere oranla akrabaları tarafından daha fazla dışlandıklarını hissetmelerinde, kadınların akrabalığı bulunduğu sosyal çevresinin yapısının ve bu çevrenin kadınların çalışmasına olan algılarının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Katılımcıların cinsiyetleri açısından komşuları tarafından hissettikleri dışlanma durumuna bakıldığında ise, erkeklerin yüzde 5,7'sinin, kadınların ise yüzde 11,1'inin komşuları tarafından dışlanma hissettikleri görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında kadınların komşuluk ilişkilerinin ve komşularla olan sosyal diyaloglarının erkeklere göre daha fazla olmasının etkili olabileceği düşünülmektedir.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre yakın arkadaşları tarafından hissettikleri dışlanma durumlarına bakıldığında ise erkeklerin yüzde 12'sinin, kadınların ise yüzde

7,2'sinin yakın arkadaşları tarafından dışlanma hissettiği görülmektedir. Erkeklerin kadınlara oranla yakın arkadaşlar tarafından dışlanma hissi yaşamalarında, kadınların erkeklere göre arkadaşlık bağlarının daha güçlü olması, erkeklerin maddiyata dayalı sosyal etkinliklerinin kadınlara oranla fazla olması ve işsizlik sürecinin getirdiği maddi kısıtlamaların bu durumda etkili olabileceği düşünülmektedir.

4.13. KATILIMCILARIN DİNİ BAŞA ÇIKMA TARZLARI İLE ALGILANAN STRES DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

Bu başlık altında katılımcıların dini başa çıkma tarzlarına ve algılanan stres düzeylerine ait genel puan ortalamaları ile katılımcıların demografik değişkenlerine göre dini başa çıkma tarzlarına ve algılanan stres düzeylerine ait puan ortalamalarının korelasyon analizi yapılarak aralarındaki ilişkinin yönü ve düzeyi tespit edilecektir. Ayrıca, hipotezlerin kabul ve ret durumları belirlenerek elde edilen bulgular yorumlanacak ve konuya ilişkin olarak yapılan başka çalışmalarda elde edilen sonuçlara yer verilecektir.

4.13.1. Katılımcıların Dini Başa Çıkma Tarzları ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Tablo 4.31. Katılımcıların Dini Başa Çıkma Tarzları ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

	N	r	p
Olumlu Dini Başa Çıkma Algılanan Stres Düzeyi	400	-,170	,001
Olumsuz Dini Başa Çıkma Algılanan Stres Düzeyi	400	,168	,001

Katılımcıların dini başa çıkma tarzları ile algıladıkları stres düzeyleri arasındaki ilişkinin tespiti için yapılan Pearson Korelasyon analizine göre, olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,170$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,168$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir ($p < 0,01$).

Tablo 4.31'den elde edilen sonuca göre, katılımcıların olumlu dini başa çıkma tarzına başvurma düzeyleri arttıkça algılanan stres düzeylerinin azaldığı, olumsuz dini

başa çıkma tarzına başvurma düzeyleri arttıkça ise algılanan stres düzeylerinin de arttığı görülmektedir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, 33. hipotezimiz (*Olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Olumlu dini başa çıkma düzeyleri arttıkça, algılanan stres düzeyleri azalmaktadır.*) ve 34. hipotezimiz (*Olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arttıkça, algılanan stres düzeyleri artmaktadır.*) desteklenmektedir.

Çalışma ve iş olguları, sağladığı maddi ve psiko-sosyal kazanımlar ile bireylerin yaşantılarının odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu denli fonksiyonel bir olgusunun kaybedilmesi ya da gerçekleştirilememesi ise bireyler açısından önemli bir stres kaynağıdır. Bireylerin karşı karşıya kaldıkları işsizliğin neden olduğu stres ise hem ailelerini hem de bireylerin içinde bulunduğu topluma yansiyarak etki alanını oldukça genişletmektedir. Bu nedenle etkili başa çıkma yöntemlerinin de desteğiyle, işsiz bireylerin yaşadıkları stres düzeyinin azaltılması ve psiko-sosyal açıdan desteklenmeleri önem kazanmaktadır.

Bu doğrultuda, işsiz bireylerin algıladıkları stres düzeyleri üzerinde, dini başa çıkma tarzlarının kullanımının ve düzeylerinin etkisinin araştırıldığı çalışmamızda, işsiz bireylerin kullandıkları dini başa çıkma tarzlarının algıladıkları stres düzeyleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özellikle, olumlu tarzda dini başa çıkma etkinliklerinden olan Allah ile olan bağın kuvvetlendirilmesi, Allah'ın kendisine bu süreçte nasıl bir güç vereceğinin görülmeye çalışılması, Allah'ın sevgi ve şefkatine sığınılması, stresin neden olduğu öfkenin bastırılmasında Allah'tan yardım dilenmesi, işlenen günahların affının istenmesi, sürecin atlatılmasında uygulanacak olan planların gerçekleştirilmesinde Allah'tan yardım dilenmesi ve bu sürecin ortaya çıkardığı sorunları bastırmak ve etkisinden kurtulmak için dine ve dini etkinliklere başvurulması ve başvurma düzeyinin artırılması işsiz bireylere olumlu yönde katkı sağlayarak stres düzeylerinin azalmasında etkili olmaktadır.

Bu süreçte, Allah tarafından cezalandırıldığını ve cezalandırılmayı hak edecek ne yaptığının düşünülmesi, bu duruma şeytanın neden olduğuna karar verilmesi, Allah'ın güç ve kudretinden şüpheye düşülmesi, Allah tarafından sevilmediğini ve yalnız bırakıldığının hissedilmesi, dini kurum ve bireylerce terkedileceğinin

düşünülmesi şeklindeki olumsuz dini başa çıkma tarzlarının kullanılması ve düzeylerinin artırılması ise işsiz bireylerin stres düzeylerinin artmasına neden olmaktadır.

İşsiz bireylerin bu süreçte karşı karşıya kaldıkları stres ile başa çıkmada dini başa çıkma tarzlarının etkisinin araştırma konusu yapıldığı müstakil bir çalışma bulunmamakla birlikte, strese neden olabilecek çeşitli olay ya da durumlar karşısında bireylerin dini inançlarının, kullandıkları dini başa çıkma tarzlarının ve bu tarzların düzeylerinin olumsuz olay ve durumlara olan etkilerinin incelendiği ya da stres yaşantısının ve olumsuz olayların üzerlerinde etkili olduğu yaşam doyumu, psikolojik dayanıklılık, hayat memnuniyeti, benlik saygısı gibi olgularla dindarlığın ve dini başa çıkma tarzlarının ilişkisini konu edinen çeşitli çalışmaların sonuçlarına bakıldığında;

Karaçay (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, işsiz bireylerin dindarlık eğilimleri ile yaşam doyumu düzeyleri üzerinde yapılan karşılaştırmada, işsiz katılımcıların dindarlık eğilimleri ile yaşam doyumu düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ve katılımcıların dindarlık eğilimleri arttıkça yaşam doyumlarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ekşi (2001) tarafından, olumlu dini başa çıkma tarzının aktif başa çıkma, diğer aktiviteleri bırakarak sorun üzerine odaklanma, planlama, sosyal destek arama, duygulara odaklanma ve duyguları ortaya koyma, olumlu tarzda yeniden yorumlama ve kabullenme arasında olumlu yönde ilişkinin bulunduğu, dolayısıyla olumlu dini başa çıkma tarzının problem odaklı başa çıkma ve olumlu başa çıkma tarzlarıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ancak çalışmada olumlu dini başa çıkma tarzlarıyla psikolojik rahatsızlık belirtileri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Söz konusu çalışmada, olumsuz dini başa çıkma tarzının ise diğer aktiviteleri bırakarak sorun üzerine odaklanma, yadsıma, davranışsal olarak ilgiyi kesme, aktif başa çıkma, planlama ve alkol/ilaç kullanma tarzıyla ilişkili olduğu ve olumsuz dini başa çıkmanın etkisiz başa çıkma tarzlarıyla daha fazla ilişkisinin bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca, olumsuz dini çıkma tarzının psikolojik rahatsızlık belirtileriyle anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aynı çalışmada, stres kaynağının algılanan etkisi ile dini başa çıkma tarzları değerlendirilmiş ve genel grup içerisinde stres kaynağından oldukça olumsuz etkilendiğini belirtenlerin olumsuz dini başa çıkma tarzı düzeylerinin diğer gruplara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Topuz (2003) tarafından gerçekleştirilen, dini gelişim seviyeleri ve dini başa çıkma tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, olumlu dini başa çıkma tarzları ile sorun üzerine odaklanma, olumlu tarzda yeniden yorumlama ve sosyal destek arama başa çıkma tutumları arasında pozitif yönlü, alkol/ilaç kullanma başa çıkma tutumuyla negatif yönlü anlamlı ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada olumsuz dini başa çıkma tarzları ile sorun üzerine odaklanma, yadsıma, ilgiyi kesme ve alkol/ilaç kullanma arasında pozitif yönlü, kabullenme başa çıkma tutumuyla ise negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ayten (2012) tarafından yapılan çalışmada, dini başa çıkmanın manevi hoşnutsuzluk, şerre yorma, dini dönüşüm ve kişiler arası hoşnutsuzluk boyutlarıyla depresyon eğilimi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, dini başa çıkmanın hayra yorma alt boyutuyla depresyon eğilimi arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Aynı çalışmada, dini başa çıkmanın hayra yorma boyutu ile hayat memnuniyeti arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu, kişilerarası dini hoşnutsuzluk ve manevi hoşnutsuzluk boyutları ile hayat memnuniyeti arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir.

Ayten ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti konulu çalışmada, olumlu dini başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Ayten ve Sağır (2014) tarafından yapılan dindarlık, dini başa çıkma ve depresyon arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada da, olumlu ve olumsuz dini başa çıkma etkinliklerine başvurma düzeyinin depresif eğilimler üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Olumlu ve olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin artmasının bireylerin depresif eğilimlerini artıracığı, ancak olumsuz dini başa çıkmanın depresif eğilimler üzerinde daha yordayıcı bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uysal ve arkadaşları (2017) tarafından dini başa çıkma ile umut, hayat memnuniyeti ve psikolojik sağlamlık arasındaki etkileşimin araştırıldığı ve 314 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada, olumlu dini başa çıkma ile umut genel puanı ve hayat memnuniyeti arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Aynı çalışmada, olumsuz dini başa çıkma ile hayat memnuniyeti ve psikolojik sağlamlık arasında ise negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan bireylerin olumlu dini başa çıkma düzeyleri arttıkça, umut genel

puanı ve hayat memnuniyetlerinin arttığı, olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arttıkça ise hayat memnuniyetleri ve psikolojik sağlamlıklarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aydın (2011) tarafından gerçekleştirilen yaşamı sürdürmede dini inancın rolünün araştırıldığı çalışmada, olumsuz dini başa çıkma ve intihar düşüncesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin yükselmesinin depresyon ve intihar düşüncesini artırdığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada, olumlu dini başa çıkma ile depresyon ve intihar düşüncesi arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamış ancak, olumlu dini başa çıkma ile etkili başa çıkma yöntemleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür.

Batan (2016) tarafından yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumunda dini başa çıkmanın etkisinin araştırıldığı çalışmada, olumlu dini başa çıkma ile bireylerin yaşam doyumları ve psikolojik dayanıklılıkları arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmada elde edilen sonuca göre bireylerin olumlu dini başa çıkma düzeyleri arttıkça yaşam doyumları ve psikolojik dayanıklılıkları da artmaktadır. Aynı çalışmada olumsuz dini başa çıkma genel puanı ile yaşam doyumunu ve psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Turan (2018) tarafından 418 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen yalnızlıkla başa çıkma konulu çalışmada, katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeyleri ile yalnızlık duyguları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğunu ve olumlu dini başa çıkma düzeylerinin artmasının yalnızlık hissini azalttığı tespit edilmiştir.

Ferah (2019) tarafından, strese neden olan bir dönemi içeren boşanma sürecinin ve bu süreçteki bireylerin dini başa çıkma davranışlarının araştırıldığı 118 katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmada, katılımcıların çalışmada kullanılan dini başa çıkma ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ile anksiyete ve depresyon arasında negatif yönde bir korelasyonun olduğu ancak ortaya çıkan sonucun anlamlı olmadığı, dini başa çıkma ile stres arasında ise bu korelasyonun anlamlı düzeyde olduğu saptanmıştır.

Aynı çalışmada, olumlu dini başa çıkma ile depresyon, anksiyete ve stres arasında ise her üç boyutta da anlamlı bir ilişkinin varlığı, yani olumlu dini başa çıkma düzeylerinin artmasının depresyon, anksiyete ve stresin azalmasında etkili olduğu saptanmıştır. Olumsuz dini başa çıkma ile depresyon, anksiyete ve stres arasında ise pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, olumsuz dini başa çıkma

düzelelerinin artması ile depresyon, anksiyete ve stres düzeylerinde de artma meydana geldiği sonucuna da ulaşılmıştır.

Kıııter (2008) tarafından benlik saygısı ve dindarlık ilişkisinin araştırıldığı ve üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışmada, öğrencilerin dini inançlarına bağlılıkları ve bu inançları benimseme düzeyleri ile benlik saygısı düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Buna göre araştırma sonucunda katılımcıların dini hayatın inanç boyutundan aldıkları puanları artıkça benlik saygısı düzeylerinin de arttığı saptanmıştır.

Tokur (2011) tarafından yapılan stres ile dindarlık ilişkisinin araştırıldığı çalışmada da, stres ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, stres ile dindarlığın ibadet, duygu, inanç ve içsel dini motivasyon boyutları ve dindarlık toplam puanları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkinin olduğu görülmüştür.

Yapıcı (2013) tarafından yapılan ruh sağlığı ve din konulu çalışmada, katılımcılar içerisinde öz saygı puanları en yüksek olanların Allah'ın varlığını iç dünyasında her zaman güçlü bir şekilde hissettiğini belirtenlerin olduğu, güçlü bir Allah inancı taşımanın ve Allah ile güçlü bir bağlantı kurmanın öz saygıyı anlamlı şekilde kuvvetlendirdiği saptanmıştır. Aynı çalışmada, Allah ile güçlü bir bağ kurmanın depresyon, umutsuzluk ve intihar olasılığı üzerinde de etkili olduğu ve söz konusu bağın güçlenmesinin depresyon ve umutsuzluk düzeyleri ile intihar olasılığını anlamlı şekilde azalttığı belirlenmiştir.

Gürsu (2011) tarafından yapılan çalışmada, ergenlik döneminde olan bireylerin psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, davranış ve bilgi boyutu ile psikolojik sağlık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, katılımcıların dindarlığın bilgi ve davranış boyutlarının puanlarının artmasının, anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, hostilite ve somatizasyon belirtilerinde azalmaya neden olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile dini bilginin davranışlara dönüşmesinin psikolojik sağlığa olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kızılgöçit (2011) tarafından gerçekleştirilen orta öğretim ve üniversite öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilen yalnızlık, umutsuzluk ve dindarlık ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, katılımcıların toplam dindarlık puanları ile umutsuzluk ve yalnızlık düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Elde edilen sonuca göre, dindarlık düzeyleri artan bireylerin umutsuzluk ve kendini yalnız hissetme

düzeylerinin azaldığı görülmüştür. Aynı çalışmada yalnızlık ile umutsuzluk arasında kuvvetli bir ilişkinin bulunduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Kavas (2013) tarafından gerçekleştirilen dini tutum ve stresle başa çıkma konulu çalışmada, katılımcıların dini tutum ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar ile stresle başa çıkma tutum envanterinden aldıkları ortalama puanların korelasyon analizi sonucunda, ölçeklerden alınan puanlar arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ve dini tutumun stresle başa çıkma üzerinde olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Şentepe (2016) tarafından ruh sağlığının yordayıcıları olarak affetme ve dindarlık ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, katılımcıların genel dindarlık düzeyleri ile depresyon ve anksiyete belirtileri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, ayrıca dindarlığın tüm boyutları ve dinsel eğilim ile olumsuz benlik ve hostilite arasında da negatif bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada katılımcıların dindarlık düzeyleri ile Kısa Semptom Envanterinden aldıkları ruhsal rahatsızlık belirtileri toplam puanları ile dindarlık arasında da negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

4.13.2. Katılımcıların Demografik Değişkenlerine Göre Dini Başa Çıkma Tarzları ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Tablo 4.32. Katılımcıların Demografik Değişkenlerine Göre Dini Başa Çıkma Tarzları ile Algılanan Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Kontröl Değişkeni		Tanımlayıcı İstatistik	Olumlu Dini Başa Çıkma	Olumsuz Dini Başa Çıkma
Cinsiyet	Algılanan Stres	r	-,200	,187
		p	,000	,000
Yaş	Algılanan Stres	r	-,181	,165
		p	,000	,001
Medeni Durum	Algılanan Stres	r	-,177	,167
		p	,000	,001
Çocuk Sayısı	Algılanan Stres	r	-,189	,163
		p	,000	,001
Eğitim Durumu	Algılanan Stres	r	-,165	,179
		p	,001	,000
Yaşanılan Yer	Algılanan Stres	r	-,159	,162
		p	,001	,001
İşsizlik Süresi	Algılanan Stres	r	-,179	,174
		p	,000	,000
Ailede Çalışan Kişi	Algılanan Stres	r	-,169	,171
		p	,001	,001
Bakmakla Yükümlülük	Algılanan Stres	r	-,185	,157
		p	,000	,002
Ekonomik Destek	Algılanan Stres	r	-,170	,167
		p	,001	,001

Katılımcıların demografik değişkenlerine göre dini başa çıkma tarzları ile algıladıkları stres düzeyleri arasındaki ilişkinin tespiti için yapılan korelasyon analizi sonucunda, cinsiyet değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,200$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,187$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Yaş değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,181$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,165$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Medeni durum değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,177$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,167$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Çocuk sayısı değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,189$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,163$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Eğitim durumu değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,165$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,179$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Yaşanılan yer değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,159$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,162$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

İşsizlik süresi değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,179$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,174$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Ailede çalışan kişi değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,169$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,171$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Bakmakla yükümlülük değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,185$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,157$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Ekonomik destek değişkenine göre olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ($r = -,170$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ($p < 0,01$), olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü ($r = ,167$) anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Tablo 4.32'den elde edilen genel sonuca göre, demografik değişkenlerin tamamında olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ve olumlu dini başa çıkma düzeyleri yükseldikçe algılanan stres düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir.

Demografik değişkenler açısından olumlu dini başa çıkma ve algılanan stres düzeyleri arasında ki en güçlü korelasyonun cinsiyet ($r = -,200$) değişkenine göre ortaya çıktığı, en zayıf korelasyonun ise yaşanılan yer ($r = -,159$) değişkeninde ortaya çıktığı görülmektedir.

Sonuca olumsuz dini başa çıkma açısından bakıldığında ise, demografik değişkenlerin yine tamamında olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ve olumsuz dini başa çıkma düzeyleri yükseldikçe algılanan stres düzeylerinin de yükseldiği saptanmıştır.

Demografik değişkenler açısından olumsuz dini başa çıkma ve algılanan stres düzeyleri arasında ki en güçlü korelasyonun, olumlu dini başa çıkmada olduğu gibi cinsiyet ($r = ,187$) değişkenine göre ortaya çıktığı, en zayıf korelasyonun ise bakmakla yükümlülük ($r = ,157$) değişkeninde ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu bulgulara göre, tüm demografik değişkenler açısından işsiz katılımcıların kullandıkları dini başa çıkma tarzlarının ve düzeylerinin, algılanan stres düzeyleri üzerinde etkili olduğu, olumlu dini başa çıkma tarzlarının kullanımının ve düzeylerinin artırılmasının algılanan stres düzeylerinin azalmasında, olumsuz dini başa çıkma tarzlarının kullanımının ve düzeylerinin artırılmasının ise algılanan stres düzeylerinin artmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.14. HİPOTEZLERİN KABUL VE RET DURUMLARI

Araştırmanın “İşsiz bireylerin kullandıkları dini başa çıkma tarzlarının ve algıladıkları stres düzeylerinin bazı demografik değişkenler göz önüne alınarak ortaya konması ve aralarındaki ilişkinin araştırılması” olarak belirlenen temel problemi ve alt problemleri doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin kabul ve ret durumları Tablo 4.33'de gösterilmiştir.

Tablo 4.33. Hipotezlerin Kabul ve Ret Durumları

HİPOTEZLER	Kabul	Ret
1.Kadınların olumlu dini başa düzeyleri, erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
2.Katılımcıların cinsiyetleri ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	X	
3.Erkeklerin algılanan stres düzeyleri, kadınlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
4.Yaşça büyük olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, yaşça küçük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
5.Yaşça küçük olanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, yaşça büyük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
6.Yaşça küçük olanların algılanan stres düzeyleri, yaşça büyük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
7.Evli olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, bekar/dul/boşanmış olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
8.Katılımcıların medeni durumları ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	X	
9.Evli olanların algılanan stres düzeyleri, bekar/dul/boşanmış olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
10.Çocuk sayısı fazla olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, çocuğu olmayanlara ve daha az çocuğu olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
11.Katılımcıların çocuk sayıları ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	X	
12.Çocuk sayısı fazla olanların algılanan stres düzeyleri, çocuğu olmayanlara ve daha az çocuğu olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
13.Eğitim durumu daha düşük olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, eğitim durumu daha yüksek olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
14.Eğitim durumu daha düşük olanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, eğitim durumu daha yüksek olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
15.Eğitim durumu daha yüksek olanların algılanan stres düzeyleri, eğitim durumu daha düşük olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
16.Köy ve kasabada yaşayanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, ilçe ve ilde yaşayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
17.Katılımcıların yaşadıkları yer ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	X	
18.İlçe ve ilde yaşayanların algıladıkları stres düzeyleri, köy ve kasabada yaşayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	

19.İşsizlik süresi uzun olanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, işsizlik süresi daha kısa olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
20.Katılımcıların işsizlik süreleri ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	X	
21.İşsizlik süresi uzun olanların algılanan stres düzeyleri, işsizlik süresi daha kısa olanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
22.Katılımcıların beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmaması ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	X	
23.Beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunmayanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, bulunanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
24.Beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunmayanların algılanan stres düzeyleri, bulunanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
25.Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri, bulunmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
26.Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, bulunmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
27.Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların algılanan stres düzeyleri, bulunmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.	X	
28.Katılımcıların işsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almaması ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	X	
29.İşsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek almayanların olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, alanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
30.İşsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek almayanların algılanan stres düzeyleri, alanlara göre anlamlı düzeyde yüksektir.		X
31.İşsizlik sürecinde aile, akraba, komşu ve yakın arkadaşları tarafından dışlandığını hissedenlerin oranı işsizlik süresi uzadıkça artmaktadır.	X	
32.Erkek katılımcılar içerisinde ailesi tarafından dışlandığını hissedenlerin oranı, kadın katılımcılar içerisinde ailesi tarafından dışlandığını hissedenlerin oranından fazladır.	X	
33.Olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Olumlu dini başa çıkma düzeyleri arttıkça, algılanan stres düzeyleri azalmaktadır.	X	
34.Olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arttıkça, algılanan stres düzeyleri artmaktadır.	X	

Araştırma bulgularına göre, araştırmanın temel problemi ve alt problemleri doğrultusunda oluşturan, demografik özelliklerle dini başa çıkma tarzları, demografik özelliklerle algılanan stres düzeyleri ve dini başa çıkma tarzları ile algılanan stres düzeyleri arasında oluşabilecek karşılıklı ilişki üzerine oluşturulan 34 hipotezin 22'si doğrulanmış, 12'si ise doğrulanmamıştır.

Araştırmamızda bakmakla yükümlü olup olmama durumu, hissedilen dışlanma durumu ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ile Algılanan Stres Ölçeği arasındaki ilişki durumu ve yönüne dair oluşturulan hipotezlerin tamamının doğrulandığı görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşsiz bireylerin kullandıkları dini başa çıkma tarzlarının ve algılanan stres düzeylerinin bazı demografik değişkenler de göz önüne alınarak ortaya konulması ve aralarındaki ilişkinin araştırılması amaçlanan çalışmamızdan elde edilen sonuçlara göre;

Katılımcıların olumlu dini başa çıkma genel ortalamalarının 24,25 olduğu, olumsuz dini başa çıkma ortalamalarının ise 11,46 olduğu ve olumlu dini başa çıkma tarzını kullanma sıklıklarının ve genel ortalamalarının yüksek, olumsuz dini başa çıkma tarzını kullanma sıklıklarının ve genel ortalamalarının ise düşük olduğu görülmüştür.

Katılımcıların algılanan stres düzeylerine bakıldığında, algılanan stres düzeyleri genel ortalamalarının 20,39 olduğu görülmektedir. Algılanan Stres Ölçeğinden alınabilecek en düşük puanın 0, en yüksek puanın ise 40 olduğu göz önüne alındığından katılımcıların algılanan stres düzeylerinin ortalama seviyede olduğu söylenebilir.

Katılımcıların büyük bir bölümünün stres belirtileri ile karşı karşıya olduğu ve yüzde 80,3'ünün işsizlik sürecinde kendisini stres altında hissettiği görülmüştür.

Algılanan stres düzeyleri ile işsizlik sürecinde kendinizi stres altında hissediyor musunuz? sorusuna katılımcıların verdikleri cevapların karşılaştırılmasında kendini stres altında hissettiğini belirten katılımcıların algılanan stres düzeyleri ortalamalarının 21,83 olduğu, kendini stres altında hissetmeyen katılımcıların algılanan stres düzeyleri ortalamalarının ise 14,53 olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre, katılımcıların Algılanan Stres Ölçeğine verdikleri cevapların tutarlı olduğu ve ölçeğin katılımcıların yaşadıkları işsizlik sürecinin neden olduğu stres algı düzeylerini ölçmede başarılı olduğu söylenebilir.

Cinsiyet durumlarına göre, katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı, kadın katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Katılımcıların cinsiyet durumları ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri ve cinsiyet durumları ile algılanan stres düzeyleri arasında ise anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Katılımcıların yaş grupları ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. 25-44 yaş grubunda yer alan katılımcıların, 15-24 yaş grubunda yer alan katılımcılara göre olumlu dini başa çıkma düzeylerinin daha yüksek olduğu

görülmüştür. Yaş grupları ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri ve algılanan stres düzeyleri açısından ise anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Medeni durum açısından olumlu dini başa çıkma düzeyleri anlamlı biçimde farklılaşmaktadır. Evli katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin bekarlara oranla anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmektedir. Olumsuz dini başa çıkma ve algılanan stres düzeyleri ise medeni duruma göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır.

Katılımcıların çocuk sayıları ile olumlu dini başa çıkma düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. 2 ile 3 ve daha fazla çocuğa sahip katılımcıların, çocuğu olmayan katılımcılara göre olumlu dini başa çıkma düzeyleri anlamlı düzeyde daha yüksektir. Katılımcıların çocuk sayıları ile olumsuz dini başa çıkma ve algılanan stres düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim durumu ile olumlu dini başa çıkma ve algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmazken, eğitim durumu ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Ortaya çıkan bu farkın ilkokul mezunları ile yükseköğretim mezunları arasında olduğu ve ilkokul mezunlarının olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların köy ya da kasabada ve ilçe ya da ilde yaşama durumlarına göre olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Köy ya da kasabada yaşayanların olumlu dini başa çıkma düzeyleri ilçe ya da ilde yaşayanlara göre anlamlı şekilde daha yüksektir. Yaşanılan yer ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmazken, yaşanılan yer ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir farkın bulunduğu görülmektedir. İlçe ya da ilde yaşayanların algılanan stres düzeyleri, köy ya da kasabada yaşayanlara göre anlamlı şekilde daha yüksektir.

Katılımcıların işsizlik süreleri ile olumlu ve olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmazken, işsizlik süreleri ile algılanan stres düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. 7-12 ay ve 1 yıl ve daha fazla süredir işsiz olanların algılanan stres düzeylerinin, 0-6 ay süreyle işsiz olanlara göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların beraber yaşadıkları ailede çalışan kişi ya da kişiler bulunup bulunmaması ile olumlu dini başa çıkma, olumsuz dini başa çıkma ve algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler olup olmaması ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler olan katılımcıların olumlu ve olumsuz dini başa çıkma düzeyleri, bakmakla yükümlülüğü bulunmayanlara göre anlamlı şekilde daha yüksektir. Bakmakla yükümlü olma durumu ile algılanan stres düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bakmakla yükümlülüğü bulunanların algılanan stres düzeyleri, bakmakla yükümlülüğü bulunmayanlara göre anlamlı şekilde daha yüksektir.

Katılımcıların işsizlik sürecinde ailesinden, çevresinden ya da herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıp almama durumları ile olumlu ve olumsuz dini başa çıkma ve algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür.

Katılımcıların işsizlik sürecinde aile, akraba, komşu ve yakın arkadaşları tarafından dışlandığını hissetme durumları ile işsizlik sürelerinin karşılaştırmasında, işsizlik süresi arttıkça katılımcılar içerisinde dışlandığını hissedenlerin oranının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hissedilen dışlanma durumunun cinsiyet ile karşılaştırmasına bakıldığında ise, erkek katılımcıların içerisinde ailesi ve yakın arkadaşları tarafından dışlandığını hissedenlerin oranının, kadın katılımcılara göre daha yüksek oranda olduğu, kadın katılımcılar içerisinde ise akrabaları ve komşuları tarafından dışlandığını hissedenlerin oranının erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dini başa çıkma tarzları ile algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişki durumunun ve ilişkinin yönünün tespiti için yapılan korelasyon analizi sonucunda, olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeyleri arttıkça algılanan stres düzeyleri azalmakta, olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arttıkça ise algılanan stres düzeyleri de artmaktadır.

Katılımcıların demografik değişkenlerine göre dini başa çıkma tarzları ile algıladıkları stres düzeyleri arasındaki ilişkinin karşılaştırılması için yapılan korelasyon analizi sonucunda, demografik değişkenlerin tamamında olumlu dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, olumsuz dini başa çıkma ile algılanan stres düzeyleri arasında ise pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Elde edilen sonuca göre, demografik

değişkenlere göre katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeyleri arttıkça algılanan stres düzeyleri azalmakta, olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arttıkça ise algılanan stres düzeyleri de artmaktadır.

Demografik değişkenler açısından olumlu dini başa çıkma ve algılanan stres düzeyleri arasındaki en güçlü korelasyonun cinsiyet değişkenine göre ortaya çıktığı, en zayıf korelasyonun ise yaşanan yer değişkeninde ortaya çıktığı görülmektedir.

Demografik değişkenler açısından olumsuz dini başa çıkma ve algılanan stres düzeyleri arasındaki en güçlü korelasyonun olumlu dini başa çıkmada olduğu gibi cinsiyet değişkenine göre ortaya çıktığı, en zayıf korelasyonun ise bakmakla yükümlülük değişkenine göre ortaya çıktığı görülmektedir.

Araştırmamızdan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; katılımcıların büyük bir bölümünün işsizlik sürecinde stres belirtileri yaşadıkları, kendilerini stres altında hissettikleri ve algılanan stres düzeylerinin genel ortalamasının orta seviyede olduğu belirlenmiştir.

Dini başa çıkma tarzları açısından katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeylerinin yüksek, olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin ise düşük olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların kullandıkları dini başa çıkma tarzlarının ve düzeylerinin algılanan stres düzeyleri üzerindeki etkisini ortaya koyması bakımından önemli olan dini başa çıkma tarzları ile algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişki durumunun ve ilişkinin yönünün hem genel bakımdan hem de demografik değişkenler bakımından tespiti için yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, olumlu ve olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin algılanan stres düzeyleri üzerinde etkili olduğu, olumlu dini başa çıkma tarzlarının yüksek düzeyde kullanımının algılanan stres düzeylerini azalttığı, olumsuz dini başa çıkma tarzlarının yüksek düzeyde kullanımının ise algılanan stres düzeylerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca, katılımcılar içerisinde ilçe ve ilde yaşayanların, işsizlik süresi orta ve uzun olanların ve bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların diğer gruplara göre *algılanan stres düzeylerinin* anlamlı şekilde daha yüksek olduğu; kadınların, ileri yaş grubunda olanların, evlilerin, çocuk sayısı fazla olanların, köy ya da kasabada yaşayanların ve bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler bulunanların *olumlu dini başa çıkma düzeylerinin* diğer gruplara göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu; eğitim durumu düşük olanların ve bakmakla yükümlü olduğu kişi ya da kişiler

bulunanların *olumsuz dini başa çıkma düzeylerinin* diğer gruplara göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Ekonomik ve psiko-sosyal açıdan bireyleri etkisi altına alan işsizlik, neden olduğu çeşitli kayıplar sebebiyle strese neden olan durum ve olaylar içerisinde ön sıralarda yer almaktadır. Ancak, ülkemizde işsizliğin sonuçları ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar çoğunlukla işsizliğin ekonomik boyutunu ele almakta ve işsizliğin psiko-sosyal boyutuna ilişkin olarak gerçekleştirilen çalışmalar ise sınırlı sayıda kalmaktadır. Bu durumun nedeni olarak ise işsizliğin olumsuz etkilerinin öncelikli olarak ekonomik boyutlarda başlaması ve işsizliğin azaltılmasının ancak alınacak ekonomik önlemler sayesinde gerçekleştirilebilecek olmasının etkili olduğu söylenebilir.

Ancak, uygulamaya konulan çeşitli ekonomik tedbirlerle ve istihdam politikalarıyla azaltılmaya çalışılan işsizliğin tamamen önlenmesi mümkün olmamaktadır. Zira, çeşitli işsizlik yardımları ve fonları sayesinde işsizliğin ekonomik etki boyutu azaltılabilirken, işsizliğin neden olduğu psiko-sosyal etkiler bireyler üzerindeki varlığını sürdürebilmektedir. Bu nedenle, işsizliğin yol açtığı stresin ve diğer psiko-sosyal sorunların hafifletilebilmesi için bireysel uygulamaların yanı sıra tüm toplumu kapsayacak etkin ve somut çalışmaların da ortaya konulması gerekmektedir.

Bu doğrultuda, özellikle işgücü piyasasında dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan gençlere, kadınlara, uzun süreli işsizlere ve ailelerine işsizliğin neden olduğu psiko-sosyal sorunlarla hem seküler hem de dini başa çıkma konusunda yol gösterecek eğitimlerin sunulmasının bu süreçten etkilenen bireylere olumlu katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yine konunun çözümüne ilişkin olarak, orta ve yükseköğretim kurumlarında yer alan ders müfredatlarına, yakın zamanda işgücüne dahil olacak olan gençlerin iş bulmalarında faydalı olabileceği düşünülen iş arama tekniklerinin yanı sıra, iş bulma sürecinde karşılaşılabilecekleri olumsuzluklarla baş edebilmede kullanabilecekleri etkili başa çıkma yöntemleri ile beraber din kaynaklı başa çıkma yöntemlerinin de yer aldığı ders içeriklerinin eklenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

İşsizlik sürecindeki bireylerin bir iş sahibi olması konusunda işverenler ile iş arayanlar arasında köprü görevi görmesinin yanında, çalışan ve işsiz bireylerin şikayetlerine dair iş ve işlemlerinin yürütüldüğü Türkiye İş Kurumu İl Müdürlükleri bünyesinde, çalışma hayatında ve işsizlik sürecinde bulunan bireylerin karşılaştıkları psiko-sosyal sorunlarla hem seküler ve hem de dini başa çıkma noktasında danışmanlık

hizmeti sunabilecek uzman personel görevlendirilmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, işsizliğin bireysel ve toplumsal olumsuz etkilerinin ve bu olumsuz etkilerle dini başa çıkma yollarının yanı sıra ailelerin ve toplumun işsiz bireylere yaklaşımlarının dini boyutta nasıl olması gerektiğinin anlatıldığı hutbe ve vaazlar hazırlanarak toplumun bu süreç konusunda bilinçlendirilmesinin işsizliğin hem bireysel hem de toplumsal boyutta ortaya çıkardığı olumsuz etkilerinin önlenmesinde faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye İş Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Müdürlükleri ve Belediye Başkanlıkları gibi kurum ve kuruluşlarca yapılacak iş birliği ile işsiz bireylerin hem kültürel hem de dini açıdan sosyalleşebilmelerini sağlayacak etkinlik ve faaliyetlerin düzenlenebileceği ve işsiz bireyler ile ailelerine manevi danışmanlık hizmetlerinin de sunulacağı birimlerin ve merkezlerin oluşturulmasının işsizliğin çeşitli olumsuzluklara sebep olan psiko-sosyal boyutunun önlenmesinde faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2010). Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21 (2), 105 - 116.
- Ağargün, M.Y., Beşiroğlu, L., Kıran, Ü.K., Özer, Ö. A. ve Kara, H. (2005). COPE (Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği): Psikometrik Özelliklere İlişkin Bir Ön Çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (6), 221 - 226.
- Akbağ, M., Sayner, B. ve Sözen, D. (2005). Üniversite Öğrencilerinde Stres Düzeyi, Denetim Odağı ve Depresyon Düzeyi Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* (21), 59 - 74.
- Akcan, A. T. (2016). *1980 Sonrası Türkiye'de Uygulanan Politikaların İşsizlik Üzerine Etkileri ve İşsizliğin Belirleyicileri Üzerine Ampirik Analiz*, (Doktora Tezi), Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alabaş, A. (2007). *Uzun Süreli İşsizler ve Uzun Süreli İşsizliği Azaltmada İŞKUR'un Önemi*, (Uzmanlık Tezi), Ankara: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Altıntaş, H. (1989). *İnsan ve Psikoloji*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Altıntaş, E. (2014). *Stres Yönetimi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Andaç, F. (2010). *İşsizlik Sigortası*, Ankara: Türkiye Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü İşverenleri Sendikası (TÜHİS) Eğitim Yayını.
- Ansal, H., Küçükçiftçi, S., Onaran Ö. ve Orbay Z. B. (2000). *Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Aslan, H. ve Aslan, M. (2017). Uzun Süreli İşsizlik ve Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (4), 103 - 132.
- Atkinson, R. C., Atkinson, R., Smith, E. E., Bem, D. J. ve Hoeksema, S. N. (2010). *Psikolojiye Giriş*, Çev. Yavuz Alogan, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Avşaroğlu, S. (2007). *Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Özsaygı, Karar Verme ve Stresle Başa Çıkma Stilllerinin Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayas, S. (2016). İşsizlik ve Eğitim Seviyesinin İntihar Üzerindeki Etkisi: TÜİK Verileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14 (28), 101 - 119.

- Aydemir, C. (2013). Türkiye'de İşgücü Yapısı, İşsizlik ve Kırsal Alan, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (1), 115 - 138.
- Aydın, K. B. (2005). *Akış Kuramına Dayalı Stresle Başa Çıkma Grup Programının Ergenlerin Stresle Başa Çıkma Stratejilerine Etkisi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, İ. (2008). *İş Yaşamında Stres*, Ankara: Pegem Akademi Yatınları.
- Aydın, A. R. (2009). İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (3), 87 - 99.
- Aydın, B., ve İmamoğlu, S. (2001). Stresle Başa Çıkma Becerisi Geliştirmeye Yönelik Grup Çalışması, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (14), 41 - 52.
- Aydın, N. (2012). *Türkiye'de İşsizlik Olgusu ve Çözümüne İlişkin Politikaların Etkinliği*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Ö. G. (2011). *Yaşamı Sürdürmede Dini İnançın Rolü*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytaç, S. ve Keser, A. (2002). İşsizliğin Çalışan Birey Üzerindeki Etkisi: İşsizlik Kaygısı, *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 4 (2), Erişim Tarihi:23.07.2019,
<https://www.isguc.org/?p=article&id=48&cilt=4&sayi=2&yil=2002>
- Aytaç, S. (2015). Stres Kaynakları ve Stresin Psikolojik Semptomlarının Öfke Kontrolü İle İlişkisi: Polis Memurları Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (69), 1 - 27.
- Ayten, A. ve Sağır, Z. (2014). Dindarlık, Dini Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (47), 5 - 18.
- Ayten, A. (2012). *Tanriya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K. ve Öztürk, E. E. (2012), Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (2), 45 – 79.

- Ayten, A. (2013). Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (3), 7 - 31.
- Bacanlı, H., Sürücü, M. ve İlhan, T. (2013). Başa Çıkma Stilleri Ölçeği Kısa Formunun (BÇSÖ - KF) Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi:Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13 (1), 81 - 96.
- Bahadır, A. (2011). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Baltaş, Z. ve Baltas, A. (2012). *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Batan, S. N. (2016). *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dini Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Batıgün, A. D., Şahin, N. H. ve Demirel, E. K. (2011). Bedensel Hastalıkları Olan Bireylerde Stres, Kendilik Algısı, Kişilerarası Tarz ve Öfke İlişkisi, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22 (4), 1 - 10.
- Bayık, A., Özsoy, S. A., Ardahan, M., Özkahraman, Ş. ve İz, F. B. (2006). Kadınların Stres Verici Yaşam Olaylarıyla Karşılaşma Durumları, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9 (2), 1 - 12.
- Bayraktar, S. (2015). Türkiye İçin İşsizlik Histerisi ya da Doğal İşsizlik Oranı Hipotezinin Geçerliliğinin Sınanması, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 45-61.
- Bayraktar, S. ve İncekara, A. (2013). Türkiye'nin Genç İşsizlik Profili, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4 (1), 13 - 38.
- Biçerli, M. K. (2007). *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Bilge, A., Ögce, F., Genç, R. E. ve Oran, N. T. (2009). Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ)'nin Türkçe Versiyonunun Psikometrik Uygunluğu, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 25 (2), 61 - 72
- Bozdağhoğlu, E. Y. U. (2008). Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 46 - 65.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*, (Kaygı md. ss. 432 - 433), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cengil, M. (2003). Depresyonu Önlemede Dini İnançın Koruyucu Rolü, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3 (2), 129 - 152.

- Cengil, M. (2010). Din Görevlileri ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (1), 79 - 101.
- Cerev, G. ve Yenihan, B. (2017). İşgücü Piyasası Temel Kavramları Doğrultusunda Elazığ İli İşgücü Piyasasının Mevcut Durumu ve Analizi, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 77 - 90.
- Coşkun, A. (2003). Sosyo - Ekonomik ve Kültürel Problemlerin Çalışanların Ruh Sağlığı'na Etkileri ve STRESS, *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar*, Ankara: Gazi Üniversitesi İdari ve İktisadi İdari Bilimler Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2012). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çapulcuoğlu, U. ve Gündüz, B. (2013). Öğrenci Tükenmişliğini Yordamada Stresle Başaçıkma, Sınav Kaygısı, Akademik Yetkinlik ve Anne - Baba Tutumları, *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3 (1), 201 - 2018.
- Çevik, G. B. ve Gündoğdu, H. M. (2015). Stres, Umutsuzluk ve Annelerin Öğrenilmiş Çaresizliğinin Ergenlerin Öğrenilmiş Çaresizliğini Yordama Düzeyleri, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5 (43), 21 - 34.
- Çizel, R. B., Güzeller, C. O. ve Mütevellioğlu N. (2011). İşsizliğin Psikolojik Sonuçları: Antalya Örneği, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2 (2), 26 - 41.
- Dein, S. (2014). Din, Maneviyat ve Depresyon: Tetkik ve Tedavi İçin Öneriler, Çev. Nurten Kımtar, *EKEV Akademi Dergisi*, (58), 739 - 750.
- Demir, Ş. Ç. (2013). *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, M. (2014). Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır, *Recep Tayyip Erdoğan İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 93 - 130.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Dursun, S. (2012). İşsizliğin Sosyo - Psikolojik Yönü: İşsizlik Psikolojisi, *Türk Metal Dergisi*, (151), 50 - 54.
- Ekşi, H. (2001). *Başaçıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Erikli, S. (2018). *Üniversite Mezunu Uzun Süreli Genç İşsizlerin Çalışma Yaşamına İlişkin Beklentilerinin İncelenmesi: Ankara İli Örneği*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erol, S. I. (2013). İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 24 (3-4-5), 46 - 70.
- Eryücel, S. (2013). Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (23), 251 - 271.
- Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F. Ve Dereboy, Ç. (2013). Algılanan Stres Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlilik ve Geçerlik Analizi, *New/Yeni Symposium Journal*, 51 (3), 132 – 140.
- Ferah, N. (2019). *Boşanma Sürecindeki Bireylerde Dini Başa Çıkma Davranışlarının Analizi*, (Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gençtan, E. (1994). *İnsan Olmak*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gençtan, E. (1997). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gerrig, R. J. ve Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve Yaşam*, Çev. Gamze Sart, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Göcen, G. (2012). *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göksel, A. ve Tomruk, Z. (2016). Akademisyenlerde Stres Kaynakları ile Stresle Başa Çıkma ve Stres Durumunda Gösterilen Davranışların İncelenmesi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20 (2), 315 - 343.
- Güçlü, N. (2001). Stres Yönetimi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 91 - 109.
- Gül, E., Ekinci, A. ve Konya, S. (2009). *Türkiye'de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Güler, B. K. (2005). İşsizlik ve Yarattığı Psiko-Sosyal Sorunların Öğrenilmiş Çaresizlik Bağlamında İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55 (1), 373 - 394.
- Güney, A. (2009). İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri, *Kamu-İş Dergisi*, 10 (4), 135 - 159.

- Gürsu, O. (2011). *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hancıoğlu, Y. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Stres Düzeyleri İle Stresle Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15 (1), 130 - 149.
- Haymana, H. T. (2013). *Teorik ve Ampirik Açından Gelir Dağılımı ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hazar, Ş. K. (2014). *İşsizliğin Psiko – Sosyolojik Etkilerinin Analizi: Uşak İli Anket Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi), Uşak: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Holm, N. (2007). *Din Psikolojisine Giriş*, Çev. Abdülkerim Bahadır, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hovardaoğlu, S. (1997). Stres Belirtileri İle Durumsal ve Sürekli Kaygının Yordanması, *Kriz Dergisi*, 5 (2), 127 - 134.
- Hökelekli, H. (2005). *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2009). *Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Düşünce Kitapevi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010). *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- İslamoğlu, E. (2014). Sakarya'da İşsizliğin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma, *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 123 - 137.
- İşığınçok, Ö. (2018). Çalışma Yaşamının Kalitesinin Arttırılmasında "İnsana Yakışır İş", *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 6, 302 - 311.
- İŞKUR. (2019). 2019 Ekim Ayı İşgücü Verileri, Çorum: İŞKUR
<https://portalint.iskur.local/OlapReports/Isgucu.aspx>
- Jung, C. G. (2010). *Psikoloji ve Din*, Çev. Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Öztürk, E. K. (2015). *Ekonomik Kriz ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Uygulaması*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabıyık, İ. (2009). *Türkiye'de İstikrar Politikaları ve İşsizlik*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabıyık, İ. (2009). Türkiye'de İşsizliği Doğuran Nedenler ve İşsizliğin Yapısı, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1 (2), 181 - 201.

- Karaca, F. (2003). Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 6 (16), 75 - 85.
- Karaca, F. (2007). *Dini Gelişim Teorileri*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Karaçay, G. (2011). *İşsiz Bireylerde Yaşam Doyumu: Eğitim, Dini Duygulanım ve Sistemi Meşrulaştırma Bakımından Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, İ. (2017). *İnsan, Din ve Özgürlük*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karakaş, A. C. ve Koç, M. (2014). Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), 569-590.
- Karakaş, A. C. (2014). *Gerçeklik Terapisi Yönelimli Dini Başa Çıkma Psiko eğitim Programının Affetme Esnekliği, Empati ve Stresle Başa Çıkma Üzerindeki Etkisi*, (Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, Z. ve Çelikkaleli, Ö. (2018). Beliren Yetişkinlikte İntihar Olasılığı: Stresle Başatma, Öfke ve Cinsiyet Açısından Bir İnceleme, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 450 - 462.
- Karataş, K. (1994). *Genç İşsizliği: Ekonomik, Toplumsal ve Ruhsal Sonuçları*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataşoğlu, S. (2014). *Gelir Seviyesinin Sosyal Dışlanmaya Etkisi: Mardin Örneği*, (Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasapoğlu, A. (2007). Kur'an'da Affetme Olgusu: İnsanların Birbirlerini Affetmeleri, *Diyanet İlmi Dergi*, 43 (4), 7 – 30.
- Kasapoğlu, M. M. ve Murat, S. (2018). Türkiye'de İstihdam, İşsizlik ve İstihdam Politikalarında Yerelleşme: İİMEK'e Dair Kısa Bir Değerlendirme, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7 (18), 248 - 278.
- Kavas, E. (2013). *Dini Tutum – Stresle Başa Çıkma İlişkisi*, (Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kavas, E. (2013). Dini Tutum - Stresle Başa Çıkma İlişkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (37), 143 - 168.
- Kaya, F. (2014), *Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ailelerde Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kayıklık, H. (2011). *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine*, Adana: Karahan Kitapevi.
- Kesen, N. F. (2014). *Üniversite Öğrencilerinin Duygu Stilllerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleri Depresyon, Anksiyete ve Strese Göre İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Keser, A. (2004). Çalışma - Birey İlişkisi ve Çalışmanın Bireyin Yaşamında Yeri, *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6 (2). 06 18, 2019, Erişim Tarihi:14.07.2019,
<https://www.isguc.org/?p=article&id=230&cilt=6&sayi=2&yil=2004>
- Keser, A. (2005). Çalışmanın Değişen Anlamı ve Çalışmaya İlişkin Yeni Trendler, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (49), 361 - 377.
- Kırcı, B. (2017). Eğitimli Genç İşsizliği Üzerinden İşsizlik Kaygısına Bir Bakış, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (54), 1369 - 1396.
- Kılıç, R. ve Sakallı, S. Ö. (2013). Örgütlerde Stres Kaynaklarının Çalışanların İş-aile Çatışması Üzerine Etkisi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (3), 208 - 237.
- Kılınç, V. S. (2012). *İşsizliğin Aile İlişkilerine Etkilerinin İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kııter, N. (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kııter, N. (2012). *Dini İnanç, İbadet ve Dua'nın Umutsuzlukla İlişkisi: Üniversiteli Gençlerde Umutsuzluk Psikolojisi ve Din Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kızılgöçit, M. (2011). *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, A. ve Mahiroğulları, A. (2007). *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları: Türkiye ve AB Ülkeleri*, Ankara: Ekin Yayınevi.
- Köknel, Ö. (1992). *Depresyon: Ruhsal Çöküntü*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (1993). *Zorlanan İnsan: Kaygı Çağında Stres*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (1998). *Korkular Takıntılar Saplantılar*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köylü, M. (2007). Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumunu Açısından Bir Değerlendirme, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (23), 65 - 92.

- Köylü, M. (2010). Ruh ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (28), 5 - 36.
- Kula, N. (2002). Deprem ve Dini Başa Çıkma, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 234 - 255.
- Kula, N. (2005). *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Kumaş, H. (2001). *İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kur'an-ı Kerim.
- Kurt, Ş. (2006). İşsizliğin Psiko - Sosyal Sonuçları ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (51), 357 - 379.
- Lordoğlu, K. ve Özkaplan, N. (2007). *Çalışma İktisadı*, İstanbul: Der Yayınları.
- Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*, Çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Mehmet, Ö. ve Kılıç, C. (2009). *Çalışma Ekonomisi Teorisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Morgan, G. (1993). *İşte Yaşamda Stresle Başa Çıkmanın Yolları*, Çev. Şebnem Çağla, İstanbul: Ruh Bilim Yayınları.
- Murat, S. ve Eser, B. Y. (2013). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2 (3), 92 – 123.
- Murat, A. ve Kızılgeçit, M. (2017). Dini Başa Çıkma ve Psikopatoloji İlişkisi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (11), 111 - 151.
- Murat, S. ve Şahin, L. (2011). *AB'ye Uyum Sürecinde Genç İşsizliği*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Murat, S ve Şahin, L. (2011). Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (44), 1 - 48.
- Mütevellioglu, N., Zambak, M. ve Mert, M. (2010). İşsizlik, Üniversiteli Gençlik ve Gelecek: Bir Alan Araştırmasının Bulguları, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (1), 207 - 229.
- Newton, T., Handy, J. ve Fineman, S. (1997). *Stresi Atma Yolları*, Çev. Ahmet Timur, Ankara: Doruk Yayıncılık.

- Ocak, Ş. (2004). *İşsizliğin Psiko – Sosyal Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onocak, D. (2008). *İşsizlik Sürecinin Bireyler Üzerindeki Psikolojik ve Sosyo-Ekonomik Etkileri: Sivas Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öner, N. (1988). *Stres ve Dini İnanç*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ören, K. ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı, *Emek ve Toplum Dergisi*, 1 (1), 34 - 59.
- Özdemir, M. (2017). *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özer, U. ve Topal, M. H. (2017). Genç İşsizliği, Suç, Göç, İntihar ve Boşanma Düzeyleri İle İlişkili Midir? Türkiye'den Ampirik Bir Kanıt, *Kırıkkale Üniversitesi İİBF Fakültesi Dergisi*, 6 (5), 50 - 63.
- Özmen, M. ve Önen, B. (2005). Stresle Başa Çıkma Yolları, *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Medikal Açıdan Stres ve Çaresleri Sempozyum Dizisi*, (47), 171 - 180.
- Öztürk, Ö. ve Erbay, E. (2018). Üniversite Mezunu Kadınların İşsizlik Süreçlerinin Değerlendirilmesi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36 (2), 125 – 148.
- Pargament, K. I. (2005). Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme, Çev. A. Ulvi Mehmedoğlu, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 279 - 313.
- Pazarlı, O. (1982). *Din Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Peker, H. (2012). Kur'an'a Göre Dindarlığın Boyutları, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 41 - 49.
- Peker, H. (2013). *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Polat, E. K. (2015). *Yüksek Öğrenim Mezunlarında İşsizliğin Psikolojik Sonuçları ve İş Arama Davranışlarına Etkisi: Çanakkale İli Örneği*, (Doktora Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polat, E. K. ve Bacak, B. (2018). İşsizliğin Psikolojik Sonuçları ve İşsizlik Süresi İlişkisi: Çanakkale'de Yükseköğrenim Mezunu İşsizler Üzerinde Bir Araştırma, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 9 (2), 24 - 47.

- Savcı, M. ve Aysan, F. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Stres Düzeyi İle Stresle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (3), 44 - 56.
- Seçer, B. ve Yazıcı, M. O. (2018). Üniversite Öğrencilerinde İş Umudu ve Tükenmişlik İlişkisi, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 9 (2), 48 - 60.
- Selvi, M. S., Erdem, Y. ve Kayar, Y. (2014). Örgütsel Stres Kaynakları ve Baş Etme Yolları: Tekirdağ Adliyesi Örneği, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 56 - 75.
- Seyhan, B. Y. (2015). Başa Çıkma Değeri Açısından Sabır Üzerine Nitel Bir Çalışma, *Akademik Bakış Dergisi*, (49), 127 - 146
- Sümer, N., Solak, N. ve Harma, M. (2013). *İşsiz Yaşam: İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, N. H., Güler, M. ve Basım, H. N. (2009). A tipi Kişilik Örüntüsünde Bilişsel ve Duygusal Zekanın Stresle Başa Çıkma ve Stres Belirtileri İle İlişkisi, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20 (3), 243 - 254.
- Şahin N. H. ve Batıgün, A. D. (1997). Bir Özel Hastane Personelinde İş Doyumu ve Stres, *Türk Psikoloji Dergisi*, 12 (39), 57 - 71.
- Şahin, N. H. ve Durak, A. (1995). Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri İçin Uyarlanması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 10 (34), 56-73.
- Şenol, E. (2010). *İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkileri*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentepe, A. (2009). *Yaşlılık Döneminde Temel Problemler ve Dini Başa Çıkma*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentepe, A. (2016). *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi*, (Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentürk, H. (2010). *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tagay, Ö., Çalışandemir, F. ve Ünüvar, P. (2018). Genç Yetişkinlerin Algılanan Stres Düzeyleri İle Akılcı Olmayan İnançları ve Benlik Saygıları Arasındaki İlişki, *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 3 (7), 167 - 175.
- Tarhan, N. (2010). *İnanç Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2013). *Mutluluk Psikolojisi: Stresi Mutluluğa Dönüştürmek*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Tarı, R. ve Bakkal, H. (2017). Türkiye'de İşsizliğin Belirleyicileri, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 1 - 18.
- Taş, H.Y., Küçüköğlü, M. ve Demirdöğmez, M. (2018). Türkiye'de Genç İşsizliği Sorunu ve Alternatif Çözüm Önerileri, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7 (18), 279 - 294.
- Taşgın, Ö., Bozgeyikli, H. ve Boğazlıyan, E. E. (2017). Üniversiteli Gençlerin İşsizlik Kaygıları İle Psikolojik Dayanıklılıkları Arasındaki İlişki, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6 (16), 551 - 567.
- TDK. (2019). Büyük Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5d7f85a2a316b3.73096324
- Tokur, B. (2011). *Stres - Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topbaş, F. (2007). İşsizlik İntihar İlişkisi: 1975 - 2005 VAR Analizi, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 161 - 172.
- Topcu, M. K., Beğenirbaş, M. ve Oğuzhan T. (2018). Yaşam Tatmininin Öncülleri Olarak Algılanan Stres ve Kontrol Odağı: İŞKUR Meslek Edindirme Kursu Katılımcıları Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (40), 35 – 52.
- Toprak, S. (2018). *Ahirete İman*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Topuz, İ. (2003). *Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başaçıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuğrul, C. (2000). Stres ve Depresyon, *Psikiyatri Dünyası Dergisi*, 4 (1), 12 - 17.
- Tunalı, H. ve Özkaya, S. (2016). Türkiye'de İşsizlik - İntihar İlişkisinin Analizi, *Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 56 - 70.
- Turan, Y. (2018). Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (1), 395 – 434.
- TÜİK. (2019). “İşgücü İstatistikleri Mikro Veri Seti”, Erişim tarihi: 16 Temmuz 2019. http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2018/turkce/metaveri/tanim/index.html

- TÜİK. (2019). “İşgücü İstatistikleri”, Erişim tarihi: 16 Temmuz 2019.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- TÜİK. (2019). “Haber Bülteni: İşgücü İstatistikleri”, Erişim tarihi: 16 Temmuz 2019.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- Türküm, A. S. (2002). Stresle Başa Çıkma Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışmaları, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (18), 25 - 34.
- Uysal, V., Göktepe, A. K., Karagöz, S. ve İlerisoy, M. (2017). Dini Başa Çıkma ile Umud, Hayat Memnuniyeti ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki Etkileşim Üzerine Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52, 139 - 160.
- www.mevzuat.gov.tr. (4447 Sayılı/1999, 08 25), *4447-İşsizlik Sigortası Kanunu*, Erişim Tarihi: 06 Haziran 2019
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4447.pdf>
- Yapıcı, A. ve Kayıklık, H. (2005). Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı İle İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), 177 - 206.
- Yapıcı, A. (2013). *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Adana: Karahan Kitapevi.
- Yavuz, K. (2013). *Günümüzde İnancın Psikolojisi*, Ankara: Boğaziçi Yayınları.
- Yeğin, H. İ. (2010). Öfke Duygusu ve Dini Açından Baş Edebilme Yolları, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (2), 235 - 258.
- Yenilmez, F. ve Kılıç, E. (2018). Türkiye'de İşgücüne Katılma Oranı - İşsizlik Oranı İlişkisi: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Dayalı Bir Analiz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13 (2), 55 - 76.
- Yıldız, K. (2014). *Türkiye'de İşsizliğin Türlerine Göre Analizi: İşsizlere Yönelik Bir Alan Araştırması*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, H. (2010). Çalışma Üzerine Sosyolojik Perspektif, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (58), 129 - 161.
- Yılmaz, T., Fidan, F. ve Karataş, V. (2004). İşsizliğin Sosyo-Psikolojik Sonuçları: Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Bireylerin Tutumları: Bir alan Araştırması, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48), 163 - 183.

- Yılmaz, Ö., Boz, H. ve Arslan, A. (2017). Depresyon Anksiyete Stres Ölçeğinin (DASS 21) Türkçe Kısa Formunun Geçerlilik - Güvenilirlik Çalışması, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 78 - 91.
- Yılmaz, N. ve Bilgiç, R. (2009). İşsizliğin Psikolojik Etkilerini İncelemek İçin Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik ve Geçerlikleri Üzerine Bir Çalışma, *Türk Psikoloji Yazıları*, 12 (23), 52 - 65.
- Yüksel, İ. (2003). İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi (Ankara Örneği), *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 21 - 38.
- Yüksel, İ. (2005). İşsizlik Olgusunun Psikolojik Boyutu: Görgül Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (3), 255 -274.
- Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitapevi.

EKLER

EK-1. Kişisel Bilgi Formu

Saygıdeğer Katılımcı,

Bu anket, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Bilim Dalı bünyesinde gerçekleştirilen yüksek lisans çalışmasında kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Amacımız, sizden aldığımız veriler doğrultusunda akademik bazı bulgulara ulaşmaktır. Düzenlenen bu anket **yalnızca bilimsel bir amaç için kullanılacaktır ve verilen bilgiler kesinlikle gizli tutulacaktır**. Anketler bireysel olarak değil, toplu olarak değerlendirileceğinden sizden **ad ve soyad gibi kimlik bilgileri istenmemektedir**. Bu nedenle, **lütfen anket formlarına ad ve soyad bilgilerinizi yazmayınız**. Araştırmanın bilimsel ve güvenilir olması sizin vereceğiniz cevapların samimiyetine ve gerçeğe uygunluğuna bağlıdır.

Lütfen anket formunu doldururken hiçbir soruyu atlamayınız ve size en uygun ifadeyi (**X**) işareti ile belirtiniz. Araştırmaya verdiğiniz destekten dolayı gönülden teşekkür ederim.

Araştırmacı: M. Bilal ÇOLAK
Hitit Üniversitesi
Felsefe ve Din Bilimler Anabilim Dalı
Din Psikolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi

1. Cinsiyetiniz?

Erkek Kadın

2. Yaşınız?

15 – 24 25 – 44 45 – 64 65+

3. Medeni durumunuz?

Evli Bekar/Dul/Boşanmış

4. Çocuk sayınız?

Yok fazla 1 2 3 ve daha fazla

5. Eğitim durumunuz?

Okuma-yazma bilmeyen
 Okuma-yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen
 İlkokul mezunu
 Ortaokul veya ilköğretim mezunu
 Lise veya dengi mesleki okul mezunu
 Yükseköğretim mezunu (Ön lisans/Lisans/Yüksek Lisans/Doktora)

6. Yaşadığınız yer?

Köy/Kasaba İlçe/İl

7. **Beraber yaşadığınız ailede çalışan kişi ya da kişiler var mı?**
 Evet Hayır
8. **Bakmakla yükümlü olduğunuz kişi ya da kişiler var mı?**
 Evet Hayır
9. **Ne kadar süredir işsizsiniz?**
 0 – 6 ay 7 – 12 ay 1 yıl ve daha fazla
10. **İşsizlik sürecinde ailenizden, çevrenizden veya herhangi bir kurumdan ekonomik destek alıyor musunuz?**
 Evet Hayır
11. **İşsizlik sürecinde aileniz, akrabalarınız, komşularınız ve yakın arkadaşlarınız tarafından dışlandığınızı hissediyor musunuz? (Cevabınız “evet” ise birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)**
 Evet/Ailem tarafından Hayır
 Evet/ Akrabalarım tarafından
 Evet/Komşularım tarafından
 Evet/ Yakın arkadaşlarım tarafından
12. **İşsizlik sürecinde aşırı yemek yeme ya da iştahsızlık sorunu yaşadınız mı?**
 Evet Hayır
13. **İşsizlik sürecinde uykusuzluk ya da aşırı uyuma/uyuma hali sorunu yaşadınız mı?**
 Evet Hayır
14. **İşsizlik sürecinde daha önce keyif alarak yaptığınız etkinliklerden (kitap okuma, TV izleme, gezinti yapma vb.) keyif almaya devam ediyor musunuz?**
 Evet Hayır
15. **İşsizlik sürecinde etrafınızdaki kişi ve olaylara karşı aşırı öfke duyduğunuzu hissediyor musunuz?**
 Evet Hayır
16. **İşsizlik sürecinde kendinizi stres altında hissediyor musunuz?**
 Evet Hayır

EK-2. Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği

Aşağıdaki ifadeler belirli bir sıkıntı/zorlukla karşılaştığınız zaman ne yaptığınız ve ne hissettiğiniz sorusuna yanıt aramaktadır. Lütfen, yoğun bir stres altında olduğunuz o zamanda ve hemen sonrasında ne yaptığınızı düşünün ve aşağıdaki ifadeleri ne derece yaptığınızı **size en uygun seçeneğin altındaki kutuya (X) işareti koyarak cevaplayınız.**

HERHANGİ BİR SIKINTI/ZORLUK YAŞADIĞIMDA...	Hemen hemen hiç yapmam	Arada sırada yaparım	Orta derecede yaparım	Sıklıkla yaparım
1. Allah ile daha sıkı bir bağ kurmaya çalışırım.	()	()	()	()
2. Böyle bir olayda Allah'ın bana nasıl güç vereceğini görmeye çalışırım.	()	()	()	()
3. İyi bir kul olmadığım için cezalandırıldığımı hissederim.	()	()	()	()
4. Bu işe şeytanın sebep olduğuna karar veririm.	()	()	()	()
5. Allah'ın gücünden/kudretinden şüpheye düşerim.	()	()	()	()
6. Allah'tan sevgi ve şefkat dilerim.	()	()	()	()
7. Allah'ın beni sevip sevmediğinden şüpheye kapılırım.	()	()	()	()
8. Öfkemi gidermesi için Allah'tan yardım dilerim.	()	()	()	()
9. Günahlarımın affedilmesini dilerim.	()	()	()	()
10. Allah'ın beni yalnız bıraktığından endişelenirim.	()	()	()	()
11. Planlarımı Allah'ın yardımıyla hayata geçirmeye çalışırım.	()	()	()	()
12. Dindar kardeşlerimin/dini kurumların beni terk etmesinden endişelenirim.	()	()	()	()
13. Sorunlarımı dert etmeyi bırakmak için kendimi dine veririm.	()	()	()	()
14. Allah tarafından cezalandırılmayı hak edecek ne yaptığımı düşünürüm.	()	()	()	()

EK-3. Algılanan Stres Ölçeği

Aşağıda son bir ay içerisindeki kişisel deneyimleriniz (duygu ve düşünceleriniz) hakkında bir dizi soru yöneltilmektedir. Her bir soruda sizden bu düşünceyi ya da duyguyu ne sıklıkta yaşadığınızı belirtmeniz istenmektedir. **Lütfen her soruyu dikkatlice okuyarak size en uygun seçeneğin altındaki kutuya (X) işareti koyarak cevaplayınız.** Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Önemli olan sizin duygu ve düşüncelerinizi yansıtan yanıtları vermenizdir.

	HIÇ	NEREDEYSE HIÇ	BAZEN	SIKÇA	ÇOK SIK
1. Son bir ay içinde, beklenmedik bir şeylerin olması nedeniyle ne sıklıkta rahatsızlık duydunuz?	()	()	()	()	()
2. Son bir ay içinde, hayatınızdaki önemli şeyleri kontrol edemediğinizi ne sıklıkta hissettiniz?	()	()	()	()	()
3. Son bir ay içinde, kendinizi ne sıklıkta sinirli ve stresli hissettiniz?	()	()	()	()	()
4. Son bir ay içinde, kişisel sorunlarınızı ele alma yeteneğinize ne sıklıkta güven duydunuz?	()	()	()	()	()
5. Son bir ay içinde, her şeyin yolunda gittiğini ne sıklıkta hissettiniz?	()	()	()	()	()
6. Son bir ay içinde, ne sıklıkta yapmanız gereken şeylerle başa çıkamadığınızı fark ettiniz?	()	()	()	()	()
7. Son bir ay içinde, hayatınızdaki zorlukları ne sıklıkta kontrol edebildiniz?	()	()	()	()	()
8. Son bir ay içinde, ne sıklıkta her şeyin üstesinden geldiğinizi hissettiniz?	()	()	()	()	()
9. Son bir ay içinde, ne sıklıkta kontrolünüz dışında gelişen olaylar yüzünden öfkelenediniz?	()	()	()	()	()
10. Son bir ay içinde, ne sıklıkta problemlerin üstesinden gelemeyeceğiniz kadar biriktiğini hissettiniz?	()	()	()	()	()

